

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

HARÎRÎZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ'NİN
REŞHU SILÂTİ'L-ENVERİYYE FÎ ŞERHİ
SALÂTİ'L-EKBERİYYE İSİMLİ ESERİ:
METİN VE İNCELEME 65a-131a VARAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem ÖZGÜL

İstanbul

Kasım-2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

HARÎRÎZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ'NİN
REŞHU SILÂTİ'L-ENVERİYYE FÎ ŞERHİ
SALÂTİ'L-EKBERİYYE İSİMLİ ESERİ:
METİN VE İNCELEME 65a-131a VARAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem ÖZGÜL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Veysel AKKAYA

İstanbul

Kasım-2023

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Veysel AKKAYA

Üye Prof. Dr. Necdet TOSUN

Üye Prof. Dr. Özcan HIDİR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doç. Dr. Veysel Akkaya danışmanlığında hazırladığım “**Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi’nin Reşhu Sılâti’l-Enveriyye fî Şerhi Salâti’l-Ekberiyye İsimli Eseri’nin Metin ve İnceleme 65a-131a varak**” adlı yüksek lisans tezi çalışmamın başlangıcından sonuçlandığı aşamaya değin geçen süreçte ve tezimdaki bilgilerin tümünü toplayıp sunarken bilimsel etik ve akademik kurallara titizlikle uyduğumu, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım alıntıların tümüne kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım kaynakların kaynakçada yer aldığını beyan ederim.

Gizem ÖZGÜL

ÖN SÖZ

Allah’u Teâla’ya hamd ü sena, Resûlullah Efendimize salat ü selam, tahiyat ü ikram, her türlü ihtiram, muazzez, mücella, mutahhar ruhlarına, âl ve ashabına olsun.

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin “*Reşhu Sılâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye*” isimli kıymetli eseri, Muhyiddîn İbnü'l- Arabî hazretlerinin “*Salât-ı Feyziyye*”sine dair bir şerhtir. Sufiler Hz. Peygamber’in, tarihsel şahsiyetinin yanında daha çok manevi şahsiyeti ve varlıktaki metafiziği üzerinde durarak onu varlığın ve âlemin yaratılma sebebi, Hakk’ın âlemdeki nazargâhı, bütün hakîkati ve bilgiyi kendinde toplayan insân-ı kâmil şeklinde tanıtır. Varlık ve âlemlerin yaratılmasında ilk zuhur eden Peygamber Efendimiz’in nurudur. Bütün mevcûdat o nurdan yaratılmıştır. Dolayısıyla bu gerçek Hz. Peygamber’in manevi hüviyetinde ‘Hakîkat-i Muhammediyye/Nûr-i Muhammedî’ olarak remzedilmiştir.

Şerhin medârı ‘Hakîkat-i Muhammediyye/Nûr-i Muhammedî’ olmakla beraber varlık mertebeleri, Hz. Peygamber’in mirac yolculuğu, tevhid, cem-fark gibi konuları kapsamaktadır. Çalışmamız boyunca Harîrîzâde’nin kendine özgün üslûbu ve anlatımıyla bazı yerlerde zorlandığımızı belirtmeliyiz. Fakat tarihin tozlu raflarından böylesine özgün bir eseri gün yüzüne çıkarmış olmanın heyecanı ile bir nebze de olsa bu alana katkı sağlamayı temenni ederiz.

Tez çalışmamda destek ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Veysel Akkaya hocamıza, kıymetli fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Özcan Hıdır ve Prof. Dr. Necdet Tosun hocalarımıza, tez konum ve tezimle ilgili fikirlerinden istifade ettiğim Sare Tamgüney Ziyansız’a, böylesi bir süreçte sabrı ve anlayışı ile her daim yanımda olan kıymetli eşim Mustafa Özgül’e, evlatlarım Muhammed Hüseyin ve İbrahim Halil’e, tüm aile fertlerime ve gönül dostlarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Gizem ÖZGÜL

İstanbul- 2023

ÖZET
HARÎRÎZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ'NİN
REŞHU SILÂTİ'L-ENVERİYYE FÎ ŞERHİ
SALÂTİ'L-EKBERİYYE İSİMLİ ESERİ:
METİN VE İNCELEME 65a-131a VARAK
Gizem ÖZGÜL

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Veysel AKKAYA
Kasım, 2023-237 Sayfa

Hz. Peygamber'e salat etmenin önemi ve gerekliliği naslarda açıkça belirtilmiştir. Bununla birlikte salat eden kişiye verilen müjdeler, Hz. Peygamberle bağ kurmak için yapılan bir ibadet haline gelmesine vesile olmuştur. Sûfiler Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetin bir tezahürü olarak salavat metinlerini ezberlemiş hatta vird olarak hayatlarına dâhil etmişlerdir. Aynı zamanda salavatların aslına bağlı kalarak bu metinlere ilaveler yapmış, kendi salavat metinlerini oluşturmuşlardır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî hazretlerinin '*Salât-ı Feyziyye*'si de bu metinlerden biridir.

Çalışmanın konusu, Harîrîzâde Kemaleddin Efendi tarafından şerh edilen '*Reşhu Silâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye*' isimli eserdir. Bu eser, İbnü'l-Arabî'nin '*Salât-ı Feyziyye*'sine dair bir şerhtir. Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan eserin muhtevası varlık, varlık mertebeleri, nûr, Hakîkât-i Muhammediyye, Hz. Peygamber'in mirac yolculuğu, tevhîd, cem-fark gibi konular etrafında şekillenmiştir.

Metin inceleme şeklinde hazırladığımız çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde müellifin hayatı, tasavvufi yaşantısı, eserleri ve eserleri üzerine yapılan çalışmalara kısaca değinilmiş, ikinci bölümde mezbûr eserin özellikleri, muhtevası ve kapsadığı konular incelenmiş, üçüncü bölümde eserin transkripsiyonu yapılmış ve dördüncü bölümde ise eserin sadeleştirme metnine yer verilmiştir. Böylece yazma halindeki eseri günümüz Türkçesi'ne latinize ederek istifadenize sunmaya gayret gösterdik.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Arabî, Harîrîzâde, Salât-ı Feyziyye, Tasavvuf, Varlık Mertebeleri, Hakîkat-i Muhammediyye.

ABSTRACT

HARÎRÎZÂDE KEMÂLEDDİN EFFENDİ'S REŞHU SILÂTİ'L-ENVERİYYE FÎ ŞERHİ SALÂTİ'L-EKBERİYYE: TEXT AND ANALYSIS 65a-131a PAGES

Gizem ÖZGÜL

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Veysel AKKAYA

November, 2023-237 Pages

The importance and necessity of sending blessings upon the Prophet Muhammad are clearly stated in the nasas. Additionally, the promises given to those who send blessings have led to it becoming a form of worship to establish a bond with the Prophet. Sufis, as a manifestation of their love and affection for the Prophet, have memorized and incorporated salawat texts into their daily lives as a form of regular practice. At the same time, adhering to the original of the salavats, they made additions to these texts and created their own salawat texts. The ‘Salat al-Fawziyya’ of His holiness Muhyiddin Ibn al-Arabi is one of these texts.

The subject of the study is the work entitled ‘Rashu Silati'l-Anwariyya Fi Annotation Salatil Akbariyye’, annotated by Harîrîzâde Kemaleddin Efendi. This work is an commentary on Ibn al-Arabi's ‘Salat al-Feyziyya’. The content of the work, written in Ottoman Turkish, was shaped around topics such as existence, levels of existence, light, the reality of Muhammad, the Prophet's journey of ascension, monotheism, and unity and distinction.

Our study, which we have prepared in the form of a text review, consists of four parts. In the first part, were briefly mentioned the author's, sufi life, works and studies on his Works; in the second part are examined the characteristics, content and topics covered by the mentioned work; in the third part contains the transcription of the text. And in the fourth part is included, the simplification text of the work. Thus, we have made an effort to present the manuscript to your benefits by latinizing it into modern Turkish.

Keywords: Ibn Arabi, Harîrîzâde, Salât-ı Feyziyye, Sufism, Levels of Existence, Reality of Muhammad.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
HARİRİZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ	3
1.Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Hayatı.....	3
2.Tasavvufî ve İlmî Şahsiyeti.....	4
3.Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Eserleri	5
3.1.Arapça Eserleri	6
3.2.Türkçe Eserleri.....	6
4.Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	7
4.1.Kitaplar	7
4.2.Tezler.....	8
4.2.1.Tamamlanan Tezler	8
4.2.2.Devam Eden Tezler	9
4.2.3.Makale ve Bildiriler	9
İKİNCİ BÖLÜM	11
HARİRİZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ'NİN REŞHU SILÂTİ'L ENVERİYYE FÎ ŞERHİ SALÂTİ'L-EKBERİYYE İSİMLİ ESERİ	11
1.Eserin Özellikleri ve Üslûbu	11
2.Eserde Adı Geçen Kaynaklar	12

3.Çalışmada Takip Edilen Metod	15
4.Metnin Muhtevası	16
4.1.Nûr	17
4.2.Hakikat-i Muhammediyye / Nûr-i Muhammedî.....	18
4.3.Varlık Mertebeleri.....	24
4.3.1.Taayyün / Tecellî	26
4.4.Tevhîd.....	33
4.5.Cem ve Fark.....	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	39
REŞHU SILÂTİ'L-ENVERİYYE FÎ ŞERHİ.....	39
SALÂTİ'L-EKBERİYYE'NİN TRANSKRİPSİYONU	39
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	123
REŞHU SILÂTİ'L-ENVERİYYE FÎ ŞERHİ.....	123
SALÂTİ'L-EKBERİYYE'NİN SADELEŞTİRMESİ.....	123
SONUÇ.....	216
KAYNAKÇA.....	218
LÜGATÇE	224
ÖZGEÇMİŞ	229

KISALTMALAR

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

Bkz.: Bakınız

Cc.: Celle Celaluhu

ev.: Çeviren

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

Haz.: Hazırlayan

İ.B.B: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

K.s: Kuddise sırruhu

Ktp.: Kütüphane

MÜİFD: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Nr.: Numara

Nşr.: Neşreden

S.: Sayfa

Sad.: Sadeleştiren

S.a.: Sallallahu aleyhi ve sellem

Terc.: Tercüme eden

T.N.: Tez Sahibinin Notu

V.: Vefatı

Vr.: Varak

Yay.: Yayınları

GİRİŞ

Konunun Kapsamı ve Amacı

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, Osmanlı dönemi son mutasavvıflarındandır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin başlaması, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile batıya yönelmenin hız kazandığı ve dönemselsel olarak karışık bir zamanda yaşamıştır. Yaşadığı dönem hayatı hakkında fazla bilgiye ulaşılabileceği fikrini zihinlere getirirse de hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Hayatı müstakil bir esere konu edinilmese de kendi eserleri dikkatle incelendiğinde gerekli malumata ulaşılabilmektedir. Otuz iki yıl süren kısa fakat bereketli ömründe kırkı aşkın eser vermiştir. Üçüncü dönem Melâmiliğinin kurucusu olan, hayatı ve şahsiyeti üzerinde önemli ölçüde etkisi bulunan Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin tasavvufî düşünce nazariyesini eserlerinde görmek mümkündür.

Çalışmamıza konu olan “*Reşhu Silâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye*” eseri İbnu'l-Arabî'nin “*Salât-ı Feyziyye'si*” üzerine yazılmış bir şerhtir. Hakikat-i Muhammediyye makamının şanı için yazılan salâvat metnini ve metne yazılan bu şerhi günümüz Türkçesi ile istifadenize sunmak istedik. Yüce Rabbimizden niyâzımız bu salâvatın feyz ve bereketinden istifade edebilmektir.

Tezimiz bir giriş, dört ana bölümden oluşmaktadır;

Tezimizin birinci bölümünde müellifimiz Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin hayatına kısaca değindik. Tekrara düşmemek açısından bu kısmı oldukça kısa tutmaya gayret gösterdik. Müellifimizin hayatı ile ilgili bilgi içeren mevcut kaynakları tarama yöntemiyle tarayarak tasavvufî ve ilmi hayatına dair bilgileri derlemeye çalıştık. Yazdığı eserleri ve eserleri üzerine yapılan çalışmaları, kitap, tez, makale, şeklinde başlıklara ayırarak istifadeye sunduk. Yapılan yeni çalışmaları da inceleyip eklemeyi ihmal etmemeye çalıştık.

İkinci bölümde Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin “*Reşhu Silâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye*” isimli eserini tanıttık. Eserin özellikleri ve üslûbu, eserde zikredilen kaynaklar, çalışmada takip edilen metod ve metnin muhtevasına dair bilgiler verdik. Metin inceleme yöntemiyle metnin muhtevasını oluşturan kavramları belirledik. Konuların kaynaklarda geçen tanımlarını yaptıktan sonra Harîrîzâde'nin eserinde o konu hakkındaki görüşlerine yer verdik.

Üçüncü bölümde eseri günümüz Türkçesine en doğru bir şekilde aktarmaya gayret gösterdik.

Dördüncü bölümde ise, günümüz Türkçesi'ne çevirdiğimiz metnin sadeleşmesine yer verdik. Çalışmamızın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde Harîrîzâde'nin kendine münhasır üslubu ve konunun mana ağırlığı sebebiyle zaman zaman zorluklar yaşadığımızı belirtmeliyiz.

Son olarak sonuç, kaynakça, lugatçe kısmıyla çalışmamızı tamamladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

HARİRİZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ

1. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Hayatı

Harîrîzâde'nin hayatına ve tasavvufi kişiliğine dair bilgiler tasavvuf tarihi literatürüne önemli katkı sağlayan ve ansiklopedik olma niteliği taşıyan *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik* eserinden öğrenilmektedir. Özellikle müellif bu eserin üçüncü cildinden itibaren kendi hayatını ve mensup olduğu tarikatleri bizzat kalem almıştır.¹

19. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir âlim ve mutasavvıf olan Harîrîzâde, Cemaziyelâhir 1267/ Mart ayının 1850 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Tam künyesi "Kemâleddin Muhammed Harîrîzâde b. Seyyid Şeyh Abdurrahman b. Seyyid İbrahim el-Halebî"dir. Kemâleddin Muhammed ismini babasının verdiği bildirmiştir.²

Halep'te 'Harîrîzâdeler' diye bilinen Şeyh Ahmed er-Rıfâi'nin (578/1182) soyundandır. 'İpekten yapılmış, ipek gibi yumuşak' manalarında ki 'Harîrî' lakabıyla

¹ Harîrîzâde Kemâleddin, *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, No. 430, C. 3, vr. 304^a. Ayrıca hayatıyla ilgili bkz. Yakup Çiçek, "Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâik Muhtevası-Kaynakları," (Yüksek İslam Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul,1982); Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin, *el-Mevridü'l-Hâs bi'l-Havâs fi Tefsîri Sûreti'l İhlâs* çev: Yakup Çiçek (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996)27-49; Yakup Çiçek, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, (haz. Hasan Kâmil Yılmaz vd.), (İstanbul: Şûle Yayınları, 1996),181-194; Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, C. 3, (İstanbul: Kitabevi Yay., 2006),121-125; Sâdık Vicdâni, *Tarikatler Ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye)*, haz. İrfan Gündüz, (İstanbul: Enderun Kitabevi, ts.), 65-67; Abdulbâki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, (İstanbul: Devlet matbaası, 1931); Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Mehmet Ali Yekta Saraç, C. 1, (İstanbul: TÜBA, 2016), 165-167; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Kibâr-ı Meşâyihdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, (İstanbul: 1316), vr. 52b-53a.

² Yakup Çiçek, "Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâik Muhtevası-Kaynakları",12; Sâdık Vicdâni, *Tarikatler Ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye)*, haz. İrfan Gündüz, (İstanbul: Enderun Kitabevi, ts.), 67

anılması hususunda birçok rivayet vardır. Fakat kuvvetle muhtemel babasından rivayet ettiği Şeyh Ebu'l-Hasan'ın samanı ipeğe çevirmesiyle ilgili bir kerametten dolayı 'Harîrî' denildiği belirtilir.³

On yedi yaşında babası kaybedince kısa süreliğine ticaretle meşgul olur. Fakat sonra ilim hayatına geri döner.⁴ Hüseyin Vassâf Efendi, Harîrîzâde'nin hal ehli ile beraber bulunmayı ve onlarla mütâlaayı sevdiğini belirtir. İstanbul'da Hırka-i Şerîf camiinin yakınındaki evinde irşad vazifesine devam edip, eser telif etmeyle meşgul olduğunu ifade eder. Hatta bir ara eline mühim eserler geçür ümidiyle Fâtih caminin kütüphanesinde hâfız-ı kütüblük vazifesi yapmıştır.⁵

Harîrîzâde Zilkade ayının 2'sinde hicri 1299 yılında (15 Eylül 1882) tarihinde vefat etti. Rufaiyye şeyhlerinden Şeyh Hasib Efendi'nin Eyüp'teki dergâhı hazîresinde babasının yanında medfundur. Kabr-i şeriflerinin üzeri açık ve mükellef mezar taşı vardır.⁶

2. Tasavvufi ve İlmî Şahsiyeti

Harîrîzâde için tasavvufun menbaında yetişmiş bir mutasavvıf denilmesi yerinde olacaktır. Zira babası Şeyh Abdurrahman Efendi büyük meşayihdan bir zattır. Oğluna birçok tarikat hırkasını kendisi giydirdiğini beyan eder.⁷ Harîrîzâde, mensub olduğu ilk tarikatın Hefneviyye'nin ikinci şubesi olduğunu ve bazı konularda icazetleri pederi Seyyid Şeyh Abdurrahman el-Harîrî el-Halvetî'den aldığını ifade eder.⁸

³ Çiçek, a.g.e., 13-14.

⁴ Yakup Çiçek, "Harîrîzâde", *DİA*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Yayınları: 1997), 16/193.

⁵ Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, C. 3, (İstanbul: Kitabevi Yay., 2006),122.

⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, haz. Mehmet Ali Yekta Saraç, C. 1, (İstanbul: TÜBA, 2016), 166; Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, C. 3, (İstanbul: Kitabevi Yay., 2006),122.

⁷ Çiçek, "Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâik Muhtevası-Kaynakları", 16.

⁸ Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin, *el-Mevridu'l-Hâs bi'l-Havâs fi Tefsîri Sûreti'l İhlâs* çev: Yakup Çiçek (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996) 34-35.

Babasının vefatıyla kısa süreli meşgul olduğu ticaret hayatından sonra bazı seyahatleri olmuştur. Bu seyahatler sayesinde tasavvufa dair ilmini artırmış, birçok mutasavvıfla görüşme imkânı bulmuş ve tarikat icazetlerini bu yolculuk sayesinde almıştır.⁹

Halepli olmasından ötürü 1869 yılında Haleb'e, sonrasında Mısır'a giderek dört ay kadar o bölgedeki meşâyih ile görüşmüştür. İstanbul'a döndüğünde hadis âlimleri Şeyh Abdüllatif ve Şeyh Kasım-ı Mağribî'den "*Buhâr-i Şerîf*" ve "*Müselâhât-ı İbn Ukayletü'l-Mekkî*"yi okudu. Hocası Muhammed Nûru'l-Arabî'nin sohbetine katılıp ona intisab etti. Muhyiddin İbnü'l-Arabî hazretlerinin "*Fusûsü'l-hikem ve Risâletü'l-ahadiyye*"sini, İbn Fariz'in "*Tâiyye*"sini okumuş ve icazet almıştır.¹⁰

Harîrîzâde'nin tasavvufî şahsiyetinin oluşmasında en fazla etkili olan zat, III. Devre Melâmîliği'nin kurucusu olan ve Bektâşîliğe de rûhen bağlılığı bulunan Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî (1305/1888)'dir.¹¹ Ayrıca kısa süren ömrüne rağmen birçok talebe yetiştiren Harîrîzâde'nin en meşhur müridi "*Osmanlı Müellifleri*" sahibi biyografî âlimi Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'dir. (1861-1925).¹²

3. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Eserleri

Harîrîzâde'nin nazar-ı dikkat-i celb eden bir yönü ise otuz iki yıllık ömründe kırk kadar eser telif etmiş olmasıdır. En meşhuru tarikatlara dair ansiklopedik eseri olan "*Tibyânü Vesâilü'l-Hakâik*"tir. Diğer eserleri hacimce geniş olmasa da, muhteva açısından mühim oldukları bir hakîkattir.

⁹ Yakup Çiçek, "Harîrîzâde Mehmed Kemaleddin Efendi", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S.7-8-9-10 (1995): 410.

¹⁰ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Mehmet Ali Yekta Saraç, C. 1, (İstanbul: TÜBA, 2016), 165-167

¹¹ Selami Şimşek, *Hasan Sezâyî'nin Bir Gazeline Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: El-İmdâd Fi'l-Mebde' Ve'l-Me'âd*, 1. Bs. C.3 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 520.

¹² Çiçek, "Harîrîzâde"16/193.

3.1.Arapça Eserleri

- 1- *“Tibyânu Vesâili'l-Hakâyık fî-Beyâni Selâsili't-Tarâik”.*
- 2- *“Cevâhirü mülûki 'l-aliyye fî bevâhiri sülûki 'ş-Şazeliyye”.*
- 3- *“Dürretü'l-Envâr alâ-Salâti Cevherati'l-Esrâr”.*
- 4- *“el-Mevridü'l-Hâs bi'l-Havâs fî-Tefsîri Sûreti'l-İhlâs”.*
- 5- *“Esrârü'l-muîn fî-Şerhi esmâi'l-erba ‘în”.*
- 6- *“Fevâyihu'l-Ezhâri'l-Hakâyık ve Levâyihu'l-Envâri't-Tarâyık: On iki risâledir”.*
- 7- *“Ravzatü 'l-âliye fî tarîki 'ş-Şâzeliyye”.*
- 8- *“Reşehâtü'l-Esnâ alâ-Teveccühâti'l-Esmâ”.*
- 9- *“Salâtu 'l-İttihâf bi-Şerhi Salâti's-Sifâf”.*
- 10- *“Salâtü Meşîsiyye”.*
- 11- *“Seyrü'l-Esmâ ve Sırru'l-Müsemmâ fî Şerhi'l-Esmâi'l-İsnâ-aşere er-Rifâiyye”.*
- 12- *“Sırru't-Teveccül fî'z-Zikri ve't-Tebettül”.*
- 13- *“Şerh-i Beyt-i Mevlânâ”.*
- 14- *“Şerhu Beyteyni'd-Dürreteyn min-Ebyâtı Abdülganiyyi Nablûsî”.*
- 15- *“Şerhu Hızbi'l-Bahr el-müsemmâ bi-Ziyâi'l-Bedr”.*

3.2.Türkçe Eserleri

- 1- *“el-Kavlü'l-Mübeyyin fî-Ahvâli's-Şeyh Nûreddîn el-Cerrâhî el-Halvetî”.*
- 2- *“Fecrü'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemmâ (Şerh-i Esmâ-i Halvetiyye)”.*
- 3- *“Fethu Dürri'l-A'lâ Şerhu Devri'l-A'lâ li's-Şeyhi'l-Ekber”.*
- 4- *“Fethu Virdi'l-Esrâr Şerhu Virdi's-Settâr”.*
- 5- *“Feyzü'l-Muğni fî-Şerhi Hadîs-i (men talebenî)”.*
- 6- *“Fütûhât-ı İlâhiyye Şerh-i Vâridât-ı İlâhiyye li's-Şeyh Bedreddîn”.*
- 7- *“Hadîkatü'l-Hakîka”.*
- 8- *“Hakîkatü't-Tarîka”.*

- 9- “*Hazret-i Mısri'nin üç gazelinin şerhi*”.
- 10- “*İmdâd fi'l-Mebde' ve'l-Meâd*”.
- 11- “*Kemâl-nâme-i Âl-i Abâ*”.
- 12- “*Kenzü'l-Feyz fi's-Sülûk ve Âdâbi't-Tarîkı'l-Halveti*”.
- 13- “*Medâr-ı Vâhidîyyet ve Merkez-i Ehadiyyet*”.
- 14- “*Mededü'l-Bekrî min-Seyyidi'l-Bekrî (Menâkıb-ı Mustafa Şemseddîn el-Bekrî)*”.
- 15- “*Mir'ât-i Hakikat*”.
- 16- “*Rûşen-i Dilnüvâz*”.
- 17- “*Sırru'l-Esrâr ve Nûru'l-Envâr*”.
- 18- “*Şerhu Burhâni's- Sâlikîn*”.
- 19- “*Şerhu Evrâdü'l-Usbûiyye*”.
- 20- “*Şerh-i Gazel-i Sezâyî: “Âdem hemîn bu bezm-i dilârâya bir gelir*”.
- 21- “*Şerhu Hızbi'l-Kebîri's-Şâzelî el-müsemmâ bi-Reşfi'l-Gadîr*”.
- 22- “*Şerhu Mürşidi'l-Uşşâk li's-Şeyh Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî*”.
- 23- “*Şerhu Salâti'l-Enveriyye fî-Şerhi Salâti'l-Ekberiyye*”.
- 24- “*Şerhu Tuhfeti'l-Mürsele*”.
- 25- “*Tahkîku't-Tarîk*”.
- 26- “*Terceme-i Emri'l-Merbûti'l-Muhkem li's-Şeyhi'l-Ekber*”.

4. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

4.1.Kitaplar

- Harîrîzâde Muhammed Kemâleddîn, “*İhlâs Sûresi Tefsîri: el-Mevridü'l-Hass bi'l-Havâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*”, haz. Yakup Çiçek, (İstanbul: İFAV, 1996).

Harîrîzâde'nin “*el-Mevridü'l-Hâs bi'l-Havâs fî-Tefsîri Sûreti'l-İhlâs*” isimli eseri günümüz Türkçesine kazandırılmıştır

- Harîrîzâde Muhammed Kemâleddîn, “*Fethu Dürri'l-A'lâ Şerhu Devri'l-A'lâ li'ş-Şeyhi'l-Ekber*”, haz. Abdullah Yasir İslamoğlu, “*Devr-i A'lâ*”, (İstanbul: Büyüyenay, 2020).

Muhyiddin İbnü'l Arabî hazretlerinin “*Devr-i A'lâ*”sını, Harîrîzâde, “*Fethu Dürri'l-A'lâ Şerhu Devri'l-A'lâ li'ş-Şeyhi'l-Ekber*” ismiyle şerh etmiştir.

- Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi, “*Rûşen-i Dil-nüvâz: Bir Gülşen-i Raz Şerhi*”, haz. Cengiz Gündoğdu, (İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2021).

Harîrîzâde'nin “*Rûşen-i Dilnüvâz*” isimli eseri günümüz Türkçesine kazandırılmıştır.

- Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi, “*Kemalnâme-i Âl-i Abâ: Ehl-i Beyt'in Faziletleri*”, haz. Burak Anılır, (İstanbul: H Yayınları, 2015)

Harîrîzâde'nin “*Kemâl-nâme-i Âl-i Abâ*” isimli eseri günümüz Türkçesine kazandırılmıştır.

- Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi, “*Kenzü'l-Feyz*”, haz. Ayşenur Aydın, (İstanbul: Buhara Yayınları, 2021).

Harîrîzâde'nin “*Kenzü'l-Feyz*” isimli eseri üzerine yapılmış yüksek lisans tezidir. 2021 yılında kitap olarak basılmıştır.

- Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi, *Turfetü'l-Mürtersele ale't-Tuhfeti'l-Mürsele: et-Tuhfeti'l-Mürsele Şerhi*, haz. Elmas Abdikoğlu, (İstanbul: Hikemiyat, 2021)

Harîrîzâde'nin *Şerhu Tuhfeti'l-Mürsele* isimli eseri üzerine yapılmış yüksek lisans tezidir. 2021 yılında kitap olarak basılmıştır.

4.2. Tezler

4.2.1. Tamamlanan Tezler

- Yakup Çiçek, “Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik Muhtevası-Kaynakları,” (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yüksek İslam Enstitüsü, 1982).
- Zeynep Özbek, “Harîrîzâde'nin Virdü's-Settâr Şerhi İnceleme ve Metin Transkripsiyonu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

- Hatice Ocakođlu, “Harîrîzâde'nin Şeyh Bedreddîn Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkîk ve Değerlendirmesi (1-100. Varaklar Arası)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009).
- Furkan Ustakurt, “Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb'a ve Harîrîzâde'nin Fecru'l-Esmâ Ve Subhu'l-Müsemmâ Adlı Risalesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gümüşhane Üniversitesi, 2018).
- Sare Ziyansız “Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Reşhu Sılâti'l-Enveriyye Fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye İsimli Eseri: Metin Ve İnceleme 1-65 Varak”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021).

4.2.2. Devam Eden Tezler

- Halil Çakmak, “Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin'in “Kenzü'l-Feyz” Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi)
- Münevver Şerife İldaş, “Harîrîzâde Mehmet Kemalettin ve “Fecru't-Esma ve Subnu'l-Müsemma” Adlı Eseri” (Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi)
- Selcan Nebiođlu, “Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin ve Tasavvuf Anlayışı”, (Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
- Zeynep Mete, “Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Fütûhât-ı İlâhiyye Adlı Eseri: Metin ve İnceleme”, (Yüksek Lisans Tezi, Tekirdađ Namık Kemal Üniversitesi)
- Esra Öztürk, “Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin İrfânü'l-Âşıkîn Adlı Eseri: Metin ve İnceleme”, (Yüksek Lisans Tezi, Tekirdađ Namık Kemal Üniversitesi)

4.2.3. Makale ve Bildiriler

- Osman Türer, “Harîrîzâde Dervîş Muhammed Kemâleddin, Hakikatü't-Tarîka (Sadeleştirme)”, *Atatürk Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8 (1988): 275-280.
- Osman Türer, “Harîrîzâde Dervîş Muhammed Kemâleddin, Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet (Sadeleştirme)”, *Atatürk Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9 (1990):321-328.

- Yakup Çiçek, “Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi,” *Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi* S. 7-8-9-10 (1995).
- Mustafa Özel, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16 (2002):109-148.
- Yakup Çiçek, “Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin Efendi ve “Tibyânu Vesâili’l-Hakâik fî Beyâni Selâsili’t-Tarâik”, *Tarihi, Kültür ve Sanatıyla X. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, 12-14 Mayıs 2006*, (İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi).
- Osman Türer, “Harîrîzâde’nin Sülûkün Mertebelerine Dair Bir Risalesi: Feyzu’l-Muğnî Min Sırrî Hadîsi Men Talebenî,” *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2)*, S. 23 (2009):37-51.
- Yakup Çiçek, Harîrîzâde, “Tibyanü Vesaili’l-Hakaik fî Beyani Selasili’t-Taraik’a Göre Bektaşilik”, *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010*, C.1 (Çorum: Hitit Üniversitesi): 527-552.
- Necdet Tosun, “Harîrîzâde’nin Kenzü’l-Feyz İsimli Eserine Göre Halvetiyye’de Tasavvufî Eğitim ve Âdâb”, *Kastamonu Üni. II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu –Kastamonu’nun Manevi Mimarları- 4-6 Mayıs 2014* (İstanbul: Kastamonu Üniversitesi): 73-79.
- Semih Ceyhan, “Harîrîzâde’ye Göre Şeyh Şabân-ı Velî ve Şa’baniyye Yolu, Hoca Ahmed Yesevî’den Şeyh Şabân-ı Velî ve Sonrasına Türk Düşünce Hayatı”, *Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 4-5 Mayıs 2018*, (Kastamonu):251-267
- Selami Şimşek, “Hasan Sezâyî’nin Bir Gazeline Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: el-İmdâd fî’l-Mebde’ Ve’l-Me’âd”, *Balkanlar ve İslâm -Balkanlı Âlimler, Mütefekkirler ve Eserleri-: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 03-04 Ekim 2019*, C.3 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020): 517-538.

İKİNCİ BÖLÜM

HARİRİZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ'NİN REŞHU SİLÂTİ'L ENVERİYYE FÎ ŞERHİ SALÂTİ'L-EKBERİYYE İSİMLİ ESERİ

1. Eserin Özellikleri ve Üslubu

Harîrîzâde'nin "*Reşhu Sılâti'l-Enveriyye Fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye*" isimli eseri¹³, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Hz. Peygambere yazdığı '*Salât-ı Feyziyye*' isimli salavatına dair bir şerhtir. Eserin tespit edebildiğimiz kadarıyla tek nüshası bulunmaktadır. Bu nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin koleksiyonunda bulunmaktadır.¹⁴

Eser toplamda 131 varaktan oluşmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile yazılan eser, rik'a hattı ile kaleme alınmıştır. Eser siyah mürekkeple yazılmış fakat salavat metnine ait kelimeler, ayet ve hadisler, alıntı yapılan âlimlerin sözleri ve beyanlarını belirtmek için üzerleri kırmızı mürekkep ile çizilmiştir.

Harîrîzâde bu eserinde Hakikat-i Muhammediyye konusunu merkeze alarak varlık ve varlık mertebelerini, nur ve Hakikat-i Muhammediyye kavramlarını, Hz. Peygamber'in mirac yolculuğunu, tevhid, fenâ-bekâ, cem-fark makamlarını edebi bir üslub ile anlatmıştır.

Salâvat metninde yer alan kelimeleri irab yönünden incelemiş akabinde lugat manasını, ıstilahî manasını gerekli gördüğü yerlerde ise itikadi ve örfî manalarını açıklamıştır. Anlattığı konuya ayet-i kerimeler, hadis-i şerifler ve kuds-i hadisler ile deliller getirmiştir. Ayrıca yer yer kaside, naat ve beyitlere yer vermiştir. Edebi bir üslub ile söz sanatlarından faydalanmış, Arapça ve Farsça'nın zengin dil yapısını oldukça iyi kullanmıştır.

Harîrîzâde hatime kısmında eserini Şaban ayının bir gecesi İstanbul'da hırka-i şerif caminin yakınındaki evinde tamamladığını söyler. Bu şerhin tebyizini ise

¹³ Eserin ismiyle ilgili özellikler için bkz. Sare Ziyansız, "Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Reşhu Sılâti'l-Enveriyye Fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye İsimli Eseri: Metin Ve İnceleme 1-65 Varak", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021), 17.

¹⁴ Demirbaş: 695, Satır: 21 satır (210x130).

yarısını bizzat kendisinin yaptığını diğer yarısını ise Gülşenî Mehmed Enverî el-Malkaravî tarafından yazıldığını belirtmiştir. Ramazan-ı Şerif ayının 27. Günü, 1319 senesi tamamlandığını söyler. Ayrıca hatime kısmında icazetli olduğu Ekberiyye tarikatının silsilesini vermiştir.

Harîrîzâde'nin Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Hz. Peygambere yazdığı '*Salât-ı Feyziyye*' isimli salavatına dair bir şerh olan "Reşhu Sılâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye" eseri hakkında 2021 yılında Sare Ziyansız tarafından [1^a-65^a] varaklar arası yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Yine tespit edebildiğimiz kadarıyla '*Salât-ı Feyziyye*' ye yazılan şerhler vardır.

- a- Muhammed b. Ömer b. Abdülcelil Kâdiri'nin (ö.1155/1194), "*Şerhu's-Salâti'l-Feyziyye*" isimli şerhidir.¹⁵
- b- Abdülganî en-Nablusî'nin (ö.1143/1731) "*Şerhü's-Salâti'l-Kübrâ*" ismiyle altmış sekiz sayfalık bir şerhidir..¹⁶
- c- Muhammed Nûru'l-Arabî'nin (1813-1888) "*Mecâlü'z-Zehrâ fî Şerhi Salâti'l-Kübrâ*" isimli Arapça risalesidir.¹⁷

Çalışmalarımız sırasında '*Muhyiddin İbnü'l-Arabî Hazretlerinin Salâtlarından Bir Demet*' isimli Türkçe bir tercümeyle rastladık.¹⁸ Yine Mahmud Erol Kılıç hocamıza ait '*Şeyh-i Ekber: İbn Arabî Düşüncesine Giriş*' isimli eserinde bu metnin tercümesi mevcuttur.¹⁹

2. Eserde Adı Geçen Kaynaklar

¹⁵ Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı, Koleksiyon no: 03779-002.

¹⁶ Yakup Çiçek, "Ahmed Ziyaüddin'in Mecmuatu'l-Ahzab Adlı Eseri", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, Sempozyumu, 03-05 Ekim, 2013*, (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, 2013):113.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Sami Uzuner, *Varlık ve Hakikat*, (DBY Yayınları: İstanbul, 2022), 79.

¹⁸ İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, '*Muhyiddin İbnü'l-Arabî Hazretlerinin Salâtlarından Bir Demet*' (Buhara Yayınları: İstanbul, 2014), 9-34.

¹⁹ Bkz. Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, (Sûfi Kitap: İstanbul, 2010), 305-307.

Harîrîzâde, eserini yazarken zaman zaman faydalandığı kaynaklara da yer vermiştir. Bu kaynakları bazen müellif ve eser ismiyle beraber belirtirken bazen de ya sadece müellifin ismini vermiş ya da sadece esere atıf yapmıştır. Harîrîzâde eserlerden kimi zaman direkt alıntı yaptığı gibi mevzunun ayrıntıları için esere yönlendirmek amacıyla da ismini belirttiği olmuştur. Bizler çalışmamızda bu eser ve müellif isimlerini vefat tarihleriyle birlikte, alfabetik sırayla vermeyi uygun gördük. Ancak bahsi geçen eser ve müellifler çalışmamıza konu olan 65^a-131^a arasındaki varaklarda zikredilmiştir. Ayrıca eser, müellif isimleri ve müelliflerin vefat tarihleri, Türkiye Diyanet Yayınlarına ait İslam Ansiklopedisi esas alınarak hazırlanmıştır.

- 1- **Abdullah Bosnevî (ö. 1054/1644):** “Fusûsü'l-Hikem şerhi”.²⁰
- 2- **Abdülganî en-Nâblusî (ö. 1143/1731):** “el-Keşfü'l ünsiyye”.
- 3- **Abdülkerîm el-Cîlî (ö. 832/1428):** “el-İnsânü'l-Kâmil”.²¹
- 4- **Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1628):** “Necâtü'l-Garîk fî'l-Cem ve't-Tefrîk”.²², “Tecelliyât”.²³
- 5- **Beyzâvî'nin (ö. 685/1286):** “Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl”.²⁴
- 6- **Celâleddin Devvânî (ö.908/1502):** “Heyâkilü'n-nûr şerhi”.²⁵
- 7- **Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350):** “Matla'u husûsi'l-kilem fî me'ânî Fusûsi'l-hikem””.²⁶
- 8- **Ebü'l-Bekâ El-Kefevî (ö. 1095/1684):** “Külliyâtü Ebi'l-Bekâ”.²⁷
- 9- **Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574):** “İrşâdü'l-Akli's-Selîm”.²⁸

²⁰ Harîrîzâde, Reşh, vr. 68^b.

²¹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 105^a.

²² Harîrîzâde, Reşh, vr. 113^b.

²³ Harîrîzâde, Reşh, vr. 106^a.

²⁴ Harîrîzâde, Reşh, vr. 86^b.

²⁵ Harîrîzâde, Reşh, vr. 126^a.

²⁶ Harîrîzâde, Reşh, vr. 76^a.

²⁷ Harîrîzâde, Reşh, vr. 68^b.

²⁸ Harîrîzâde, Reşh, vr. 96^b.

- 10- Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415):** “Besâ’iru zevi’t-temyîz fî letâ’ifi’l-kitâbi’l-‘azîz”.²⁹
- 11- Harîrîzâde (1850-1882):** “Kenzü’l-Feyz”.³⁰, “Müstersele Ala’t - Tuhfeti’l Mürsele”.³¹, “Fethu verdi’l-esrâr şerhu Virdi’s-Settâr”.³², “Mededü’l-müştâk min Mürşidü’l-uşşâk”.³³
- 12- İbn Akîle (ö. 1150/1737):** “Fevâidü’l-celîle fî müselselât-ı ibn Akîle”.³⁴
- 13- Abdürrezzâk Kâşânî (ö. 736/1335):** “İbnü’l-Fârız el-Kasîdetü’t-tâiyye”.³⁵
- 14- İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725):** “Şerhu’l-Muhammediyye (Ferâhu’r-rûh)”.³⁶ “Kenz-i Mahfî.”³⁷
- 15- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273):** “Mesnevî”.³⁸
- 16- Muhammed Nûrû’l-Arabî (1813-1888):** “Mürşidü’l-uşşâk”.³⁹, “Envâru’l-Muhammediyye nâm Şerhî Risâleti’s-Seyyidiyye”.⁴⁰
- 17- Muhammed Murtazâ Zebîdî (ö. 1205/1791):** “Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs”.⁴¹
- 18- Muhammed b. Saîd Bûsîrî (695/1296 [?]):** “Kasîdetü’l-Bürde”.⁴²

²⁹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 80^b-108^a-115^a-122^b-127^a.

³⁰ Harîrîzâde, Reşh, vr. 95^a.

³¹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 119^b.

³² Harîrîzâde, Reşh, vr. 109^b.

³³ Harîrîzâde, Reşh, vr. 118^b.

³⁴ Harîrîzâde, Reşh, vr. 109^b.

³⁵ Harîrîzâde, Reşh, vr. 90^b.

³⁶ Harîrîzâde, Reşh, vr. 74^a.

³⁷ Harîrîzâde, Reşh, vr. 111^a.

³⁸ Harîrîzâde, Reşh, vr. 104^b.

³⁹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 87^b.

⁴⁰ Harîrîzâde, Reşh, vr. 89^b.

⁴¹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 120^a.

⁴² Harîrîzâde, Reşh, vr. 75^b.

- 19- Muhammed Şîrîn el-Mağribî (ö. 809/1407):** “Risâle-i Câm-ı Cihânnümâ”.⁴³
- 20- Muhyiddîn İbnü'l Arabî (ö. 638/1240):** “Fusûsü'l-Hikem”.⁴⁴, “el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye”.⁴⁵, “Tefsir-i Kebir Te'vilat”.⁴⁶, “İnşâ'ü'd-devâ'ir”.⁴⁷
- 21- Necmeddîn-i Dâye (ö. 654/1256):** “Bahrü'l-Hakâik Ve'l-Meânî- et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye”.⁴⁸
- 22- Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660):** “Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî”.⁴⁹
- 23- Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö. 870/1465):** “Delâilü'l-Hayrât”.⁵⁰
- 24- Şeyh Muhammed Şerîf:** “Câm-ı Cihân-nümâ”.⁵¹
- 25- Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (ö. 855/1451):** “Muhammediyye”.⁵²
- 26- Zemahşerî (ö. 538/1144):** “Rebî'u'l-ebrâr”.⁵³

3. Çalışmada Takip Edilen Metod

Eserin tek nüshası bulunması hasebiyle çalışmayı yaparken zaman zaman zorluklar yaşadığımız aşikârdır. Zira nüshada bazen silik halde ve bazen de müellifin yazım tarzından dolayı kelimeler okunmayacak durumda olabildi. Fakat gerek lugatler yardımıyla gerekse müellife ait diğer çalışmaları esas alarak bu zorlukları aşmaya gayret gösterdik. Metni transkribe ederken takip ettiğimiz usuller aşağıdaki gibidir;

⁴³ Harîrîzâde, Reşh, vr. 73^b.

⁴⁴ Harîrîzâde, Reşh, vr. 66^b-67^b-81^b-123^b.

⁴⁵ Harîrîzâde, Reşh, vr. 67^b.

⁴⁶ Harîrîzâde, Reşh, vr. 113^a.

⁴⁷ Harîrîzâde, Reşh, vr. 80^a.

⁴⁸ Harîrîzâde, Reşh, vr. 101^a.

⁴⁹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 66^a.

⁵⁰ Harîrîzâde, Reşh, vr. 115^b.

⁵¹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 89^b.

⁵² Harîrîzâde, Reşh, vr. 96^a.

⁵³ Harîrîzâde, Reşh, vr. 95^b.

Eser üzerinde çalışırken konu olan salavat metinlerini cümle haline getirip siyah kalın punto yazıyla belirttik. Eserde zikredilen kaynak isimlerini italik yazarak belirgin hâle getirdik. Metinde yer alan ayet ve hadis kaynaklarını dipnotlarda belirttik. Aynı şekilde risalede yer alan derkenarları dipnotlara ekleyerek gerekli açıklamaları yaptık.

Metinde olmamakla birlikte gerekli görülen yerlerde noktalama işaretleri ekledik ve paragraflara ayırdık. Varak numaralarını köşeli parantez [1^a] şeklinde arka yüzünü de [1^b] şeklinde belirttik.

Eserde bazı kelimeleri günümüz Türkçesiyle kullandık. Misal olarak ‘kendüye’ kelimesini ‘kendisine’ şeklinde ifade ettik.

Metnin sadeleştirme bölümünde doğru manayı ifade edebilme için farklı sözlüklerden istifade ettik. Arapça terkiplerin manalarını [] köşeli parantez içerisine alarak belirttik. Ayet ve hadislerin manalarını italik yazı tipiyle yazıp, çift tırnak içine alarak dipnotlarda kaynaklarını gösterdik.

4. Metnin Muhtevası

Harîrîzâde “Reşhu Sılâti'l-Enveriyye Fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye” isimli eserinde Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'nin Hz. Peygamber (s.a) için yazdığı Salât-ı Feyziyye'sini şerh etmektedir. Bu salavat metni, İbnu'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd nazariyesini serpiştirdiği bir metindir. Harîrîzâde ise şerh niteliğindeki eserinde bu özden uzaklaşmamış daha da derinleştirmiştir.

Hakikat-i Muhammediyye makamının şanı için yazılan bu salâvat metnini Harîrîzâde, Ekberî geleneği ve İbnu'l-Arabî'nin düşünceleri ışığında şerh etmiştir. İslami eserlerde gelenek olduğu üzere eserine besmele, hamdele, salvele, dua ve niyazlarla başlamıştır. Eser şerh niteliği taşıdığı için herhangi bir bölüm ve başlık yer almamıştır. Bu sebeple konular birbiri ardınca değil dağınık şekilde işlenmiştir.

Eser toplamda 131 varaktır. Fakat çalışmamıza konu olan kısım 65-131 varaklar arasındadır. 1-65 varaklar arasında ağırlıklı konular “Feyiz, Amâ, Tenezzül, Hazarât-ı Hams ve Hakikat-i Muhammediyye” olup Sare Ziyansız tarafından tez konusu olarak çalışılmıştır.⁵⁴ Çalışmamızda ise 65- 131 varaklar arasında müellifin en çok üzerinde

⁵⁴ Bknz. bkz. Sare Ziyansız, “Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Reşhu Sılâti'l-Enveriyye Fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye İsimli Eseri: Metin Ve İnceleme 1-65 Varak”,

durduğu “Nûr, Hakikat-i Muhammediyye, Varlık Mertebeleri, Mirac, Tevhîd, Cem ve Fark” gibi konular tercih edilmiştir. Çalıştığımız eser çerçevesinde bu kavramları inceleyelim.

4.1.Nûr

Lugatte, ‘aydınlık, ışık’ manasına gelen nûr kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’in birçok ayetinde ve hadislerde “insanların hak ile bâtılı, hayır ile şerri ayırt etmelerini, önlerini aydınlatıp doğru ve gerçek olanı görmelerini, sağlayan mânevî ve ilâhî ışık” anlamında kullanılmıştır. Zıttı zulmettir.⁵⁵

Nur, Allah’ın isimlerinden biri olup zahir ismiyle varlığın ve varoluşun tecellisidir. Örtülü bir şeyin üzerini ilm-i ledün ile açıp ortaya çıkmasına denildiği gibi, kalpteki mâsivayı çıkarmak için kalbe gelen her türlü ilâhî varidata da nur denir.⁵⁶

İmam Gazzâli hazretleri nuru, aslı itibariyle zahir olup başka zuhurların kendi vasıtasıyla görünen ve kaynağı olan şey olarak tarif etmiştir. Gerçek nur Allah’ın zatıdır. Zatının ta kendisidir. Bu sebeple ondan başkası için nur isminin kullanılması mecâzidir. Hakiki olan ise sadece Allah’ın nurudur. O nur vasıtasıyla her şey görünür. Var olan her şey onun nuruna tabi olur.⁵⁷ Bu nur Hakk’ın varlığıyla yayılır ve ilâhî zâtın zuhuru, isimler, sıfatlar, hisler ve mantıklar, zanlar ve vehimlerden münkeşif olur.⁵⁸ Harîrîzâde’ye nûr kelimesini eşyanın hakikatini ortaya çıkaran nesne olarak tarif eder. Ona göre nur, dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki çeşittir. Dünyevi nurlar da iki çeşittir. Biri kalp gözüyle bilinen aklın ve Kurân’ın nuru gibi ilâhî nurlardan yayılan nurdur. Diğeri ise gözle görülen güneş, ay ve yıldızlar gibi dünyevi nurlardır. Uhrevi

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021), 17.

⁵⁵ Süleyman Uludağ, “Nûr”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/244.

⁵⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları, 2009), 206; Zafer Erginli, vd., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 781.

⁵⁷ Muhammed Gazâlî, *Mişkâtü'l-Envâr*, çev: Süleyman Ateş (İstanbul: Bedir Yayınları, 1994),33-34.

⁵⁸ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 129^a.

nur ise “...nûrları önlerinden koşar...”⁵⁹ ve “Şüphe yok ki size Allah’tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi”⁶⁰ ayet-i kerimelerinde sabit olan nurdur.⁶¹

Harîrîzâde, hadiste belirtildiği üzere⁶² nuru hidayet kaynağı olarak görmüştür. Allah bu nuru ezelde yaratmıştır. Bu kimseleri delalet bataklığından kurtarmış ve nur vermiştir. Bu nur sayesinde doğruyu yanlış, hakkı ve batılı ayırt ederler.⁶³

Bir başka açıdan nuru Allah’ın ilmi olarak tanımlayan Harîrîzâde, “Bu ilim ile manevi yakınlığa ulaşmayı “...Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında...” zümresine dahl⁶⁴ olmak için Allah’tan bir nur istemiştir. Allah’ın ilmi olan bu nur ile insanlar arasında onun suretleri ve emsalleri arasında gezip onların kabiliyetlerinde olan şeyi idrâk etmeyi talep etmiştir.⁶⁵

4.2.Hakikat-i Muhammediyye / Nûr-i Muhammedî

Düşünce tarihinin temel mevzularından biri de varlık ve âlem problemidir. İnsanoğlu varlığın temelini ve ilk sebebini her zaman sorgulamış tarih boyunca bu konuda din, kültür, mezhep ve akımlar çeşitli değerlendirmeler de bulunmuştur. Fetihlerle birlikte genişleyen İslâm coğrafyası Müslümanların farklı din ve kültürdeki topluluklarla etkileşimde olmasına zemin hazırlamıştır. Bu etkileşim beraberinde dini, ilmi ve fikri alanda yeni anlayışlar geliştirmiştir.⁶⁶

⁵⁹ el- Hadid, 57/12.

⁶⁰ el-Maide, 5/15.

⁶¹ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 71^a.

⁶² Tirmizî, “Îmân”, 18; İbn Hanbel, II, 176.

⁶³ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 117^b.

⁶⁴ et-Tahrîm, 66/8.

⁶⁵ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 124^a-124^b.

⁶⁶ Veysel Akkaya, “Hasan Sezâi’nin Dîvânı’nda Nûr-i Muhammedî Telâkkisi ve Hz. Peygamber Sevgisi”, *Edirne ve Balkanlarda Tasavvufî Hayat -Müesseseler- Şahsiyetler ve Eserleri- (Hasan Sezâi’yi Gülşenî ve Gülşenîlik)*, Der.Nurullah Koltaş, vd., (İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2022), 539; Rifat Okudan, “Hakikat-i Muhammediyye: Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11 (2003/2), 140-159.

Neo-Platonizmin savunucularına göre yaratılan tüm varlıklar Allah'ın feyzinin bir eseridir ve O'nun ilk feyzi akl-ı evveldir. Bütün mahlûkat bu ilk akıldan sudur eder. Bu sebeple Gnostik düşüncelerin tasavvufa girişinin ilk örneklerinden sayılan Hakikat-i Muhammediyye/Nûr-i Muhammedî düşüncesinin Felsefedeki 'sudur nazariyesi'ne benzediği söylenir.⁶⁷

Sûfiler ise kâinatın ve varoluşun temelini Muhammedî nûra dayandırır. Mutlak varlık açısından baktığımızda var oluşun başlangıcı kabul edilen taayyün-i evvel mertebesinde bu nurun ilk mahlûk olduğu söylenir. Buna göre Allah kendi nurundan Muhammedî nuru yaratmış ve bu nurdan bütün mahlûkatı yaratmıştır. O nur, Hakikat-i Muhammediyye/ Nûr-i Muhammedî olarak Hz. Peygamber'in manevi hüviyetinde remzedilmiştir. Bu düşünce tasavvufun temeli olan ve ilk dönemlerden itibaren mutasavvıflarında üzerinde durdukları mühim bir meseledir. Her ne kadar 'Hakikat-i Muhammediyye/Nûr-i Muhammedî' telakkisi dış kaynaklara dayandırılrsa da, ayet ve hadisler bütüncül manada incelendiğinde bu nurun varoluşun başlangıcı olduğuna dair gerekli malumat mevcuttur.⁶⁸

'Hakikat-i Muhammediyye/Nûr-i Muhammedî' telakkisi, Sehl b. Abdullah Tüsterî (ö.896) ile başlamış, İbnü'l-Arabî (ö. 638) ve Abdülkerîm el-Cîlî (ö. 826) ile olgunlaşmıştır.⁶⁹ Zamanla bu düşünce varlığın kaynağı olması hasebiyle tasavvufî bir varlık nazariyesine, ilahi bilginin kaynağı olması yönüyle de bilgi teorisine konu olmuştur. Vahdet-i vücûd nazariyesinden beslenen bu düşünce Allah-âlem ilişkisini açıklamak üzere, İbnü'l-Arabî tarafından varlık mertebeleri tasavvuruyla ifade edilmiştir.⁷⁰

⁶⁷Okudan, "Hakikat-i Muhammediyye: Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11 (2003/2), 159.

⁶⁸Akkaya, "Hasan Sezâî'nin Dîvânı'nda Nûr-i Muhammedî Telâkkisi ve Hz. Peygamber Sevgisi", *Edirne ve Balkanlarda Tasavvufî Hayat -Müesseseler-Şahsiyetler ve Eserleri- (Hasan Sezâî'yi Gülşenî ve Gülşenilik)*, Der.Nurullah Koltaş, vd., (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2022), 539.

⁶⁹Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", 15/179.

⁷⁰Halil Baltacı, "Şeyh Hakîkî'nin İrşâdnâme Adlı Eseri Çerçevesinde Bayramî-Melâmîlerde 'Hakikat-i Muhammediyye' Anlayışı", *Hacı Bayram-ı Velî V*, 2020, (Erzincan: Binali

İbnü'l-Arabî'ye göre mutlak vücudun taayyün ettiği ilk mertebeye, taayyün-i evvel mertebesi denir ve yaratma taayyün-i evvel mertebesinde başlamaktadır.⁷¹ Mutlak varlığın ahadiyyetini vahidiyyetine dönüştürmek için taayyüne başladığı mertebedir.⁷² Bu mertebe Allah'ın kendi zat, sıfat ve bütün mevcudatı bilmesinden ibarettir.⁷³ Mevcudat açısından bakıldığında gerçek yaratma bu mertebede başlamıştır. Ve bütün mahlûkat bu hakîkatten yaratılacaktır.⁷⁴

İbnü'l Arabî'ye göre Allah nuruyla hebâya tecelli etti. Orada uygunluk buldu. Allah Hebâ'da, Hakikat-i Muhammediyye'yi kendine yakın buldu ve varlık âleminde ilk ortaya çıkan şey O'nun (s.a.) varlığı oldu. Felsefe terminolojisinde 'hebâ' heyûla olarak da karşılık bulur.⁷⁵ Bu benzetmeye binaen Harîrîzâde, heyûlanın manasının pamuk olduğunu söyledikten sonra ilk dönem ulemasının âlemin kendisinden yaratıldığı 'heyûlâ'ya benzeterek bu şekilde isimlendirildiğini söylemiştir. Zirâ pamuk, elbise çeşidinin aslı olduğu gibi âlemin mayası, varlığın şekilleridir.⁷⁶ Âlemlerin Efendisi kâinatın aslı olduğu için burada a'yân suretlerinin heyûlasına benzetilmiştir. Zîrâ hakîkât-i Muhammedîyye, ilâhi nurdan yaratılmış bir nurdur ki her şeyi kuşatan ezeli ilim sahibidir. Bunun için manevi hislerin suretlerinin heyûlâsı olur⁷⁷ Yine İbnü'l-Arabî'nin 'tabiat ve âlemin cevheri' manasında kullandığı 'en-nesfû'r-rahmânî' kavramı 'heyûla' ile paralel anlamda kullanılmıştır.⁷⁸ Harîrîzâde'ye göre;

Yıldırım Üniversitesi) 106; Ferzende İdiz, "Tasavvufta Hakikat-i Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî'den Örnekler" *Ekev Akademi Dergisi*, S.59 (Bahar 2014), 180.

⁷¹Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Çev: Ahmet Avni Konuk, C.1 (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 404.

⁷²Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", 15/179.

⁷³İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 17.

⁷⁴Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", 15/179; Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, (Sûfi Kitap: İstanbul, 2010), 299.

⁷⁵Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye*, çev: Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007) C.1, 345.

⁷⁶Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 79^b.

⁷⁷Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 80^b.

⁷⁸Osman Karadeniz, "Heyûlâ", *DİA*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Yayınları: 1998), 17/295.

Nefes-i Rahmanî ilâhi isim ve sıfatların tafsilatlı olduğu mertebedir. Rahman'ın nefesi, a'yân üzerine yayılmış olan umûmi varlıktan ibarettir ki, varlıkların suretlerini taşıyan heyûladır. O da Hakikat-i Muhammediyye diye isimlendirilir.

Harîrîzâde, Hz. Peygamber'in bir nur olması yönünden âlemin yaratılışının kaynağı ve aslı olduğunu ve Allah'ın her şeyi kendisinden yarattığını ifade eder. Hz. Peygamber'in ilahi nurun kaynağı olduğunu ve bütün kâinatı ilahi nura nispetle, Nûr-i Muhammediyye ile var olduğunu söyler. Ve buna Hazret-i Câbir'den⁷⁹ nakledilen hadis-i şerifi aktararak, Hz. Peygamber'in âlemlerin yaratılış sebebi olduğuna kanıt olarak gösterir.

Aynı şekilde, hareket halinde ve duran hakkında, olup biten olayların özü ve kâinatın maddesinin Muhammedî nur olduğunu ve bütün her şeyin Muhammedî nurdan yaratıldığını söyler. Yaratılmış nefislerin özü olduğundan âlemlerin sultanı (s.a) de havâdis-i imkâniyye'nin enfüsîdir der. Ve buna “*Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki...*”⁸⁰ kerimesini delil gösterir.⁸¹

Harîrîzâde, Hz. peygamberin ilâhi taayyünün ilk basamağı olduğunu ruhlar, cisimler ve bunlardan başka herşeyin kendisinden zuhur ettiğini söyler. Cenâb-ı Hak Ceberût, Melekût, Mülk âlemleri ve diğer küllî ve cüzî âlemlerin ve onlarda olan arş, kürsî ve semavât ve yedi âlemin kendi zatına olan sevgisi sebebiyle yaratmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e nur ve sevgi olarak tecelli ettiğini ve diğer varlıkların bu nurdan yaratıldığını belirtir.

Hakikat-i Muhammediyye'nin Ezeliyye mertebesinden, hazerât mertebelerine olan ilâhi inişe vasıta ve vesile olduğunu, Rabbâni zuhûrun Muhammediyye vasıtasıyla olduğunu belirtir. Kainatını yaratma sebebi ve Hz. Peygamber'in ilahi zuhurun vasıtası olduğuna delil olarak da ‘*Resûlüm! Sen olmasaydın, bu kâinatı yaratmazdım.*’ Ve dahî

⁷⁹ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 265; Rifat Okudan, “Hakikat-i Muhammediyye: Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi” Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.11 (2003/2), 153; Harîrîzâde, Reşh, vr. 72^a.

⁸⁰ et-Tevbe, 9/128.

⁸¹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 77a.

‘Muhammed! Sen olmasaydın, seni yaratmazdım ey âdem!’ ve ‘Muhammed! Sen olmasaydın, bu cenneti ve cehennemi yaratmazdım’⁸² kudsi hadislerini işaret eder.

Harîrîzâde’ye göre bu hakikat, vücûd-i Mutlak’ın yaratılmasında ilk ve en kâmil mazhardır. O’nu (c.c.) idrak aynı zamanda ‘Nûr’ ismi vasıtasıyla gerçekleşir ve her isminin bir mazharı vardır. Harîrîzâde, ‘Hakikat-i Muhammediyye / Nûr-i Muhammedî’nin bütün ilâhi isimleri kendisinden topladığını ve İsm-i Â’zam olarak nitelendirilen Allah isminin mazharı olduğunu söyler. Hz. Peygamber bu âleme mazhar olduğundan ilk onun nûru yaratılmış ve O’na (s.a) kâinat kitabını yazmaya vesile olan kalem-i alâ-i nûrânî denilmiştir.⁸³

Hakikat-i Muhammedî / Nûr-i Muhammedî’nin bir başka ifade ediliş şekli de dūrreti’l-beyzâ’dır. Harîrîzâde’ye göre her şey dūrreti’l-beyzâ ile hakikat-i Muhammediyeden yaratılmışlardır. ‘Dūrreti’l-beyzâ’ ile akl-ı evvel (ilk akıl) kastedilir ki, ‘kalem-i a’lâ’(yüce kalem) ve ‘rûh-i Muhammedî’(Muhammedî ruh) ve ‘rûh-i a’zam’ (yüce ruh) şeklinde isimlendirilir. Nitekim Hadîs-i şeriflerde geçen: “Allah’ın yarattığı ilk şey beyaz incidir.”⁸⁴ “Allah’ın yarattığı ilk şey aklımdır, Allah’ın yarattığı ilk şey kalemdir, Allah’ın yarattığı ilk şey ruhumdur, Allah’ın yarattığı ilk şey nurumdur.”⁸⁵ kelâm-ı kibarın bu kavramlara işaret ettiğini belirtmiştir. Bu akıl da, Hz. Câbir’in rivayetindeki Hz. Peygamber’in nurudur.⁸⁶

⁸² Hâkim en-Nîsâbürrî, el-Müstedrek, 2/614-615. Bu hadislerin mevzû olduğu söylenmektedir.

Bknz. Kadir Sekmen, “Hadis İlminde “Manası Sahihtir” Denilen Hadisler Üzerine Bir Tasnif Denemesi” *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, S.1, C.6,(2022), 306-307.

⁸³ Harîrîzâde, Reşh, vr. 67b.

⁸⁴ Erginli, vd., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 189.

⁸⁵ İbn Arabî, *Füsûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.2, 149; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, I, 265; Hadislerin sıhhatiyle ilgili açıklamaları için bknz. Rifat Okudan, “Hakikat-i Muhammediyye: Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11 (2003/2), 154.

⁸⁶ Rifat Okudan, “Hakikat-i Muhammediyye: Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11 (2003/2), 153; Harîrîzâde, Reşh, vr. 72^a.

Hakikat (kelime), tasavvufi kaynaklarda farklı anlamlarda kullanılmıştır. İbnü'l-Arabî terminolojisinde peygamberlerin ve Allah'ın dostlarının hakikatlerine kelime denir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in hakikatine de kelime denir.⁸⁷ Harîrizâde, İbnü'l-Arabî'nin peygamberlerle ilgili olan “*Fusûsu'l-Hikem ve Husûsu'l-Kilem*” eserine atıf yaparak Fass-ı İseviyye'de “... *Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir...*”⁸⁸ ayet-i kerîmesince Hazret-i İsa'nın (a.s.) ilâhi kelime olduğunu beyan eder. İbnü'l-Arabî ise bu ayete binaen mevcudatın hakikatlerinin Allah'ın kelimeleri olduğunu ve onların bitip tükenmeyeceğini ifade eder.⁸⁹

Ve [Yaratılmışların tamamı, bitip tükenmeyen, Allah'ın kelimeleridir. Çünkü onlar, “Kün!”dendir; ve “Kün!” Allah'ın kelimesidir.]⁹⁰ ve yaratılmışlar “ol” (kün) emriyle yaratıldığından dolayı bütün mevcûdat Allah'ın birer kelimesidir buyurur. İbnü'l-Arabî, “*De ki: 'Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahî rabbimin kelimeleri bitmeden mutlaka deniz tükenirdi.'*”⁹¹ ayetinde geçen kelimeler ifadesini “varlıklar ve nesnelere” olarak ifade etmiştir. Allah'ın kelimeleri yani varlıklar, Rahmâni nefesin yansımalarından ibarettir. Bu anlamda taayyün eden hakikat, varlık, öz ve ayn, gibi her şey bir kelimedir. Bu varlıklardan mücerred olanlarına “kelime-i tâmmem” adı verilir.⁹² Harîrizâde'ye göre, ‘kelimât-ı tâmmem’den kastedilen mana ise peygamberlerin ruhları ve bütün evliyadır. Onlarda tecelli eden bu nur en son Hz. Peygamber'e geçmiş ve onda nihayet bulmuştur.⁹³ Yani onların hakikatleridir. Ve ‘Nûr-i Muhammediyye ve Hakikat-i Ahmediyyesi yüce peygamberlerin ve evliyanın ve diğer yaratılmışların aslı olacaktır.

⁸⁷ Mustafa Sinanoğlu, “Kelime” *DİA*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Yayınları: 2002), 25/213.

⁸⁸ el-Nisâ, 4/171.

⁸⁹ Veysel Akkaya, “İbnü'l-Arabî'nin Nûr-i Muhammedî Açısından Hz. Muhammed ve Diğer Peygamberler Arasındaki İlişkilere Bakışı”, *Sufiyye*, S.10 (Bahar 2021), 194-195.

⁹⁰ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.2, 904.

⁹¹ el-Kehf, 18/109.

⁹² Sinanoğlu, “Kelime” 25/213.

⁹³ Süleyman Uludağ, “Nûr” *DİA*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Yayınları: 2007), 33/244.

⁹⁴ Bu nurun varlığının ortaya çıkması, sevgi ehli ve kurb makamının sahibi olan Efendimiz'dir.(s.a)⁹⁵

Çalışmamızın medârı olarak görünen Hakikat-i Muhammedî düşüncesi bu bağlarından dolayı farklı kavramlarla iç içe geçmiştir. Metin üzerinden istifadenize sunmaya çalıştığımız bu konu tarih boyunca üzerinde konuşulmuş, eserler verilmiş hatta zaman zaman tartışmalara konu olmuş bir düşüncedir. Harîrîzâde'nin ise ispat niteliğinde sunduğu birçok ayet ve hadis-i kudsi ile Hakikat-i Muhammediyye/ Nûr-i Muhammedî hususunu hakîkatiyle anlatma çabası aşîkârdır.

4.3.Varlık Mertebeleri

Tasavvuf düşünce sisteminin merkezinde yer alan meselelerden biri varlığın hakîkati konusudur. Bu hususta tarih boyunca çeşitli söylem ve kavramlar önemli bir düşünce sistemine zemin hazırlamıştır⁹⁶. 'Varlığın tekliği, hakîkati, varlıkta birlik' manasında ifade edilen bir tasavvuf kavramı olan vahdet-i vücûd, Allah, insan ve âlemle ilişkisi ve bunun yansımalarını ifade eden bir düşünce sistemidir.⁹⁷ Allah'ın ezelde var olduğunu ve ondan başka hiçbir şeyin mevcûd olmadığını açıklar. Bu düşünceye göre mutasavvıflar hakîkate tek bir varlığın olduğunu ve kâinatta bulunan bütün mevcudatın bu tek varlığın yansıması, tecellisi olduğunu ifade ederler.⁹⁸

Vahdet-i vücûd nazariyesi en geniş haliyle Muhyiddîn İbnü'l-Arabî tarafından ortaya konulmuştur. Ona göre mutlak varlık Allah'tır. O'nun varlığı tek olup diğer yaratılan her şey mevcûdattır. Mutlak varlık zât olarak bir iken, diğer mertebelerde yansımaları

⁹⁴ Harîrîzâde, Reşh, vr. 67b.

⁹⁵ Harîrîzâde, Reşh, vr. 75^b.

⁹⁶ Ömer Sami Uzuner, *Varlık ve Hakikat*, 87.

⁹⁷ Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 2012), 42/431.

⁹⁸ Kübra Yılmaz, "Abdurrahîm Fedâî ve Merâtib-i Vücûd Risâlesi", *Din ve Bilim Dergisi*, C.1, S.1 (2018): 45.

bakımından kesret olarak zuhur eder. İbnü'l-Arabî bu düşüncesini ayet ve hadisler ile temellendirirken bu ilme keşf yoluyla ulaştığını ifade eder.⁹⁹

Harîrîzâde vahdet-i vücûdu cemal sıfatı ile açıklamıştır. Ona göre cemal Cenâb-ı Hakk'ın ezeli sıfatıdır ki ilk olarak ilmi müşahede ile kendi zâtında sonra aynı ile yarattıklarında müşahede etmeyi istedi ve bu sebeple âlemi yaratmıştır. “*Bilinmeyen gizli bir hazîne idim, bilinmek istedim*”¹⁰⁰ kudsi hadisi ile hakiki cemal sahibinin Allah olduğunu, O'nun zatı, isimleri ve sıfatlarıyla güzelliğinin dışa yansımaları olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹

Varlık görüşünün temellerini atan Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye göre ‘Varlık tektir, o da Allah'ın varlığıdır.’¹⁰² Bu söz vahdet-i vücûd düşüncesinin en önemli dayanağını oluşturur. Bu varlığın tezahürü olarak insan-ı kâmilî görür. Allah'ın âlemdeki hükmünün, kendi suretinde yarattığı insân-ı kâmil ile zahir olduğunu söyler.¹⁰³

Allah'ın tekliğini vahdet kavramıyla açıklayan sûfiler vahdetin bir yönüne ahad, diğer yönünü vâhid olarak ifade ederler. Dolayısıyla vahdet, ahadiyyet mertebesiyle vâhidiyyet mertebesi arasında yer alır. Bu sıraya göre önce ahadiyyet, sonra vahdet ve en son vâhidiyyet mertebesi gelir.¹⁰⁴ Vahdet-i vücûd düşüncesi açıklamak için mertebelere ayırmışlardır. Çok sayıda olan bu mertebeleri en öz ifadeyle üçlü, dörtlü, beşli (hazarât-ı hams), altılı ve yedili (merâtib-i seb'a) olarak tasnif etmişlerdir.¹⁰⁵ İbnü'l-Arabî'de en genel ifadeyle mertebeleri 1. Lâ-taayyün 2. Taayyün-i evvel 3.

⁹⁹ Veysel Akkaya, “Kemalpaşazâde'nin Beyânü'l-Vücûd Risâlesinde Vahdet-i Vücûd İle İlgili Görüşleri”, *Kemalpaşazâde: Felsefe-Din-Edebiyat Araştırmaları*, C.1 (2022), 331.

¹⁰⁰ Aclûnî, II, 132.

¹⁰¹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 91^a.

¹⁰² Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, 42/431.

¹⁰³ Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, (Sûfi Kitap: İstanbul, 2010), 304.

¹⁰⁴ Süleyman Uludağ, “Ahadiyyet”, *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1988), 1/484.

¹⁰⁵ Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, 269.

Taayyün-i sâni olmak üzere üçe ayırmıştır. ¹⁰⁶ Biz de bu tasnif üzerinden Harîrîzâde'nin varlık mertebeleri görüşlerini aktarmaya çalışacağız.

4.3.1. Taayyün / Tecellî

Lugatte 'belirmek, görünmek, meydana çıkmak; belirti, görüntü' manalarındaki taayyün (tecelli) kavramı, Hakk'ın varlığının çeşitli mertebelerde zuhur etmesidir. Taayyün kavramı tecelli kavramıyla da ifade edilir. Taayyün kavramı, İbnü'l-Arabî'nin düşünce sisteminin temelini oluşturmaktadır. Yaratma filini tecelli ile açıklar. Ona göre âlem Hakk'ın taayyün ettiği ve zuhur mertebeleridir. ¹⁰⁷

1- Lâ-taayyün (Ahadiyyet Mertebesi):

Bu mertebede Hak her türlü kayıttan ve şartlanmadan, bütün sıfatlardan ve sıfat izafesinden münezzehtir. Hakk'ın özü olup, bunun üzerinde bir mertebe yoktur. ¹⁰⁸

Harîrîzâde 'ye göre varlık mertebelerinin ilkidir. Bu mertebede Allah his, mantık, vehim ve zan gibi kayıtlı her şeyden mukaddestir. ¹⁰⁹ Zâtın ahadiyye mertebesidir. Tamamıyla kendisinden farz edilen şeylerin düşmesi ve kendisine hiçbir şeyin nispet edilmemesiyle zatı tek olana denir. "Allah ezelden vardı ve O'nunla birlikte başka bir şey yoktu." ¹¹⁰ hadîs-i şerîfi bu mertebeye işarettir.

Harîrîzâde bu mertebeye Ahadiyyetü'l-cem de denildiği ifade eder. O'na göre ahadiyyet-i cem' varlıkların mahiyetleri ve bütün farz edilen şeylerin düştüğü yer ve hakîkati tek olan ilâhi zâtın olduğu makamdır. Yokluğun aslı ile bütün şekiller belirsizdir. ¹¹¹ Bu mertebeye mutlak gayb, ev ednâ ve zât-ı baht denildiğini de söyler. ¹¹² İkililikten ayrılma bakımından yücelmesiyle Zât makamıdır. Onda ne gören,

¹⁰⁶ Sare Ziyansız, "Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Reşhu Sılâti'l-Enveriyye Fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye İsimli Eseri: Metin Ve İnceleme 1-65 Varak", 35.

¹⁰⁷ Semih Ceyhan, "Tecellî", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 2011), 40/241.

¹⁰⁸ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1, 12.

¹⁰⁹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 114^a.

¹¹⁰ Buhârî, "Bed'u'l-halk", 1; "Tevhîd" 22.

¹¹¹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 72^b- 73^a- 98^b.

¹¹² Harîrîzâde, Reşh, vr. 98^a-98^b.

ne görülen; ne müşâhede eden, ne müşâhede edilen, hiçbir şey yoktur. Bu makam Hz. Peygamber'e özeldir ve ondan başka kimse ulaşamaz.¹¹³

2- Taayyün-i Evvel (Vahdet Mertebesi):

Buraya kadar olan kısımda taayyün henüz gerçekleşmemiştir. Hakîkatte mertebelenme ve ilk tecelli bu noktada başlayacaktır. Bu mertebe mutlak varlık açısından bakıldığında varoluşun başlangıcıdır. Ancak yaratma fiili Hakîkat-i Muhammediyye mertebesinden sonra başlayacak ve bütün varlıklar ondan yaratılacaktır.¹¹⁴

Harîrîzâde bu mertebeye ilâhi zâtın isimler ve sıfatlarla birleşmesi yönüyle vâhidiyye şeklinde isimlendirildiğini belirtir. Cem'u'l-cem' de derler. Hz. Peygamber bu mertebede Hak'la halk arasında berzah-ı câmi'-i ekberdir. Kurban ferâiz ve nevâfili birleştirerek, Hakk'ı halkta müşâhede edip, halkı da Hak'ta görür. Vahdetle kesretten ve kesretle vahdetten mahcûp olmaz. Hak ile halkı tek nazarda müşâhede eder. "O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır..."¹¹⁵ kerîmesi bu makâma dâirdir. Necm suresinde vârid olan "Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar..."¹¹⁶ kerîmesi de bu makâma işarettir.¹¹⁷

Harîrîzâde hakîkat ehlinin, bu mertebeyi ifade edebilmek için bazı terimler kullandıklarını belirtir. Bütün mahlûkatın ve mevcudâtın maddesi olduğu için 'Kâbiliyyet-i evvel', en yüce mertebede olduğu için 'Makâm-ı ev-ednâ' tüm mümkinât kendisinden zuhûr ettiği için 'Menşeu's-sivâ', taayyün ve la-taayyün arasında gidip geldiği ve bütün berzahları câmi olduğu için 'Berzahu'l-berâzih' denilmiştir.¹¹⁸

Bu isimlerin yanı sıra; "Kâbe kavseyn, kalem-i a'lâ, dürretü'l-beyzâ, Hakîkat-i Muhammediyye, Nûr-i Muhammedî, rûh-ı a'zam, cem'u'l-cem' akl-ı evvel, kalem-i evvel" vb. şeklinde isimlendirilmiştir.¹¹⁹ Buna göre Hakîkat-i Muhammediyye/Nûr-i

¹¹³ Harîrîzâde, Reşh, vr. 98^b.

¹¹⁴ Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, 298-299.

¹¹⁵ el-Hadîd, 57/3.

¹¹⁶ en-Necm, 53/9.

¹¹⁷ Harîrîzâde, Reşh, vr. 73^a.

¹¹⁸ Harîrîzâde, Reşh, vr. 88^a.

¹¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 14-15.

Muhammedî' gerçeği farklı yönleriyle ifade edilmiştir. Bunun sebebi ise İbnü'l-Arabî'ye göre, tek olan hakîkatin çok çeşitli yönlerinin olmasıdır.¹²⁰

Harîrîzâde'ye göre bu mertebeye kendi zâtıyla kaim olan Hakk'ın varlığıdır. Ve âlem için Hakk'ın varlığı üç vatan olup biri vahdet ile isimlendirilen taayyün-i evveldir ki, bunda âlem şuûnât-ı zâtiyye diye de isimlendirilir.¹²¹ Şuûnât-ı zâtiyye Allah'ın yüce sıfatlarının mahiyetlerinde bulunan ve onları tecellîye sevk eden zâtına ait mukaddes özellikleridir. A'yân, ruhlar ve cisimler ve bunlardan başka herşey kendisinden ortaya çıktığından ezeliyye mertebesidir.¹²²

Ona göre Hak Teâlâ vahdet diye isimlendirilen taayyün-i evvel ile kendi zâtına tecellî edip parlar. Ve kendisini bulup zâtıyla hâzır olur. Ve bu tecellî vehme kapılmadan ve cehaletin önüne geçerek gaybı örter.¹²³ İbnü'l Arabî'nin çalışmamıza konu olan *Salât-ı Feyziyye'si* bu makamın şanını ifade etmek için yazılmıştır.¹²⁴

3- Taaayün-i Sâni (Vâhidiyyet mertebesi):

Varlığın taayyün-i evvel mertebesine tenezzülünden sonra ikinci tenezzülün gerçekleştiği mertebeye vâhidiyyet mertebesidir. Bu mertebeye tenezzülün aksine temeyyüz gerçekleşir.¹²⁵ Taayyün-i evvel mertebesindeki toplu sıfatlar burada artık birbirinden temeyyüz eder.¹²⁶

Harîrîzâde bu mertebeye hakâyık-ı ilmiyye ve a'yân-ı sâbite denildiğini ifade eder. A'yân-ı sâbite eşyanın zahir duruma gelmeden önce Allah'ın ilminde bilgi olarak varlığı, zâhir olan varlıkların Allah'ın ilmindeki mahiyetleri, gizli

¹²⁰ Veysel Akkaya, "İbnü'l-Arabî'nin Nûr-i Muhammedî Açısından Hz. Muhammed ve Diğer Peygamberler Arasındaki İlişkilere Bakışı", *Sufiyye*, S.10 (Bahar 2021), 188.

¹²¹ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 119^b.

¹²² Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 75^a.

¹²³ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 73^b.

¹²⁴ Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, 305.

¹²⁵ Elmas Abdikoğlu, *Turfetü'l-Mürtersele ale't-Tuhfeti'l-Mürsele: et-Tuhfeti'l-Mürsele Şerhi*, (Hikemiyat: İstanbul, 2021) 45.

¹²⁶ Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, 309.

hakikatleridir.¹²⁷Zira yaratılmış bütün varlıklar bu a'yân-ı sâbitenin yansıması ve gölgesidir. A'yân-ı sâbite hakkında hakikat ehli [A'yân, vücûd kokusunu koklamadı.] demişlerdir. Yani hiçbir zaman var olmamıştır. Zîrâ hakikatte Allah'tan başka varlık yoktur. Ki, varlık, vâcibü'l-vücûdudur. Ondan başka varlık yoktur. Ve her şeyde idrak edilen esmâ ve sıfât itibarından olan Hakk'ın varlığıdır.¹²⁸

Harîrîzâde ilmiyye mertebesinde eşyanın varlığına ve kabiliyetlerin Hakk'ın zatındaki tecellisine feyz-i akdes denildiğini söyler. *Şeyh Abdullah Bosnevî el-Melâmî* -kuddise sırruhu - hazretlerinin "*Şerh-i Füsûs'ta*": 'Feyz-i akdes hazret-i i'lmîyye-i esmâiyede olan a'yân-ı kâbilenin suretinde zâtının tecellisîdir' şeklinde ifade ettiğini belirtir. O'na göre, a'yân-ı sâbite ve ilmi hakikatler feyz-i akdesin kabiliyetleridir. Ve zâtın tecellisi taayyünâtın mebd-i taayyünât-ı 'ilmiyyedir ki a'yân-ı sâbiteden her bir 'aynı feyz-i akdes ile hazret-i ilm ve şuhûdda belirir. Ve zâtına has sebebiyle birbirinden ayrılır. Ezeli ilimde olan ilmi bilgiler zâtî feyz olan feyz-i akdes ile belirlenir ki ilk Rahmâni nefesin ilmi şuhud mertebesinde olan gönderilme sebebidir. Yani feyz-i akdes bu zâtî tecelliden ibârettir ki ilk olarak ilmiyye mertebesinde sonrasında aynıyye mertebesinde eşyanın ve kabiliyetlerinin varlığını mûcib ola. Ve feyz-i akdes isimlerin mazharına mevkûf değildir.¹²⁹

Feyz-i mukaddes ise a'yân-ı sâbite ve kabiliyetlerinin hâricde zuhûrunun ardından mûcib olan isimlerin tecellisinden ibârettir. Öyleyse, bu takdirde feyz-i mukaddes, feyz-i akdes üzerinde bir mertebedir. Zîrâ feyz-i akdes sebebiyle a'yân-ı sâbite ve asli kabiliyetleri, feyz-i mukaddes sebebiyle a'yânî'l levâzım ve't-tevâbi' hâricde varlığın görünüşüne dâhil olur.¹³⁰

Çalışmamıza konu olan bu üç mertebe ulûhiyyet dairesi içinde kaldıklarından dolayı cem'iyet-i ilâhiyye de denilir. Yedili tasnifi esas aldığımızda bu üç mertebe ilahi sıfatlardan müteşekkil olması hasebiyle kadimdirler. Mertebeler arası sıralama yapmak gibi bir durum söz konusu değildir. Zira bu dizilim zamana göre değil aklidir.

¹²⁷ Süleyman Uludağ, "A'yân-ı Sâbite", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1991), 4/198.

¹²⁸ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 119^b.

¹²⁹ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 69^a-68^b.

¹³⁰ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 70^a.

Yani meseleyi daha anlaşılır şekilde ifade edebilmek açısından bu tasnife tabi tutulur.

131

Mirac

Mirac ‘yükselmek, yukarı çıkmak’ manasındaki urûc kökünden türemiştir. ‘Yukarı çıkma vasıtası, merdiven’ manasına gelen ism-i âlettir. ‘Hz. Peygamber’in (s.a.) yerden göğe yükselişini ve Allah katına urûcunu ifade eder’.¹³²

Tasavvuf erbabı Hz. Peygamber’in miracını bir müslüman için öze dönüş yolculuğu olarak ifade etmişler, maksuduna ulaşmak için mesafeleri kat ederek yükselmeyi seyrüsülûk olarak isimlendirmişlerdir. Mirac hususu onlar için ayrı bir önem arz etmiş ve yakından ilgilenmişlerdir. Salikin tamamlaması gereken bu yolculuğu için kendilerine kaideler çıkarmışlardır.¹³³ Hz. Peygamber’in mirac yolculuğunu sûfinin seyrüsülûk tecrübesine uygulayan ilk mutasavvıf, Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848 [?]) olarak bilinir.¹³⁴

Peygamber Efendimiz rivayete göre bir gece Kâbe’nin hatim kısmında ve başka bir rivayet göre Ümmühânî’nin evindeyken Cebrâil (a.s) gelip burakla Efendimiz’i aldı. Mescid-i Harâm’dan, Mescid-i Aksâ’ya doğru yürüdüler.¹³⁵ Oradan inci ve yakut gibi değerli taşlarla süslenmiş, bir kademesi altın ve bir kademesi gümüş olmak üzere Firdevs cennetine gitmek için Allah’ın taşı üzerine havada asılı bir merdiven konulup onunla yükseldiler. Âlemlerin tümünü görüp Hak’la çıkarak yüce zaman ve aşağı mekândan yükselip sona erince a’yân mertebesi nuru meydana çıkararak O’na zâtın hakîkatini gösterdi.¹³⁶

¹³¹ Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, 319-322.

¹³² Salih Sabri Yavuz, “MÎ‘RAC” *DİA*, (Ankara, Türkiye Diyanet Yayınları: 2020), 30/132.

¹³³ Yusuf Bilal Kara, “Miraçın Tasavvufi Boyutu”, *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – IV, 14-17 Mayıs 2015*, (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2015): 137-138.

¹³⁴ Sadık Acar, “İbn Arabî’de Miraç Fenomeni”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 62.

¹³⁵ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 96^a.

¹³⁶ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 96^a.

Harîrîzâde, Peygamber Efendimiz'in Mekke'den Kudüs'e varıncaya kadar olan seyrine esrâ,[yürüyüş] Kudüs'ten göğe doğru olan seyrine de mirac denildiğini belirtir. Bu yürüyüşün nasla sabit olduğunu ve onu inkâr edenin kâfir olacağını söyler. Miracın da haber-i vahidle sâbit olduğunu, onu inkâr edenin sapkınlık ve dalalete düşeceğini ifade eder.¹³⁷ Ayrıca Mescid-i Aksâ'ya en uzak mescid denildiğini belirttikten sonra Ka'be-i Mükerrime'ye göre en uzak olması ya da yerden en uzak, göğe göre en yakın mescid olması sebebiyle bu ismin verildiğini belirtir.¹³⁸

Harîrîzâde Peygamber Efendimiz'in âlemlerin tümünü gördükten sonra sidretü'l müntehâ'ya ulaştığını belirtmiştir. Varlık mertebesinde önemli bir kavram olan sidretü'l müntehâya ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Ona göre sidre, yedi feleğin ve yüce arşın sağ tarafındaki bir ağaçtır. O ağacın yapraklarını kurutup dökerler onunla hamamda yıkanır. Meyvesine 'nebk' derler. Hadis-i şerifte geçtiği üzere yaprakları fil kulağına benzer.¹³⁹ Yüce yerde olur. Cennet nehirleri onun aslından çıkar ve cennet onun yanındadır.¹⁴⁰

Ve müntehâ 'son yer' demektir. Yaratılmışların ilmi ve ameli onda son bulunduğu ve öteye geçmediğinden 'Sidretü'l müntehâ' diye isimlendirilmiştir. Sidretü'l müntehâ da sabah ve akşam yoktur.¹⁴¹ Üstünde arşa ait hükümler vardır Hakk'ın isteği orada gerçekleşir. Rahmani nurlar oraya iner.¹⁴²

Hz. Peygamber uruc ettiğinde "iki yay aralığı kadar..."¹⁴³ ayetiyle mirac gecesini iki yay aralığı kadar Allah'ın yakın olduğunu anlatır. Harîrîzâde bunu kâbe kavseyn mertebesi ile ifade eder. Zira ona göre Hz. Peygamber'in bütün yüce ve aşağı âlemlerde Hakk'ı görme makamıdır. Cenâb-ı Hak âlemlerin hepsiyle tecelli eder ve

¹³⁷ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 96^a.

¹³⁸ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 95^b.

¹³⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân: Kur'an Meâli ve Tefsiri*, çev: H.Kâmil Yılmaz vd., C.11(Erkam Yayınları: İstanbul, 2010),34.

¹⁴⁰ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 96^b.

¹⁴¹ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 99^b.

¹⁴² Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 96^b.

¹⁴³ en-Necm, 53/9.

görünür. Bu mertebede zahir batın ile vahdet kesret ile görünür. İkililikten ayrılmanın devam etmesiyle beraber yakınlık olarak tabir olunan Hak'la bir olmasıdır. Harîrîzâde varlık dairesi olarak isimlendirilen bu mertebede iki yarım daireden oluşan vücub\imkân yaylarını Hz. Peygamber'in hayali bir çizgi ile ayırdığını ifade etmiştir. Her yayın iki uzaklığı vardır. Biri kâbe süflî ve biri kâbe ulvîdir, gökler ver yer gibi. Ve bu makam Hakk'ı müşahede etme mertebesidir ki müşahede etmenin sıfatı peygamberliktir.¹⁴⁴

Bu dairenin ortası ev ednâdır. Harîrîzâde'ye göre ev ednâ makamı iki yayın yakınlığından daha yakın bir makamıdır ki zât-ı baht mertebesinden ibaret olup bütün farz edilen şeyleri yok eden ahadiyet mertebesidir. İkililikten ayrılma bakımından yücelmesiyle Zât makamıdır. Bu makamda yokluğun aslı ile bütün şekiller belirsizdir. Onda ne gören, ne görülen; ne müşâhede eden, ne müşâhede edilen, hiçbir şey yoktur. O, mutlak gayb'tır. Ve bu şanı makâm-ı mahmûd sâhibinden başka kimse bulamaz.¹⁴⁵

Harîrîzâde bu makamda Hz. Peygamber'in mirac gecesi Allah'ı görüp görmediği meselesinin ihtilafı olduğunu söyler. Zira sahabeden gelen rivayetlere dayanarak kimisinin bu durumu ispat ettiğini, kimisinin de inkâr ettiğini söylemiştir. Ona göre mahcubiyet mertebelerinin ötesini idrak mümkündür. Peygamberimiz de bu unsurların ve tabiatın hepsini görüp ve peygamberlerin makamının hepsinden daha yükseğe çıkıp arşın üstünde münacat etti. Hakk'ın sözünü ve mutlak hitabını hiçbir yön tayin edilmeden işittiği gibi, her yanı göz olup Mevlâ'nın güzelliği ve yüce didarını da keyfiyetsiz basiret gözüyle gördüğünü ifade etmiştir.¹⁴⁶

Harîrîzâde, bu yükselişte kalbî görme ve gözle görme gerçekleşti ki, gözüyle gördüğünü kalbi Resûl-i Ekrem'i yalanlamadı. Zira mukaddes işler öncelikle kalple sonrasında gözle idrak edilir. Ancak bu yönüyle şahit göstermek ilk mana itibariyledir. Ya da görme ile kastedilen gerek kalbiyle ve gerek gözüyle mutlak görme kastedilir. Hz. Peygamberin kalbi cem makamında gördüğünü yalanlamadı. Kalp ile kastedilen Hakk'ın varlığıyla mevcut olan bütün sıfatlarla beraber Zâtı görmek, ruh makamına yükselmiş olan kalptir. Bu cem, "cem'-i vücûd"tur demiştir.

¹⁴⁴ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 98^a.

¹⁴⁵ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 98^b.

¹⁴⁶ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 102^a.

Harîrîzâde bu konuyu varlığın birliği düşüncesi üzerinden ele alır. O vakitte mülke ve melekûta ait basarın birleşik olduğunu belirterek melekûta ait basar ile batın isim sebebiyle Hakk'ın batınını, mülki basar zahir isim sebebiyle Hakk'ın zahirini gördüğünü ifade eder. Hz. Peygamber'in bu iki basarın Allah'ın birliğinde bütün oluşumları, yüce ruhlar ve aşağı cisimler ile meydana çıkan bütün hakîkati gördüğünü ifade eder.¹⁴⁷ Hz. Peygamber bu makama vardığında gözünün acayip gördüğü ve müşahede ettiği şeylere meyletmediğini ve haddini aşmadığını belirtir. Nasıl ki beden âlemindeki gözü, dünya âlemine ve aldatıcı süslerine mal ve mevkiye meyletmedi. Ruhlar âleminin bakışı da vahdet âlemindeki nimetlerin derecelerine ve köşkların güzelliğine iltifat etmediğini söyler.¹⁴⁸

Miracın kaç defa gerçekleştiği de önemli bir husus teşkil etmektedir. Harîrîzâde, Ebû Nuaym El-İsfahânî'nin kaydettiğine göre miracın otuz dört kere vuku bulduğunu söylemiştir. Buna göre biri uyanırken bedenle ve sonrasında ruhla, kimisi uykuda, kimisi kendinden geçtiği manevi halde, kimisi peygamberlikten önce ve kimisi de sonrasındadır. Harîrîzâde'ye göre ise mirac; Peygamber Efendimiz uyanık olduğu halde beden ve ruhla beraber gerçekleşmiştir. Zirâ İsrâ suresinin birinci ayetinin bunu işaret ettiğini belirtir.¹⁴⁹

Harîrîzâde mirac olayının ne zaman gerçekleştiğine dair ihtilaf olduğunu söyler. Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin (ö. 855/1451) 'Muhammediyye' isimli eserinde peygamberlikten bir sene veya bir buçuk sene sonrası gerçekleştiğini belirtir. Fakat islâm âlimlerinin çoğuna göre risâletin on ikinci senesinde hicretten bir sene önce gerçekleşmiştir dediklerini ifade eder.¹⁵⁰ Bugün miracı Müslümanların çoğu Recep ayının yirmi yedinci gecesi ihya etmektedir.¹⁵¹

4.4.Tevhîd

¹⁴⁷ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 102^a.

¹⁴⁸ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 101^b-102^a.

¹⁴⁹ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 95^b, 96^a.

¹⁵⁰ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 96^a.

¹⁵¹ Salih Sabri Yavuz, "MÎ'RAC", 30/133.

Sûfi ve zahidlerin tevhid tanımları Hicri I ve II. asırda tüm müslümanlar tarafından kabul edilen yaklaşımdan farklı değildi. İlk sûfilerin sekr, fenâ, muhabbet, mârifet, cem, yakîn ve vecd gibi mefhumlarla kapalı ve dolaylı bir şekilde kullandıkları tasavvufî manadaki tevhid tanımı, hicri III. asırda netlik kazanmaya başlamıştır. Her sûfinin kendine göre tevhid tanımı, tevhid mertebeleri, makamları ve çeşitleri olmuştur.¹⁵² Harîrîzâde de eserinde tevhidin birçok tanımına yer vermiş, en geniş ifadeyle lugat manasını ‘bir şeyin tek olduğunu bilmek ve hükmetmektir’ şeklinde tarif etmiştir. Istılâhi manasını ise ‘Allah’ın zatını idrakte zihinlere gelen düşünce, şekil ve vehim gibi her şeyden tecrid etmektir’ şeklinde belirtmiştir.

Harîrîzâde “*Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ahadiyyet*” risâlesinde tevhidi seyr-i sülûkun esası olduğunu söyler. Seyr-i sülûk makamlarının yedi tane olduğunu bunlardan üçü ‘sülûk’ üçü ‘cezbe’ ve birinin de ‘ahadiyyet’ makamları olduğunu ifade eder.¹⁵³

Diğer yandan Allah’ın fiilleri, sıfatları ve zâtı itibariyle tek ve emsalsiz olduğundan tevhidin üç mertebesi olduğundan bahseder. Bunlardan ilki tevhîd-i efâ’ldir. Bu mertebede salik, kâmil bir mürşide tabi olarak onun feyzi ve telkini ile daimi zikir halindedir. “*Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. (O’nun seçme ve yaratmasında) onların tercih hakkı yoktur*”¹⁵⁴ hakîkatiyle kulların fiilleri yaratıcının fiillerinde yok olur. Yalnızca Hakk’ın fiillerini müşâhede ederler. “لا فاعل الا الله” [Allah’tan başka fail yoktur.] sırrı zâhir olur. Zikri kelime-i tevhiddir. Bu makam fenâ makamlarının ilkidir.¹⁵⁵ Kul bu mertebede beşeri ihtiyaçlarından ve fiillerinden fani olur. Kul kendi fiillerinden fânî olup ve bütün fiilleri Cenâb-ı Hakk’ın eşsiz fiilleri olduğunu bilip Hazret-i Ma‘şûku fiillerin aynasından müşâhede ettiğinden bu mertebeye *Fenâ-i ef’âl*’de derler.¹⁵⁶

¹⁵² Süleyman Uludağ “Tevhid”, *DİA*, (İstanbul: Türkiye diyanet Yayınları, 2021), 41/21.

¹⁵³ Osman Türer, “Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.9 (1990), 321.

¹⁵⁴ el- Kasas, 28/68.

¹⁵⁵ Harîrîzâde, Reşh, vr. 121^b-122^a.

¹⁵⁶ Harîrîzâde, Reşh, vr. 118^a.

Tevhidin ikinci mertebesi tevhîd-i sıfâttır. *O'nun benzeri gibi yoktur ve O her şeyi işiten ve görendir*¹⁵⁷ kerîmesi hakîkatince salik bütün sıfatlarla mevsuf olanın Hak olduğunu bilir. “لا موصوف الا الله” [Allah'tan başka mevsûf yoktur.] sırrı açığa çıkmaktadır.¹⁵⁸ Kul bu makamda kendi sıfâtından fânî olup sıfât-ı kemâl ile mevsûf olanın Cenâb-ı Hak olduğunu bilip Hazret-i Ma'sûku sıfatların aynasından müşâhede eyler. Bu sebeple bu mertebeye *fenâ-i sıfât*'da denilir.¹⁵⁹

Üçüncüsü tevhîd-i zâttır “*O'nun zâtı hariç her şey yok olmaya mahkûmdur*”¹⁶⁰ kerîmesi sırrınca salikin kalp gözü, vehmedilen varlığı yokluk mertebesine yerleştirme ve mümkün olan zâtları varlığı zorunlu olan zâtta yok edip âlemde [Allah dışında başka kimse yoktur.] nağmesiyle yaratılmışlardan hepsiyle yok etmektir. Bu makamda salik hulul ve ittihadı düşmeden Allah ile bir olmuştur. “لا موجود الا الله” [Allah'tan başka mevcud yoktur.] sırrı ortaya çıkmaktadır. Tevhidin hakîkati bu menzilin altında sayılmaz. Ve bu menzilde muvahhid ve muvahhad ve tevhîd bir olur.¹⁶¹ Bu makamda kul zâtından fânî olup hakiki varlığın ancak Hüdâ-yı müte'âla'nın zatı olduğunu ondan gayrı mevcûd olmadığını bilip, Hazret-i Ma'sûku zât ve varlık aynasından müşâhede eder. Bu sebeple *fenâ-i zât*' da denir.¹⁶²

Harîrîzâde kulun mertebeleri müşâhededesi bakımından da ele alarak fiil, sıfat, zat ve isim tecellilerinden bahseder. Ona göre ilâhi tecelli nihayetsiz ise de sülûk mertebelerine göre 'ednâ' makamıdır. Biri efâl tecellisi [Allah'ın fiillerinden birinin kulunun kalbine açılması]¹⁶³ diğeri sıfat tecellîsi [Allah'ın sıfatlarından birinin kulunun kalbinde meydana çıkması]¹⁶⁴ ve diğeri zât tecellîsidir. [Allah'ın zâtının tecelli etmesi] Zira kulun zâtında meydana gelen ilk fiilerin isimlerinin eserleri ve

¹⁵⁷ eş-Şûrâ, 42/11.

¹⁵⁸ Harîrîzâde, Reşh, vr. 122^a.

¹⁵⁹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 118^a.

¹⁶⁰el- Kasas, 28/88.

¹⁶¹ Harîrîzâde, Reşh, vr. 122^a.

¹⁶² Harîrîzâde, Reşh, vr. 118^a.

¹⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 266.

¹⁶⁴ A.g.e., 266.

ikinci sıfat isimlerinin nurları ve üçüncü zât isimlerinin sırlarıdır. Bu fenâ tamamlanıp bekâ âlemine dönüşte, zât mertebesinden, sığata ve ondan fiillere nüzul eder.¹⁶⁵

4.5.Cem ve Fark

Cem lugatte ‘toplamak, bir araya getirmek’ manalarına gelen tasavvufi bir makamdır.¹⁶⁶ Sözlükte ‘ayırarak, ayırt etmek; ayırt edici nitelik’ manalarına gelen fark veya tefrika makamıyla beraber kullanılır.¹⁶⁷

Harîrîzâde ’ye göre cem, çokluğu birlik ve çoğu bir olarak görmektir. Ağacın yaprakları, dalları ve meyveleri ile birlikte çekirdekte görmek gibi. Fark ise birlikte çokluğu(vahdette kesreti) ve çoklukta birliği(kesrette vahdeti) görmektir.¹⁶⁸ Sûfiler cem makamıyla tevhide, fark makamıyla ise kulluğu kast ederler.¹⁶⁹ Bunun manasını Harîrîzâde şöyle ifade eder; Fark kulluk vazifelerini yerine getirme ve bunun gibi beşeri hallere lâıyk olup kula nispet olunan şeydir. Cem ise Allah’ın sana lütfettiği yeni manalar, ihsanlar ve yaratma gibi önce Hak’tan olup sonra kuldun yok edilen şeylerdir. Bunun ikisi de kula lâzımdır. Zira farkı olmayan kimsenin kulluğu yoktur, cem’i olmayan kimsenin marifeti yoktur. “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder..”¹⁷⁰ kerîmesi fark makamına işâretle kulluğun ispatı ve “yalnız senden yardım dileriz.”¹⁷¹ kerîmesi cem makamını istemeye işârettir. Öyleyse, tefrika iradenin başlangıcı ve cem iradenin sonudur.¹⁷²

¹⁶⁵ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 91^b-92^a.

¹⁶⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, "Cem", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1993), 7/278.

¹⁶⁷ Süleyman Uludağ, "Fark", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1995), 12/171.

¹⁶⁸ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 83^b.

¹⁶⁹ Eyyup Akdağ, “Azîz Mahmûd Hüdâyî’de Hakikî Tevhîd (Ma’rifet) ve Hakikî Kulluk İfâdeleri: Cem’ ve Tefrika (Fark)”, *Sufiyye Dergisi*, S.11(2021), 132.

¹⁷⁰ el-Fâtîha, 1/5.

¹⁷¹ el-Fâtîha, 1/5.

¹⁷² Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 124^b-125^a.

Harîrîzâde sûfilere göre cem makamının ‘Hakk’ı mahlûkat olmadan görmektir’ şeklinde tarif ettiklerini söyler. Kul bu makamda Hakk’ı zâhir, halkı bâtin müşâhede *Şüphesiz Allah kulunun diliyle...*¹⁷³ hadîs-i şerîfi buna işârettir.¹⁷⁴

Harîrîzâde “*Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ahadiyyet*” risâlesinde cem makamında sonra gelen makamın hazreti’l-cem olduğunu beyan eder.¹⁷⁵ Ona göre hazreti’l-cem makamında halk açıktan, Hak ise gizli olarak müşâhede edilir. Hak halkın aynası olur. Bu makam ‘Hak’ta mahlûkatı görmek’ ile bilinir. Harîrîzâde hazreti’l-cem makamında Zât’ı bâtin, esmâ ve sıfâtı zâhir olarak müşâhede edildiğini belirtir. Bu makamda kulun insani sıfatlarının yok olduğunu ve yalnızca Hakk’ın sıfatlarının meydana çıktığını söyler.¹⁷⁶

Bu makam ‘Kurb-i nevâfil’ mertebesidir. “*Ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum, konuştuğu dili olurum.*”¹⁷⁷ kutsî hadisinin buna işaret ettiğini söyler.¹⁷⁸

Harîrîzâde fark makamının iki olduğunu belirtir. Bunlardan ilki fark-ı evveldir ki, ona fark kable’l-cem’ de derler. Sevilen kimselerin makamıdır. Diğeri ise fark-ı sânîdir. Ona fark ba’de’l-cem’ ve cem’u’l-cem’ de derler. Hakîkate ermişlerin makamıdır. Ona göre Cem’ul-cem makamıyla kastedilen mahlûkatı Allah ile birlikte görmektir. Birlik âleminde çokluğu ve çokluk âleminde yani kesret ve vahdeti tek nazarda görmekten ibarettir. Cem’u’l-cem’, cem’ ile farkın aynı anda bulunmasıdır.¹⁷⁹ Bu

¹⁷³ Müslim, Salât, 62.

¹⁷⁴ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 120^b.

¹⁷⁵ Osman Türer, “Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.9 (1990), 325.

¹⁷⁶ Osman Türer, “Harîrî-zâde’nin, Sülûkün Mertebelerine Dair Bir Risalesi: Feyzu’l-Muğnî Min Sırrı Hadîsi ‘Men Talebenî’”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.23 (2009), 48.

¹⁷⁷ *Buhârî, Rikak 38.*

¹⁷⁸ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 121^a.

¹⁷⁹ Hasan Kâmil Yılmaz, “*Cem*”, 7/279.

makam kâbe kavseyn makamıdır.¹⁸⁰ Bu makamda Âlemlerin Efendisi (s.a.) ledünnî ilmi kendisinde toplayan ya da Hakk'ın ve halkın hakîkatlerini toplayan Kur'ân demektir şeklinde ifade eder.¹⁸¹ Muhyiddîn ibn Arabî hazretleri bu hakîkati şöyle bir şiirle ifade etmiştir.

ففي الخلق عين الحق ان كنت ذا عين

و في الحق عين الخلق ان كنت ذا عقل

و ان كنت ذا عين و عقل فما ترى

سوى عين شئ واحد فيه بالشكل¹⁸²

“Eğer sen göz sahibiyisen, halkın hakîkati Hak'tadır,

Eğer sen akıl sahibiyisen, Hakk'ın hakîkati halktadır

Hem akıl hem de hem göz sahibiyisen onda ek bir şeyden başka bir şey görmezsin.”¹⁸³

Harîrîzâde'ye göre Cem, Hazreti'l-cem ve Cem'ul-cem makamları cezbe makamlarıdır.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 83^b.

¹⁸¹ Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 82^b.

¹⁸² Harîrîzâde, *Reşh*, vr. 121^a.

¹⁸³ Furkan Ustakurt, “Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb'a ve Harîrîzâde'nin Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemmâ Adlı Risalesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 107; Mehmet Yıldız, “İlyas ibn İsmâ'nın Etvâr-ı Seb'a İsimli Risâlesinin Muhteva Değerlendirmesi ve Transkripsiyonlu Metni”, *V. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu, Aralık 2020*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2020): 505.

¹⁸⁴ Osman Türer, “Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet”, 321.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REŞHU SILÂTİ'L-ENVERİYYE FÎ ŞERHİ

SALÂTİ'L-EKBERİYYE'NİN TRANSKRİPSİYONU

[65^a]

"القلم النوراني الجاري بمداد الحروف العاليات و النفس السارى بمواد الكلمات التأمات"

Mecrûrlarıdır. Zamîr-i dakîka-şinâsa hafî olmaya ki erbâb-ı keşf ü îkân ve ashâb-ı zevk-i vicdân hurûfu "الحروف هي الحقائق البسيطة من الأعيان الثابتة" diye ta'rîf buyurmuşlardır. Yani harfden murâd hazret-i ilmiyye ve mertebe-i ahadiyyette sâbite ve kâ'ine olan hakâyık-ı basîta ve mâhiyyât-ı evveliyyedir ki suver-i ilmiyyeden ol bâriz ve müte'ayyin olan madde-i kelimât-ı ilâhiyye ve [65^b]heyûlâ-yı ta'ayünât-ı vücûdiyyedir. Ve hurûf-ı âliyyât dahî "الحروف العاليات هي الشئون الذاتية الكامنة في غيب الغيوب" diye ta'rîf etmişlerdir. "كالشجرة في النواة"

Yani şecere-i kâbiliti's-semere henüz gayb-ı kuvvetden fi'ile gelmeyen usûl ve gusûn ve fûrû' ve kuşûr ve evrak ve ezhâr ve envâr ve esmârından muhtecibe olup ve nefsen ve hissên birbirinden ihtiyârsızdır. Ve lehu nevât butûn-ı habbede mütekemmîne olduğu gibi hurûf-ı âliyyât dahî gaybu'l-guyûb ve ahadiyye-i zâtiyye ve bâtın-ı 'ilmde kâmine olan şu'ûnât-ı zâtiyye ve a'yân-ı sâbiteden ibârettir. Nitekim Şeyh-i Ekber - kuddise sırruhu'l-athar dahi sırr-ı mezbûre işâret buyurmuşlardır. Şi'r;

كُنَّا حُرُوفًا عَالِيَاتٍ لَمْ نُقَلِّ
مُتَعَلِّقَاتٍ فِي ذُرَى أَعْلَى الْقُلِّ
أَنَا أَنْتَ فِيهِ وَنَحْنُ أَنْتَ وَأَنْتَ هُوَ
وَالكُلُّ فِي هُوَ هُوَ فَسَلِّ عَمَّنْ وَصَلِّ

Yani ahadiyye-i zâtiyye ve gaybu'l-guyûb'ta cemî'-i eşyâ-i vücûdiyye ve 'ademiyye zât-ı ahadiyyede müstağrak ve 'ayn-ı gaybu'l-guyûb ve mutlaku'l-vücûddur. Zîrâ mertebe-i ahadiyyette zât-ı ahadden gayrı şey olmaz. Ve eşyâ-i müteberrize için bi-hasebi'l merâtib-i zâtiyye ve sîfâtiyye ve esmâiyye ve kevnîyye ve vücûdât-ı mütenevvia'a i'tibariyle tecelliyât-ı zâtiyyeye min-haysü's-sîfât ve'l-esmâ' ve bi-hasebi'l-ef'âl ve'l-âsâr merâtib-i bâkiyyede müte'ayyine olduğunu meczûb-ı matlûb ile sâlik-i meczûb müşâhede kılır, demektir. Pes bi'l-i'tibâri'l-mezkûr sîfât-ı mütekâbile ve nu'ût-ı mütebâyine ile müte'ayyin olan hakikat-i vâhidedir. Zîra ahâdiyyi'z- zât ve sermediyyi's-sîfât olan hâlıkı'l-mükevvenât cemî'-i vücûhdan vâhid, mertebe-i

ahâdiyyette ta'addüd-i keserât ma'dûme olduğuna binâen [66^a] evveliyet ile mütehakkık olan bi-aynihi âhiriyyet ile mütehakkık olandır. Ve lâkin zikr olunan esrâr-ı garîbe, keşf-i sahîh ve şuhûd-u sarîhden gayrıyle münkeşif olmaz. Ona binâen ki mazhar-ı küll olan ârif, mütehakkık ma'al-külliyeye ve'l-mazhariyye zât ve hakîkati cemî'-i esmâ ve sıfâtla müşâhede kılıp hısas-ı vücûdiyyeden her bir hisse ve zerrât-ı kevniyyeden her bir zerrede münderic ve câmi'ü'l-küll olan nokta-i hâliyyeyi mündemic bulur.

فبعان الذات و يشاهد في كل منها جميع الأسماء و الصفات بان يكون بينهما اجمالاً و تفصيلاً

Pes zarf-ı küll olan noktada evvel 'ayn-ı âhir, ve âhir ayn-ı evvel ve ezel 'ayn-ı ebed, ve ebed 'ayn-ı ezel olup dünyâ âhiret ve âhiret dünyâda mutazammine olur. Ve zulmet 'ayn-ı nûr, ve celâl 'ayn-ı cemâl, ve adem 'ayn-ı vücûd olur. Ve bi'l-'aks hudûs-ı kıdem ve kıdem-i hudûs vesâir mefhûmat-ı mütekâbilede renk bî- rengî-i vahdet husûle gelir.

"¹⁸⁵Inteha. "Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî" "هو الاول والاخر والظاهر والباطن وهو بكل شيء عليم" ve Hazret-i Şeyh'in [artık erene sor] "فصل عن وصل" kavli bizleri bu tarza olan kelimâtımız ile ta'n u teşnî'e hedef edip kable fehmi'l-murâd hakkımızda beyhûde harf-endâz olman deyû ulemâ-i rusûma tenbih ve cevaptır. Zira evvel makâm kable'l-vusla derk olunur, ma'nî değıldir. Çünkü ba'de'l-vusla verâ-i akılda bir kuvvet peydâ olur ki onunla mes'ele-i vahdet rûşenâ olur.

Pes, Resûl-i Ekrem [66^b] -sallallâhu aleyhi ve sellem- Rabbü'l esma olan ism-i a'zamın mazharı olduğundan gaybu'l-guyûb'da kâmine esmâ' ve sıfâttan olan hurûf-ı âliyâtın aslı ve murâdıyla carî kalem-i a'lâ-yi nûrânî denildi.

نفس ينفس و نفس ينفس merfu' قلم üzerine ma'tûfdur. فتهاتين نفس. Ve نفس ينفس

sîgasında masdar-ı hakîki mevzi'ine mevzû' ism-i masdar, masdar mevkiindedir. Ki tefrîc-i küreb ve keşf-i gumûm ma'nâsınadır. النفسمان nefesin sıfatıdır. Rahmân'a mensûb demektir. Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırrahu'l-enver- Hazretleri "Fusûsu'l-Hikem"de, 'Fass-ı Şuaybiyye'nin' evâilinde buyurur ki:

واما الإشرارة من لسان الخصوص فإن الله تعالى وصف نفسه بالنفس وهو من التنفيس

¹⁸⁵ el-Hadîd, 57/3.

Yani lisân-ı husus ile işaret budur ki: Allah Teâla kendi nefesini lisân-ı nebeviyyede ¹⁸⁷لَا تَسْبُوا الرِّيحَ فَانْهَاهَا مِنْ نَفْسِ الرَّحْمَنِ ve dahî ¹⁸⁶إِنِّي لَأَجِدُ نَفْسَ الرَّحْمَنِ مِنْ قَبْلِ الْيَمِينِ kavleriyle nefesle vasf eyledi. Ve تنفيس نَفْسٍ'ten me'hûzdür. Ve tenfîs hevâ-yı hârrı bâtından irsâl edip, hevâ-yı bâridi ona îrad etmektir. Tâ kim müteneffis kendi kalbinde idrak ettiği kerb ve ıztırabdan müsterih ola. Pes, müteneffis kendi kalbinde olan kerbi ref'etmekle müteneffes ve müsterih olduğu gibi esmâ-i ilâhiyye zât-ı Hak'da müstehleke ve ma'dûme iken kerb ademiyette mütezaccire olmakla ve esmâ-i [67^a] erbâb olduğu haysiyetle cemî'-i esmâ'nın hazinesinde mahzûne olan onların ahkâm u âsârını ve kezâ a'yânını izhâr etmekte, müteellime olmakla onları izhâr etmeye tâlibdir.

Pes, ta'ayyun-i evvelin bâtınından münba'is olan nefes-i Rahmânî a'yân-ı esmâ üzere mürûr edip, ahkâm-ı âsârı ve suver-i a'yânını izhâr etmekle kerbden müteneffise olur. Rahmet-i rahmâniye ile esmâ dahî merhûme olur. Pes, Hak cem'-i vâhidîyyet maqâmında Râhim kesret ve tafsîl maqâmında merhûmdur. Ve *Istulâhât-ı Sûfiyye'de* nefesü'r-Rahmânî, esmâ ve sıfattan mahall-i zuhûr hakâyık-ı ilâhiyye ve a'yân-ı sâbiteden mahall-i zuhûr hakâyık-ı kevniyye olan 'Taayyün-i sâni' mertebesidir. Bâtın-ı müteneffisde kâmin olan nefesin mehâric-i muhtelife üzere hârice zuhûru gibi sûret-i ilmiyye-i zâhire olan hakâyık u mâhiyyâtın bâtın-ı ahâdiyye-i zâtiyyeden sâha-i vâhidîyyete nüzûlüne derler.

السارى bu dahî nefes'in sıfâtıdır. Ya'nî ol nefes-i Rahmânî imdâd-ı rûhâniyye ile hüküm ve te'sirini tevsî' edip sirâyet edici ve yayılıcı demektir. بمواد mecrûr ve mâddenin cemî'idir. Şol ziyâdeye denir ki mezîd olduğu nesneye muttasıl ola. Fârisî'de ve Türkî'de mâye ta'bir olunur ki asl demektir.

الكلمات التامات mecrûrlardır. Erbâb-ı hakikat nezdinde kelimedden murâd mâhiyyât ve hakâyık ve a'yân-ı sâbite olduğu alâ vechi't-tafsîl bâlâda [67^b] kelimetü'l-ismü'l-a'zam fıkrası şerhinde zikrolundu. Ve bunda الكلمات التامات 'tan murâd ervâh-ı enbiyâ ve kümmel-i evliyâdır. Pes, şâh-ı serîr-i levlâk aleyhi's salât-i mâdârü'l-eflâk-Efendimizin nûr-i Muhammediyye ve hakikat-i Ahmediyyesi ervâh-ı enbiyâ-i i'zâm ve evliyâ-i kirâmın aslı olacak sâirin aslı olmak min bâbi'l-evveliyedir ki bunda kelâm-ı tagallübîdir. Yâhut cümle-i a'yân zât ve sıfâtına delâleti i'tibâriyle kelimât-ı

¹⁸⁶ Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C. 1, 729.

¹⁸⁷ Tirmizî, "Fiten", 65; İbn Mâce, "Edeb", 29.

tâmmâtır. Hazret-i Musallî Ekber -kuddise sırruhu'l-athâr- *Fusûsu'l-Hikem'de* 'Fass-ı İseviyye'de' ¹⁸⁸ "وكلّمته أقيها إلى مريم" kerîmesince Hazret-i İsa'nın -aleyhi's selâm-kelime-i ilâhiyye olduğunu beyândan sonra "فالموجودات كلها كلمات الله التي لا تنفد, فإنها عن" "وكلّمته أقيها" buyurmuştur. Yani mevcûdâtın kelîmesi şol kelimâtı-ı ilâhiyyedir ki onlara nihâyet yoktur. Zîra mevcûdât 'kûn' kavlındendir. Ve 'kûn' kelimetullahtır. Pes, mevcûdât kelimât-ı ilâhiyyedir. Zîra onun kelimesinin sûretidir. Ve yine Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-ezher- *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye'nin* yüz doksan sekizinci bâbında buyurur ki: "Ma'lûm ola ki mevcûdât şol kelimât-ı ilâhiyyedir ki onlara nihâyet yoktur. Cenâb-ı Hak vücûd-i İsa aleyhi's selâm hakkında وكلّمته أقيها" ¹⁸⁹ "murâd İsa aleyhisselamdır. buyurmuştur ve ol kelime ile"

Fe li-hazâ biz mevcûdâtı delâlet-i sem'îye meşîyetinden kelimât-ı ilâhiyye dedik."¹⁹⁰ Her ne kadar her ahad [68^a] bizim keşf ve ta'rif iddia'a eylediğimiz şeyî tasdik etmez ise de intehâ bi't-tercüme ve 'nefes-i Rahmânî' a'yân üzerine münbasit olan vücûd-i âmmeden ibârettir ki suver-i mevcûdâtı hâmile olan heyûlâya ya'nî Hakîkat-i Muhammediyye'ye ıtlâk olunur. Pes, hülâsa-i ma'nâ Sultân-ı iklîm-i risâlet -aleyhi ekmelü't-tahiyât- hazretlerinin nefes-i Rahmânî olan nûr-i Muhammediyye ve hakîkat-i Ahmediyyesi hazret-i ilmiyyede a'yân-ı sâbite'nin ve hazret-i kevniiyyede a'yân-ı hâriciyyenin mevâd ve usulüne imdâd-i rûhânî ile mümidd ve sârîdir demektir. Mümkinâttan vücûdunda bâis-i hilkât aleyhi efdalu't-tahiyât hazretlerinden müstağni bir şey yoktur. Belki her nefes ve her lahzada ona muhtaçlardır. Zîra onların devam ve bekâsı imdâd-ı Hakîkat-i Muhammediyye'dendir. Pes, nûr-i Muhammedî devâm-ı hayâtı ifâde edip 'mevâd' kelimâtı dahî ondan istifâde etmişlerdir. Mümkinâttan maksûd bi'z-zât-ı zuhûr-i cevher-i ferd-i vücûd-i Muhammedî ve mir'ât-ı zât-ı ahadî olmamış olsaydı -i kudsîsi meâlince cümle berâyâ leyl-hadîs ¹⁹¹ لولاك لولاك لما خلقت الافلاك i zalâm-ı ademde kalıp dâhil-i nehâr-ı nûr-i vücûd olmazlar idi.

¹⁸⁸ en-Nisâ, 4/171.

¹⁸⁹ en- Nisâ, 4/171.

¹⁹⁰ İbnü'l-Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye*, Çev: Ekrem Demirli, C.8,364.

¹⁹¹ Hâkim, *Müstedrek*, II, s. 671-672; Aclûni, *Keşfü'l-Hafa*, 2/214.

"والفيض الأقدس الذاتي الذي تعينت به الأعيان واستعداداتها والفيض المقدس الصفاتي الذي تكونت به الأكوان
واستعداداتها مطلع شمس الذات في سماء الاسماء والصفات منبع نور الإفاضات في رياض النسب
والإضافات"

الفيض الأقدس merfû'dur. Ef'âl-i tafdîl sîgasıyla feyzin izâfet-i beyâniyye ile muzâfun ileyh mecrurudur. Yahut merfû' sıfatıdır. Ziyâde pak mukaddes ve mutahhar ma'nâsnadır. [68^b]الذاتي bu dahî feyzin sıfatıdır. Zât-ı Hak Teâlâya mensûb olan feyz-i akdes demektir. *Külliyât-ı Ebü'l-Bekâ'da* mezkûrdur ki; 'Zât' bilinip kendisinden haber verilmek sâlih olan şeye denir. Ve sâhip manasında olan 'zü' kelimesinin müennesinden menkûldür. Ona mebni tâ-i te'nîs ve lâm-ı mahfûzdan ta'vîz ile ta'bir eylemeyip belki esmâ-i müstakile mecrâsına icrâ eyleyerek zât-ı kâdim ve zât-ı muhdes dediler. Ba'zılar tâ-yı zât, tâ-yı vakt ve mevt gibi asl-ı kelimedendir, dediler. İşbû zât lafzıyla ba'zı mahallerde hakikat ve bi-zâtihi kâim ve mefhûmiyyette müstakil murâd olunur ki sıfat mukâbilidir. Ve ba'zı mahalde nefis-i şey' murâd olunur. Bu surette tezkîr ve tâ-i te'nîsi müsâvîdir. Bu mahalde murâd hakikat-i ilâhiye ve nefis-i ahadiyedir. Nitekim işaret olundu. Ve lisân-ı sûfiyyede -kaddesallâhu esrâruhumu'z-zekiyye- feyz-i akdes hazret-i 'ilmiyyede vücûd-i eşyâyı ve isti'dâdlarını mûcib olan tecellî-i zâtiyyeden ibârettir. *Şeyh Abdullah Bosnevî el-Melâmî* -kuddise sırruhu's-sâmî- hazretleri *Şerh-i Füsûs'ta* buyurur ki: Feyz-i akdes hazret-i ilmiyye-i esmâiyyede olan a'yân-ı kâbilenin suretinde zâtının tecellisîdir. Pes, a'yân-ı sâbite ve hakâyık-ı 'ilmiyye feyz-i akdesin kavâbilidir. Ve tecelliyât-ı zâtiye taayyünâtının mebde'i ta'ayyünât-ı ilmiyyedir ki a'yân-ı sâbiteden [69^a]her bir 'aynı feyz-i akdes ile hazret-i ilm ve şuhûdda müte'ayyine oldu. Ve husûsiyet-i zâtiyesiyle birbirinden mütemeyyize oldu. Vâhidde nısfıyyet ve teslîs ve rub'ıyyet nisbî nisbetde birbirinden mütemeyyize olduğu gibi pes 'ilm-i ezelde olan ma'lûmât-ı 'ilmiyye feyz-i zâtî olan feyz-i akdes ile müte'ayyine oldu ki ol nefes-i Rahmânî'nin hazret-i 'ilm-i şuhûdda olan evvel-i inbiâsıdır. Pes şol feyz-i vücûdiye ki hazret-i 'ilmiyyede a'yân-ı kâbilenin evvelâ makbûlf idi. Onun üzere vârid olan tecelli-i vücûdiyye-i 'ayniyye sâniyyen kâbil oldu. Ya'nî hazret-i 'ilmiyyede ma'lûmât-ı 'ilmiyye feyz-i akdes ile müte'ayyine olup a'yândan her bir 'ayn feyz-i akdes-i kâbil oldu. Ve feyz-i akdes onun makbûlf oldu. El-hâsıl feyz-i akdes şol tecelli-i zâtiyyeden ibârettir ki evvelâ hazret-i 'ilmiyyede ba'dehu hazret-i 'ayniyyede eşyanın ve dahî isti'dâdâtının vücûdunu mûcib ola. Ve feyz-i akdes mezâhir-i esmâiye'ye mevkûf değildir. Esmânın kesretinden akdeste belki

hazret-i ahadiyet'ten hazret-i vâhidiyye olan hazret-i 'ilmiyye-i esmâiyye Hakk'ın nüzûlü ve a'yân-ı kâbilenin sûrette zuhûrudur.

i âtîsi ile-olup ve fâ'ili mâzi, müfred müennes -fi'ilul bâbindan 'tefa ¹⁹² الذي تعينت beraber cümlesi ism-i mevsûl-i sâlifin sılasıdır. به' deki 'bâ' sebebiyye ve zamir [69^b] feyz-i akdes'e aittir. الاعيان merfû' ve taayyünat fiilinin fâ'ilidir. استعداداتها bu dahî merfû' ve a'yân üzerine ma'tûftur. Ve zamîri a'yân'a râci'dir. Ma'nâsı Sultan-ı âlem -sallallahu aleyhi ve sellem- zât-ı ilâhiyye'ye mensûb olan feyz-i akdestir ki hazret-i kevnîyye'ye zuhûrundan mukaddem hazret-i 'ilmiyyede a'yân-ı sâbite ve onların isti'dâdları feyz-i ayn-ı Muhammed ile taayyün edip ondan teferru' eylemiştir, demektir. المقدس merfû' tef'îl bâbindan ism-i mevsûl sîgasıyla feyzin izâfet-i beyâniyye ile muzâfun ileyh mecrûrudur. Yâhut sıfat olarak merfû'dur. الصفاتي feyzin sıfatıdır. Sıfât-i ilâhiyye'ye mensûb olan feyz-i mukaddes demektir. Ve صفات sıfat kelimesinin cem'idir ki bir adamın zâtıyla kâim ma'nâyâ itlâk olunur. İlm ve sevâd gibi ve mastardır. Sıfatlamak ma'nâsına ki hulken ve hilkan 'alâimini ta'dâd ü beyân eylemekten ibârettir. Ehl-i lügat vasıf ile murâdiftir. Hatta va'd ve va'de kelimeleri gibi ahirindeki 'hâ' harfî vâv'dan ivazdır demiş ise de ba'zı mütekellimîn meyânını tefrîk-i vasıf vâsıfın kelâmıdır. Ve sıfat bâlâda beyân olunduğu üzere zât-ı mevsûfla kâim olan ma'nâdır diye tahkik ve [70^a] muhakkıkîn diğeri ise sıfat-ı zât üzerine zâid olup zâtın infihâmı zımında münfehim olan umûrdan ibârettir. Gerek selbî ve gerek subûtî olsun diye tenmîk eylemişlerdir. Ve sıfât-ı ilâhiyye kesîre ve gayr-ı mütenâhiyedir. Ama cemî'-i sıfâtın raci' olduğu ümmehâtî's-sıfât yedidir. Hayât, 'İlim, Sem', Basar, İrâde, Kudret, Kelâm, Tekvîn¹⁹³ sıfat-ı me'ânîyeleridir. Ve esmâ yüzünden zâhir olduğu halde Hayy, Alîm, Semî', Basîr, Mürîd, Kadîr, Mütekellim, Mükevvin¹⁹⁴ sıfât-ı ma'nevîyeleridir. Cümlesi Hakk'ındır. Ve kadîme-i ezeliyye-i ebediyyedir. Lisân-ı sûfiyye -kaddesallâhu esrâruhumu's-seniyye- 'feyz-i mukaddes' a'yân-ı sâbite ve isti'dâdâtının hâricde zuhûrunun iktizâsını mûcib olan tecelliyât-ı esmâiyeden ibârettir. Pes, bu takdirce feyz-i mukaddes, feyz-i akdes üzerine mürettebdir. Zîra feyz-i akdes sebebiyle a'yân-ı sâbite ve isti'dâdât-ı aslıyyesî hâsıl ve

¹⁹² Derkenâr: 'İsm-i mevsûl.'

¹⁹³ T.N. 'Müellif ümmehâtî's-sıfât yedidir, demiştir. Fakat 'Tekvîn' sıfatını yazmamıştır.'

¹⁹⁴ T.N. 'Müellif ümmehâtî's sıfât yedidir demiştir. Fakat 'Mükevvin' sıfatını yazmamıştır.'

feyz-i mukaddes sebebiyle a'yâni'l ¹⁹⁵ levâzım ve't-tevâbi' hâricde kisve-i vücûda dâhil olur.

الاکوان واستمداداتها. 'deki bâ sebebiyye. Ve zamîr feyz-i mukaddes'e aiddir. Ma'nâsı, Seyyid-i Âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- sıfât-ı ilâhiyye'ye mensûb olan feyz-i mukaddesdir ki hazret-i kevniyye'de ekvân ve a'yân-ı hâriciyye ve onların isti'dâdları feyz-i vücûd-i [70^b] Muhammedî ile tekevvin edip ondan teferru' eylemiştir' demektir. مطلع merfû' lâm'ın fethî ve kesriyle mastar-ı mîmîdir. Yıldız ve güneşi zuhûr etmek ma'nâsınadır ki doğmak ta'bir olunur. Ve bir nesneye vâkıf olup bilmek ma'nâsına dahî müsta'meldir. Ve ism-i mekân olmak dahî caizdir. Mevzi'-i tulu' ma'nâsına ve bu emr-i ma'nevî zevkîdir, hissî değildir. Hulûl ve ittihâd yoktur.

- في سماء الاسماء والصفات. ¹⁹⁶ Ve vech-i şibh-i zuhûr ve ezhârdır. mecrûrlardır. شمس الذات 'في' harf-i cerdir. Mukadder kâine kelimesine mütea'llıktır. سماء ahirinde hemze ile harf-i cer-i mezkûr ile mecrur olarak gökyüzü demektir. 'ya izâfeti müşebbehun bihin, müşebbehe izâfetî kabîlindendir. الاسماء الشبيهة بالسماء ¹⁹⁷ ve harf-i ta'rif ahd için olup zât-ı Hüdâ'ya mahsûs olan esmâ' olduğuna işarettir. Ve sıfât, esmâ üzerine ma'tûfur.

Ma'nâsı, Sultân-ı Kevneyn -sallallahu aleyhi ve sellem- esmâ-i ilâhiyye ve sıfât-ı rabbanıyye olan semâda bi-nefsihâ zâhire ve li-gayrihâ mazhara olan zât-ı ilâhiyye-i kadîme-i ezeliyye olan şemsin zuhûrudur. Yâhut mazhar-ı etemmidir, demektir. Ve semâdan murad taayyünat-ı külliyye ve cüziyye olmak dahî caizdir. Ve bunda esmâ gerek külliyye ve gerek cüziyye kevâkib ve nücûm [71^a] mesâbesinde olup nûr-ı Muhammedî ismu'llâh ile müsemmâ olan zât-ı ilâhiyye'nin mazharı vesâir halk taht-ı hîta-i ismu'llâhda olan esmânın mezâhirî ve taayyünâtı olduğuna telvîh ve işâret vardır. نور الإفاضات ¹⁹⁸ منبع mecrûrlardır. نور nûn'un zammiyle aydınlığa denir. Zû' ziya' ma'nâsına her ne olursa olsun ki zulmetin zıddı olur. Fârisîde 'rûşenâyî' denir. 'Ala kavîl pertev ve şu'â'na denir ki rafî'-i zulmet olan şu'ledir. Işk ta'bir olunur. Cem'i

¹⁹⁵ Derkenâr: 'Merkûme ma'a

¹⁹⁶ Derkenâr: 've zâtın şemse izâfeti beyâniyyedir.'

¹⁹⁷ Derkenâr: 'olup cihet-i câmia'-i teşbihîyye 'ulüvv-i menzilettir.'

¹⁹⁸ Derkenâr: 'Merfû'dur. Su kaynayıp çıktığı mevzi'a denir.'

envâr ve nûrân gelir. Ve nûr iki nev'idir. Biri, dünyevî ve uhrevîdir. Dünyevî dahî iki nev'idir. Biri ayn-ı basîret ile ma'kûl olur ki envâr-ı ilâhiyyeden münteşir olan nûrdur. Nûr-i 'akl ve nûr-i Kurân gibi. Ve biri ayn-ı basar ile mahsûsdur ki ecsâm-ı neyyireden ibârettir. Şems ve kamer ve nücûm gibi. Ve nûr-i uhrevî "يسعى نورهم بين ايديهم"¹⁹⁹ kerimesinde mansûs olan nûrdur. Ve nûr bâis-i rûşenâi-yi âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- hazretlerine itlâk olunur ki; Kemâ kâle Teâ'la: "قد جاءكم من الله نور وكتاب مبين"²⁰⁰ Ve nûr hakâyık-ı eşyâyı keşf ü beyân eden nesneye itlâk olunur. Ve افاضات nûr'un muzâfun ileyhidir. Ve ifâze'nin cem'idir. Hemzenin kesriyle; bir kimse su dökünmek ve kabı taşmıcaya kadar doldurmak ve iksâr eylemek [71^b] ma'nâlarıdır. في رياض في رياضات وفاضات dahî mecrurlardır. Ve رياض, ravza'nın cem'idir. Râ'nın fethiyle bostan ve bahçe ve çayır ve çimenlik su yatağı olan yere denir ki, mergzâr diye ta'bir olunur. Ve عنب 'نَسْب' vezninde nisbe'nin cem'idir. Karâbet ma'nâsındadır. Bir şeyi, peder ve mâder ve kabîle ve belde ve sinâ'a ve emsâlî ile îzâh ve temyiz eden şey'e denir. Riyâz'a izâfeti beyânîyyedir. Ve اضافات 'نَسْب' üzerine ma'tûf ve izâfe'nin cem'idir. Bir şey'i diğeri bir şeye zamm etmek ve meyl ettirmek ve muztar ve mültecî kılmak ma'nâlarıdır. Ve bunda 'نَسْب' ve 'اضافات'ten murâd kâinattır. Yâhut 'نَسْب' ten murâd a'yân-ı sâbite ve 'اضافات'ten murâd a'yân-ı hâriciyyedir. Pes, Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-athâr- hazretleri cemî'-i kâinatı gerek hazret-i ilmiyye'de a'yân-ı sâbite ve gerek hazret-i kevnîyye'de a'yân-ı hariciyye'yi riyâza teşbîh ve nûr-i Muhammediyye'yi dahî irsâl ve iksâr ve ifâza olunan su menbana teşbîh eyledi. Riyâzın sebep-i hayâtı ve devâm ve bekâsı su ile olduğu gibi a'yân-ı sâbite ve a'yân-ı hariciyye cemî'-i kâinât ve mevcûdâtın nûr-i a'zam-ı hayâtı ve gıdâsı ve sebep-i nümüvv ve bekâsıdır. Ve her şeyi vâsi' olan rahmet-i ilâhiyyedir ki her şeye sârî ve a'lâ vechi'l-'umûm her şeyin kıyâmı onlardır. "أَوْ مَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ"²⁰¹ kerimesince ifâza-i irfâniyye-i mahsûsa i'tibâriyle nûr-i a'zam-ı hayât-ı ilâhiyyedir. Hülâsa-i ma'nâ [72^a] bâis-i rûşenâi-yi âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- neseb ve izâfât olan ravzalarda ifâze-i zâtîyye ve sıfâtiyye ve esmâiyye olan nûr-i ilâhiyyenin menba'idır. Ya'nî cemî'-i kâinât nûr-i ilâhiyyeye nisbetle kâine olan nûr-i

¹⁹⁹ el- Hadid, 57/12.

²⁰⁰ el-Maide, 5/15.

²⁰¹ el-Enam 6/122.

Muhammedî'ye nisbetle kâinedir demektir. Hazret-i Câbir bin Abdullah el-Ensârî - radiyallâhu anhtan mervîdir ki ;

"عن جابر ابن عبد الله الاتصاري رضي الله عنه «قلت يا رسول الله بأبي أنت وأمي أخبرني عن أي شيء خلقه الله قبل الأشياء؟ قال: يا جابر إن الله تعالى خلق قبل الأشياء نور نبيك²⁰² من نوره فجعل ذلك النور يدور بالقدرة حيث شاء الله تعالى ولم يكن في ذلك الوقت لوح ولا قلم ولا جنة ولا نار ولا ملك ولا سماء ولا أرض ولا شمس ولا قمر ولا جن ولا إنس. فلما أراد الله تعالى أن يخلق الخلق قسم ذلك النور أربعة أجزاء. فخلق من الجزء الأول القلم ومن الثاني اللوح ومن الثالث العرش ثم قسم الرابع أربعة أجزاء فخلق من الأول حملة العرش ومن الثاني الكرسي ومن الثالث باقي الملائكة ثم قسم الرابع أربعة أجزاء فخلق من الأول السموات ومن الثاني الأرضين ومن الثالث الجنة والنار ثم قسم الرابع أربعة أجزاء فخلق من الأول نور أبصار المؤمنين ومن الثاني نور قلوبهم وهي المعرفة بالله تعالى ومن الثالث نور ألسنتهم وهو التوحيد لا إله إلا الله محمد رسول الله²⁰³

İşbû, hadîs-i şerîf ale't-tafsîl seyyid-i veled-i Adem - sallallâhu aleyhi ve sellem- [72^b] bâis-i hilkat-i âlem olduĝuna şâhid-i adldir.

" خط الوحدة بين قوسي الأحادية والواحدية وواسطة التنزل من سماء الأزلية إلى أرض الأبدية "

خط merfû'dur. Hâ'nın fethî ve tâ'nın teşdîdiyle çizgiye denir. Ve mastar olur. Yazı yazmak ma'nâsına ve alâmet vazetmek ma'nâsına. الوحدة mecrûr ve خط'ın muzâf-1 ileyhidir. Bunda mecâz-1 lügavî vardır. Zîra hatt-1 mahtût ya'nî mektub ma'nâsına ve vahdet-i vâhid ma'nâsına ve beynehâda alâka-i taalluktur. Sultan-1 âlem'in -sallallahu aleyhi ve sellem- mektûb-1 hak olması bâb-1 fazl u minnetinden كتب على نفسه الرحمة²⁰⁴ kerîmesiyle nefesine va'd ve kitâbet buyurduĝu rahmet olmasıdır. Ve buna وَمَا²⁰⁴ ارسلناك الا رحمة للعالمين²⁰⁵ kerîmesi dahî şâhittir. Pes ol hazret-i aleyhi ekmelü't-tahiyât kitâb-1 zât-1 ilâhiyye-i vâhdedir. بين mefu'lün fih olmak üzere mansûb, zarftır.

قوسي الأحادية والواحدية mecrurlardır. قوسى-قوسان tesniyesi olan kavseyn olup izâfetle nûn sâkıt olmuştur. Ve قوسى kâf'ın fethî ve vâv'ın sükûnuyla ma'lûmdur ki yay'a denir. Lisân-1 sûfiyyede ahadiyye-i hazreti'z-zâttır. Bi'l-küllîye kendisinden îtibâratın sukûtuyla kendiyile bir şey'i âhar beyninde nispet olmamakla zât-1 sırfeye denir. Ve bu

²⁰² Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 265.

²⁰³ Kaynağı bulunamadı.

²⁰⁴ el-Enam, 6/12.

²⁰⁵ el-Enbiyâ, 21/107.

i'tibâr zât-1 ilâhiyye ve "الله غني عن العالمين" ²⁰⁶ kerimesince âlemînden gınâ iktifâ eder. ²⁰⁶ Ve bu mertebede bi-vechi mine'l-vücûh Hakkı ma'rifet mümkün değıldir. "كان الله ولم" ²⁰⁷ hadîs-i şerîfi bu mertebeye işarettir. [73^a] Ahadiyyetü'l-cem' dahî derler. Ve bu ahadiyyet cemî'-i izâfâtı mâhiyye ve cemî'-i i'tibârâtı maskata olan vahdet-i hakîkiyye-i zât-1 ilâhiyyedir. Ve vâhidiyye hazreti'l-esma ve's-sıfâttır. Zât-1 ilâhiyye'nin esmâ ve sıfâtle ittihâdı i'tibârıyla denir. Ve Cem'u'l-cem' dahî derler. Şimdi Cenâb-1 risâlet-me'âb -aleyhi salavâtı'l-vehhâb'm kavs-i ahadiyyet ile kavs-i vâhidiyyet mâ-beyninde hatt-1 vahdet olması bir dâirenin merkezine mürûr eden hatt sebebiyle iki kavs zâhir olduğı gibi Seyyid-i Âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem sebebiyle mertebe-i ahadiyyet ve mertebe-i vâhidiyyet zâhir oldu. Hatt-1 kavseyn beyninde berzah olduğı gibi Seyyid-i Kâinât -aleyhi efdalü's-salâvat- dahî Hak'la halk beyninde berzah-1 câmi'-i ekberdir. Ki, kurb-1 ferâiz ve nevâfili cem' ederek Hakk'ı halkta ve halkı Hak'ta müşâhede eder. Vahdetle kesretten ve kesretle vahdetten mahcûb olmaz. Hak ile halkı yek nazarda müşâhede eder. "هو الاول والآخر والظاهر والباطن" ²⁰⁸ kerîmesi bu makâma dâirdir. Sure-i Necm'de vârid olan "فكان قاب قوسين أو أدنى" ²⁰⁹ kerîmesi bu makâma işarettir. Ya'nî hazret-i ahadiyye ile mâ-beyni Hak ve halk i'tibârıyla hatt-1 mevhûm ile kavseyne münkasım gele şâmil-i dâire-i vücûd miktârı oldu. Hak ve halk i'tibârî dâire-yi nisfeyne kâsım olan hattır. Pes, bidâyet ve tedânî i'tibârıyla a'yân ve sûver-i mahlûkatta hüvviyyeti hâcib olan kavs-1 evvel halk olur ve nisf-i ahîr Hak olur ki halk Hak'tan şey'en fe-şey'en karîb olup onda [73^b] mahv ve fenâ bulur. Ve nihâyet ve tedelli i'tibârıyla Hak kavs-1 evvel olur ezelen ve ebeden halî üzere sâbittir. Ve halk kavs-1 ahîr olur ki ba'de'l-fenâ âna hibe olunan vücûd-i cedîd ile hâdis olur. Bu mertebenin tefhîmi ve zihinde istikrârı için Şeyh Muhammed bin Şîrîn Mağribî -kaddese sırruhu- Risâle-i Câm-1 Cihânnümâ'da bir dâire inşâ eylemiştir ki sûreti budur. Bu dâire vasatına mürûr eden hat vâsıtasıyla iki kavis olmuştur ki kavseyn'den biri kavs-i ahadiyyet ve diğeri kavs-i vâhidiyyet ile müsemmâdır. Ve hatt-1 mütevehhim-i vasatânî beynehumâda berzahdır ki kâbe kavseyn ve hâmil-i tecellî-i evvel olduğı i'tibâr ile Hakikat-i Muhammediyye tesmiye olunur. Ve kavs-i vâhidiyyet

²⁰⁶ el-Âl-i İmrân, 3/97.

²⁰⁷ Buhârî, "Bed'u'l-halk", 1; "Tevhîd" 22.

²⁰⁸ el-Hadîd, 57/3.

²⁰⁹ en-Necm, 53/9.

dört kısma münkasım olup i'tibârât-ı erba'a ki vücûd ve 'alîm ve nûr ve şuhûd'dur. Onda sâbit olmuştur. Zîra Hak Teâlâ vahdet tesmiye olunan taayyün-i evvel ile kendi zâtına tecellî edip tele'lü' eyledi. Ve kendiyi bulup zâtıyla hâzır oldu. Ve bu tecellî bilâ-tevehhüm tekaddüm-i cehl ve istitâr ve gaybettir. Ve bu vicdân ve zuhûr ve izhâr ve şuhûd kesret-i [74^a] i'tibâriyyeden olduğundan kavs-ı vâhidiyette sâbit olması, kavs-ı ahadiyetten ensebdır. Zîra bu i'tibârât hazret-i ahadiyyede birbirinden mütemeyyiz olmayıp belki birbirinin aynıdır. Zîra tecellî-i evvel, tarîk-i icmâl ve küll üzere ve kemâl-i zâtî ve kemâl-i esmâîyi şuûru mutazammındır. Zîra tarîk-i cüzî ve tafsilî üzere şuûr tamâmen hakâyık-ı esmâ'nın temeyyüzüne mevkûftur.

Şeyh İsmâîl Hakkı -kuddise sırruhu- hazretleri *Ferâhu'r-rûh* 'ta buyurur ki; "Bu dâire asılda bir sûret-i vâhidedir. Ve lâkin üzerine 'ârız olan hatt-ı müstakîm sebebiyle kavseyn şekline girmiştir. Eğer bu hat 'ârız olmasa hemen bir dâire görünür. Pes hatt-ı mezkûr kevne işârettir ki hüvviyyet üzerine 'ârız olmuş bir emr-i mütevehhimin bi-hasebi's-sûre vücûduna nazar olunursa vücûd-ı hâlik ve vücûd-ı halk zâhir olup ta'addüd ve tekessür lâzım gelir. Hatt-ı mütevehhimden kavseyn zâhir olduğu gibi kâbe kavseyn budur ki 'âlem-i sıfâttır. Pes 'âlem-i sıfâta göre olan kurbetten temeyyüz bâkîdir. Nitekim kavseyn hakîkatte vâhid iken hatt-ı mütevehhimle temeyyüz bulmuştur ve eğer emr-i mütevehhim-i mezkûrun 'urûzuna binâen vücûd 'adem i'tibar olunursa vücûd-ı Hâlik'den gayrı kalmaz vahdâniyyet ve ferdâniyyet zâhir olur hatt-ı mütevehhimin irtifâ'ından kavs-ı vâhid zâhir olduğu gibi."

واسطة وmerfû' ve حط üzerine ma'tûftur. وسط vâv'ın ve sîn'in fethiyle her nesnenin a'deline itlâk olunur. Bir nesnenin iki tarafının mâ-beynine denir ki, Fârisîde meyân ve Türkîde [74^b] orta ta'bir olunur. Bunda vâsıta vesîle ma'nâsına mecâzdır.

التنزل mecrûr ve vâsıtanın muzâfun ileyhidir. Ve izâfet-i lâmiyedir. Ve تنزل tef'e'ul vezninde tederîciyle azca azca inmek ma'nâsındadır. الإلهي bu dahî takdîren mecrûr, tenezzülün muzâfun ileyhidir. Ve ba'zı nüshada bu lafız sâkıttır. تنزل الهی a'yân-ı kevnîye'de rûhânî ve cismânî zuhûr-i rabbâniyyeden ibârettir.

من السماء الأزلية mecrûrlardır. Ve ezelin semâya izâfeti beyâniyyedir yahut sıfatıdır. Kâmusun beyânına göre ازل fethateynle 'kîdem' ma'nâsındadır ki, şey'in evvel ve ibtidâsı olmamaktan ya'nî vücûdun cânib-i mâzîde mu'teber ezmine-i mukaddere-i gayr-ı mütenâhiyyede istimrârından ibârettir. Nitekim ebed-i cânib müstakbelde istimrârından i'bârettir. يقولون هو ازلي اي منسوب الى الازلي ve bunun aslı يزل idi ki لم يزل

kelimesine mensûbdur. Ya'nî kadîm olan şeye لم يزل itlâk olunmakla ondan ihtisâr olunan e'يزل mensûbtur. Ba'dehu tahfifen yâ'yı elif'e kalb edip ازلی derler. Ve bunda اسماء ile murâd 'ammâ' ile mu'teber olan mertebe-i ahadiyyedir. Ve mertebe-i ahadiyye, mertebe-i vâhidiyyeden mürtefi' olduğundan mecâzen semâya teşbih olundu ki işâ'âre-i musarrahtır.

الى الأبدية kezalik mecrûrlardır. Ba'zı nüshada ma'rif/muarref bi'l-lâm olarak الى الارض vâkıa'dır. Ve ebedin arza izâfeti beyâniyye yahut sıfattır. Kâmus'un [75^a] beyânına göre ابد fethateynle dehr ma'nâsındadır. Ve mütecezzî olmayan zamân mümtedin müddetinden ibârettir. Hemîşe ve dâim ma'nâsına isti'mâl olunur. Ve kadîm-i ezeli ma'nâsına sıfât-ı ilâhiyyedendir.

Ve ba'zı şürûh-u Füsûs'ta mezkûrdur ki ازل kemâl-i zuhûriyyenin sûret-i mebd'e'yyesinden ibârettir. Ve ابد kemâl-i izhâriyyenin sûret-i mu'âdiyesinden ibârettir. Ve bunda أرض'dan murâd mertebe-i ahadiyyetten nâzil olan şeydir ki, a'yân-ı sâbite'yi ve ervâhı ve bakiyye-i hazerâtı şâmindir. Ve arzın ebede mensûbiyyeti insan misillînin onda muhalled olduğundandır. Her ne kadar mevt tahallül ederse de ol bir mavtından diğerk mavtına intikâldir.

Hülâsa-i ma'nâ ol Şâh-ı Yesrib ü Bathâ -aleyhi ekmelü't-tahiyyât- taayyün-i evvel-i ilâhî olup a'yân ve ervâh ve eşbâh ve cümle mâ-sivâ kendisinden teferru' eylediğinden hazret-i ezeliyye ve semâ-i ahadiyyesinden sâir merâtib ve hazerât olan arz-ı ebediyyeye nüzûl-i ilâhî ve zuhûr-ı rabbânîye vâsita ve vesiledir demektir. Pes, zuhûr-ı ilâhî vâsita-i Muhammediyye iledir.

"لولا ما خلقت" ve bir rivâyette "لولا محمد لما خلقتك يا آدم"²¹¹ ve dahî²¹⁰ لولاك لولاك لما خلقت الافلاك "لولا محمد ما خلقت", "لولا محمد ما خلقتك يا آدم" ve bir rivâyette "خلقتك ولا خلقت السماء والارض" -ve sellem sallallâhu aleyhi-âdem -i ben-i kudsiyyeleri Seyyid-ehâdis²¹² الجنة والنار

²¹⁰ Hâkim, *Müstedrek*, II, s. 671-672; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, VI, s. 313; Deylemî,

el-Firdevs, V, s. 227; Aclûni, *Keşfü'l-Hafa*, 2/21.

²¹¹ Hâkim, *Müstedrek*, II, s. 615.

²¹² Kaynakları için bkz. Osman Bilgen, "Alvarlı Muhammed Lutfî'nin 'Hulâsatü'l-hakâyık' İsimli Eserinde Geçen Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi" *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfî (Alvarlı Efe) Sempozyumu*, 25-26 Nisan 2013, (Erzurum; Atatürk Üniversitesi, 2013): 548.

hazretlerinin bâis-i hilkat-i âlem ve vâsitâ-i ‘uzmâ olduğuna şevâhid-i udelâdır ki [75^b] Cenâb-ı Hakk’ın işbû eşyâ ile zâhir olması ol hazretin vâsita-i ‘uzmâsı ve vesile-i esmâsı olduğundandır.

Kale el-İmamü’l-Bûsîrî - radiyallâhu anh- fi Bürdeti’hi

وَكَيْفَ تَدْعُو إِلَى الدُّنْيَا ضَرُورَةً مَنْ

لَوْلَا لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا مِنَ العَدَمِ

Cenâb-ı Hak, Ceberût ve Melekût ve mülk ve sâire küllî ve cüz’î avâlimi ve onlarda olan şeyleri, arş ve kürsî ve semavât seb’a-i anâsır ve mevâlîdî ber-muktezâ-yı hubb-i zâtî الابد الى الازل من hikmet-i ilâhiye’nin hükm ve inâyet-i rabbâniyenin imtinân eylediği üzere ‘ilm-i ezelîsinde takdîr edip evvelâ cevher-i Muhammediyye’yi îcâd eyledi. Bâlâda hazret-i Câbir - radiyallâhu anh- ‘el-Kâder’ rivayetiyle mezbûr olan hadîs-i nûr muktezâsınca cümleyi ondan halk eyledi. Eğer sırr-ı zuhûrunun sereyânî olmayaydı zât-ı âlem mün’adim olurdu. Zîrâ âlem nûr-i vücûdun zâhirî ve Hak Teâlâ bâtınıdır. Pes nûr-i vücûdun zâhir ve bâtınının mazharı vasitâ-i ehl-i hubb ve kible-i hazret-i kurb olan mahbûb-i Hüdâ-yı müteâl aleyhi’s-salavâti’l-âlî’dir.

"النسخة الصغرى التي تفرعت عنها الكبرى الدرة البيضاء التي تنزلت إلى الياقوتة الحمراء"

النسخة merfû’dur. Nûn’un zammıyla mef’ûlün minh olan asıl mektûbun ismidir. Ve نسخ bir kitâbı karşısında nüsha edip sûretini yazmak ma’nâsındır. الصغرى ‘nüsha’nın sıfatıdır. Küçük olan şeye denir. صغير kelimesinin müennesidir. التي ism-i mevsûl-i müennes ‘nüsha’nın sıfatıdır. تفرعت tefe’ul bâbindan fi’l-i [76^a] mâzi, müfred müennestir. Ma’nâsı asl-ı vâhiden ahkâm-ı adîde münşe’ib oldu demektir. عنها’daki عن ba’d mücâvezet için harf-i cer olup تفرعت fi’iline mütealliktir. Ve zamîr-i müennes ‘nüsha’ya’ aittir.

الكبرى fi’ilinin fâ’ilidir. Ma’nâsı Sultân-ı Enbiyâ -aleyhi ekmelü’t-tahiyâyâ- kitâbullahtan menkûl bir ‘Nüsha-i suğrâ’ ya’nî nûr-ı ilâhiyye’den mahlûktur. Ki âdem-i hakîkî olduğundan "ان الله خلق آدم على صورته"²¹³ hadîs-i şerifince sûret-i ilâhiyye üzere mahlûktur. ‘Nüsha-i kübrâ’ denilen hakâyık-ı kâinat خلق الاشياء نوري و خلق "ان الله خلق قبل الاشياء نوري و خلق"²¹⁴ hadîs-i şerifince kendiden teferru’ eyleyip zâhir olmuştur demektir.

²¹³ Buhârî, “İsti’zân”, 1; Müslim, “Birr”, 115.

²¹⁴ Hadisin kaynağı bulunamadı.

Seyyid'ül-enâm –aleyhi's salât ve's selâm- hazretlerinin 'Nüsha-i suğrâ' olması cüsse-i şerifesi i'tibâriyledir. Yoksa 'Nüsha-i kübrâ'nın teferru' ve inşî'abı i'tibâriyle ondan dahî ekberdir.

Hazret-i Şeyh Şerefü'd-dîn Davûd el-Kayserî -kaddese sırruhu- *Şerh-i Füsûs* mukaddimesinde fasl-ı hâmisinde zikreder; Ma'rifeti vâcib olan umûrdandır ki küllî ve cüzî cümle-i avâlim kelimât-ı tâmmâtı ihâta eylediği için kütüb-i ilâhiyyedir. İmdi akl-ı evvel ve nefs-i külliye hazret-i ilmiyye olan Ümmü'l-kitâb'ın sûreti olduğundan iki kitâb-ı ilâhîdir. İcmâlen eşyâyı muhît olduğundan akl-ı evvele Ümmü'l-kitâb ve tafsîlen muhît olduğundan nefs-i külliyeye kitâbi'l-mübîn derler.

Ve kitâbi'l mahv ve'l-isbât havâdisle ta'alluku i'tibâriyle cism-i külliyyede müntabi'a olan hazreti'n-nefstir. Ve [76^b] insan-ı kâmil câmi'-i cemî'-i kütübdür. Zîra ol nüsha-i âlem-i kübrâdır. Aklı ve ruhu i'tibâriyle ona 'ümmü'l-kitâb' ve kalbi i'tibâriyle ona kitâbü'l-levhi'l-mahfûz ve nefs haysiyetiyle kitâbü'l-mahv ve'l-isbât derler.

Ol suhuf-ı mükerreme-i merfû'adır ki, esrâr-ı meâ'nîsini hacb-i zulmâniyeden mutahhar olan kimseler his ve idrâk eder. Hazret-i İmam-ı Ali - radiyallâhu anh- el-Velî buyurmuştur:

دوائك فيك و ما تشعر
و دائك منك و ما تبصر
و تزعم انك جرم صغير
و فيك انطوى العالم الاكبر
بأحرفه يظهر المضمّر
فأنت الكتاب المبين الذي
و فكرك فيك و ما تُصدر²¹⁵
و ما حاجة لك من خارج

Pes, 'Nüsha-i kübrâ' suğrâdan ve 'Nüsha-i suğrâ' dahî bilâ-vâsita kitâbullah'tan menkûldür. *الدرّة البيضاء* merfû'lardır. Ve *نسخة* üzerine ma'tûftur. *درّة* dâl'in zammiyle büyük inci tanesine denir. Lü'lü-i 'azîme ma'nâsına cem'-i cinsîdir. Ve cem'-i sîgât gelir. Ve *درّة*, *بيضاء* 'nin sıfatıdır. Ak ve beyâz ve lekesiz pak inci demektir. *İstulâhât-ı Sûfiyye*'de *الدرّة البيضاء* ile akl-ı evveli murâd ederler ki, kalem-i a'lâ ve rûh-i Muhammedî ve rûh-i a'zam tesmiye olunur. Nitekim hadîs-i şerifte:

²¹⁵ Molla Muhsin Muhammed b. Murtaza b. Mahmud el-Feyzi el-Kaşânî, *Kitabü's-safî fi tefsiri'l-Kur'an*, Tahran 1416, I, 92.

"اول ما خلق الله الدرّة البيضاء- و اول ما خلق الله العقل - اول ما خلق الله القلم - اول ما خلق الله روعي - اول ما خلق الله نوري"²¹⁶

Varid olmuştur [77^a] Bu esmânın i'tibârât-ı muhtelifi ile müsemmâsı budur ki, evvel-i mahlûkâtır. İnde'l-hukemâ akl-ı evvel ve inde's-sûfiyye الدرّة البيضاء ve rûh-i Muhammedî tesmiye olunur. الدرّة البيضاء tesmiyesi besâdat ve şerâfet cihetiyle mümkinâtın eşeddî olduğundandır. İnci cevâhirin a'lâsı ve eşrefi olduğu gibi ve inci küdürât-ı arzıyyeden hâlis, semâdan bahr-i mâlihe nâzil sedefin telakkuf eylediği mâdan hasıl olduğu gibi akl-ı evvel dahî cemî'-i hakayık-ı mümkünenin ahadiyyetî i'tibâriyle bahr-i vücûbdan fâiz nefes-i Rahmânî'den cârî semâ-i rubûbiyetden sedef-i imkâna nâzil olan mâ-i hayattır. Ber-muktezâ-yı hübb-i zâtî zâhir olmuştur.

التي ism-i mevsûldür. Sılası işbû تنزلت cümlesidir ki تنزلت tefe'ul bâbından fi'il-i mâzi müfred müennes olup, fâilî tahtında müstetir, هي mevsûle râci' ve mevsûlün sılasıdır. Berâber mahallen merfû' dürre-i beyzâ'nın sıfatıdır. إلى الياقوتة الحمراء mecrûrlardır. Yâkût aksâm-ı cevâhirden, cevher-i ma'rûf'un ismidir. Müfredine yâkûta denir. الحمراء onun sıfatıdır. Esnâf-ı kesîresinden en a'lâ ve evedî ahmer-i rümmânîdir. *Istûlâhât-ı Sûfiyye*'de yâkûte-i hamrâ' ve zümürüde-i hadrâ' diye levh-i mahfûz olan nefis-i külliyye denir. Kalem-i a'lâ olan akl-ı evvele dürre-i beyzâ dendiği gibi. Nefis-i külliyye'nin nûrâniyeti cisme ta'alluk-ı zulmetiyle imtizâc eylediğinden ve akl ile tabîat beyninde berzah olduğundan ona yâkûte-i hamrâ' ve zümürüde-i [77^b] hadrâ' derler. Ve bunda yâkûte-i hamrâ' muhtelifete'l-tabâyi' ve'l elvân ve'l-mezâhibi'l-edyân olan suver-i â'lem-i ekvândan kinâyettir.

Cümlesi dürre-i beyzâ ile ma'ber nûr-i Hakikat-i Muhammediyye'den mahlûkadır. Hülâsa-i ma'nâ Fahr-i kâinât -aleyhi ekmelü't-tahiyyât hazretleri- nûr-i Hakikat-i Muhammediyye'sî i'tibâriyle şol dürre-i beyzâdır ki yâkûte-i hamrâ ta'bir olunan suver-i ekvânın cümlesine nâzile olarak zuhûr etmiştir, demektir. Ve buna şevâhid bâlâda mürûr eyledi. فليرجع

²¹⁶ İbn Arabî, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.2, 149, Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 265.

"جوهر الحوادث الإمكانية التي لا تخلو عن ومادة الكلمة الفهوانية الطالعة من كن كن إلى شهادة فيكون
الحركة والسكون"

جوهر merfû'dur. Mutlakā şol hacere denir ki, kendisinden intifâ' olunacak nesne istihrâc olunur. Murâd cevher-i ma'deniye olan ahcârdır ki filizzâtan ibârettir. Ve جوهر , eş-şey'-i evvel nesnenin cibilleti kendisi üzerine mevzû' olan nesneye itlâk olunur. Ya'nî ol nesnenin aslı mâya ve mâddesidir ki, ol nesne ondan sûret-pezîr-i husûl ola. Mesela cevher-i insânî mâye-i cibilliyettir ki neşv ü nemâ ve bi'l-cümle evzâ' ve etvârının mevzu'un aleyhidir. Ve ehl-i hikmet istilâhında cevher, bi-nefsihi kâim ve mevzû'-i mukavvimden müstağnî mevcûttur. Ve mütekellimîn indinde mütehayyiz bi'z-zâttır. Mukâbilî arzdır. Ve arz kâim bi'l-cevherdir.

الحوادث mecrûr ve cevherin muzâfun ileyhidir. Hâdisen'in cem'idir ki nev-be-nev peydâ olan vakâyi' ve nevâib-i dehr-i bukalemuna itlâk olunur. Zîrâ hudûs bir nesne mukaddem yokken sonradan peydâ olmak ma'nâsınadır ki, kıdemin nakîzîdir.

الإمكانية mecrûr. [78^a] ve havâdisin sıfatıdır. Mekâna mensûb demektir ki, mevsûfun sıfata nisbetî kabîlindedir. Her hâdis mümkün ve her mümkün hâdistir. التي havâdisin sıfatıdır. لا تخلو dâimâ hâlî ve fâriğ olmaz. عن الحركة والسكون mecrûrlardır. Hareket ve sükûn birbirinin zıttı ve havâdisin levâzımındandır ki, ondan aslen mürtefi' olmaz. Ve ikisi bile müctemi' olmaz. Ve bunda kazıyye mâni'atü'l-hulvdur. Ve lizâ Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-athâr- itlâka nisbetle vâv ile

التي لا تَخْلُو عَنِ الْحَرَكَةِ وَالسُّكُونِ buyurdu.

Ama bir zaman ile kayda nisbetle olur ise, vâv-ı atıf'ın mekânına ev olmak lâzım gelir idi ki men'-i cem'e delâlet ede. Evlası cem'dir ki ân-ı vahidde havâdisin ba'zısı sâkin ve ba'zısı müteharrik ve erbâb-ı nazara hüveydâdır ki, hareket ve sükûnun her biri ya ihtiyârî ve ya ıztırârîdir.

Ve müteharrik ve müsekkîn hakikatte Cenâb-ı Hak'dır ki; O'nun mazharı cevher-i havâdis ve madde-i kâinât olan nûr-i Muhammedî'dir. Hülâsa-i ma'nâ Sultân-ı Enbiyâ -aleyhi ekmelü't-tahiyâ- hazretleri hareket ve sükûndan hâlî olmâyan havâdis-i imkâniyyenin cevherî, ya'nî aslı, mayası ve maddesidir ki, cümlesi nûr-i Muhammediyye'den mahlûkadır, demektir. Yahut cevher enfüs-i eşyâ olduğundan Sultân-ı âlem -sallallahu aleyhi ve sellem- dahî havâdis-i imkâniyyenin enfüsü

demektir. Ve buna ba'zı kırâ'ate göre feth-i fâ ile kerîmesî ²¹⁷ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ şâhid-i adldir.

Yahut [78^b] Seyyid-i benî âdem -sallallahu aleyhi ve sellem- taleb-i kemâlde müteharrike ve müşahide-i zi'l Celâlde sâkine enfüs-i mevcûdât demektir. Yahut hareketle murâd seyr fillahdır ki, onun nihâyetî yoktur. Her ne kadar seyr ilallah müntehî ise de zîrâ seyr fillah nu'ût-i Hakk ve kemâlâtında terakkîdir ki onda nihâyet yoktur. Ve seyr ilallah ekvândan tecâvüz olmakla onda nihâyet vardır. Ve sükûn ile murâd sükûn billahdır. Kurb-i ferâiz makâmına işarettir. Ya'nî ol Hazret-i aleyhi ekmelü't tahiyat makâm-ı kurb-i nevâfilde müteharrik ve makâm-ı kurb-i ferâizde sâkine enfüs-i mevcûdât demektir.

مادة merfû' ve cevher üzerine ma'tûftur. الكلمة الفهوانية mecrûrlardır. Ve kelime maddenin muzâfun ileyhidir. Ve فهوانية kelimesinin sıfatıdır. Nutk ve tekellüm ma'nâsına olan فاه masdarındandır ki, nâtıka demektir. Kelimât-ı ilâhiyye'nin cümlesî nâtıka ya'nî Cenâb-ı Hakk'ın zât ve esmâ ve sıfât ve ef'âline delâlet-i vâzıha ile delâlet edici demektir.

الطالعة bu dahî mecrûr ve kelimenin sıfatıdır. من كن mecrûrdur. Kâf'ın kesri ve nûn'un teşdîdiyle bir nesnenin içinde setr ve hıfz olduğunu vikaye ve mahfazaya kezâlik bir şeyin perdelenip, gizleneceği sûtreye denir. كُن mâ-kablinin muzâfun ileyhidir. Kâf'ın zammı ve nûn'un sükûnuyla fi'il-i emrdir. Murâd "انما امره اذا اراد شيئا ان يقول له كن فيكون" ²¹⁸ ayet-i kerîmesinde olan كُن kelimesidir.

[79^a] Ya'nî ol kelime-i fehevâniyye setr-i Kün'den ya'nî gayb-ı zât-ı ilâhiyyeden tâli' ve zâhir olucudur. الى شهادة mecrûrdur. Hazret-i gaybın mukâbilî olan hazrete şehâdet denir. فيكون şehâdetin muzâfun ileyhidir. "والله بكل شيء عليم" ²¹⁹ kadîm-i muhîtte ma'lûm olan şey'-i ma'dûme 'kün' emrinin ta'allukunda zuhûra gelir. Nitekim mürûr eden ayet-i kerîmede musarrahtır.

Hülâsa-i ma'nâ Hazret-i gayb-ı mutlakdan, Hazret-i şehâdet-i mutlakaya tâli'a ve zâhire olup Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfât ve ef'âlinin vahdâniyyetini nâtıka olan kelime-i ma'nevîyye-i gaybiyye ve vücûdiyye ve tâmmenin ya'nî cümle mevcûdâtın Cenâb-ı

²¹⁷ et-Tevbe, 9/128.

²¹⁸ el-Yâsin, 36/82.

²¹⁹ el-Hucûrat, 49/16, en-Nûr 24/64.

Resûl-i Ekrem - sallallâhu aleyhi ve sellem- aslı ve maddesidir ki cümlesi onun nûrundan mahlûkadır, demektir. İlm-i şerîf erbâb-ı tahkîke hüveydâdır ki gayb ikidir. Biri gayb-ı itlâkîdir ki evvel-i taayyünât olan şuûnât-ı zâtıyyedir. Ve biri gayb-ı izâfîdir ki a'yân-ı 'ilmiyedir. Ve bu iki gayba âlem-i ilâh itlâk olunur. Zîrâ âlem-i zât ve esmâdır. Ve kezâlik 'ayn dahî ikidir. Biri 'ayn-ı itlâkîdir ki, mertebe-i ecsâmıdır. Ve biri 'ayn-ı izâfîdir, mertebe-i ervâhtır. Ve bu iki 'ayn'a âlem-i kevn itlâk olunur. Zîrâ âlem-i sıfât ve ef'âldir. Bu fıkradan murâd Allah Teâla irâdet-i amme ve kudret-i tâmmesiyle bu mevcûdatı âlem-i emirden, âlem-i halka getirdiğini beyândır.

Zîrâ bu kâinât [79^b] âlem-i 'amâ ve gayb-ı hüviyyet mertebesinden şuûnat-ı gaybiyye ve ondan a'yân-ı sâbite-i 'ilmiyye ve ondan hakâyık-ı rûhiyye ve misâliyye ve ondan suver-i hissiyye ve a'yniyye mertebesine nüzûl ettiği mertebe-i şuûnât kitâb-ı vücûdun hurûf-i âliyâtı ve mertebe-i a'yân kelimât-ı tâmmâti ve mertebe-i ervâh ve misâl âyât-ı müte'âliyâtı ve mertebe-i hiss ve 'ayn suver-i kâmilâtı menzilesindedir.

Ve bu zuhûrâtın mecmû'u nefes-i Rahmânî ve feyz-i akdes ve mukaddes üzerine mebnîdir. Ve bu tecellîden evvel Hak Teâla'da cilâ var idi. Ya'nî kendi zâtında zâtına zuhûr hâsıl idi. Ba'dehu isticlâ ya'nî mezâhirde zuhûr bulundu. Bu zuhûr-i vücûd'un merâtibinden gâfil ve hakîkatten mahcûb olanlar müşâbehet ve müşâreket ve hulûl ve ittihâd ve ittisâl ve infisâl vehm ve hayâl edip, ehl-i şirk ve ehl-i küfür ve ilhad oldular. " 220 kemâ fî Ferâhu 'r-Rûh.

"هيولى الصور التي لا تتجلى بأحد لا مرة ولا اثنين ولا لصورة منها لأحد مرتين"

هيولى hâ'nın fethi ve yâ'nın zammı ve elif'in kasrıyla mazbudiyyeti rütbe-i sevâiri hâiz ve İbn Katta' nakli üzere yâ-yı mazmûmenin teşdidıyla de câizdir.

Pamuğa denir. Kutn ma'nâsına evâil ya'nî hukemâ-i selef tînet-i âleme bi't-teşbîh heyûlâ itlâk eylediler. Pâmuk asl-ı envâ-i siyâb olduğu gibi sirişt-i âlem dahî asl-ı envâ-ı suver-i kevnıyyedir. Ve inde'l-ba'z ıstılâhât-ı felâsifede bir mevsûfdur ki ehl-i tevhîdin zât-ı muhabbet-i ilâhî'yi tavsîf eyledikleri sıfatlarıyla [80^a] muttasıftır. Ya'nî kemmiyyet ve keyfiyyetsiz ve ona simât-ı hudûsdan bir alâmet mukterin olmayarak bir mevcûddan ibârettir. Ba'dehû ona san'at-ı sâni'-i bî-çûn hulûl ve arazları i'tirâz eylemekle ondan işbû âlem-i kevn ü fesad hâdis oldu. Hülâsası suver-i cinsiyye ve nevi'yyeye kâbil mâddeden mücerred bir cevherdir.

²²⁰ el-İsrâ, 17/43.

Kezâ fi'l-okyânûs ba'zılar asıl ve mâdde ma'nâsına lafz-ı Yunanîdir dediler. Istılâh-ı hukemâda Cenâb-ı Hakk'ın ecsâm-ı ulviyye ve süfliyyeyi halk ettiği mâddedir. Ve “*Istılâhât-ı Sûfiyye*”de a'yân üzerine vücûd-i âmm münbasit olan nefes-i Rahmânîden ibârettir.

Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-ethâr- “*Înşâ'ü'd-devâ'ir ve'l-cedâvil*” nâm kitâbında heyûlâ hakkında buyurur ki;

و هي المادّة لجميع الموجودات فقد ظهرت بكمالها بظهور الموجودات وما بقي شيء يوجد بعد²²¹

Şimdi heyûla zâtına nazarla külliye-i ma'kûledir. Hâricte mevcûde değildir. Zihinde ma'kûledir. Cemî'-i mevcûdât-ı ulviyye ve süfliyye için mâddedir. Ve cemî'-i hakâyık-ı ma'lûme-i mevcûdeyi ve ma'dûmeyi hâviyedir. Pes, onun vücûdu a'yân-ı mevcûdâtın kadîminin ve hâdisinin ayn-i bürûzudur. Pes onun vücudu vücûd-i eşhâsa mevkûftur. Zîrâ ol cemî'-i mevcûdâtın suverini kâbiledir. Ve onlarda zâhiredir. Ve cemî'-i suvere evvel-i mâdde ve hakikat olduğu haysiyetiyle cemî'-i suver yine ona râci'dir.

الصور mecrûr ve heyûlâ'nın muzâfun ileyhidir. [80^b] Sâd'm zammı ve vâv'ın fethiyle sûretin cem'idir. Ve sûret 'şekil' ma'nâsıdır ki, Fârisî'de 'peyker' ve Türkî'de 'kılık' denir.

Sâhib-i Kâmûs'un *Besâir*'de beyânına göre sûret-i a'yân eşyâ'nın mâ-bihi'l-intikâş olup vesâirelerden mâ-bihi'l-ımtiyâzı olan nesneden ibârettir. Burada murâd suver-i taayyünât-ı vehmiyye-i halkıyyedir. Seyyid-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- asl-ı kâinât olduğundan için burada suver-i a'yânın heyûlâsına teşbîh olunmuştur. Ki fenn-i beyâna vâkıf olanlara göre istiâre-i musarraha tasvîr edilir. Zîrâ hakîkât-i Muhammedîye -aleyhi ekmelü't-tahiyya- nûr-i ilâhiyyeden mahlûk bir nûrdur ki her şey-i 'adîmi muhît olan ilm-i kadîmin hazariyetidir. Yani mazharıdır. Ve lizâ suver-i hissiyye ve ma'neviyye'nin heyûlâsı oldu.

التي ism-i mevsûl-i müennestir. لا تتجلى fi'il-i muzâri' müennes olup tahtında müstetir fâ'ili olan هي zâmir-i mevsûle ait olarak cümlesi mevsûlün sılası olduğu halde mevsûl sılasıyla berâber هيولى الصور 'ın sıfatıdır. بأحد'de ki bâ تتجلى fi'ilinin sılasıdır. Ve أحد

²²¹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Înşâ'ü'd-devâ'ir*, 151.

bâ-i cârre ile mecrûr olarak mef'ûlün bih gayr-1 sarîhtir. أحد insân ve melek vesâire mahlûkâtta bir ferd ya'nî bir kimse ve bir nesne ma'nâsındır.

بأحد müstesnâ ile mansûbtur. لا اثنين evvelinde lâ-yı nâfiye ve hemze-i vasliyye ile merrateyn'in üzerine ma'tûftur. ولا لصورة kezâlik vâv-1 âtîf ve lâ-yı nâfiye ile بأحد üzerine ma'tûf olur. Bu halde bâ-i cârre kezâlik تتجلى fi'iline [81^a]müteallik ve sûret lafzen mecrûr ve münevvidir.

منها'da olan 'min' cârre sûret kelimesin beyândır. Ve zamîr-i müennes suver-i meşrûha râci'dir. لأحد de ki lâ-m-1 ecliyye تتجلى fi'iline müteallik ve أحد kezâlik mecrûr ve münevvidir. مرتين lafzen yâ ile mansûb mef'ûl olan sûretten hâldir. Bu tasvire göre hülâsa-i ma'nâ Seyyid-i kâinaât -aleyhi ekmelü't-tahiyât- hazretleri şol suver-i taayyünât-1 vehmiyye-i halkıyyenin heyûlâsıdır.

Ki insan ve melek vesâireden hiçbir kimesne ve nesneye bir kereden mâadâ olarak iki defa ve ol suverden olan bir sûrete bir kimesne ve nesne için iki kere tecellî etmez, demektir. Bunun bir mertebe izâhına gelince "كل يوم هو في شأن" ²²²matla'-1 esrârından istifâde olduğu vechile yevm-i ilahî tecellîden ve şe'n-i âsâr taayyünâttan ibâret olarak bu halde bir tecellîde iki taayyünât olmadığı mertebe-i bedâhete vâsıldır. Çünkü bunun vukû'ı tahsil-i hâsıldır. Ve bir taayyünde ki suretten ibârettir iki tecelli bulunmadığı derkârdır. Zîrâ bulunmak abes idiği bedîdârdır. Burada denilebilir ki tecellî hemîşe Hakk'a muzâftır.

Musallî-i Ekber -kuddise sirruhu'l-athâr- niçin Fahr-i âleme izâfet etmiştir. Cevâbında denilir ki Seyyid-i rusul, vâsıta-i zuhûr ve tenezzül olduğu bilindikten sonra niçin denilmez. Ve tecellîye gelince "ذلك امر الله انزله اليكم" ²²³ilâhiden -kerîmesinde olan emr ²²³ibârettir. Ve halk bu emrin sûretidir ki emr-i ilâhî ancak suver-i halkta zâhir olur.

[81^b] i Muhammediyye-Hakîkati -kerîmesince vâsıta ²²⁴"وما امرنا إلا واحدة كلمح بالبصر" ²²⁴ ile sûret-i eşyâda zuhûr-i ilâhî alâ-hasebihâ ²²⁵كلمح بالبصر gibi vâhidedir. Pes, âlem mâdâm ki taayyündür. Arz demek olarak iki zamân bâkî kalmaz. Teceddüd-i serîâne-

²²² er-Rahmân, 55/29.

²²³ et-Talak, 65/5.

²²⁴ el-Kamer, 54/50.

²²⁵ el-Kamer, 54/50.

i emsalden bekāsı meşhûddur. Bekā-yı ahkâm ise taayyün-i i'tibârına mebnidir. "أفعيينا" □ بالخلق الاول بل هم في لبس من خلق جديد" ²²⁶ kerîmesince her anda teceddüd vardır. Sür'atinden fark olunamayıp bekā rengi görünür.

Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırrahu'l-ezher- "Fusûsu'l-Hikem"de 'Fass-ı Şuaybiyye'de buyurur ki;

وما أحسن ما قال الله تعالى في حق العلم و تبدله مع الأنفاس في خلق جديد# في عين واحدة, فقال في حق طائفة بل أكثر العالم * بل هم في لبس من خلق جديد □ * ²²⁷ فلا يعرفون تجديد الأمر مع الأنفاس

Yani Allah Teâla âlemin hakkında ve enfâsla âlemin 'ayn-ı vâhidde de halk-ı cedîdde tebeddülî hakkında olan kavli ne ahsendir. Pes bir tâifenin hakkında ki onlar ehl-i nazardır belki ehl-i âlemin ekserî hakkında " ²²⁸ □ " بل هم في لبس من خلق جديد" buyurdu. Ya'nî onlar halk-ı cedîdden lebs içindedir. Pes, enfâs öyle tecdîd-i emri bilmezler ki her bir nefeste tecellî-i ilâhîyle âlemin halkı müteceddiddir. Zîrâ âlem kendi nefsiyle ma'dûmdur. Hakk'ın vücûdu ile mevcûttur. Ve Hak dâimâ ebedâ mütecellîdir. Pes, tecellî-i evvelin asla rücû'u katında âlem ma'dûm olur. Ve tecellî-i sâninin zuhûru katında mevcût ve mahlûk olur.

[82^a] Ve lâkin tecellî-i sâni'nin sür'atinden ve tecellî-i evvelin nûruna tecellî-i sâni nûrunun ittisâlinde ötürü tecelliyeyn beyninde temeyyüz müşâhede olmamakla âlem-i halk-ı cedîdde olup evvelâ ma'dûm olmuş ve ba'dehu tekrar mevcût olmuş müşâhede olunmaz.

Pes, âlemin sûret-i zâhiresine nâzır olan erbâb-ı nazar tasavvur ederler ki; hakâyık gerek cevheriyye olsun ve gerek hakâyık-ı arziyye olsun vücûd ile onların telebbüsü hâlinde mütebeddil ve mütegayyir olmazlar.

Belî vücûda dâhil olan şey' ma'dûm olmaz. Ve lâkin ademiyetten adem-i tebeddül lâzım gelmez. Ve tebeddülde şey'-i mevcûd mâ'dûm olmak lâzım gelmez. Zîrâ Hak Teâlâ tecelliyât-ı gayr-ı mütenâhiye ile dâimi't-tecellîdir. Ve âlem dâhi tecelliyât-ı ilâhiyyeyi dâimi'l-kabûldür.

²²⁶ el-Kâf, 50/15.

²²⁷ el-Kâf, 50/15.

²²⁸ el-Kâf, 50/15.

Pes vücûd, adem olmaz. Nitekim adem, vücûd olmaz. Ve lâkin tecelliyâtın vürûdu katında vücûd-i âlem halk-ı cedîdedir. Âlem ademe muzâf olduğu i'tibâriyle ve ama âlem vücûd-i Hakk olduğu i'tibâriyle onda tebeddül ve tegayyür yoktur. Kemâ fi şerhi'l-Füsûs.

"قرآن الجمع الشامل للممتنع والقديم وفرقان الفرق الفاصل بين الحادث والقديم"

قرآن merfû'dur. Fi'l-asl rüchân gibi mastardır cem' ve zamm eylemek ma'nâsına. Ba'dehû Resulullah'a nâzil olan kitâb-ı mübîne alem olmuştur. Sûreleri cem' ve zamm eylediği için yâhut kısas ve emr ve nehy ve va'd ve va'îd gibi hâlâtî yâhût cemî'-i ulûmun semere ve âsârını cami' olduğu için ve lisân-ı sûfiyyede 'Kur'ân' hakâyıkın küllîsini câmi' ilm-i ledünnî-i icmâlîden [82^b]ibârettir.

الجمع mecrûr ve muzâfun ileyhtir. Kur'ân'da cemî' mu'teber olduğundan te'kîden cem'a muzâf kıldı. Yâhût cem' ile murâd makâmi'l- cem'dir ki, şühûdi'l Hakk bilâ-halktan ibârettir. Ya'nî Seyyid-i âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem- makâmi'l-cem'de ayn-ı ilm-i ledünnîyi câmi'dir, demektir. Yâhût hakâyık-ı hakkıyye ve halkıyyeyi câmi' olan Kur'ân demektir. Bu takdirce, izâfet-i beyâniyyedir.

الشامل merfû' ve Kur'ân'ın sıfatıdır. للممتنع والقديم mecrûrlardır. İfti'al bâbindan ism-i fâil beyyinesiyle mümteni' li-zâtihi ademini iktizâ eden şeydir ki, şerîk-i bârî ve veled ve sâhibe ve emsâl-i ulûhiyyete muhil olan şeylerdir. ²²⁹ "تعلى الله عن ذلك علواً كبيراً" ve 'adîm' ma'dûm ya'nî yok ma'nâsınadır ki mevcûd mukâbilidir. Murâd mümkinâttır. Hadd-i zâtında hâlîke ve ma'dûme olduklarından nâşî Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-athâr- onlara adîm tesmiye eyledi.

Ve mümkinâtın mevcûd olarak görünüşüne göre onlara zâhirde nisbet olunan vücûd Cenâb-ı Hakk'ın vücûdudur ki كَلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ²³⁰ kerîmesince eşyâ hâlîke ve ma'dûme olup henüz râyiha-i vücûdu iştimâm etmemiş ve Hazret-i ilmiyyeden hârice çıkmamış olduğu ve hemân bâkî olan vech-i zât-ı Hak idiği ve eşyânın zuhûru ona vâbeste bulunduğu erbâbı indinde bedîhî olduğuna göre, her kim nefsi için vücûd iddâ' ederse nefesine zulm ve te'addi edip, الظَّالِمِينَ²³¹ [83] kerîmesince Cenâb-ı Hakk'ın izlâline müstahak olmuş olur. Binâberîn mümkinât için âlem-i imkân-ı

²²⁹ el-İsrâ, 17/43.

²³⁰ el-Kasas, 28/88.

²³¹ el-İbrâhim, 14/27.

mukadderde sübût vardır, vücûd yoktur. Ve vücûd hâssaten Hak Teâla'nındır, ma'nâsını şâmil olarak akâid-i ehl-i sünnette hakâyıkı'l-eşyâ sâbitte vârid olup mevcûtta denilmemiştir. Bu beyân-ı hakâyıkı mürşid-i kâmilden ahz-ı tarîkat ve sülûk-i hakîkat edip üçüncü rütbe-i tevhîdi bulanlar zevk ve idrâk eder. Bu makâm mezâlik-i akdâmdandır.

Onun için Hazret-i Musallî-i Ekber'in meşreb ü mezâkına mukallid rûknünde görünerek söz söyleyen ve hâşâ şeyhin zevkinin havze-i idrâkine takrib etmeyerek kendilerini müdrîk gösteren vücûdiyye bu makâmda ilhâda düşmüşlerdir.

Ba'zı kes onları Hazret-i Şeyh'e mensûb addetmiş ise de hatadır, ne'ûzü bi'llâh-i Teâla. Hülâsâ-i ma'nâ Sultân-ı âlem –sallallahu aleyhi vesellem- kendi de her şeyi 'ayn-ı Hak müşâhede olunan makâm-ı cem'in Kurânı ya'nî hakâyık-ı Hakkıyye ve halkıyyeyi câmi' ayn-ı ilm-i ledünnîdir. Ki mümteni ve 'adîme şâmilidir, demektir. Bu kelâm min cihetihi "ولا يابس إلا في كتاب مبين" ²³² âyet-i kerîmesine telmîhtir.

فرقان merfû'dur. Kâf'ın zammıyla, iki nesne arasını ayırmak ve fasl eylemek ma'nâsına mastardır. Yukâlû farku beynehimâ farkan ve furkânen. Ve Kur'ân-ı 'azîmüşşân hak ile bâtil mâ-beynini fasl eylediğinden ona nâm-ı sâni' olmuştur. Kurân ta'biri makâm-ı cem'a nazaran ve Furkân ta'biri makâm-ı farka nazarandır. Lisân-ı sûfiyyede[83^b] Furkân, hak ile bâtil beynini fârûk olan ilm-i tafsîlîden ibârettir.

i şeria't ve -r ki rahmet ile murâd ilmkerîmesi bu ilme işâretti ²³³ "أَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا" i'ndiyyet ile murâd makâm-ı vahidiyettir. i -i kerîmesi ilm-âyet ²³⁴ "وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا" ledünne işârettir ki, ilim ile murâd ilm-i hakîkat ve ledünnîyet ile murâd makâm-ı ahadiyettir. Pes ilm-i zâhir makâm-ı sıfâttandır. Ta'lîm-i i'bâd ile hâsıl olur. Ve ilm-i bâtin makâm-ı zâttandır. Muhakkikler makâmıdır. İlham ile ve ta'lîm-i Allah ile hâsıl olur. İlm-i zâhir kısr ve ilm-i ledünnî lübb menzilesindedir. İkisi de nefsinde hûb ve mu'teberdir.

الفرق mecrûr ve ve furkân'ın muzâfun ileyhidir. Fark cema'nın mukâbilidir ki cem' kesreti vahdet ve kesîri vâhid müşâhede etmektir. Şeceri evrâk ve ağsân ve esmâr ile berâber nevâtda görmek gibi ve fark vahdeti kesret ve vâhidi kesîr müşâhede

²³² el-En'âm, 6/59.

²³³ el-Kehf, 18/65.

²³⁴ el-Kehf, 18/65.

eylemektir. Bu dahî iki kısımdır. Biri fark-ı evveldir ki, ona fark kable'l-cem' dahî derler. Mahbûblar makâmıdır. Ve biri fark-ı sâni'dir. Ona fark ba'de'l-cem' ve cem'u'l-cem' dahî derler. Muhakkikler makâmıdır. Bunda murâd sâni'dir ki **شهود الخلق قائما بالحق** ile ma'rûftur. Vahdette kesret ve kesrette vahdeti ehadihümâ ile âhirden muhtecib olmayarak yeknazarda müşâhede eylemekten ibârettir. Bu makâm, "kâbe kavseyn" makamıdır.

الفاصل merfû' ve furkân'ın sıfatıdır. İki nesne aralığında hâciz [84^a] olan şeye denir. Ve hak söze denir. Ve hak ile bâtil beyninî fark ve temyîz ile olan hüküm ve kaza ma'nâsınadır. **بين** mansûbtur. **القاديم** **والقادم** mecrûrlardır. **حادث** mukaddem yokken sonradan peydâ olan şeye denir. Ve **قاديم**, hâdis mukâbilidir. Murâd Hak Teâlâdır.

Hâdis ile murâd, halk olduğu gibi hülâsâ-i ma'nâ Seyyidi'l-kevneyn –aleyhi's salâtü ve's-selâm- hazretleri kesret-i vahdet yeknazarda müşâhede olunan makâm-ı fark ve cem'u'l-cem'-in furkânî ya'nî hak ile halk beyninî fârûk ayn-ı ilm-i tafsîlîdir. Ki hâdis ve kadîmin beyninî fâsıldır, demektir. Tafsîli bâlada **خط الوحدة** bahsinde mürûr eyledi.

Ve Seyyidi'l-enâm –aleyhi's salâtü ve's-selâm- hazretlerinin makâm-ı farkta furkân olması hak ile mâ-sivâsı olan bâtil beyninî temyîz eylediğindendir. Nitekim hadîs-i şerîfte vârid oldu. " ²³⁵ **أصدق كلمة قالها الشاعر، كلمة قول ليبيد: (ألا كل شيء ما خلا الله باطل)** "

"صائم نهار إنني أبيت عند ربي وقائم ليل تنام عينا ولا ينام قلبي واسطة ما بين الوجود والعدم مرج البحرين يلتقيان ورابطة تعلق الحدوث بالقدم بينهما برزخ لا يبغيان فذللك دفتر الأول والآخر ومركز إحاطة الباطن والظاهر"

صائم merfû'dur. Oruçlu adama denir. Savm imsâk ve sükûn 'ani'l fiil ma'nâsına mevzû'dur ve 'örf-i şer'de ta'âm ve şarâb ve cimâ'dan niyete mukârin olarak hatt-ı ebyazdan hatt-ı esvede kadar imsâk eylemekde isti'mâl olundu. Ve lisân-ı sûfiyye'de savm, ayniyet ile gayba mürtefi' olup mâ-sivâyı ru'yet ve şuhûddan imsâktır.

نهار mecrûr ve muzâfun ileyhtir. Tulu'-i fecr ile şemsin gurûbu beyninde olan aydınlığa denir. Türkîde gündüz ve Fârisîde rûz denir. [84^b] ve lisân-ı sûfiyye'de zât-ı ilâhiyye'nin bi-hasebi'l-esmâ ve's-sifât bir şeyin hissî ve aklî ve zannî ve vehmîde zâhire olmasından kinâyettir.

²³⁵ Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr", 63.

Zehî taltîf ve tenbîh-i ümmet ki, şâri‘-i a‘zam -sallallâhu aleyhi ve sellem- mübârek gözlerine beşeriyetine nazaran nevm isnâdıyla tulu‘-i fecri görmemeyi haml buyurduğu ve bunun kalb-i enverlerinin bîdâr olmasına nakîsa vermeyeceği anlaşılır. Hatta mervîdir ki, ol günün salât-ı subhunu cemaatle edâ niyetiyle kıldılar. Kazâ niyet buyurmadılar. Buna “من نام عن الصلاة أو نسيها فليصلها. إذا استيقظ أو تذكرها فذلك وقتها”²³⁷ hadîs-i şerîfesi delildir. Hülâsa-i ma‘nâ Fahr-i risâlet –aleyhi ekmelü’t tahiyyat-

تَنَامُ عَيْنَايَ وَ لَا يَنَامُ قَلْبِي nutk-i şerîfenden müstefâd olan leyl-i safâ fezâ-yı taayyünde kıyâm-ı ma‘nevi kalbi ile muttasıf ve sâbittir. Ya‘nî, halka nazarı itibariyle hukûk-i

leyl-i halk ile meşgûl olduğu halde kalb-i şeriflerinin Hakk’la germâ-germ ²³⁸mazhariyetle kâimdir demektir.

Pes, صِيَام makāmu‘l-cem‘ ve قِيَام makāmu‘l cem‘u‘l-cem‘ mertebelerine işâretidir ki mürşid-i kâmilden ahz-ı tarîkat ve sülûk-i hakîkat edip merâtib-i fenâ ve bekâyı mürûr ve menâzil-i tedânî ve tedellîyi ‘ubûr eden zevâta rûşenâdır.

الوجود و العدم merfu‘ ما ism-i mevsûl بين mef‘ûlün fih olmak üzere mansûbtur. mecrûrdur. Vücûd ile murâd zât-ı Hakk’tır. Cenâb-ı Hakk’ın zâtı ayn-ı vücûdudur. Aslâ mugâyeret yoktur. Zîrâ Hak Teâla’ [86^a] nın sıfâtı ahadiyyeti i‘tibâriyle zâtının aynıdır.

Ve cümle sıfâtının biri Vücûd’dur. Hükümde esmâsını ol izhâr eylediğinden onunla beyân olundu ki, kuyûd-ı mâhiyâtın cümlesinden mahsûsât ve ma‘kûlâtta hâlis vücûd-i mahzdır. Ve ol vücûd-i mahz tahakkuk ve husûl ma‘nâsına değildir. Zîrâ tahakkuk ve husûl meânî-i masdariyyedendir. Zâhirde mahsûs değildir. Belki zihinde mütehayyil bir ma‘nâdır. Vücûd-i Hak ise bundan münezzehtir. Ve adem-i vücûd mukâbilidir ki murâd halktır. Cümle eşya Cenâb-ı vâcibü‘l-vücûdun âsâr-ı ademiyye ve şuûnât-ı zâtiyyesidir.

İ‘tibâr ve izâfet hasebiyle mevcûd ve bi-i‘tibâri‘l-hakîka ma‘dûm ve nâ-bûd olup, mevcûd-i hakîkî, zât-ı Hak olan vechidir. Kemâ kâle‘llâhu Teâlâ;

²³⁷ Buhârî, “Mevâkîtü"s-salât”, 37; Müslim, “Mesâcid”, 314.

²³⁸ T.N: Bu kelime okunamadı.

239 "كل شيء هالك الا وجهه له الحكم واليه ترجعون" efnâ-yı zevât ve iskât-ı izâfâtta sonra her şey Hakk'a râci' olur. Bu mertebe "fenâ-fillâh ve rücu' ile'l-ademiyyeti'l-asliyye" makâmıdır. Zîrâ erbâb-ı mükâşefe "كل شيء هالك الا وجهه" 240, emrini bi'l-müşâhedeti'l 'ayâniyye rü'yet ederler. "لا أنه يصير هالكا في وقت من الأوقات، بل هو هالك أزلا وأبدا."

"Allah bes bâkî heves" Hakikat-i tevhîd bu menzilde bedîd ve mâ-sivâ nâ-bedîd olur. Bunu fehmi mürşid-i kâmilin nûrundan iktibâs olmayınca müşkildir. Tevhîd-i harf-i hakkânîye [86^b] vâkıf olmaya tarîk-i tevhîdi fem-i zâhirden ahzeylemek lâzımdır. Pes, Seyyid-i sâdât –aleyhi ekmelü't-tahiyyât- hazretlerinin mâ-beyne'l-vücûd ve'l-adem ya'nî halk mâ-beyninde vâsıta olması zât-ı nûr ve bâis-i zuhûr olduğundandır ki, Cenâb-ı Hak da evvel-i celâ vardı. Kendi zâtında zâtına zuhûr hâsıldı.

Ber-muktezâ-yı hubb-i zâtî nûr-i Hakikat-i Muhammediyye'yi halk ve onun sebebine sâir mahlûkâtı halk eylediğinden isticlâ hâsıl olduğu mezâhirde zuhûr eyledi. Hazret-i Şeyh-i Ekber - kuddise sırrahu'l-enver- işbû âyet-i kerîme ile Sultân-ı âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem- hazretlerinin mâ-beyne'l-vücûd ve'l-adem vâsıta olduklarına istişhâd edip buyurur.

"مرج البحرين يلتقيان" Kādı Beyzâvî –beyezallâhu vechehû- hazretleri buyurur;

أرسلهما من مرجت الدابة إذا أرسلتها و المعنى أرسل البحر الملح و البحر العذب. يلتقيان أي يتجاوزان و أرسلهما من مرجت الدابة derler. Pes, ma'nâ Cenâb-ı Hak Teâla bahr-i milh ve bahr-i azbi irsâl eyledi, bahreyn-i mürseleyn birbirine mültekâ ya'nî tecâvüz ve telâsûk edip, ikisinin satıhları birbirine mümâsi oldu. Buna bâis-i istişhâd olan lisân-ı işâret ma'nâsıdır ki, bahr-i a'zb kâim bi-zâtihi vâcibü'l-vücûda ve bahr-i milh suver-i vehmiyye ve taayyünât-ı takdirîriyye olan ademe [87^a] işarettir.

Pes, min gayr-i hulûl velâ ittihâd bahr-i vücûd ve bahr-i adem birbirine mültekâ olurlar. Zîra kuyûd ve izâfât ve takdîrâtın vücûdu yoktur ki iki vücûd olup birbirine hulûl veya ittihâd edeler. Zîrâ taayyünât-ı takdîr vücûd-i Hakk-ı kadîm ile sâbitedir. Kendiliğinden

²³⁹ el-Kasas, 28/88.

²⁴⁰ el-Kasas, 28/88.

aslâ vücûd yoktur. Onların üzerine zâhir olan vücûd ²⁴¹"والله من ورائهم محيط" kerîmesince min gayr-i mümâsene velâ hulûl vücûd-i Hak Celle ve 'alâdır. ²⁴²"والله على كل شيء وكيل" 1 Hak tasarruf -vekâle Cenâb-tarîki'l-kerîmesince her şeyi tarafından bi eder.

Pes, mutasarrıf ol şeydir lakin vekîl olan hakla tasarruf eder, kendiyle eylemez. Ve Cenâb-ı risâlet-meab aleyhi salâvâtî'l-vehhâbın vücûd ile adem mâ-beyninde vâsıta olması beynehimâyı câmi' olduğundandır ki ruh-i şerîfi emr-i ilâhîdir ki, vücûd-i Hak'tır. Sûret-i kevnîyye ve hilkat-i Muhammediyye olan ademine galebe eylemiştir. Bu kelâmdan 'ukûl-i mahcûba her ne kadar hulûl ve ittihâd tevehhüm eder ise de nice mümkündür ki, vücûd ademe hulûl ede. Veya ademle müttehid ola. Ve nice mümkündür ki, adem vücûda hulûl ede veya vücûd ile müttehid ola. Teâlallâhu an zalike uluvven kebîrâ.

Elhâsıl sâdât-ı sûfiyye zâhib olmuşlardır ki, itlâk-ı hakîkî ile mutlâk olan vücûd Hakk'ındır ki hatta kayd-ı itlâktan dahî mutlaktır. Pes mutlâk kaydı beyân-ı itlâk içindir. Yoksa mukayyed mukâbilî değildir. Ve ol vücûd cemî'-i mevcûdâtın hakîkati ve bâtınıdır. Ve cemî'-i kâinât hatta zerre dahî ol vücûddan [87^b] hâlî olmaz.

Ve ol vücûd vücûdu bi-zâtihâ olmak vesâire mevcûdâtın vücûdu onunla olmak ve gayrısının vücûdu hâricde münkanî olmak sıfatlarıyla mevsûftur. Ve ol vücûd bir şeye hulûl etmez. Ve bir şey ile müttehid olmaz. Zîrâ hulûl ve ittihâd iki vücûd iktizâ eder. Hâlbuki vücûd vâhiddir. Ve ancak teaddüd âriflerin zevki müşâhede eylediği üzere sıfât-ı ilâhiyededir. Fefhem velâ tüşrik billâhi şey'en fi vücûdihî.

Bunu zevk ü idrâk, sülûk-i hakîkât ile tarîk-i ilm billâh olan menhec-i Muhammediyye'ye duhûl ve meslek-i ekberîyye'nin husûl bulmasıyla olur. Meslek-i şerîf ve menhec-i münîf, "Mededü'l-müşâk min Mürşidi'l-Uşşâk" nâm eser-i fakîrde keşîde-i tastîr kılınmıştır.

ورابطته merfû'dur. İki şey beyninde ehadihümâyı âhara rabt edip bağlamak için vesîle olan şeye denir. تعلق المحدثات mecrûrlardır. تعلق, râbitanın muzâfun ileyhidir. Tefa'ul vezninde bir nesneyi bir şeye geçirip asmak ve iftikâr ve ihtiyaç ve bir âdemin aşk ve muhabbetine giriftâr olmak ma'nâlarıdır. Ve تعلق ta'allukun muzâfun ileyhidir.

²⁴¹ el-Burûc, 85/20.

²⁴² el- Hûd, 11/12.

Mukaddem yokken sonradan olmak ma'nâsına olduğu mürûr eylemişdi ki murâd şuûnât-ı zâtîyye olan mahlûkâtır.

بِالْقَدَمِ mecrûrdur. Bir şeyin evveli olmamaktır ki, hazret-i vücûd-i vâcibdir. Ya'nî Fahr-i âlem - sallallâhu aleyhi vesellem- şuûnât-ı zâtîyye olan mahkûkâtın

"يا أيها الناس أنتم الفقراء إلى الله تعالى والحمد لله هو الغني الحميد" 243 Hak iftikâr ve-kerîmesince Cenâb [88^a] ve ihtiyaçlarında "الله نور السماوات والأرض" kerîmesince nûr-i vücûd-i Hak ile zuhûra gelmelerine vesîledir, demektir. Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-athar- buna işbû âyet-i kerîme ile istişhâd edip buyurur.

"بينهما برزخ لا يبغيان" 244 ya'nî ol iki bahr beyninde Allâh Teâla'nın kudretinden hâciz vardır ki, ikisinden hiçbirisi âhar üzere mümâzece ve ibtâl-i hâssiye etmez. Yâhut ikisi hadlerini tecâvüz etmez, demektir. Vech-i istişhâd olan ma'nâ-yı işâretî budur ki, bahr-i kıdem ile bahr-i hudûs beyninde berzah ya'nî hâciz vardır ki, ahadihimâ âhara bağı etmezler. Zîrâ 'abdin fakr ve hâcet ve züill ve naks ve emsâli sıfatları Hak'ta yoktur. Ve Hakk'ın vücûd ve kemâl ve emsâli sıfatları 'abdde yoktur. Berzâh ile murâd hakîkât-i Muhammediyye'dir. Taayyün-i evvel olduğundan ona "berzahu'l-berâzih", "berzahu'l-evvel", berzâh-ı kübra" dahî derler. Ol zât-ı mükemmeli's-sıfât vücûb ile imkân ve kıdem ile hudûs mâ-beyninde ya'nî Rab ile 'abd beyninde ta'lîmen ve irşâden hâcizdir.

Zuhûr-ı Hak evvelâ ve bi'z-zât onunla sâniyen ve bi't-tisa' gayriyle olmuştur. Bu dahî erbâb-ı 'irfâna hafî değıldir ki vücûd-i vâhid-i Hakk'ın zuhûru vardır ki ol âlemdir. Ve butûnu vardır ki ol esmâdır. Ve âlem ile esmâ beyninde berzah-ı câmi'-i fâsıl vardır ki onunla zuhûr butûndan ve butûn zuhûrdan temeyyüz eder ol bi'l-asâle Resûl-i Ekrem - sallallâhu [88^b] aleyhi vesellem-dir. Ve berzahîyyet gayrısı için bi'l-verâseti'l ekmeliyyedir. İmdi zuhûr butûnun ve butûn zuhûrun mir'âtıdır. Ve beynehümâda fâsıl olan şey mir'ât-ı zuhûr ve butûndur.

فذلك merfû'dur. Zâl-i mu'ceme ile دخرخ vezninde حساب-حاسب mufassalını tekmîl ve ferâgat eylemek ma'nâsınadır. Ve bu muhâsiblerin hesâbı nihâyete eriştirip hülâsa ve icmâl eyledikte miktâr-ı meblağı zımnında فذلك kezâ ve kezâ ya'nî hesâb-ı mezbûrun

²⁴³ el-Fâtır, 35/15.

²⁴⁴ er-Rahmân, 55/20.

cümlesi şu miktârdır, dediklerinden me'hûz ve muhtera'dır. Pes besmele, havkale gibi menhût olur. Kezâ fi tercümeti'l-Kâmus.

دفتر mecrûr ve فذالك'nin muzâfun ileyhidir. Tâ-yı fevkiyye ile جعفر vezninde birbirine hamm olunmuş nice evrâkı müştemel nüsha ve kitâba ve cerîde-i hisâba denir ki lisân-ı Türkî'de dahî defter ta'bîr olunur. الاول و الاخر dahî mecrûrlardır. اول hazret-i 'ilmde sâbite olan a'yân-ı sâbite ve اخر hazret-i kevn'de vücûd-i Hakla mevcût olan suver-i a'yândır. Yani Fahr-i âlem - sallallâhu aleyhi vesellem- a'yân-ı sâbite ve suver-i a'yân olan defterin evsâf-ı mütekaddime ile mevsûf olan fezlekesidir, demektir. İnsân kâmil olduğundan kütüb-i ilâhiyye ve kevniiyyeyi câmi' bir kitâbtır ki hacb-i zulmâniyyeden mutahhar olanlar mess ve esrârını idrâk ederler. Nitekim İmâm-ı Evhadî vâris-i ekmel-i Muhammedî Şeyh-i Ekber - kuddise sırrahu'l-enver-[89^a] buyurur.

"أنا القرآن, و السبع المثاني,

و روح الروح, لا روح الاواني"

Yâhut evvel ve âhir ile murâd esmâ-i hüsnâ-yı ilâhiyyedir ki, hazret-i ilm-i kadîmde her şey-i adîmi câmi' olan evvel ve hazret-i kevn-i hâdiste Hakk'm onunla alîm olduğu her şeyi câmi' olan âhirin defterinin evsâf-ı kâmil ile mezkûr cümlesi ve fezlekesi demektir. " 245 " وألا إلى الله تصير الأمور " 246 " kerîmelerince her şeyin rücû'u O'nadır.

مركز merfû' ve ذلك üzerine ma'tûftur. مقعد vezninde dâirenin hâk vasatına itlâk olunur ki, noktâ-i dâire ta'bir olunur. Ve bir adamın mevzi' ve karargâhına itlâk olunur. Ve askerin me'mûr oldukları makar ve ârâmgâh itlâk olunur.

محاطه mecrûr ve مركز'in muzâfun ileyhidir. Hemzenin kesriyle bir nesnenin etrafını çevirmek ma'nâsıdır. الباطن و الظاهر dahî mecrûrlardır. باطن ile murâd 'âlem-i gayb ve ظاهر ile murâd 'âlem-i şehâdetdir. İhâtayı min haysü'l-istîâ'b dâireye teşbîh eyledi ki bu 'ibârede istiâre-i mekniyye ve tahyîliyye vardır. Ve ihâtanın izâfeti masdarın mefû'le izâfeti kabîlindedir. Ya'nî Resûl-i Ekrem - sallallâhu aleyhi vesellem- 'âlem-i gayb ve şehâdet dâiresinin merkezidir, demektir.

²⁴⁵ eş-Şûrâ, 42/53.

²⁴⁶ en-Necm, 53/42.

‘Avâlim-i gaybiyye ve şehâdiyye’yi ihâta eylemiştir. Onların medârı Sultân-ı enbiyâ - aleyhi ekmelü’t-tahâyâ- üzerinedir. Mecâlîde ondan evsa‘ [89^b] ve ekmel yoktur. Yâhût bâtın ve zâhir ile murâd esmâ-i hüsnâ-yı ilâhiyyedir ki, mâ-sivâsı onu bilmek mümkün olmak i’tibâriyle bâtın ve dünya ve ahirette kimseden gâib olmak i’tibâriyle zâhir cem‘iyyet-i ihâtasının merkezidir, demektir.

Zamîr-i münîre hafî buyrulmaya ki dâire-i vücûd iki nısfı şâmildir. Biri zâhirdir ki merâtib-i halkiyyedir. Diğeri bâtındır ki merâtib-i Hakkiyyedir. Ve ikisinden her biri yirmi sekiz mertebedir. Nısf-ı bâtının merkezi ism-i câmi‘ ve nısf-ı zâhirin merkezi insandır ki ism-i câmi‘in mazharıdır. Ve ol insân-ı kâmindir. Ve âlemde vâhiddir ki Hazret-i Mustafa –aleyhi’s-salâti’l-efvâdır. Sûret-i dâire Şeyh Musallî Seyyid Muhammed Nûri’l-Melâmî – hafazallâhu Teâla- hazretlerinin “*Envâru’l-Muhammediyye*” nâm “*Şerh-i Risâleti’s-Seyyidiyye*”de ve “*Câm-ı Cihân-nümâ-yı Şeyh Muhammed Şîrîn - kuddise sirruhu’l-metîn*”de- mezbûrdur.

"حبيبك الذي استجلبت به جمال ذاتك على منصبة تجلياتك"

حبيبك mübtedâ-yı mahfûzun haberi olmak üzere merfû‘dur. Ve kâf-ı hitâb ibtidâ-yı salâtda ‘اللهم’ kavli ile zikri sebkat eden Hakk’a râci‘dir. Ve حبيب emîr vezninde mahbûb ma‘nâsınadır. Ve حب hâ’nın zammiyle sevgi ve kalb bir şeye meyl etmek ma‘nâsınadır. Dil-i âgâha rûşenâ ola ki ²⁴⁷"كنت كنزاً مخفياً فأحببت أن أعرف" mefhûmu üzere muhabbet asl-ı vücûddur ki makâm-ı Fahr-i âlemdir. - sallallâhu aleyhi ve sellem- Mebde-i âlem olduğundan cem‘î-i halâyık onun hakîkatinden zuhûr [90^a] ve teferru‘ eylemiştir.

Cenâb-ı Hâk asl-ı cem‘î-i makâmât olan makâm-ı muhabbeti, asl-ı cem‘î-i mevcûdat olan server-i mahlûkât –aleyhi ekmelü’t-tahiyyât- hazretlerine i’tâ eylemiştir. Ve lizâ, Cenâb-ı Hâk muhabbet-i ilâhiyyeyi ²⁴⁸"قُلْ أَنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ" kerîmesinde tebai‘yyet-i Muhammediyye’yi ta‘lîk eyledi. Pes sen dahî eğer mahbûb-i hakîkî cemâlini müşâhede etmek dilersen hubb-i ilâhîye teşebbüs eyle. Zîrâ zuhûr hubb-i ilâhî ile olduğu gibi vusûl dahî hubb-i ilâhî ile müyesserdir.

Ve fi’l-hadîs;

²⁴⁷ Aclûnî, II, 132.

²⁴⁸ el-Âl-i İmrân, 3/31.

"عن ابن عباس رضي الله عنهما قال هبط جبريل على أنبي صلى الله عليه وسلم فقال إن ربك بقول إن كنت اتخذت إبراهيم خليلاً فقد اتخذت حبيباً و ما خلقت خلقاً أكرم على منك و لقد خلقت الدنيا و أهلها لا عرفهم كرامتك و منزلتك عندي و لولاك ما خلقت الدنيا"²⁴⁹

الذی ism-i mevsûl حبيبك 'nin sıfatıdır. استجلبت istif'âl bâbından fi'il-i mâzi, müfred, muhâtabtır. Fâ'ili tahtında müsterir انت zamîridir. Ve استجلا keşf ve izhâr eylemek ma'nâsınadır. Bâlâda beyân olunduğu üzere Cenâb-ı Hâkk'ın celâ ve isticlâsı vardır. Celâ zâtında zâtına olan zuhûrudur. Ve isticlâ mezâhirde zuhûrudur. Ne güzel sevk-i kelâmıdır ki mezâhire işâreten aşağıda minassa îrâd olunmuştur.

به deki bâ sebebiyyedir. Ve zamîr habîbe râci'dir. جمال mansûb استجلب fi'ilinin mef'ûlûdür. Bir âdem huluk ve hulku güzel olmak ma'nâsınadır. Cemâl bi'z-zât ve hüsn bi'l-arazdır. Ve lizâ esmâ-i [90^b] hüsnâda cemîl vârid olup, hüsn vârid olmadı.

ذاتك mecrûr ve cemâlin muzâfun ileyhidir. Ve kâf-ı hitâb Hakk'a râci'dir. Şeyh Abdürrezzâk Kemâlüddîn el-Kâşânî –kuddise sırruhu- Şerh-i Tâiyye-i Fâriyye mukaddimesinde buyurur ki; "إن الله جميل يحب الجمال"²⁵⁰ hadîs-i şerîfi delâlet-i şâhidesiyle muhabbet "ميل جمال الى الجمال" den "ibârettir. Zîrâ her şey cinsine ve aslına müncezib olur. Bu takdirce muhibbin cemâl-i mahbûba incizâbı ancak onda olan cemâledir. Ve cemâl-i hakîki Cenâb-ı Hakk'ın sıfat-ı ezeliyesidir ki Cenâb-ı Hak evvelâ müşâhede-i 'ilmiyye ile kendi zâtında müşâhede edip ba'dehu müşâhede-i 'ayniyye ile sun'unda müşâhede eylemesini murâd buyurup âlemi halk eder. Mirât gibi ki onda 'ayn-i cemâlini müşâhede eyledi.

"كنت كنزاً مخفياً فأحببت أن أعرف"²⁵¹ hadîs-i kudsîsi bu ma'nâya işârettir. Pes, cemâl-i hakîki Hüdâ-yı müte'âl olup âlemde olan cemîl O'nun cemâlinin mazharıdır. Sultânü'l-âşikîn Şeyh Ömer bin el-Fâriz –kuddise sırruhu- buyurur.

"فكُلُّ مَلِيحٍ حُسْنُهُ مِنْ جَمَالِهَا"

inteha. بل حُسْنُ كُلِّ مَلِيحَةٍ "

²⁴⁹ Hadisin kaynağı bulunamadı.

²⁵⁰ Müslim, "Îmân", 147.

²⁵¹ Aclûnî, II, 132

Ârifin kalbine cemâl-i zâtî bedîdâr oldukda her ne mesnû‘a ve ne gûnâ mezâhire tevcih ederse cemâl müşâhede edip ²⁵²"الذِّي احسن كل شيء خلقه" âyet-i kerîmesi muktefâsınca cemâl-i mutlâk serâperdesine rehberi olur. Hazret-i Pîr-i âlem Şeyh-i Ekber –kuddise sırruhu‘l-efham- “Fütûhât-ı Mekkiyye”sinde buyurmuştur ki, âlemin cümlesi, cemâl-i zâtî olup âlemin hüsnü nefsinin ‘aynıdır. Zîrâ [91^a] sâni‘in san‘atı kemâl-i mevzu‘a âittir.

Bu sırra vâkıf olan ârifler, mevzû‘â‘t-ı ilâhiyye‘ye meyl ve muhabbet ettiler. Bu cihetden âleme mirâ‘t-ı Hak tesmiye eyledik ki ârifler âlemde kemâlât-ı ilâhiyye‘nin sûretinden gayrıyı müşâhede etmediler. Zîrâ Cenâb-ı Hak cemîldir. Ve cemâl ise li-zâtîhi mahbûb olmakla müşâhede edenlerin kalbinde vuku‘ı zâtîdir. Ya‘nî hâricden bir sebep-i uhrâ yoktur. Ve dâimâ sâbittir. İnteha.

Ey tâlib-i esrâr-ı ilâhî ve ey râgıb-ı rumûz-ı nâ-mütenâhî bu beyânın neticesi ekâbir-i evliyâ ve selâtîn-i esfiyâ cemâl-i bâ-kemâl-i Hakk‘ı iki kısım i‘tibâr etmişlerdir. Biri cemâl-i mutlaktır. Ol cemâl vahdet-i zâtîdir. Min haysü hiye-hiye. Ve ârif cemâl-i mutlakı fenâ-fillâh ve bekâ-billâh hâlinde müşâhede kılar. Ve biri dahî cemâl-i mukayyedir. Ve cemâl-i mukayyed oldur ki mahbûb-i hakîkî, mezâhir-i rûhânî ve mecâlî, merâyâ-yı cismânîden tecellî kıldıkda muvahhid ol cemâlî âyîne-i eşyâda müşâhede kıldıkda, ‘ayn-ı cemâl-i mutlakın envâr ve pertevin müşâhede eder.

Pes, her ne kadar dilber-i melâhat-girdâr ve mahbûb-i sahib-âsar var ise, ol mahbûb-i hakîkinin cemâl-i bâ-kemâlinde müsteârdır. Pes, muvahhid gâh cemâl-i mutlakı bilâ-kayd velâ itlâk müşâhede ederler. Ve gâh bi-hasebi‘l-mezâhir ve‘l-mecâlî müşâhede ederler. Hâşâ ki bu selâtînin muhâtaba muâmelesi sâir mahcûbât-ı beşeriyet ve mahbûsât-ı sicn-i tabi‘at ve şehvet gibi ola Hafazana‘llâhu ve iyyâküm min-sûi‘l-havâtır ile‘l-ekâbir.

منصة استجلبت : على منصة fi‘iline mütea‘lîlik ve ‘alâ harf-i cerri ile mecrûrdur. Bi-hasebi‘l-luga منصة mîm’in kesri ve nûn’un ve sâdı-ı müşeddedenin fethiyle irtifâ‘ ma‘nâsından ismi-âlettir. [91^b] Taze gelini zîb ü zînetle oturttukları sandalye ve serîre denir. Ve zifâfhânedeki gelin için taht gibi birbiri üzerine yapılan firâş-i mürtefi‘e denir ki, onun üzerinde zifâf olur.

²⁵² es-Secde, 32/7.

تجلياتك mecrûr ve منصة 'nın muzâfun ileyhidir. Ve kâf-1 hitâb Hakk'a râci'dir. Ve tecelliyât tecellînin cem'idir ki, inkşâf ve zuhûr ma'nâsıdır. Hülâsâ-i ma'nâ Yâ Allah! Seyyid-i enbiyâ - aleyhi ekmelü't-tahâyâ- senin şol mahbûbundur ki onun sebebine cemâl-i zâtını senin tecelliyât-1 ef'âliyye ve sıfâtiyye ve zâtiyyen kürsîsinde izhâr eyledik demektir. Ve lisân-1 sûfiyye –aleyhim ezke't-tahiyye'de tecelli envâr-1 guyûbdan kulûba zâhir olan şeyden 'ibârettir.

Bu da iki kısım olup biri tecellî-i evveldir ki zât-1 ilâhiyye'nin na't ve resimden bir şey olmadığı halde vahdet-i zâtına tecellîsidir ki bu hazret-i ahadiyyedir. Zîrâ zât vücûd-i mutlak olduğundan mâ-sivâsı adem-i mutlaktır. Ve biri tecellî-i sâni'dir ki şu'ûnât-1 zâtiyye olan a'yân-1 mümkünât-1 sâbıteyi onunla izhâr eyledi. Ve Cenâb-1 Hak bu tecellî ile hazret-i ahadiyyeden, hazret-i vahidiyye'ye niseb-i esmâiyye ile nüzûl eder.

Zamîr-i münîre rûşenâ ol ki; tecelliyât-1 ilâhiye mâ-lâ-nihâye ise de bi-hasebi merâtibi's-sülûk üç makâmdır. Biri tecellî-i ef'âl diğeri tecellî-i sıfât ve ahiri tecellî-i zâttır. Ve zât 'urûcan muahhar ve nüzûlen mukaddemdir. Zîrâ kulun zâtında zuhûr eden ibtidâ esmâ-i ef'âl âsarı ve sâniyen esmâ-i sıfât envâr ve sâlisen esmâ-i zât esrârıdır. Bu fenâ tamâm olup âlem-i bekâya avdette mertebe-i zâttan, sıfâta [92^a] ve ondan ef'âle nüzûl eder.

Fa'âl-i mutlak Allah Teâla olduğunu bilip muktezâsıyla hareket etmek, tecellî-i ef'âl âsarındandır. Ve her sıfatın hakîkati ile mütehakkık olan Allah Teâla'yı anlayıp bu âlemde şuhûd sâhibi olmak tecellî-i sıfât envârındandır. Ve vücûd-1 vâhid-i Hak'tan hicâb-1 kesretî ref' edip, "لا موجود إلا الله" sırrına vâsıl olmak ve sâgar-1 tecellî-i zâttan şerâb-1 vahdet nûş ve vücûd-i vâhid-i Hak'tan gayrıyı ferâmûş etmektir.

"ونصبته قبلة لتوجهاتك في جامع تجلياتك"

ونصبته vâv mâ-ba'dında olan cümle-i fi'iliyyeyi mâ-kabline 'atf için saded-ârâ-yı ibâre oldu. و نصبت ikinci bâbdan fi'il-i mâzi, müfred muhâtap olup, fâ'ilî tahtında müstetir انت zamîridir ki Hakk'a râci'dir. Ve zamîr-i gâ'ib-i mansûb, habîbine âit نصبت fiilinin mefû'lüdür. Ve نصب ikâme ma'nâsıdır. قبلة mansûb ve münevvedir. Kâf'ın kesrî ve bâ'nın sukûnuyla şol samt ve cihete itlâk olunur ki, ona teveccüh ile namâz edâ oluna.

لتوجهاتك lâm-1 cârre ile mecrûr ve teveccüh kelimesinin cemi'idir. Teveccüh ise tefe'ul vezninde bir nesneye doğru yönelmek ve ikbâl eylemek ma'nâsıdır. في جامع تجلياتك mecrûrlardır. Ve tecelliyât جامع'in muzâfun leyhidir. Ve izâfet sıfatın mevsûfa izâfeti kabîlindedir. Ya'nî Yâ Allah! Seyyid-i benî âdem- sallallâhu aleyhi ve sellem- senin

şol mahbûbundur ki [92^b] esmâ ve sıfât ve asâra teveccühât-ı ilâhiyyen için tecelliyât-ı rabbâniye'n câmi'inde onu kible nasb eyledik, demektir.

Seyyid-i rusul vâsita-i zuhûr ve tenezzül ve izhâr-ı tecelliyâta kible-i teveccüh Hak ve feyyâz-ı mutlakdır ki mebde-i mahlûkât ve menba'-ı bahr-i taayyünâtıdır. İmâm-ı câmi' ve sâhib-i makâm-ı sâbi' olup me'ârif-i ilâhiyye'de kible-i teveccüh halktır. Ondandır istifâza ile tahsîl ve tahkîk ederler.

"وخلعت عليه خلعة الصفات والأسماء وتوجهت بتاج الخلافة العظمى"

وخلعت kezâlik vâv-ı 'atf ile fi'il-i mâzî, müfred mühâtab olup fâ'ilî tahtında müstetir انت zamîridir. Masdarı hâ'nın kesriyle خلع'dır. Bi-hasebi'l-luga bir âdeme ilbâs olunan kisveye itlâk olunur. Fi'l-asl bir kimse arkasından soyup çıkardığı kisveye denirdi. Ba'dehu muhabbet ve tevkîri mutazammın ilbâs olunan kisveye itlâk olundu.

عليه de ki على harf-i cerri fi'il-i mezkûra müte'alliktir. Ve zamîri mezkûr habîbe âiddir. خلعة mansûb خلع fiilinin mef'ûlüdür.

الصفات mecrûr ve خلع'nın muzâfun ileyhidir. Ve izâfet müşebbehin bih'in müşebbihe izâfeti kabîlindedir ki es-sıfati's-şibhiyye bi'l-hilkat takdîrinde olup cihet-i câmi'a-i teşbîh tahalluktur. Ve elif lâm ahd için olup zât-ı Hüdâ'ya mahsûh olan sıfât olduğuna delâlettir. Sıfât-ı ilâhiyye mahlûkâtta zuhûru itibâriyle ahlâk ile mükennâdır. Buna âriflerden tevhîd-i sıfât mertebesine vâsıl olan kâmiller âgâh oldular. Gâfiller de bundan irâz [93^a] edip kendi nefislerine isnâd ile da'vâ eylediler.

" إن لله مائة خلق وسبعة عشر خلقا فمن اتاها بخلق واحد منها دخل الجنة ²⁵³ ve تخلقوا بأخلاق الله ²⁵⁴ " hadîs-i şerifleri delâletiyle ahlâk-ı ilâhiyye sıfât-ı rabbânîyedir. والأسماء bu dahî mecrûr ve sıfât üzerine ma'tûftur. Ve esmâ zuhûr-i sıfâtıdır ki 'Hayat, İlim, İrâdet' ve emsâli sıfât-ı meâ'niye'nin 'Hay, Alîm, Mürîd' ve emsâli sıfât-ı ma'neviyye esmâsıdır. Ma'nâsı; Yâ Allah! Seyyid-i Enbiyâ –aleyhi ekmelü't-tahâyâ- senin şol mahbûbundur ki onun üzerine muhabbet ve tevkîri mutazammın olan sıfât-ı ilâhiyye ve esmâ-ı rabbâniyen ile tahalluk ve tahakkuk hila'tini ilbâs eyledik demektir.

²⁵³ Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, c. 1, s. 217, nr. 362.

²⁵⁴ Hadisin kaynağı bulunamadı. Çok zayıf rivayet geçiyor.

Buna " ²⁵⁵ ve بالمؤمنين رؤوف رحيم " وإنك لعلى خلق عظيم " ²⁵⁶ i -i kerîmeleri şahideyn-âyet " 'âdileyndir. Sır âgâha hafî deġildir ki, sıfât-1 ilâhiyye iki kısım olup biri, îcâbiye ve biri selbiyyedir. Ve sıfât-1 îcâbiye üç kısım olup biri hakîkiyedir ki onda izâfet yoktur. 'Hayat ve Vücûb' gibi. Ve biri izâfiyye-i mahzadır ki 'Evveliyet ve Âhiriyyet' gibi. Ve biri zât-1 izâfettir ki 'İlm ve Îrâdet' gibi ve ama sıfât-1 selbiyye 'Gınâ ve Kuddûsiyyet ve Subûhiyyet' emsâlidir. Ve bir i'tibâr-1 diġer ile sıfât-1 ilâhiyye yine iki kısım olup biri sıfât-1 külliyye-i ihâtıyye-i câmi'adır. Eimme-i seb'a ve ümmehâtî's-sıfât tesmiye olunan 'Hayy, İlm, Îrâdet, Kudret, Sem', Basar, Kelâm' sıfatlarıdır. Ve kısım-1 sâni sıfât-1 cüz'iyedir ki 'Hâlkıyet, Râzıkıyet' ve emsâli sıfât-1 fiiliyyedir. Zamîr-i ârife bu dahî hüveydâdır ki ism-i ıstılâh ehl-i hakîkatte [93^b] telaffuz olunan hurûf ve elfâz olmayıp, belki bu elfâz ve hurûf ismü'l-isimdir.

Ve isim şol zâttır ki, bir sıfat ile muttasıf i'tibâr oluna. Gerek sıfat-1 vücûdiyye olsun 'Hayy, Kayyum, Kâdir' gibi ve gerek sıfat-1 selbîyye olsun 'Subbûh ve Kuddûs ve Selâm' gibi. Bu dahî Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-ezher- "Kitâb-ı İnşâ'ü'l-Cedâvel ve'd-Devâir" de beyânına göre üç kısım olup biri esmâ-i zâtiyyedir.:

الله, الملك, القدوس, السلام, المؤمن, المهيم, العزيز, الجبار, المتكبر, العالى, العظيم, الكبير, الجليل, المجيد, الحق, المتين, الواجد, الماجد, الصمد, الظاهر, الباطن, الاول, الاخر, المتعالى, الغنى, النور, الوارث, ذوالجلال, الرقيب.

Ve biri esmâ-i sıfâtiyyedir.

الحى, الشكور, القهار, الظاهر, المقتدر, القوى, القادر, الكريم, الرحمان, الغفار, الرحيم, الغفور, الودود, الرؤف, الحليم, البر, الصبور, العليم, الخبير, المحصى, الحكيم, السميع, البصير

Ve biri esmâ-i ef'âldir.

الوكيل, الباعث, المجيب, الواسع, المغيث, المقيت, الحفيظ, الخالق, البارى, المصور, الوهاب, الرزاق, الفتاح, القابض, الباسط, الحافض, الرافع, المعز, المزل, الحكم, العدل, اللطيف, المعيد, المحى, المميت, الوالى, التواب, intehâ. المنتقم, المقسط, الجامع, المغنى, المانع, الضار, النافع, الهادى, البديع, الرشيد,

Bu dahî zamîr-i münîr-i 'urefâya rûşenâdır ki cemî'-i eşyâ, zât-1 alîyye'ye delâleti i'tibâriyle esmâ-i ilâhiyye olup ve her isim zât-1 ilâhiyyeye bir sıfat-1 aliyye i'tibâriyle delâlet eder. Amâ delâlet-i [94^a] mutâbaka ile ancak Fahr-i âlem -sallallahu aleyhi ve

²⁵⁵ el-Kalem, 68/4.

²⁵⁶ et-Tevbe, 9/128.

sellem-, a'zam-ı esmâ olduğu cihetle delâlet eder. Zîra onun Hakk'a delâleti, delâlet-i cemi'yyet-i esmâ ve sıfât olduğundan delâlet-i mutâbıkadır. Ve cemi'-i esmâ ve sıfât kendi üzerine hala' olduğundan zât-ı ilâhiyye'nin mazhar-ı tâmmı olup, Hakk'a delâleti delâleti'l-Hak 'ala nefsihi kabîlindedir.

توجهت kezâlik vâv-ı 'atf ile tef'îl bâbından fi'il-i mâzi, müfred muhâtab olup, fâ'ili tahtında müstetir انت zamîridir ki, Hakk'a hitâbtır. Ve zamîr, mansûb-i gâib توجهت fiilinin mef'ûlüdür. Ki Fahr-i âlem -sallallahu aleyhi ve sellem- hazretlerine âittir. تتويج ise tef'îl vezninde bir kimseye tâc giydirmek ve bir kimseyi bir kavme seyyid eylemek ma'nâlarıdır.

بناج cârre ile mecrûr, توجهت fi'ilinin mef'ûlün bih gayr-ı sârih bi-hasebi'l luga, tâc, iklîl ma'nâsıdır ki salâtîn-i sâlifenin başlarına giydikleri mücevher kisveye denir. Cem'i tâ'nın kesriyle تيجان gelir. Tâc lafzı fi'l-asl Fârsîdir. Aceme mahsûs baş kisvetidir. Ya'nî mülûk-i acemin zer u zîver ile müzeyyen başlarına giydikleri kisvettir. Ba'dehu lafz-ı mezbûru Arab dahî ahz ve imâmeli baş kisvetinde isti'mâl eylediler.

Zîrâ mua'mmem baş kisveti Arapların emir ve mülûklerine mahsûs idi. Ve mine'l-hadîs "العمائم تيجان العرب"²⁵⁷ Zîrâ ekser bâdiye-nişin olmakla mekşûfu'r-re's olurlar. الخلافة mecrûr ve tâc'ın muzâfun ileyhidir. Ve harf-i ta'rîf ahd için hilâfetün ileyh olduğuna işaretir. Ve 'خليفة' Kitâbe vezninde bir âdeme halîfe olmak ma'nâsıdır.

[94^b] ve خليفة سفينة vezninde pâdişâh-ı a'zama denir. Pâdişâh- evvele cânîşin olduğu için itlâk olundu. Ve hilâfetün ileyh cânib-i Cenâb-ı Hak'tan min ciheti'n-niyâbe âlemde tasarruf eylemektir. العظمى hilâfetin sıfat-ı kâşifesidir. Bu hilâfet 'azîm-i teâlâden olmakla 'azîmedir, demektir. Yâhut 'uzmâ olması sâirlerin hilâfeti gibi bi'l-verâse olmayıp, bi'l-asâle olduğuna ve hilâfet-i sugra olmadığına işaretir. Hülâsâ-i ma'nâ Yâ Allah! Sultân-ı enbiyâ aleyhi ekmelü't-tahâyâ- hazretleri senin şol mahbûbundur ki, hilâfet-i uzma tâcını ona ilbâs eyleyip, Sultân-ı âlem ve seyyid-i benî adem eyledin, demektir. "انا سيد ادم و لا فخور" - "و ادم و من دون تحت لوائ يوم القيامة" hadîs-i şerifleri şâhideyn-i âdileyndir.

Zamâyir-i erbâb-ı tarîke hüveydadır ki sūfiyye meyânında tâc tesmiye olunan hırka-i tarîkattır ki hîn-i hilâfette mürîd şeyhi yedinden lâbis olur. Her tarîk erbâbının kendine mahsûs kisvesi vardır. Sâdât-ı Halvetiyye aleyhim ezka't-tahiyye meyânında ma'rûf

²⁵⁷ Müsned-i Şihab, C.1.75, Beyhaki, Şuabu iman, 5-175.

olan tâc-1 dâl, ism-i Vedûd'un resmidir. Ve vasatında olan şekl-i halka, hâ-i hüviyyete işârettir. Ve ba'zen bir düğme vaz' olunup nokta-i ahadiyyete ve ba'zen hâlî bırakılıp fenâyâ ve mahv-1 isim ü resme işâret olunur. Ve ism-i Vedûd'da makâm-1 ebrâr ve mukarrebîne işâret vardır. Ve tâc-1 mezkûr çûha veya sof-1 ebyazdan ma'mûl olmakla sulûk-i tarîk-i tasavvufa ve beyâz kalbe işârettir.

[95^a] Dört terk üzere olup her bir terkinde beş dâl olmağın bir kelime-i tevhîd ve min vech iki celâle mersûmdur. Cemî'-i cihâtını ihâtâ-i kayyûmiyye-i ma'neviyye ile ihâtâ-i Rabbike şuhûduna işârettir. Ve bu hırkayı lâbis olmanın şartı inde'l-kavim sulûk ve hilâfet ve izin ve icâzettir. Ve bir sâlikin fi nefsi'l-emr hâl-i mezâk ve tahkîki olmasa velâkin hüsn-i i'tikâtla erbâb-1 tâc u hırkaya libâs ile dahî taklîd ve teşbîh eylese nef'-i 'azîmi zuhûr edip berekâtıyla müstaid olur. Ve fi'l-hadîs "من تشبه بقوم فهو منهم"²⁵⁸ ve tafsîl-i ahvâl-i tâc kütüb-i ehl-i tarîkte ve 'Kenzü'l-feyz' nâm eser-i fakîrde tahkîk kılınmıştır.

"واسريت بجسده من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى حتى إنتهى إلى سدرة المنتهى وترقى إلى قاب قوسين أو أدنى"

kezalik vâv-1 'âtife ile if'âl bâbından fi'il-i mâzi, müfred muhatab olup fâili tahtında müstetir انت zamîridir ki, hitâb Cenâb-1 Hakk'adır. Ve اسراء hemzenin kesriyle, gece yürümek ve yola gitmek ma'nâsınadır. Ve bu ma'nâda müteaddî olur. Ve bâ harfiyle de müteaddî olur. -i kerîmesinde vech-âyet²⁵⁹ "سبحان الذي اسرى بعبده ليلاً"²⁵⁹ i mezkûr üzere gece vakti yürümek ma'nâsına olmakla ليلاً kelimesi te'kîd için olur ki tecevvüzdüden meâsıdır. Yâhut tecrîde mahmûl olmakla mutlakân tesîr ma'nâsına olup ليلاً kelimesi beyân-1 vakt için îrâd olunmuş olur.

cârr ve mecrûr اسريت fi'ilinin mefûlün bih gayr-i sarîhidir. Ve zamîr-i gâib Seyyid-i Enbiyâ -aleyhi ekmelü't-tahâyâ hazretlerine- [95^b] aiddir. Ve bi-hasebi'l-luga يقظة cîm'in ve sîn'in fethiyle, insanın ve cin ve melâikenin cism u bedenine denir. mansûb zamîrden hâldir. Lugatta fetehâtle isimdir. Uyanıklığa denir. Uykunun zıddıdır.

من , من المسجد الحرام , من harf-i cerr-i ibtidâiyye olup fi'il-i muhâtab-1 mezkûra müte'alliktir. hurûf-1 mezkûr ile mecrûr olup, الحرام onun sıfatıdır ki, Mescid-i Mekke'dir.

²⁵⁸ Ebû Dâvûd, "Libâs" 4.

²⁵⁹ el- İsra, 17/1.

ma'lûmdur. Ve إلى harf-i ceri fi'il-i mezkûra mütealliktir. [96^b] سدره hurûf-ı mezkûr ile mecrûrdur. Ve المنتهى sidre'nin muzâfun ileyhidir. Ve sidre'nin müntehâ'ya izâfeti birşeyin kendi mekânına izâfeti kabîlindedir. Eşcârî'l-bostân gibi yâhut mahallin hâle izâfeti kabîlindedir ki kitâbü'l-fikh kavli gibi ki, takdîr-i kelâm 'سدره عندها منتهى العلوم' demektir. Yahut cârr ve mecrûrun hazfî üzere mülkün mâlikine izâfeti kabîlindedir ki 'سدره المنتهى اليه و هو الله عز و جل' takdîrindedir. Kemâ fi tefsîri Ebû's-suûd ve bi-haseb'il-luga sidre bir ağaçtır ki evrakını kurutup dökerler ve onunla hamamda yunurlar. Ve yemişine nebk derler. Arz-ı mukaddesde olur. Burada sidre ile murâd felek-i sâbia'nın fevkinde ve arş-ı a'lâ'nın sağ cânibinde bir ağaçtır. Onun semeresi hecer-i kılâl gibi ve evrâkı fil kulakları gibidir. Ve enhâr-ı cennet onun aslından çıkar. Ber-muktezâ-yı kerîme "عندها جنَّة المأوئ (١٥) عند سدره المنتهى (١٤)"²⁶¹ cennet onun yanındadır.

Ve müntehâ mevzi'-i intehâ demektir. Halâyıkın ilmî ve 'amelî ona müntehâ olup ondan öte tecâvüz eylemediğinden 'Sidretü'l müntehâ' diye tesmiye olundu. Ve fevkinde ahkâm-ı 'arşkiye ve envâr-ı rahmâniye ona nüzûl eder.

Ba'dehu müdebbirât ve mukassimât elinden murâd-ı Hak ne ise vücût bulur. Cenâb-ı Hak, Sultân-ı âlemi -sallallahu aleyhi ve sellem- esfel-i âlemden a'lâ-i âleme esrâ ettirip âlemin min evvelihi ilâ ahirihi mebde'inden müntehâsına dek müştemil [97^a] olduğu şeylere muttali' kıldı. "وَأَن إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى"²⁶² kerîmesince intehâ-i 'avâlim-i Cenâb-ı Rabbi'l-âlemdir ki "منه بدأ الامر و اليه يعود" mazmûnu buna şâhittir.

Ve lisân-ı ehl-i fenâda 'Sidretü'l-münteha' bir mekândır ki seyr-i ilallah ile mahlûk ol mekâna bâliğ olup onun mâ-ba'dına bâliğ olmaz. Zirâ onda fenâ, ef'âl ve sıfât ve zâtla mahv ve matmûs ve memhûk olur. Ve buna işâret Cebrâil -aleyhi's-selâm "لَوْ دُنُوْتُ "أَنْمَلَةً لَأَحْتَرَقْتُ" kelâm-ı celîlesini buyurmuştur. Ve ehl-i bekâ indinde 'Sidretü'l-müntehâ' şecere-i kesret olan meşhed-i vâhidîye işarettir ki ibtidâ-i kesret ondan olup intehâ-i mezâhir onadır. Taayyünât ve tekessürâtın menşei vâhidîyyet olmakla ona şecere-i kesret dediler. Ve sidre ise kesîri'l-ağsân ve'l-zılâl bir şecere olduğundan şecere-i kesrete teşbîh olundu.

²⁶¹ en-Necm, 53\14-15.

²⁶² en-Necm, 53\42.

ترق vâv mâ-ba'dında olan cümleyi mâ-kabline 'atf için sadr-ârâ-yı ibâredir. ترق tefa'ul bâbından fi'il-i mâzi, müfred-müzekker, ma'lûm olup, bi-hasebi'l-luga yukarı çıktı ma'nâsıdır. Fâ'ili tahtında müstetir هو zâmirîdir ki, mercî' Seyyidi'l-sâdâttır. – aleyhi ekme'lüt'tahiyyât- Ya'nî ol sultân –aleyhi salavâtir'r-rahmet- avâlimin küllîsini görüp ihrâc-ı Hak'la zamân-ı 'ulvî ve mekân-ı süflîden hurûc ve zulmete leyl-i ekvânda esrâ edip intehâsı buldukda hazret-i 'ayân ona keşf ve nur-i keşf ve beyân-i işrâk ve hakikat-i zâtı muâ'yene ile terakkî eyledi demektir.

إلى قَابِ mecrûr قَوْسِينَ sîn-i meftuha ile kavs'ın tesniyesidir. [97^b] أَوْ أُذْنِي elif ve nûn'un fethiyledir. Kelime-i ev teşkîk için olmayıp بل ma'nâsıdır. بل akreb demektir. Mefhûmu zahirîsi budur ki Resûl-i âlemin Hudâ-yı müte'âla kurbiyeti kabza-i kemânın vetereye ya'nî kirişine olan kurbunun ikisi kadar yâhut kabzadan kemânın nihâyetine dek ki, kâmet-i kavsın nisfî olur ya dahi akrebdir demek olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm lugat-i Arab üzere nâzil ve envâ'-ı lugat ve belâgat ve isti'mâlât-ı Arabiyyeyi şâmil olmakla Arab Arab'a kurb-i mesâfeden kavs ve kasvseyn ile ta'bîr ve edâ ederler. Berâ-yı tefhîm onların mustalah-i lugatleri üzere ta'bîr olundu. Ve dahî beynlerinde iki kişi kemânların birbirine îsâl ile 'akd-i peyvend-i meveddet eylemek de'b-i Arab imiş. El-kıssa bunda olan kurb ihtilâfîdir. Ba'zılar Cebrâîl'e –aleyhi's selâm ve ba'zılar Rabbi'l-enâmadır demişler. Lâkin " لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ قَرَّبَنِي رَبِّي " hadîs-i şerîfince sâni esâhhdır. Hâsılı bu kurb bî-tekellûf bî-adîl bâbında mürşid-i 'âlem'e -sallallâhu aleyhi ve sellem- enbiyâ-yı kirâm aleyhimü's-selâmdan bir zât-ı cemîl-i mesel olmamıştır.

“Muhammed'den diğeri yok dâhil olmuş Kâbe Kavseyn'e

Gürûh-ı enbiyâdan girmede bir ferd mâ-beyne

Harem-gâh-ı visâle Ahmed'i tenhâ olub Mevlâ

O halvet oldu mahsûs Hazret-i Sultân-ı Kevneyn'e"²⁶³

Ve lisân-ı sûfîyyede –aleyhim ezkâ't-tahiyya- kâbe kavseyn ile kavs-i vahdet [98^a] ve kesret ve kavs-ı vücûb ve imkân ve kavs-ı fâ'iliyyet ve kâbiliyyet kâb'ı mâ-beynlerini

²⁶³ Şairi tespit edilemeyen bir şüirdir. Bknz. Halime Arlı, “Hüsn-i-Hat Levhalarında Edebî Hikemî Muhtevâ (Türkçe Levhalar)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 212.

ya'nî şehâdet-i sıfât ve hulk ve gayb-i zât u Hak mâ-beynlerini câmi'a olan makâm-ı vâhidiyete işâret ederler.

Ve bunun bâtını makâm-ı "ev ednâ"dır ki zât-ı bahttan ibâret olup cemî'-i 'tibârâtı mâhiyye olan mertebe-i ahadiyettir. Bu sûrette hülâsa-i ma'nâ Cenâb-ı risâlet-meâb -aleyhi salavâtü'l-vehhâb- makâm-ı vâhidiyet ve ahadiyyete terakkî buyurdu demek olur.

Zamâyir-i erbâb-ı tahkîke hüveydâdır ki kâbe kavseyn menzilesi Sultân-ı Enbiyâ'nın -aleyhi ekmelü't-tahâyâ- cümle-i 'avâlim-i 'ulviyye ve süfliyyede şuhûd-i Hakk eylediği makâmıdır ki Cenâb-ı Hak 'avâlimin küllisiyle mütecellî ve zâhir ve cümlesinden münezzeh ve bâtıdır. Zîrâ sihâm-ı tekâdir-i kevnîyye râmı sebebiyle kays eflâk-ı ulviyyeden hurûc eder. Ve kâbe yed-i ilâhîyle mikbaz-ı Hak ve mevzi'i's- sebeb mâ-beynleridir. Ve kavsânın biri kavs-ı ilm-i kadîm ve biri kavs-ı zıll-i zâhirdir.

Ve her kavsin iki kâbı vardır ki, biri kâb-ı süflî ve biri kâb-ı u'lvîdir, semavât ve arz gibi. Ve bu makâm şuhûd-ı Hak mertebesidir ki şuhûd-i hazret-i risâlettir. "شهد الله أنه لا إله إلا هو والملائكة وأولو العلم"²⁶⁴ Cenâb -ı Hakkı kendi zâtı ve melâike-kerîmesince Cenâb -ı Hakkı kirâm ve erbâb-ı ilm-i bi'llâh olan enbiyâ-yı kirâm ve evliyâ-yı 'izâm şâhit oldu.

El-hâsıl kâbe kavseyn dâire-i vücûb tesmiye olunan emr-i ilâhîde beyne'l-esmâ ibdâ' ve i'âde ve emsâli tekâbül i'tibâriyle makâm-ı kurb-i esmâ'dir ki temyîz ve isneyniyenin bekâsıyla beraber ittisâl ta'bîr olunan ittihâd-ı Hak'tır. [98^b] Zîrâ Hüdâ-yı müteâl mezâhir ve suver-i kevnîyye ile ru'yete şuhûd tesmiye olunur ki sıfât ile mevsûf ve esmâ ile müsemma müşâhede eylemekten 'ibârettir.

Ve bundan a'lâsı mertebe-i ev ednâdır ki temyîz ve isneyniye-i i'tibâriyyenin irtifâ'ıyla makâm-ı zâtîdir. Fenâ-i mahz ile cümle-i rüsûm muntamistir. Onda râ'î ve mer'î ve şâhid ve meşhûd yoktur ki gayb-ı mutlaktır. Ve bu şanı makâm-ı mahmûd sâhibinden gayrı bir kimse bulmaz.

Ve bunda kelâm munkatı' olup suhuf muntavî ve aklâm mürtefidir. Her kim ona îmân edip gayb üzere tasdîk ederse îmânî kâmil, iz'ân sâdık olup âminlerden olur. Ve bu makâma dâir bahs-ı latîf bâlâda hattî'l-vahde beyne kavsi'l ahadiyyet ve'l-vâhidiyet fikrasında mürûr eylemiştir. Mürâca'at oluna. Istilâh-ı sûfiyyede Sidretü'l-müntehâ

²⁶⁴ el- Âl-i İmrân, 3\18.

şuhûd-i hakâyık-ı kevnîyye ve kâbe kavseyn şuhûd-i rekâyık-ı esmâiye ve ev ednâ şuhûd-i zât-i ahadiye olmak dahî vâridir. Tedebbür.

" فأسر فؤاده بشهوده حيث لا صباح ولا مساء ما كذب الفؤاد ما رأى و أقر بصره بوجودك حيث لا خلا و لا ملا ما زاع البصر و ما طغى "

فأسر işbû fikra-i sitâyîş-ârâstenin evvelinde olan fâ ta'zimiyyedir. فأسر hemze'nin zammı ve sîn'in kesrî ve râ-i müşeddedenin fethiyle fi'il-i mâzi, müfred-müzekker, mechûl olup mesrur kılındı ma'nâsıdır. Yâhud sâhib-i el-Keşfü'l Ünsî Abdülganî en-Nablusî'nin –kuddise sırrıhu- beyâmı üzere âhirinin cezmiyle kemâl-i 'irfân ve tahkîk-i makâm-ı keşf ü 'ıyân ferhiyle mesrûr. Kîle ma'nâsına fi'il-i du'a olarak Cenâb-ı Hakk'a hitâptır.

فؤاده fi'il-i mâzi-i mechûlün [99^a] nâib-i fâ'ili olmak üzere merfû' yahut fi'il-i du'ânın mefû'lü olmak üzere mansûbtur. Ve zamîr فؤاد 'ın muzâfun ileyhi olup merci'i zât-ı risâlet-penâh –aleyhi salâvati'l-ilâhtır. Bi-hasebi'l luga فؤاد gurâb vezninde yüreğe denir kalp ma'nâsına. Ve i'nde'l muhakkikîn kalp ki aslı cânibi'l-yesrde müdi' sanavberiyi'ş-şekl-i cismânîden 'ibârettir. Türkî'de yürek denir. Ona mütea'llik olan latife-i Rabbâniye ki mahall-i esrardır, فؤاد denir. Türkî'de ona gönül ta'bîr olunur.

بشهودك câr ve mecrûr اسر fi'ilinin mef'ûlün gayr-i sarîhidir. Ve ahirinde kâf-i hitâb Cenâb-ı perverdigâra râci'dir. شهود ise kalbin ru'yetidir. Bu dahî üç mertebe üzerine olup biri şuhûdi'l-mürîddir. Sâlik ehl-i bidâyetten olmakla Hak Teâlâ'yı mazhar-ı hiss-i zâhirîde, ya'nî mazâhir-i kevnîyyede müşâhede eder. Ve bu şuhûd mücmeli mufassalda ve vahdeti kesrette müşâhededir.

Ve biri şuhûdi's-sâliktir. Sâlik hâl-i fenâ-fillâhda zât-ı Hakk'ı mazharsız müşâhede eylemektir. Ve bu şuhûd mufassalı mücmelde ve kesreti vahdette müşâhededir ki zât-ı ilâhiye mezâhir ve keserâtın cemî'i üzere şâmildir. Ve biri şuhûdi'l-müntehâdır. Sâlik ehl-i nihâyetten olmakla mücmeli mufassalda ve mufassalı mücmelde müşâhede eylemektir. Ehl-i bekâ ba'de'l-fenâ olduğunda her şeyi ve her şeyde Cenâb-ı Hakk'ı müşâhede eder. Ru'yet Hak'la halkdan ve ru'yet halkla Hak'tan mahcûb olmaz ve bu merâtib-i şuhûd'un en a'lâ mertebesidir ki 'âriflerin mertebesidir. [99^b] kemâ kîle;

شهدت ذلك فينا و هي وحدة

كثيرة ذات اوصاف و اسما

و نحن فيك شهدنا بعد كثرتنا

عينا بها اتحد المرئ و الرأى

حَيْثُ hâ'nın fethi ve ahirinin zammı üzere binâsıyla bir kelimedir ki mekâna delâlet eder. Ya'nî zarf-ı mekândır حين kelimesi zarf-ı zamân olduğu gibi. لَا صَبَاحَ nefy-i cins için olan lâ-i nâfiyedir. صَبَاحَ mezkûr lâ'nın ism-i mansûbudur. Haberi mahzûf mevcût veyahut mukadder kâin kelimelerinden biridir. وَلَا مَسَا kezâlik mansûb ve mâ-kabline ma'tûftur. Ya'nî Seyyidi's-sâdât'ın –aleyhi ekmelü't-tahiyyât- kalb-i şerîfi sabâh ve mesâ' olmayan mahalde Yâ Rab! Senin şühûd-i dâim ve 'iyân-ı kâiminle mesrûr kılındı. Yahut mesrûr kıl demektir. Sabâh ve mesâ' ekvândan olmakla nihâyet-i ekvân olan Sidreti'l-müntehâda yoktur. i şerîfte bu -hadîs²⁶⁵ "ليس عند ربك صباح ولا مساء" ma'nâya işâret görünür. Ve sabâh âlem-i ervâha ve mesâ' âlem-i ecsâma işârettir.

مَا مَا نâfiyedir. مَا كَذَّبَ 'de olan مَا kerîmesi mâ-kabline muzâftır. "ما كذب الفؤاد ما رأى"²⁶⁶ âyet-i kerîmesi mâ-kabline muzâftır. Ve harf-i ta'rîf ahd için olup fûâd-i Muhammedî demektir. الْفُؤَادُ : الْفُؤَادُ fi'ilinin fâ'ilidir. Ve harf-i ta'rîf ahd için olup fûâd-i Muhammedî demektir. مَا رَأَى 'de ' مَا رَأَى mevsûledir. مَا رَأَى fi'iline müte'allıktır. Fâ'ili mezkûr الْفُؤَادُ yahut mahzûf mukadder basar'adır. Ma'nâsı Resûl-i Ekrem - sallallâhu aleyhi ve sellem- kalbiyle gördüğünü [100^a] kalbi kâzib olmadı. Sadık olup ya'nî ben seni bilmezsin demedi. Eğer onu dese kâzib olurdu, demektir. Yâhut bu terâkkîde şühûd-i kalbî ve ru'yet-i basarî hâsıl oldu ki basariyle ru'yet eylediğini kalbi ona kâzib olmadı, demektir. Zîrâ umûr-i kudsiye evvelâ kalple ba'dehu basarla idrâk olunur. Lakin vech-i istîshâd ma'nâ-yı evvel i'tibâriyledir. Yâhût şühûd ile murâd gerek kalbiyye ve gerek basariyye mutlâk ru'yet murâd olunursa âtîde zikr-i kurre-i ayn beyân-ı semere içindir. Ve lisân-ı işâret üzere ma'nâ-yı âyet-i kerîme fûâd makâmi'l-cemî'de ru'yet eylediğini kâzib olmadı, demektir. Ve فُؤَادُ ile murâd vücûd-i Hakkâniyle mevcûde olan cemî'-i sıfât ile berâber şühûd-i zâtta makâm-ı rûh'a müterekkî olan kalptir. Bu cem', cem'-i vahdet olmayıp cem'-i vücûttur.

وَأَقْرَبُ صِرْهُ vâv 'âtıfadır. أَقْرَ hemze'nin zammı ve kâf'ın kesrî ve râ'nın teşdidiyle if'âl bâbından fi'il-i mâzi, müfred-müzekker, mechûl olup basara onun nâib-i fâ'ilidir. Ve

²⁶⁵ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrût, 2010, C.21, 90.

²⁶⁶ Necm, 53\11.

zamîr gâib, mansûb fi'îl-i mezkûrun mefû'lüdür. Yâhût Şeyh Abdülganî en-Nablusî hazretlerinin –kuddise sırrıhu- beyânı üzere **أَقْرَ** hemze'nin fethî ve kâf'ın kesri ve âhîrinin cezmiyle fi'îl-i du'â olup basara onun mef'ûlüdür. Bi-hasebi'l-luga **أَقْرَ** bir nesneyi soğutmak ma'nâsınadır. Yukâl 'ekarrellâhu aynihi ey ebredehu. Ebrâdî'l-ayn ise kalbi mesrûr eylemekten kinâyedir. Zîrâ sürûr sebebiyle gözden akan yâş bârid ve hüzün sebebiyle akan yâş hârr olmakla ebradallahu aynihi [100^b] kavli Hüdâ onu mesrûr eylesin, demekten kinâyettir.

بِوُجُودِكَ bâ'yı câre sebebiyle olup mütea'lliki mahzûf ru'yet yâhut şühûd kelimelerinden biridir. Ve **وُجُودِ** harf-i cerr-i mezkûr ile mecrûr ve **وَأَقْرَ** fi'ilinin mef'ûlün bih gayr-i sarîhidir. Ve kâf hitab-ı Cenâb-ı Hakk'adır. **يَا رَبِّ لَا خَلَا وَلَا مَلَأَ** ya'nî Ya Rab, Resûl-i Ekrem'in -sallallâhu aleyhi ve sellem- basarı senin herşeyi muhît ve zâhir-i vechin olan vücûdunu 'âlem-i lâ halâ velâ melâ'da ru'yet ve şühûd sebebiyle aydın ve kalbi mesrûr kılındı. Yâhut mesrûr kıl! demektir.

Ve abd mahbûbunu müşâhede eylediği vakit kurreti'l-ayn olup mâ-sivâsını müşâhede eylemez. Ve belki bu şühûdda mâ-sivâ-yı Hak olan herşeyden ve nefisinden dahî ganî olup dîdesi rûşen ve kalbi mesrûr olur. Zamîr-i münîre hafî olmaya ki arşın muhaddebinden gâyetine varınca ya'nî unsuriyyât ve tabî'iyât ve besâit ve mürekkibâtın cümlesine âlem-i melâ derler. Zîrâ her mahal ervâh ve ecsâmla memlû ve meşhûndur.

Onun için halvette tesettür ve havza veya mâ-i cârîye duhûlde ittihâz-i meyzer²⁶⁷ vardır. Ve arşın muhaddebinden fevkî inde'l-cumhûr âlem-i lâ halâ velâ melâdır. Ve inde'l-sûfîyye'l muhakkıkîn âlem-i lâ halâ velâ melâ dedikleri âlem-i ervâhın mâ-fevkidir ki âlem-i emr ve âlem-i ilimdir. Pes bunların mezheplerine göre arş- a'zamin fevki âlem-i melâdandır ki ervâh-ı müheyyeme ile memlûdur.

[101^a] ve ervâh-ı müheyyeme onlardır ki onlar cism ü cânı bilmez ve bahr-ı şühûdda müstağrak olup cemâl-i Hak'dan gayrıyı görmezler. Bunlara melâike-i âllîn derler. **ام** "sallallâhu -i âlem -kerîmesinde âlîn ile murâd bunlardır. Pes Fahr ²⁶⁸ **كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ** aleyhi ve sellem- hazretleri avâlimin cümlesini güzer edip 'Refref' ile âlem-i envârı

²⁶⁷ Derkenâr: Fevte ki bele tutunurlar. Cem'i meyâzir gelir.

²⁶⁸ es-Sâd, 38\75.

hark ederek " ²⁶⁹ "الرحمن على العرش استوى" kelâm-ı şerîfinden münfehim olan müstevî denilen mahalle vaz'-ı kadem eyledi.

Ba'dehû âlem-i terkîb ve tedbîrden mufârakat edip esrâ-i basîta ile ervâh-ı müheyyemeyi müşâhede kıldı. Ve ondan âlem-i lâ halâ velâ melâ olan âlem-i emre ve vahdet-i zâtiyeye dek 'urûc etti. Ve ru'yet ve şühûda nâil oldu. Ve unsuriyyât ve tabîyyât hicâbı mürtefi' olduğu gibi hacb-i nûrâniye dahî ne kadar varsa bi'l-küllîye zâil oldu.

-i Ekrem -Resûl Yanıkablîne muzâftır. -i kerîmesi, mâ-âyet ²⁷⁰ "ما زاغ البصر وما طغى" sallallâhu aleyhi ve sellem- hazretlerinin gözü mâ-lâ-yuhsâ umûr-i müzhileden gördüğü ve müşâhede eylediği şeylerden meyl ve tecâvüz eylemedi. Belki isbât-ı sahîh-i müteyakkin ile sâbit oldu. Yâhut rü'yetle me'mûr olduğu acâyibi rü'yetten udûl ve tecâvüz eylemeyip sâbit oldu, demektir. Ve 'Te'vîlât-ı Necmiyye'de mezkûrdur ki bu âyet-i kerîme Fahr-i âlem'in -sallallâhu aleyhi ve sellem- i -hadîs ²⁷¹ "الفقر فخري" şerifince mâ-sivâdan huluvv-i mutlâk olan hakikat-i fakr-ı küllî makâmıyla tahakkukuna [101^b] işarettir. Ve abdin vücûd-i küllî-i mecâziden hurûc ve vücûd-i hakîki ile kâim ve sıfât-ı ilâhiyye ile zâhir olup abdullah denmekten a'zâm ve efhâm bir fakr yoktur. "ما زاغ البصر وما طغى" ²⁷² ya'nî basar-ı mülk-i cismânîsi mülk-i dünyâya ve zînet ü zehârifine câh ü mâline meyl eylemedi. Nazar-ı melekût-i rûhânîsi âlem-i ahirete ve na'îm u derecâtına ve kurbân u gurufâtına tecâvüz etmedi.

Belki şühûd-i Hakk ve esmâ ve sıfâtta ve acâyib-i tecelliyât-ı zâtiyye ve garâyib-i tenezzülât-ı sıfâtiyyeyi müşâhedede min gayri fûtûr ve kusûr ittihâd-ı küllî ve ictimâ-i hakîki ile basar u basîreti müttehid ve müctemi' oldu, demektir. Yâhut ayn-ı zâhirîsi vahdet-i zâtiyye ile kâime olan kesret-i esmâiyye ve garayib-i tenezzülâta şühûd-i mertebeteyn ile kemâl-i kıyâmı ve vücûd-i mertebeteyn ile ihâta-i ilmi sebebine meyl ve tecâvüz eylemedi, demektir.

İlm-i şerîfe hafî olmaya ki şeb-i mi'râcda Fahr-i âlem'in -sallallâhu aleyhi ve sellem- Cenâb-ı Kibriyâ'yı ru'yeti mahal-l-i ihtilâftır. Kimisi isbât kimisi nefy eylemiştir.

²⁶⁹ el-Tâhâ, 20\5.

²⁷⁰ Necm, 53\17.

²⁷¹ Aclûnî, II,113.

²⁷² Necm, 53\17.

Hazret-i ibn Abbâs –radiyallâhu anh- رأى ربه ببصره ve Hazret-i Muâz bin. Cebel - radiyallâhu anh- رأى ربه بفؤاده ve Hazret-i Aîşe - radiyallâhu anha – رأى من زعم أن محمدا رأى - buyurmuşlardır. Ve Hazret-i Ebû Zer - radiyallâhu anh- Fahr-i âleme suâl edip - "هل رأيت ربك؟ قال: "نور أنى أراه" - ya'nî nûr mücerreddir görülmek nice mümkün ve câizdir [102^a] buyurdular.

El-Hâsıl adl ve istikâmet edip bu ihtilafta hak ne ise onu beyân ve râh insâfa sülûk lazımdır. Zîrâ cumhûr ru'yet vuku'unda müttehid ve tarîkinde muhtelifirler. "اللَّهُ نُورٌ" ²⁷³ kerîmesince müte'allik-ı ru'yet olan merâtib-i mezâhirde zuhûr eden nurdur. Pes mezâhir-i ziyâ-i Hak ve nûr-i mutlak aslîdir ki, "نور على نور" bu ²⁷⁴ ikisine işârettir. Pes hakîkatte Hazret-i İbn Abbâs'ın isbât ettiği ru'yet mezâhirde müte'ayyin olan nûr-i zillî ve izâfiye izâfetledir. Ve Hazret-i Aîşe'nin nefy ettiği nûr-ı asl ve hakîkiye nisbetledir.

Ve illâ mezâhirde verâ-i hicâbiyet merâtibinden idrâk mümkündür. Pes Fahr-i kâinât –aleyhi ekmelü't-tahiyât- bu unsuriyyât ve tabiiyyâtın cümlesinden güzer edip ve makâmât-i enbiyânın cem'inden berter gidip fevka'l-arş münâcât eyledi. Ve şeş ciheti bütün olup kelâm-ı Hakk'ı ve hitâb-ı mutlakı bî-cihet istima' ettiği gibi her cânibi çeşm olup cemâl-i Mevlâ ve dîdâr-ı a'lâyı dahî bî-keyfiyyet basar ve basîretle gördü.

Ya'nî ol vakitte basar-ı mülkî ile basar-ı melekûtî müttehid olup basar-ı melekûtî ile ism-i bâtın cihetinden bâtın-ı Hakk'ı muâ'yene ve basar-ı mülkî ile ism-i zâhir cihetinden zâhir-i Hakk'ı mükâşefe ve bu iki basarın ahadiyet-i cem'îyesiyle cem'î-i taayyünât-ı u'lviyye-i rûhâniye ve süfliyye-i cismâniyye ile mütea'yyin olan hakîkât-i cem'îyyeyi müşâhede [102^b] eylediği hakîkatte bu hakîkat taayyün ve lâ-taayyün ve ıtlâk ve lâ-ıtlaktan ıtlâk-ı zâtî ile mutlaktır.

Ve'l-hâsıl Resûl-i Ekrem'in -sallallâhu aleyhi ve sellem- sırr u ruhu vakt-i tecellîde suret-i cisme girdi ve kalb ü kâlıbı rütbe-i ahadiyyete erdi. Baş gözüyle gördü dedikleri bu ma'nâyadır. Ve illâ ru'yet lutf ve huzûr bâbından bir emr-i gâmızdır. Ve ol ki Fahr-i âlem'in kalbine basar halk edip onunla gördü dediler. Ondandır murâd onu hakîkat-i emre muttali' kılıp vech-i maksûddan kınâ'ı keşfetti demektir. Bu ma'nâ ise zikrolunan vech-i ru'yet-i basariyyeyi münâfi değildir.

²⁷³ en-Nûr, 24\35.

²⁷⁴ en-Nûr, 24\35.

Kemâ hakkakahu eş-Şeyh İsmâil Hakkı'l Celvetî –kuddise sırruhu- imdi bu tahkîkin çeşm-i idrâkini gören ve bu tedkîkin sidre-i sırrına dest-i şühûdu eden kimsenin ma'nâyı hakikat-i emr-i ru'yet havsala-i dânişine goncâyîş bulur. Agûş-i fehm ü kabûlüne gelir. والله الهادى الى طريق الوصول و منه التوفيق للفهم و القبول

" صلى اللهم عليه صلاة "

صَلَّ sâ'dın fethi ve lâmin teşdîdi ve kesriyle fi'il-i du'âdır. اللَّهُمَّ يا الله ma'nâsına olduğu ibtidâ-i şerhde güzerân eylemişti. و صل اللهم kelimesine vasl ile kırâat olunur. عَلَيْهِ harfi cerr صَلَّ fi'iline müte'allıktır. Ve zamîr-i gâib Seyyid-i sâdât –aleyhi ekmelü't-tahiyyât- hazretlerine râci'dir.

Ya'nî Yâ Allah! Cenâb-ı Habîb-i Ekrem'e –sallallahu aleyhi vesellem- derkâr olan tekrîm ve 'atfından [103^a] münbais olan ta'zim-i ilâhiyyene mukterin olan rahmet ve lutf-i hâssanı râyegân kıl demektir. Ve şu ma'nâyı dikkat olunur ise ism-i Ahmediyye ile Hakk'ın zuhûru olan mazhar-ı ekmel üzerine ber-muktezâ-yı hakikat-i külliye ve kâbiliyyet-i cem'îyyet-i zâtiye tecelliyât-ı ef'âl ve sıfât ve esmâ ve zât-ı sermedî ile istimrâr-ı ikbâl-i ilâhiyyeden kinâyet olacağı ve bunun idrâk-i lezzeti ise ehl-i ezvâka mahsûs idiği emr-i bî-şekkdir.

Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ –aleyhi ekmeli't- tahâyâ- hazretlerine salât bazen cemî'-i esmâ-i ilâhiyyeyi câmi'a olan mertebe-i ulûhiyyette müte'ayyin-i ismullah'dan olur. Zîrâ bu mertebe hazâin-i cûd u kerem olan cemî'-i esmâ-i ilâhiyyeyi câmi'adır. Ve cemî'-i esmânın ahkâm u âsârı mazhar-i Muhammedî ile zâhir olur. Pes bu mertebenin ol hazrete salâtı, taayyünü ve tahakkuku i'tibârıyladır. Ve ba'zen dahî arş-ı kalb-i şerîfine mütecellî ve müstevî olan ismullâh'dan olur. Zîrâ kalb-i kâbil-i vâsi'leri Hazret-i ulûhiyye ve cemi'iyet-i zâtiyye-i ahadiyyeye mazhar-ı kâmil ve mücellâ-yı şâmildir. Cenâb-ı Hak 'سعة قلب و اطلاق و صفاء باطن' hasebiyle kendüye salât ve tecellî eder. صلاة mâ-kablını te'kîd için olduğundan lafzen mansûb صَلَّ fi'ilinin mef'ûl-i mutlakıdır. Ve âhirindeki tenvîn ta'zîm içindir. صلاة لا اكمل منها- صلاة عظمة demektir.

" يصل بها فرعى إلى أصلي، وبعضى إلى كلي، لتتحد ذاتي بذاته وصفاتي بصفاته، و تفر العين بالعين، ويفر

البين من البين "

يَصِلُ bâb-ı sâni'den fi'il-i muzârî' müfred-müzekker-gâyib merfu'dur. بِهَا daki bâ-i cârre fi'il-i mezbûra müte'allık [103^b] ve zamîr salâta âiddir. بِبِرْكَتِهَا takdîrindedir. Musallî-i Ekber -kuddise sırruhu'l-ezhâr- işbû بِهَا lafzını îrâd ile beyne'l-Hak ve'l-halk vâsita-i 'uzmâ ve vesile-i esmâ ol vâkıf-ı rumuz-ı hakâyık-ı hüviyyet-i gaybiyye –aleyhi

ekmeli't-tahiyyâ-efendimiz hazretleri olduğunu Hakka'l-yakîn bilip bu lutf-i müsted'âya dahî onunla delâlet-i bereket-salâtıyla nâil olmayı istirhamla menzil-i zîb-i edeb olmuştur.

فِرْعَوْنُ'nun fethi ve râ'nın sükûnuyla ve ahirindeki yâ-yı mütekellimle fi'il-i mezkûrun fâilidir. Bi-hasebi'l-luga فِرْعَوْنُ, فِرْعَوْنُ vezninde her nesnenin yukarısına denir. إِلَى أَصْلِيْ kezalik yâ-i mütekellimedir. Bi-hasebi'l-luga hemze'nin fethiyle her nesnenin esfeline ya'nî vücûdunun aşağısına denir ki, dip ve kök ta'bir olunur. Ve 'inde'l-ba'z aslû'l-şey' ol şeyin vücûdunun müstenid olduğu nesneden ibârettir.

وَبَعْضِيْ إِلَى كَلْبِيْ mâ kabline ma'tûftur. Ya'nî Ya Allah! Fahr-i âlem - sallallâhu aleyhi vesellem- hazretlerine bir salât-i 'uzmâ ile salât eyle ki ol salât berekâtıyla fer'im olan nefis ve rûh ve cismim ve ona müte'allik olan kuvâ-yı rûhâniyyem ve berzahiyeye-i bedeniyem aslım olan Hakikat-i Muhammediyye'ye ve kezâlik ba'zım olan rûh ve nefis ve cismimden her biri küllüm olan nûr-i Muhammediyye'ye vâsıl ola demektir.

لَتَتَّجِدَ evvelindeki lââm-ı ecliyeye يصل fi'iline müte'alliktir. تتجدد ifti'âl bâbından fi'il-i muzâri', müfred, müennes olup mukadderât-ı masdariyye ile [104^a] mansûbtur. Bi-hasebi'l-luga اتحاد, اتفاق vezninde ki tâ, vâv'dan mübeddedir. Münferid olmak, eşyâ-i mütaddide ictima'la bir olmak ma'nâlarındadır. ذاتي yâ-i mütekellimle fi'il-i mezkûrun fâilidir. بذاته'deki bâ-i cârre تتجدد fi'iline müte'alliktir. Ve ذاته harf-i cerr-i mezkûr ile mecrûr ve zamîr-i gâib Seyyid-i sâdât – aleyhi ekmelü't-tahiyyâta- âiddir.

وَصِفَاتِيْ بِصِفَاتِهِ mâ kabline ma'tûf ve i'râbı ke'l-evveldir. Zât ve sıfâtın beyânı bâlâda murûr eylemiştir. Ma'nâsı ol salât-ı 'azîme berekâtıyla fer'le asıl ve ba'zla küll meyânında hâsıl olan münâsebet-i tâmmeden ötürü zâtım zât-ı şerîfiyle ve sıfâtım sıfât-ı latîfiyle müttehîd ola. Ya'nî ayn-ı zâtım, zât-ı Muhammediyye'de ve sıfâtım sıfât-ı Ahmediyeye'de fânî ola demektir. Zîrâ ittihâd ile murâd nazarından iskât-ı izâfe yâhût taayyün-i zâtîsi zât-ı Muhammediyye'de fenâ bulmaktır ki, bâtını Hazret-i Fahr-i âlem –sallallahu aleyhi ve sellem olur. İlm-i şerîfe hafî olmaya ki ²⁷⁵ "طُوبَى لِمَنْ رَأَى،" ²⁷⁶ "وَأَمَّنَ بِي، طُوبَى لِمَنْ رَأَى مَنْ رَأَى مَنْ رَأَى مَنْ رَأَى وَأَمَّنَ بِي،" ²⁷⁶ "طُوبَى لِمَنْ رَأَى مَنْ رَأَى مَنْ رَأَى وَأَمَّنَ بِي،" hadîs-i şerîfince merd-i sa'âdet-mend Nûr-i Muhammedî ve ilm-i Ahmedî'yi bi'z-zât illet-i gâiyye-i mükevvenât olan Fahr-i âlem'den –sallallahu aleyhi vesellem- iktibâs

²⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, "el-Müsne'd", 3/71 (11673).

²⁷⁶ er- Râd, 13/29.

eylese ve bir kimesne dahî ondan iktibâs eylese ilâ-yevmi'l-karâr mademki envâr-ı esrâr ve ilm ve ma'ârif ayn-ı evvel ola ahirde olan kimesneden [104^b] ahz eden kimesne dahî Hazret-i Fahr-i Kâinât'tan – aleyhi ekmelü't-tahiyyât- ahz etmiş gibidir.

Mesela bir çerâğ bir şem'-i tâbândan iktibâs-i nâr edip ol dahî dirâhşân olsa her kim ki ol çerâğ-ı sâniyi görse bilâ şekk velâ şübhe aynen ve yakinen ol şem'-i evvelî görmüştür. Kezâlik nesk-i mezbûr üzere hezâr ve hezâr çerâğa nakl olunsa çerâğ-ı ahârı görmek asl ve evvel olan şem'in bekâsı²⁷⁷ gibidir. İstersen sen onu sonraki çerâğın nurundan al, isteren şem'-i cân olan zübde-i ekvândan al asla ve kat'a bir fark yoktur. Ve ihtilâf-ı çerâğ mani'-i ittihâd-ı nûr değildir. Nitekim kâşif-i esrâr-ı kayyûmî Cenâb-ı Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî -kuddise sırruhu- Mesnev-i Şerîf'te buyurur.

كفت طوبى من رأتى مصطفى

چون چراغی نور شمعی را کشید

همچنین ناصد چراغ ار نقل شد

خواه از نور پسین بستان تو آن

والذی بیصر لمن وجهی رای

هر که دید آن را یقین شمع دید

دیدن آخر لقای اصل شد

هیچ فرقی نیست خواه از شمع جان

Ve Hazret-i Ömer bin el-Fâriz -kuddise sırruhu- buyurur:

بها كُلِّ طَرْفٍ جَالٍ فِي كُلِّ طَرْفَةٍ

يُشَاهِدُ مَنِّي حُسْنَهَا كُلُّ ذَرَّةٍ

بِهِ كُلُّ قَلْبٍ فِيهِ كُلُّ مَحَبَّةٍ

فَلَوْ بَسَطْتُ جِسْمِي رَأَتْ كُلَّ جَوْهَرٍ

بِهِ الْفَتْحُ كَشْفًا مُذْهِبًا كُلَّ رِيْبَةٍ

وَأَغْرَبُ مَا فِيهَا اسْتَجَدْتُ وَجَادَ لِي

[105^a] Ve Hazret-i Şeyh Abdulkerîm Cîlî –kuddise sırruhu- insân-ı kâmilin altmışıncı bâbında buyurur ki; İnsân-ı kâmil şol kutubdur ki eflâk-ı vücûd min evvelihi ilâ âhirhi onun üzerine devr eder. Ve ol kutub ebedü'l-abâd vâhiddir. Ve onun melâbisde tenevvü'ü vardır ki, ol melâbisle zuhûr edip her zamân bir libâs i'tibâriyle bir isim ile müsemmâ olur ki, diğêr zamân âhar libâsda ol isim ile müsemmâ olmaz. Ve onun ism-

²⁷⁷ T.N:Be'nin noktası eksik.

i aslîsi Muhammed ve künyesi Ebû'l-Kâsım ve vasfı Abdullah ve lakabı Şemseddin'dir. Bundan başka melâbis-i uhra i'tibâriyle onun diğer esâmîsi vardır. Ve her zamân ol zamâna göre cenâbına layık bir isim ile müsemmadır.

Ve tahkîk ben Resûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile ictimâ' eyledim şeyhim Şerefüddîn İsmâil el-Ceberîti sûretinde ve ben bildim ki Seyyid'il-Enâm'dır. – aleyhis'salâti ves'selâm- Ve ben bildim ki tahkîk şeyhim İsmâil'dir. Ve bu cümle-i müşâhededendir ki yedi yüz doksan altı senesi 'Zebîde' müşâhede eyledim. Ve bu emrin sırrı Fahr-i âlemin –sallâllahu aleyhi vesellem- her sûretle sûretlenmekte temkîndir. İstedîği sûrette görünür. Pes edîb olan kimesne ol sûreti hayât-ı dünyeviyede olan sûret-i Muhammediyye üzere görse ism-i Muhammed ile tesmiye ede. Ve diğer bir sûretle görüp Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- olduğunu bilirse ol sûretin ismiyle tesmiye ede. Ve Ol ismi Hakikat-i Muhammediyye'nin gayrıya isbât etmeye.

Görmez misin ki Resûl-i Ekrem –sallâllahu aleyhi vesellem- Hazret-i [105^b] Ebû Bekir eş-Şiblî- radiyallâhu anh- sûretinde zâhir olduğu vakit Hazret-i Şiblî tilmizine 'Eşhedü innî Rasûlullah' dedi. Ve tilmîz, mûmâileyh sâhib-i keşf olduğundan keyfiyyeti ârif olup 'Eşhedü inneke Rasûlullâh' dedi. İşbû beyân olunan emr-i gayr-ı menkûrdur ki, nâimin rüyâda bir kimesneyi diğer bir kimesne sûretinde görmesine mûmâsildir. Ve akall-i merâtib-i keşf menâmda câiz olan şeyin yakazada dahî câiz olmaktır.

Lâkin keşf ile nevm mâ-beyninde fark vardır. Şöyle ki, rü'yada Sultan-ı âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- efendimizi gördüğü sûret üzere yakazada ol sûretin ismini Hakikat-i Muhammediyye üzere isbât edemez. Zîrâ âlem-i misâlde ta'bîr vardır. Hakikat-i Muhammediyye'den ol sûretin hakikatine ta'bîr olunup yakazada ol sûretin hakikati murâd olunur. Keşf bunun hilâfıdır. Zîrâ eğer Hakikat-i Muhammediyye'nin sûver-i âdemiyyeynden bir sûretle mütecelliyeye olduğu sana keşf olduğu vakit ol sûreti Hakikat-i Muhammediyye üzere isbât etmek lâzım gelir.

Ve Hazret-i Muhammed'in –sallâllahu aleyhi vesellem- ol sûretle mutasavver olduğunu keşfin sana i'ta eylediği ilimden ötürü sana vâcib olur ki Fahr-i âlem-sallâllahu aleyhi vesellem- ile eylediğin te'eddüb gibi ol sûret sâhibiyle dahî te'eddüb edesin. Ve asla câiz olmaz ki ol sûrette şuhûd-i Muhammediyye'den sonra te'âmül-i kadîmen üzere mu'âmele eylesin. Pes sakın [106^a] benim bu kavlimde mezheb-i tenâsühten bir şey tevehhüm etmeyesin. Hâşâ murâdım ol değildir. Belki Resûlullâh'ın

–sallâllahu aleyhi vesellem- bu sûrette tecelli etmek için her sûretle tasavvurda temkîni vardır. Ve sünnet-i seniyyeleri câridir ki, dâimâ her zamânda ol zamânın ekmeli sûretiyle tasavvûr eder. Onların şânı âlî olsun için ve onlar zâhirde onun hulefâsıdır. Ve bâtında ol Hazret onların hakikatidir. İntehâ bi't-tercüme. İşbu beyân inde erbâbi'z-zevk ve'l-viddân Bürûz olup, mezheb-i bâtıla-i tenâsüh olmadığı ayândır. Fefhem, terşüd²⁷⁸

وَتَقَرَّ fi'il-i muzâri', müfred ve müennes, ma'lûm ve mansûb **لَتَتَدَّ** üzerine ma'tûftur. **فِي الْعَيْنِ** fi'il-i mezkûrenin fâili olmak üzere merfû'dur. **تَقَرَّ** fi'ilinin mefûlun bih gayr-i sarîhidir. Ayn-i evvel basar ve ayn-i sâni zât ma'nâsındadır. Ya'nî ol salât-i 'azîme berekâtıyla basarım asl-ı neş'etim olan zât-ı Muhammediyye'nin müşâhedesiyle ve onda fânî olmamla aydın ve rûşen ola. Yahût zâtım zât-ı Muhammediyye ile sâkin ve ta'ayyün-i mevhumdan sâbit ola demektir.

Zâmîr-i Münîre bedîdâr olâ ki, inde'z-zikr ve's-salât râbita üç kısım üzere olup biri râbita-i müridîn-i tarîkattir ki, havâtır-ı reddiyenin hutûrunda şeyhine kalbi rabt ve meclisinde hâzır olmayı tahayyül ile havâtır-ı izâle eder. Ve bu kısım râbita irşâdda kâmil olan zâtın 'alâmetidir. Zîrâ bir kâmile teveccüh olunduğu gibi havâtırın küllîsi zâil olur veya killet bulur [106^b] ise ol zâtın kâmil ve mertebe-i irşâda vâsıl olduğu zâhir olur.

Ve illâ havâtır kemâkân bâkî kalırsa ol zât kâim-i leyl ve sâim-i nehâr ise de fakat 'âbid ve zâhid olup irşâda sâlih değildir. Ve bu râbitanın ednâ mertebesidir. Ama mertebe-i vustâ râbita-i bi't-tevhîddir ki âşık olan kimesne bi-hasebi telkîni'ş-şeyh vücud-i vâhid-i Hakk'ı mirât-ı efâlden yahût mirât-ı sıfâttan veya mirât-ı zâttan mütâla'a eyleye. Ve râbitanın mertbe-i a'lâsı zât-ı ilâhiyye'yi cemâl-i Hazret-i Muhameddiyye'den mütâla'a eyleye. Ve bu râbita Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerini sûret-i nûrâniyyesiyle menâmen ve yakazâten mülâkât eylemezden mukaddim mümkün olmaz. Kâle eş-Şeyhü Ebû'l Hasan eş-Şâzelî-kuddise sırruhu-

²⁷⁸ Derkenâr: Hazret-i Hüdâyî –kuddise sırruhu- bu beyân-ı garîb tecelliyâtında buyurur; Yevmü'l-erbaa' es-sâmine min Şa'bân senete selâse aşere ve elf mâ şehidtü mislû mâ şehidtü fi hazel-yevm zuhuru sırrı'l-habîb fi vücûdi'l-abdi'l-karîb ve bir mahalde dahî ra'eytü sahâbiyyân yekûlü li'n-nebiyyi aleyhi's-selâm yâ Resûlallah ve hüve'l-haze'l-fakîr ...

“لو غاب عني رسول الله صلى الله عليه وسلم²⁷⁹ ما عدت نفسي من المسلمين” ve fi işâret ilâ hâzihi. kezâlik mansûb ve mâ-kablîne ma‘tûftur. الْمَبِينُ merfû‘dur. مِّنَ الْمَبِينِ mecrûrdur. Beyn evvel ba‘d ve sâni miyân ma‘nâsınadır. Ya‘nî ol salât-ı ‘azîme berekâtıyla benim ile Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- mâ-beyninden bu‘d ve firkat ve mugayeret-i i‘tibâriyye-i vehmiyye firâr edip sür‘atle gide demektir.

” وسلم عليه سلاما أسلم به في متابعة من التخلف وفي شريعته من التعسف ”

vâv mâ-ba‘dında olan cümleyi mâ-kablînde mezkûr صل üzerine ‘atf için sadr-ârâ-yı ibâre oldu. سلم sîn’in fethi ve lâm-ı müşeddenin kesri ve âhirinin zammiyle fi‘il-i du‘âdır. تسلم masdarından afetten beri ve mahfûz kıl ma‘nâsına fi‘il-i du‘â olup [107^a]hitâb Cenâb-ı Hakk’adır ki, Hazret-i Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- için Cenâb-ı Hak’dan istid‘â-yı selâm eylemektir. Ve selâm Hazret-i ism-i Selâm’dan mahsûs bir tecellîdir. Cenâb-ı ‘alâ ‘azîm Resûl-i Rahîm hazretine hakâyık-ı kemâli teslîm edip, satavât-ı tecelliyât-i celâlden i‘tâ-yı selâmet ve inhirâfâtta hibe-i selâmet eyler ki, sûret-i hilâfet ve imâmet ve şefâ‘at-i külliye ve imdâd-ı cem‘î ile zâhir ve livâ-i hamd ve mecâmî‘ ve mecâmîd-i²⁸⁰ ilâhiyye-i kemâliyye ile bâhir olup hakâyık merteb-i i‘tidâliyye ile tahakkuk ve evsâfi-ı ilâhiyye ile tahalluk eder.

عليه alâ harf-i cerrî sellim fiiline mütea‘lliktir. Ve zamîr Sultân-ı âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine âiddir. سلاما mâ-kablîni te‘kîd olup lafzen mansûb selleme fiilinin mef‘ûlûdür. Ve tenvîn ta‘zîm için olup ‘selâmen ‘azîmen’ takdîrindedir. أسلم bâb-ı râbi‘den fi‘il-i muzari‘, nefsi mütekellim-i vahde, selâmen kelimesinin sıfatı olmak üzere mansûbtur.

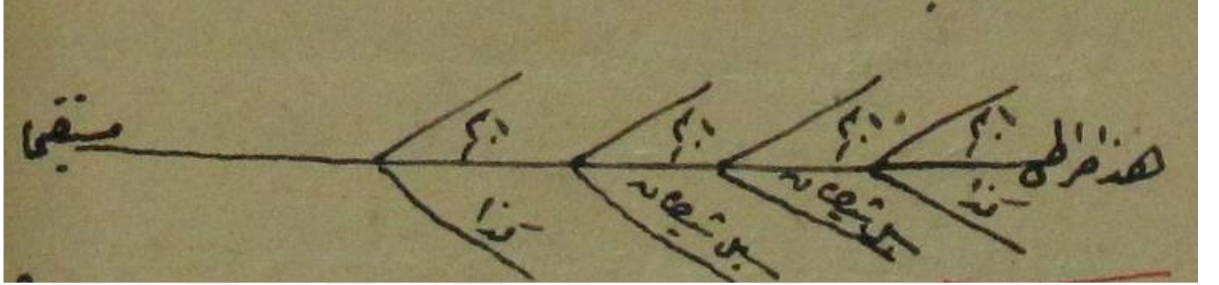
به‘de bâ-i câre fi‘il-i mezbûra mütea‘lliktir. Ve zamîr selâma âid olarak bi-bereketihi takdîrindedir. في متابعة mecrûrdur. Ve zamîr Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine râci‘dir. Ve متابع mufâ‘ale vezninde uymak ve iktidâ eylemek ma‘nâsınadır. من التخلف bu dahî mecrûrdur. Tefe‘‘ul vezninde gerilenmek ma‘nâsınadır. Yani Yâ Allah! Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine selâm-ı ‘azîm ile her nakstan selâmet ver ki ol selâmet bereketiyle sülûk-ı tarîk-i Muhammedîye her kâl ve [107^b] fiil ve halde mütâba‘at ve iktidâda tehallüfden sâlim olam demektir. Yâhûd ol selâm berekâtıyla sülûk-i tarîk-i Muhammedî‘de seyr-i

²⁷⁹ Derkenâr: طرفة عين

²⁸⁰ T.N: Başka şerhte mehamid olarak geçiyor. Nokta yanlış konulmuş.

ilallâhda veya seyr-i fillâhda sâlim olam demektir. وفي شريعته من التعسف i'râbı ke'l-evvel ve mâ-kablîne ma'tûfdur. Ba'zı nüshada شريعته vâki'dir. ²⁸¹ وفي شريعته Hak Celle ve alânın 'ibâdına vaz' ve tayin eylediği dîn ve âyine denir. -Tâ ki ona sulûk eyleyeler ve doğru- açık yola denir.

تسلف tefil vezninde yoldan sapmak ve meyl ve u'dûl etmek ma'nâsındır. Yani ol selâm-ı 'azîm berekâtıyla Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi vesellem- hazretlerinin şerîa't-ı mutahharalarının ahkâm-ı asliyye ve fer'iyyesinde tıbk-ı murâdullâh ve murâd-ı resulullâh üzere sâlik olûp taassuf ve câdde-i müstakîmeden meyl ve udûlden sâlim olam demektir. Hazret-i İbn Mes'ûd'dan –radiyallâhu anh- mervîdir ki, Resûl-i Ekrem –sallallâhu aleyhi vesellem- bir hatt çekip i -âyet ²⁸² "هذا صراطي مستقيما فاتبعوه" ²⁸² "ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم" ²⁸³ "بكم" ²⁸³ ilâ ahire- sûtretî budur. -ilâ ahire-

" لا فتح باب محبتك أياي بمفتاح متابعتة "

ifti'âl bâbından fi'il-i muzari', mütekellim- vahde olup, ²⁸⁴ [108^a] ²⁸⁵ ve bi-hasebi'l-luga افتتاح feth ma'nâsındır. Ve فتح fâ'nın fethi ve tâ-yı fevkiyyenin sükûnuyla kapalı nesneyi açmak ma'nâsındır. Sâhib-i Kâmusun Besâir'de beyânına göre feteha izâle-i iğlâk ma'nâsına mevzû'dur. Ve bu iki gûnedir. Biri basarla idrâk olunur. فتح باب فتح قفل gibi.

Ve biri basîretle idrâk olunur. فتح غم و كدر gibi. Ve bu dahî iki gûnedir. Biri umûr-i dünyeviyyede olur. İlkâ-i meserretle teferrüc-i gam ve i'tâ-i mâl ile izâle-i fakr gibi.

²⁸¹ Derkenâr: وفي طريق شريعته

²⁸² En'âm, 6\153.

²⁸³ el-En'âm, 6\153.

²⁸⁴ Derkenâr: İfteteha takdîrinde mensûbdur. Ve tahtında müstetir

²⁸⁵ Derkenâr: 'ene' zamîri fiil-i mezkûrun fâilidir.

Sânî u‘lûm-i müstağlikanın keşf ve izhârında isti‘mâl olunur. Ve bu dahî iki gûnedir. Biri, ‘ulûm-i zâhireyi istiksâr ve me‘ânîlerini tahkîk ile olur. Sâni ilm-i ledünnî semtine feth-i bab-ı kalb ile olur.

باب mensûb fi‘il-i mezkûrun mef‘ûlüdür. محبتك bâb’ın muzâfun ileyi olmakla mecrûrdur. Ve izâfet-i beyâniyyedir. Ve kâf –sallâllahu aleyhi vesellem- kavilleriyle du‘â eylediği Cenâb-ı Hakk’a hitâbtır. Musallî-i Ekber –kuddise sırruhu el-ezher-muhabbet-i ilâhiyyede semerât-ı münciyye ve merkîyye olduğundan onu cevâhir ve nefâyisle memlû hazîneya teşbîh edip ona bâb isbât eylemesi istiâ‘re-i tahyîliyye ve zikr-i iftitâh-ı terşihdir. Ve fi işâreti ile’l-hadîsi’l-kudsî "كُنْتَ كُنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ" hâdîs.-el 286 "أعرف" zamîr-i mensûb, munfasıl, mütekellim olup, تتحد fi‘ilinin mef‘ûlüdür. بمفتاح متابعته bâ-i cârre افتتح fiiline mütealliktir. مفتاح mîm’in kesriyle ism-i âlettir. Kilidi açacak anahtara ıtlak olunur.

Harf-i cer-i [108^b] mezkûr ile mecrûr ve متابعته dahî onun muzâfun ileyi olmakla mecrûrdur. Ve zamîr Fahr-i âlem’e - sallallâhu aleyhi vesellem- âiddir. Ve izâfet-i müşebbehün bihin, müşebbihe izâfeti kâbilindendir ki, بمتابعته التي هي كالمفتاح takdîrindedir. Ma‘nâsı ol selâm-ı ‘azîm berekâtıyla Ya Allah! Fahr-i âlem -- sallallâhu aleyhi vesellem- hazretlerine akvâl ve ef‘âl ve ahvâlde iktidâ ve mutâba‘at miftâhıyla bana bâb-ı muhabbet-i ilâhiyyen açıla ve küşâd ola demektir. "قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي" 287 "يُحِبُّكُمْ اللَّهُ" âyet-i kerîmesinde buna işâret vardır.

"وأشهدك في حواسي وأعضائي من مشكوة شرعة وطاعة"

وأشهدك if‘âl bâbından fi‘il-i muzâri‘, nefsi mütekellim-i vahde sîgasıyla افتتاح fi‘ili üzerine ma‘tûftur. Ve kâf Cenâb-ı Hakk’a hitâbtır. في حواسي وأعضائي âhirlerinde yâ-i mütekellim ile mahallen mecrûrlardır. حواسي hâ’nın fethî ile hâse’nin cemi‘idir ki, müdrike ma‘nâsıdır. İnsânda sem‘ ve basar ve şemm ve zevk ve lems ta‘bîr olunan kuvâ-yı hamse ve meşâ‘ir-i zâhireden ibârettir. Her birinden mevdû‘ olan kuvvet sebebiyle şey’-i mahsûsun keyfiyyetini idrâk eder.

وأعضاء ‘ayn’ın zammı ve kesriyle ve zâ-i mu‘cemenin sükûnuyla ‘uzvûn cem‘idir. Bedende bir cüz’ ve pâreye denir ki kemikle bilece lahm-i vâfirde ibârettir. Fârisî’de endâm denir. Kulak ve göz ve burun ve dil ve el emsâli gibi.

²⁸⁶ Aclûnî, II, 132

²⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/31.

معرûrdur. مصباح mecrûrdur. من مشكوة
dipsiz bacaya ve hücreye denir.

شرعة kezâlik mecrûr ve mişkât'ın muzâfun ileyhidir. Ve zamîr Fahr-i âlem –sallâllahu
aleyhi vesellem- efendimize râci'dir. وطاعة bu dahî mecrûr ve شرعة üzerine ma'tûftur.
شرع iltizâm-ı 'ubûdiye ve tâ'at-i muvâfakat-i emr-i nebeviyyedir. Hülâsa-i ma'nâ Ya
Allah! Ol selâm-ı 'azîm berekâtıyla seni sem' ve basar ve şemm ve zevk ve lems ta'bîr
olunan havâss-ı hamse-i zâhire-i ma'dûme-i fâniyemde ve eznân ve 'aynân ve enf ve
lisân ve yed ve emsâlî a'zâ-i câriha-i hâlikemde mişkât-ı şer'î Muhammedî ve tâ'at-i
Ahmedî'den müşâhede edem. Ya'nî, rubûbiyetle zuhûra nüfûzu olmayan iltizâm-ı
'ubûdiyye-i mahza makâmından zât ve sıfât ve ef'âlim fânî olduğu halde seni herşeyde
zâhir müşâhede kılam Yâ Râb! demektir.

"وأدخل الى وراء حصن لا إله إلا الله وفي أثره إلى خلوة لي وقت مع الله إذ هو بابك الذي من لم يقصدك منه
سدت عليه الطرق والأبواب ورد بعصاء الأدب إلى اصطبل الدواب"

وأدخل bâb-ı râbi'den fi'il-i muzâri', nefsi mütekellim-i vahde أشهدك üzerine ma'tûf ve
mansûbdur. وراء mecrûr ve harf-i cer fi'il-i mezkûre müte'alliktir. Bi-hasebi'l-luga
وإله ard ma'nâsıdır. حصن hâ'nın kesriyle şol sarp ve menî' ve muhkem mevzi'e denir
ki derûnunda vusûl kâbil olmaya. Min ciheti'l- i'râb verâ'nın muzâfun ileyhi olmakla
mejrûrdur. Ve izâfet-i lâmiyedir.

"لا إله إلا الله حصني، ومن" Ya'nî "ومن" hadîs-i kudsîsi ile müşâr olan tevhîd-i ilâhî ve tefrîd-i
Rabbânî ezelen ve ebeden 'avâlimi muhît olduğundan [109^b] selâm-ı 'azîm berekâtıyla
الله لا إله إلا الله hısnınınverâsına girem demektir. Pes kelime-i tevhîd hısn-i haşindir, 'azâb-
ı âhiretten bâ-husus müebbed kalmaktan ve dünyâda dahî husûmetten nefsi ve ehli ve
'ıyâli katl ve nehb ü gâretten hasîn olur. İmdi bu kelime-i tevhîd kal'a olacak onun
erkân-ı erbaası olup her kelimesi bir rükundur. Ma'nâsı cihetiyle dahî erkân-ı erbaasına
riâyet lâzımdır. Savm ve salât ve hac ve zekât İslâm'ın erkânıdır ki, hısn-ı hasîn olan
kelime-i tevhîd erkânı olur. Ve bu kelime-i tayyibe hısnına dâhil olanlar selâmet-i

²⁸⁸ Ebû Nuaym, Hilye, 3/224; Deylemî, Firdevsü'l-Ahbâr, nr. 4458; Süyûtî, el-Câmiu's-Sagîr,
nr. 6048; a.mlf., ed-Dürrü'l-Mensûr, 4/293) bknz. Muhammed Gazzâlî, *Er-Risâletü't-
Tevhîd*, çev: Serkan Özburun - Yûsuf Özkan Özburun, (İstanbul: Semerkând
Yayıncılık, 2011), 74.

ebedî ve ni‘met-i sermedî bulmuş olurlar. Hâric kalanlar şekâvet ve dalâlet üzere olurlar.

Mufassalen “*Fethu verdi 'l-esrâr şerhu Virdi 's-Settâr*” nâm eser kilik-i fakîrde rakam-zede-i tahrîrdir. Cümle-i hadîs-i müselseledendir ki, üstâdım Şeyh Ebû'l Kâsım Mağribî muhaddisten ahz ve telakkî ve tehadüs eyledim.

”قال الله تعالى إني أنا الله لا إله إلا أنا، مَنْ أقرَّ لي بالتَّوْحِيدِ دَخَلَ حِصْنِي، وَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي” Cenâb-ı Hakk’a peyveste olan silsilesi “*Fevâidü 'l-celîle fî müselselât-ı ibn Akîle*’de” mestûrdur. Ve min gayr-i teselsül Sahîh-i Buhârî ve Müslim ve Tirmizî ve ibn Mâce ve Enes ibn Mâlik –radıyâllahu anh- rivâyetiyle mezbûrdur. Ve Şirâzî hazret-i imâm Alî –kerremâllahu veche- rivâyetiyle ”لا إله إلا الله كلامي، وأنا هو، من قالها دخل حصني، ومن” tahrîc eylemiştir.

”اثره mecrûrdur. Vâv [110^a] âtife olmakla *وادخل في اثره* takdîrindedir. *اثره* fethateynle ve *اثر* hemze’nin kesri ve sâ’nın sükûnuyla ayağın yerde kalan nişânına denir ki, iz ta‘bîr olunur. Bu münasebetle sonraca ve ba‘d ma‘nâsına isti‘mâl olundu. Tâife-i ‘Arâb bir kimseden sonra akabinde bir mahalle girse *اثره* derler. Lisân-ı Türkî’de önden izini basarak öyle ta‘bîr olunur. Bunda murâd, Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine verâset ve teba‘iyyet tarîkiyle dâhil olam demektir.

”إلى خلوة kezâlik mecrûrdur. Bi-hasebi’l luga *خلوة* hâ-i mu‘ceme ile *سلوة* vezninde bir kimse ile yalnız kalmak ma‘nâsındır ki, halvet eylemek ta‘bîr olunur. Ve lisân-ı sûfiyye’de halvet *مع الحق حيث لا أحاد* ta‘rifiyle ma‘ruftur. Ve ammâ ehl-i tarîkin dâhil oldukları halvet-i meşhûra ol ehl-i tarîk ona dâhil olurlar. Ol sebeble bu ma‘nânın husûlüne tevassul içindir. Ve cim’le celvet nu‘ût-ı ilâhiyye ile ‘abdin halvet-i mezkûreden hurûcuna derler.

Pes halvet fenâ makâmâtına nâzırdır ki, ashâb-ı tarîkat-ı Halvetiyye her şeyden Hak’la infirâd eylemişlerdir. Mülâhazaları ef‘âl ve sıfât ve zâtta ağyârdan tahallüs ve inkişâf-ı esrâr ve zuhûr-ı envârdır. Ve celvet bekâ makâmâtına nâzırdır ki, erbâb-ı tarîkât-Celvetiyye tenzîh-i mutlak üzere her şeyde basar ve basîretlerinde Hak zâhir olmuştur. İmdi bu ma‘nâya göre erbâb-ı fenâ-i Halvetîdir. Gerekse sûrette tarîk-i Celvetiyye sâliki ola ve kezâ ashâb-ı bekâ Celvetî’dir. Gerekse sûrette tarîk-i Halvetiyye mürîdi ola [110^b] Pes Musallî Ekber- kuddise sırruhu’l-enver- münâsebet-i müşârünileyhten ötürü halvet lafzını işbu hadîs-i şerîfe muzâf kılıp buyurur.

وقت لي merfû‘ ve münevverdir. Vâv’ın fethi ve kâf’ın sükûnuyla zamândan bir miktar-ı mefrûza denir. Bunda isti‘dâd-ı gayr-ı mechûlün iktizâ eylediği halden ibârettir. Ve ıstılâh-i sûfiyye’de vakt ‘abd üzere vârid olup onda tasarruf ve havf ve hüzn ve emsâli hükmünü imzâ eden şey’e itlâk olunur. Ve lizâ **الوقت سيف** denildi. Zîrâ hükmüyle emri kat‘ eder. Filân **بحكم الوقت** deyip ve vakitle, halle müsemmâ olan zamandan hâsıl olan şeyi murâd ederler. Ve filân **بوظيفة الوقت** deyip, her halde ol hâle sâbit olan amel ile meşgûl olmasını murâd ederler.

الله mecrûrdur. Tetimme-i hadîs-i şerîf " **لا يسغني فيه ملك مقرب، ولا نبي مرسل** " ²⁸⁹ kelâm-ı hakâyık-meşhûnudur. Melek-i mukarrebden murâd Cebrâil’dir. –aleyhi’s-selâm- ve Nebî-i mürselden murâd Fahr-i âlem’in –sallâllahu aleyhi vesellem- kendi zât-ı şerîfidir. İşbu halvet **مع الله** da Cenâb-ı Hak bi-nefsihi li-nefsihi tecellî eylemiştir. -i ma‘nâ Yâ Rab! Seyyidi’l-kerîmesi muktezâsı üzere hülâsa ²⁹⁰ **"كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ"** Enâm –aleyhi’s sâlâtü ve’s selâm- hazretlerine verâset ve tebâiyyet tarîkiyle onların izahına

" **لي مع الله وقت لا يسغني فيه ملك مقرب، ولا نبي مرسل** " hadîs-i şerîfiyle müşâr olan halvet-i mübârekeye dâhil olam demektir. Cenâb-ı Resûl-i Ekrem’in –sallâllahu aleyhi vesellem- Hak’tan iki [111^a]vecihle istifâdesi vardır ki, biri bi’l-vâsita ve diğeri bilâ-vâsidadır. Ve bilâ-vâsita olan mertebeye **لي مع الله وقت لا يسغني فيه ملك مقرب، ولا نبي مرسل** " hadîs-i şerîfiyle işâret buyurmuşlardır. Zîrâ maksûd vech-i hâssdan olan ahzını beyândır. Ve şol ki vâsita-i Cibrîl’dir –aleyhi’s selâm- bi-tarîki’s-silsiledir. Vech-i âmmddandır. Ve ehlullâh indinde dahî iki tarîk sâbittir. Gerek bi’l-vâsita ve gerek bilâ-vâsita. Zîrâ insân iki nesneyi hâmidir. Biri ceseddur ki ‘akl-ı evvelden beri müselsel gelip vücûd-i hârici bulmuştur. Ve biri rûhtur ki, **"وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي"** ²⁹¹ kerîmesince Cenâb-ı Hak onu bilâ-vâsita nefh eylemiştir.

Kâle eş-Şeyh İsmâil Hakkı –kuddise sirruhu- fi Kenzi’l-Mahfî;

"فمحمد صلي الله عليه وسلم افضل الكائنات و اكمل الموجوداتو انور كل منير و اخطر كل خطير لان الله تعالى خصه بتجليات ذاتية لم يعطها لغيره من الاصفياء فكان الظهور فيه فوق الظهور في غيره فهو المشهود الاكبر الاجلي و المرصد الاعظم الاعلي و قد قال صلي الله عليه لي مع الله وقت لا يسغني فيه ملك مقرب، ولا نبي"

²⁸⁹ İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.2, 920.

²⁹⁰ Kasas, 28/88.

²⁹¹ Hicr, 15/29.

مرسل اي لي معاملة عظيمة مع الله من الوجه الخاص ليست لغيري من المصطفين الاخيار و ان كان الكل لا يخلو عن وجه خاص من حيث الارتباط بينه و بين الله ففرق بين وجه وجه اخر من حيث ضيق الاستعداد و سعته و الا شك ان حضرة النبوة اوسع استعدادا من غيره لانه المظهر التام [111] يعني ان الله تجلي له باسماءه و صفاته و ذاته علي التفصيل فكان ظاهرا به ظهور الشمس ما لنسبته الي ساعر الاجسام المنيرة او ان جانب النبوة ظهر بالله و بانواره ظهور القمر بنور الشمس فانه لا اضواء منه من النيرات فكان المظهر واحدا لا اثنية فيه" ²⁹² inteha

İ hemze'nin kesriyle âhiri sükûn üzere mebnî ta'lîl için bir kelimedir. Zamân-ı mâzîye vesâir ma'nâya delâlet eder. هو mübtedâ' haber-i mübtedâ olmak üzere merfû' ve kâf Cenâb-ı Hakk'a hitâbtır. الذي ism-i mevsûl, من mîm'in fethi ve nûn'nun sükûnu üzere binâsıyla isimdir, الذي ma'nâsınadır. Ve elfâz-ı umûmdan olmakla bu'âd ve tûlden mütenâhî kelâm-ı kesîrden mu'ayyendir. Zîrâ اقم معه dediğin hinde maksûdun ifâde olunmakla cemî'-i nâsın zikrinden kâfi ve vâfi oldu. Eğer böyle demesek herkes ta'dâd ederek âciz ve dem-beste kalacağı der-kâdır.

منه sâd'in kesriyle âhiri meczûmdur. Ve kâf kezâlik Cenâb-ı Hakk'a hitâbtır. منه daki min harf-i cerr-i ibtidâiyye olup, لم يقصدك in fi'iline müte'alliktir. Zamîr-i mansûb-ı gâib-i bâb hüda –aleyhi ekme'lü't tahiyya- hazretlerine râci'dir.

سدت fi'il-i mâzi müfred-müennes mecrûrlardır ki, سد الله تعالى takdîrinde olup ma'lûm olduğundan yâhud ta'zîm için mebnî li'l-mef'ûl olarak ibnâ olundu. سدت harf-i cer عليه fi'ilinin müte'allikidir. Ve zâmir-i gâib men-i mübheme âiddir. [112^a] الطرق fi'il-i mezkûrun nâib-i fâ'ili olmak üzere merfu'dur. Tâ'nın ve râ'nın zammıyla طرق fe'îl vezninde طريق lafzının cem'idir. Ve الأبواب طرق üzerine ma'tûftur. باب lafzının cem'idir.

رده الله fi'il-i mâzi, müfred-müzekker, meçhûl سدت fi'ili üzerine ma'tûftur ki, الله takdîrindedir. بعضاء mecrûrdur. Ve bâ-i cârre رد fi'iline müte'alliktir. Ayn'nın fethi ve elif'in kasrıyla deyneğe denir. Müennes-i semâi'dir. الأدب mecrûr ve muzâfun ileyhdır. Ve izâfet sebebin müsebbibe izâfeti kabîlindedir. Ve ادب fethateynle lugatte zarâfet ve usluluk ki nâsıla kavlen ve fi'ilen lutf-i mu'amele ve hüsn-i münâvele eylemekten ibârettir. Ve ادب bir kuvvet-i râsiha-i nefsiyedir ki muttasıf olan kimseyi mûcib-i şeyn ü ayb olan nesnelere hıfz eder. Ve ıstılâh-ı 'urefâda edeb hıfz-ı hudud-u şer'iyye ve

²⁹² Engin Söğüt, "İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kenz-İ Mahfî Risâlesi Muhtevâ Ve Tahlîli", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 116.

طريق الحق كلها اداب. sülûk-i tarîkat-i mer'iyedir ki ahlâk-1 hasene-i bâtneden ibârettir. ve lizâ edeb dinde emr-i lâzımdır ki şî'âr-1 müslimîndendir. Zîrâ din-i İslâm'ın cümlesi "وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ"²⁹³ kerîmesi delâlet eder.

اصطبل إلى mecrûrdur.²⁹⁴ جر دخل vezninde ahıra denir. Mevkıf-i dâbbe ma'nâsnadır. bu dahî mecrûr. Ve muzâfun ileyhtir. داب 'ın cem'idir. Rûy-i arzda yürüyen cümle hayvana denir. Lâkin isti'mâli merkûb olan hayvânda ki Türkî'de davar ta'bir olunur. Gâlib olmuştur. Hülâsa-i ma'nâ; [112^b] Zîrâ Fahr-i âlem- sallâllahu aleyhi vesellem- Yâ Rab! Senin şol kapındır ki, her kim ki senin hazretine duhûlde seni bâb-1 Hüdâ –aleyhi's-salât ve't-tahâyâ- cihetinden kasd eylemediyse ol kimsenin üzerine cümle turuk ve ebvâbı Cenâb-1 Hakk sedd eylemiştir ki, ol kimse Hazret-i Hakk'a duhûl ve şerâb-1 aşktan bir katrenin ta'amını zevke muktedir değildir. Ve edeb asâsıyla hayvân ahırına redd olunmuştur demektir. Yani ol kimsenin himmeti hayvân gibi batn u fercinin şehveti olup taleb-i ma'rifet-i ilâhiyyede himmeti olmaz. Ve ol kimse rabbinden ve dîninden gâfil ve umûr-u dünyeviyyesinde âgâh olur. Ve bu cümle mutâbaat-1 Resûl-i Hüdâ ve ve şerîat-i garrâya iktidâdan i'râz eylediğindedir.

Pes " وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا □ " ²⁹⁵ mazmûnu üzere hazret-i Hakk'a duhûl murâd eden kimesne bâb-1 feyyâz-1 mutlak olan Seyyidi'l-Enâm'dan –aleyhi's salâti ve's-selâm-dâhil olmak emr-i lâzım ve vâcib-i mütehattimdir. " على بيته وهو ومن اتبعه " kerîmesince ol bâbdan duhûl murâd eden mütevassıldır. Her kim ol hazrete zahûrundan dâhil olmak murâd ederse " أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ " ²⁹⁶ zümresinden olup bir vechile duhûl mümkün olmaz.

²⁹³ Âl-i İmrân, 3/85.

²⁹⁴ Derkenar: Büyük gövdeli deve manasıdır

²⁹⁵ Bakara, 2/189.

²⁹⁶ A'râf, 7/179.

" اللهم يا الله يا رب يا من ليس حجابيه إلا النور ولا خفاؤه إلا شدة الظهور "

" ما من عبد يقول يا راب الا قال الله لبيك يا عبدي " ²⁹⁷ i duâ' dua için -i şerîfine binâen isticâbet-hadîs Musallî Ekber –kuddise sırruhu'l ethâr- inbâ eyledi.

حجابيه merfû' ve zamîr [113^a] münâdiye râci'dir. إلا النور müstesnâ mansûbtur. Ve nûr li-zâtihi zâhir ve li-gayrihe mazhardır. Yani cümle eşyâ onunla zâhir olmuştur. i -i ilâhiyyedendir. Ve ism-kerîmesidelâleti üzere nûr esmâ ²⁹⁸ "اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" müsemânın aynı olmakla zât-ı Hâk –celle ve 'alâ- nûrdur. Pes hicâbı yine kendi aynı olan nûrdur ki, kesret-i mezâhirde zuhûru hicâb olmuştur.

حجابيه merfû' ولا خفاؤه üzerine ma'tûftur. إلا شدة müstesnâ mansûbtur. Şîn'in kesri ve dâl'in teşdidiyle kuvvet ma'nâsına isimdir. الظهور mecrûr ve muzâfun ileyhtir. Ma'nâsı ey halkından hicâbı ancak nûr ve cemî'-i basâir ve ebsârdan hafâsı ancak şiddet-i zuhûr olan Rabb-i Te'âlâ demektir. Bu kelâm hazreti'l-cem' erbâbına nazarladır ki, halkı zâhir Hakk'ı bâtın müşâhede edip, Hakk mirât-ı halk olup mirâtta zâhir olan suver sebebiyle mirât-ı muhtecib olur. Ama makâmi'l-cem' ashabının nazarında emr bunun hilâfınadır ki, onlar Hakkı zâhir halkı bâtın müşâhede edip halk mirât-ı Hakk olup ol mirâtta Hakk zâhir olduğundan mirât olan halk muhtecib olur.

Kâle ba'z'il- ârifîn;

خفي لإفراط الظهور تعرضت

لإدراكه أبصار قوم أخافش

و حظ عيون الخلق من نور وجهه

لشدته حظ العيون العوامش

[113^b] Ve kâle eş-Şeyh Mahmûd el-Hüdâî –kuddise sırruhu-

Hüdâ'ya hamd ve minnet evvel âhir

Ki oldur zâhir ve bâtında zâhir

²⁹⁷ Heysemî, Keşfü'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr, IV, s. 41; Kelâbâzî, Bahru'l-Fevâid, I, s. 128; Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, I, s. 411. Bknz. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1, 211.

²⁹⁸ Nûr, 24/35.

Zuhûru perde olmuşdur zuhûra
Gözü olan delîl ister mi nûra
Güneş zâhir değil midir karındaş
Ne var görmezse ânı çeşm-i huffâş
Hüdâ zâhirdürür mahlûk mestûr
Hilâf anlayub olma Hakdan dûr
'Aceb sun' ve 'aceb sırr-ı ilâhî
Ki olmuşdur 'avâlim cilvegâhı.
Hemân levs-i cehâletden elin yu
Bu kevserden içegör bir içim su
Bu zâhir bildiğine olma mağrûr
Sakın kim ma'rifetden olasın dûr
'Ikâl-ı akl-ı cüz'iyeden halâs ol
Efendi bâdenûş-ı bezm-i hâss ol

" اسألك في مرتبة إطلاقك عن كل تقييد التي تفعل فيها ما تشاءو ما تريد بكشفك عن ذاتك بالعلم النوري

بتحوالك في صور أسمانك و صفاتك بالوجود الصوري "

أسئلك fi 'il-i mâzi, müfred-mütekellimdir. Ve hitâb münâdî olan Cenâb-ı Hakk'adır. Ve sual taleb ma'nâsınadır. لا باحد غيرك بك kavli sebkindedir. Ma'nâsı Yâ Râb! Senden taleb ederim. Seninle ya'nî senin gayrınla değil, demektir. Zîrâ hakîkatte لا موجود الا الله olmakla gayrı yoktur. Ondan taleb oluna. Abdin cemî'-i ahvâl ve efâl ve a'mâli Hak'tan sâdir olmakla suâl ve talebi dahî Hak'la sudur eylemiştir. Ve Hakk'ın gayrı mevcûd olmadığından Musalli Ekber –kuddise sırruhu'l-ethâr- Hak'tan talebinde gayr ile tevessül eylemeyip, yine Hak'la tevessül buyurdu. Ve fi'l-hakîka abdle sâil Hak ve mes'ûl ve mütevessil Hak'tır. Kesret-i mezâhirle zâhir olmuştur.

مرتبة في mecrûrdur. Bi-hasebi'l luga pâye ve menzilet ma'nâsınadır. إطلاق mertebenin muzâfun ileyhidir. Ve izâfet-i beyâniyyedir. Ve kâf Cenâb-ı Hakk'a hitaptır. [114^a]

عن كل تقييد mecrûrlardır. Ve sâni münevvedir. Ya'nî cümle kayddan itlâkın mertebesinde demektir. Merâtib-i vücûdun evveli ahadiyyet ve lâ-taayyün ve itlâk ve zât-ı baht mertebesidir. Ol mertebede Cenâb-ı Hak itlâk-ı hakîki ile mutlak olup hatta

kayd-ı itlaktan dahî mutlakdır. Pes mutlak kaydı beyân-ı itlâk içindir. Yoksa mukayyed mukâbili değildir. Pes Cenâb-ı Hak hazret-i itlâkıyye i'tibâriyle mahsûs ve ma'kûl ve mevhûm ve maznûn her şeyden ganî ve münezzehtir. Ve hazret-i kaydıyye i'tibâriyle mahsûs ve ma'kûl ve mevhûm ve maznûn her şeyde zâhirdir. Meyânda mâ-sivâ olmayıp ayn olduğundan itlâk-ı ayn takyîddir.

التی ism-i mevsûl, müennes, sılası işbû تفعل cümlesidir. Tahtında müstetir انت mevsûle râci' ve mevsûl sılasıyla beraber merfu', mertebenin sıfatıdır. فيها daki فی harf-i cer fi'il-i mezkûra mütealliktir. Ve zamîr-i müennes mertebeye aittir.

ما تشاءو ما تريد merfu'lardır. Ma'nâsı Yâ Râb! Her kayıttan itlâkın olan mertebende, seninle senden talep ederim ki sen ol mertebede meşîyyet-i ilâhiyyen ve irâde-i aliyyen taalluk eylediği şeyleri muktezâ-yı itlâkın olarak işlersin demektir. Zîrâ Cenâb-ı Hak her şey üzere hükmeder. Onun hükmüne mu'akkib ve men' eder bir mâni' yoktur. Ve meşîyyet ile irâdet beyninde fark budur ki, meşîyyet ancak icâda taalluk eder. Ve mütekellimîn indinde ikisi bir ma'nâyadır. Ve örf-i fıkıhta mâ-beynlerinde fark vardır ki, bir kimse zevcesine شنت طلاق demiş olsa meşîyyetin vücûdla iş'ârı olduğundan talâk vâki' olur. Ve eğer [114^b] أردت طلاقك demiş olsa vücûda iş'âr eylemeyip belki talebe iş'âr eylediğinden talâk vâki' olmaz. Ve inde's-sûfiyye –aleyhim ezkâ't-tahiyya meşîyyet ile irâdet meyânında fark vardır ki, Cenâb-ı Hakk'ın feyz-i akdesi hasebiyle hazret-i ilmiyyede a'yân-ı sâbiteye tecellî-i zâtıyla meşîyyet-i ilâhiyyesi ve feyz-i mukaddesi hasebiyle hazret-i kevnîyye de a'yân-ı hâriciyyeye tecelli-i esmasıyla irâdet-i aliyyesi taalluk eder.²⁹⁹ □ "انما قولنا لشيء اذا اردناه ان نقول له كن فيكون" evvelki taalluk sulûhî-i kadîm ikinci talluk tencîzî-i hâdistir.

بكشفك terkiibî بكشفك و اسنك بكشفك sebkinde بك kavli üzere ma'tûftur. Bi-hasebi'l luga keşf kâf'ın fethi ve şîn'in sükûnuyla bir nesneyi setr eden perde ve örtü makûlesini gidermekle ve kaldırmakla açığa çıkarmak ve izhâr eylemek ma'nâsınadır. Ba'zı nüshada نكفيك vâki'dir. عن ذاتك mecrûrdur. بالعلم kezâlik mecrûr. النوري ilmin sıfatı ve âhirindeki yâ nisbiyyedir. Ma'nâsı Yâ Râb! Nûr-i zâtına mensûb ilm-i kadîm-i ezeli ile zât-ı kadîme-i ezeliyye-i mutlakadan keşf ve tecellî ve ezhârın hakkına yani feyz-i akdes i'tibâriyle hazret-i ilmiyye-i kadîmende a'yân-ı sâbiteye olan tecelliyât-ı zâtîyyenin hakkına senden talep ederim, demektir. Ve inde'l-kavm sıfât-ı ayn-ı zât olmakla ilm-i ilâhiyye-i kadîm ayn-ı zât-ı alîmdir. Ve ama esmâ ve sıfât niseb ve izâfât dedikleri ve Musallî

²⁹⁹ en-Nahl, 16/40.

Ekber- kuddise sırruhu el-Enver- hazretlerinin "Fütûhât-ı Mekkiyye"de [115^a] beyân eylediği üzere birbirine münâfi değildir. zîrâ niseb ve izâfâtın hâricde vücûdu olmayıp belki hâricte olan vücûd, vücûd-i hakîkî-i vâhiddir. **و اسنك بتحولك** bu dahî **بتحولك** sebkinde ve **بكشفك** üzerine ma'tûftur. Ve **تحول** tefa'ul vezninde bir yerden âhar yere intikâl eylemek ma'nâsına ise de bunda Cenâb-ı Hakk'ın hazret-i itlâkdan tenezzül ve zuhûrundan ibârettir.

معرۇلاردىر فى صور أسمائك وصفاتك mecrûrlardır. **in** 'صورة صور' cemi'i olup bi-hasebi'l luga şekil ma'nâsınadır ki, Türkî'de kılık ta'bîr olunur. Sâhib-i Kâmûs'un 'Besâir' de beyânına göre sûret-i a'yân-ı eşyâ'nın mâ-bihi'l-inti'âşî olup vesâirlerden mâ-bihi'l-imtiyâzî olan nesneden ibârettir. Ve bu iki gûnedir. Biri mahsûsdur ki hâssa ve âmma belki mutlakâ insan ve ekser-i hayvan onu idrâk eder. İnsanın ve himâr ve feresin bi'l-muâyene suretleri gibi. Ve birisi ma'küledir ki onu hâssa idrâk edip, âmma idrâk eylemez. İnsanın muhtass olduğu akıl ve ru'yet ve her şeyin mahsûs olduğu ma'ânî gibi ve işbu iki neva işbû³⁰⁰ "خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ" kerîmesinde işâret-i Rabbânî vâki'dir. Bunda suver esmâ ve sıfâtın a'yân-ı sâbitesinden 'ibâretdir ki, suverin küllîsi esmâ-i ilâhiyye ve sıfât-ı Rabbâniyye'nin te'sîrinden zâhir olmuştur. Zîrâ avâlimin küllîsi esmâ ve sıfâtın âsârı olup, zât-ı ilâhiyye'nin ve kerîmesince âsârı **اللّٰهُ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ**³⁰¹ yoktur. Ve Cenâb-ı Hakk'ın suverde zuhûr ve tecellîsi hulûl ve ittihâd [115^b] iktizâ etmez. Zîrâ meyânda iki vücûd yoktur. Ve ehlullâhdan abdâl hazerâtının vahdet-i sûret-i asliyye ile min-gayr-i hulûl ve lâ-ittihâd suver-i müteaddidede tebeddül ve temessülleri tahakkuk eyleyince Hâlik-i kadîrin –celle celâlühü- vahdet-i vücûd ile suver-i esmâ ve sıfâta min-gayr-i hulûl ve lâ-ittihâd zuhûr ve tecellîsi bi-tarîki'l-ûla sübût ve tahakkuk eder.

بالوجود câr ve mecrûr tahavvüle mütealliktır. **الصوري** mahallen mecrûr ve vücûdun sıfatıdır. Ve vücûd-ı suver ile murâd vücûd-ı misâlidir. Âlem-i hayâlde ilmin min-gayr-i hulûl ve lâ-ittihâd sûret-i lebende zuhûru gibi. Hulûsa-i ma'nâ Yâ Râb! Vücûd suveriyle esmâ-i ilâhiyye ve sıfât-ı Rabbâniyye'nin suver-i mecâlî ve mezâhirinde tahavvül ve tecellî ve zuhûrun hakkına senden taleb ederim, demektir.

³⁰⁰ el-Â'râf, 7/11.

³⁰¹ el-Âl-i İmrân, 3/97.

"أن تصلي على سيدنا محمد صلواتا تكحل بها بصيرتي بالنور المرشوش في الأزل. لا شهد فناء ما لم يكن و
بقاء من لم يزل"

تصلي fi‘il-i muzâri‘, müfred-muhâtab أن terkîbinde üzere mebnî harf-i nâsb olup أنت mezkûr ile lafzen mansûbdur. Ve tahtında müstetir zamîr-i muhâtab olan mahallen merfû‘ fi‘il-i mezkûrun fâilidir. Kâmil ziyâde-i kemâlî kâbil olduğundan ziyâdetün ba‘de ziyâde salâtı zikr-i salât-ı dâime ve ni‘met-i kâimedir.

تصلي fi‘iline müteallıktır. سيدنا harf-i cerr-i mezkûre harf-i cerri ile mecrûr ve zamîr-i mütekellim ma‘a‘l-gayr âmme-i mahlûkâta şâmildir. Bi-hasebi‘l luga سيد جيد vezninde kavmi beyninde ulû ve azîmi‘l kadr ve serkerde adama denir. Şeyh Muhammed Fâsî –kuddise sırruhu- *Delâilü‘l Hayrât* şerhinde buyurur ki; [116^a] Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine Seyyid itlâkı ehâdis-i kesîre-i sahîhada vârid olmuştur. Ez-cümle Câmi‘-i Tirmîzi‘de ³⁰² "أنا سيد ولد آدم يوم القيامة" mezbûrdur. Ve hadîs-i şefâtte "انطلقوا الى سيد ولد آدم" vâridir. ³⁰³ "أنا سيد الناس يوم القيامة" hadîs-i şerîfi Sahihâyn‘da mezkûrdur. Ve Seyyid kendinden hısâl-i kemâl ve şeref-i tâmm ile kavminin üzerine takaddüm eden kimesneye denir. Ve ba‘zılar gayrısı ona muhtâc olan kâmil ve azîme denir, dedi. Ve ba‘zılar kavmin reisine denir, dedi. Ve ba‘zılar tâatı vâcib olan mâlike denir, dedi. Ve ba‘zılar halîm ve ba‘zılar sahî ma‘nâsınadır dedi. Ve bu cümle ehl-i na‘tın kavilleridir. Ama ehl-i tefsîrin kavli Hazret-i ibn Abbâs –radiyallâhu anhumâ- sey-yid Rab Teâlâya kerîm olan kimesneye denir, buyurdu. Ve Hazret-i Katâde –radiyallahu anh- âbid ve vera‘ ve halîm olan kimesneye denir, dedi. Ve Hazret-i İkrime –radiyallahu anh- sey-yid, gadabı gâlib olmayan kimesneye denir, buyurdu. İmdi Sultân-ı âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerinin siyâdeti istidlâl olunmaktan eclâ ve evzah ve ezhardır. Pes ol hazret min gayri takyîd ve lâ-tahsîs bâsire dünya ve âhirette Seyyid-i âlemdir. "أنا سيد الناس يوم القيامة" hadîs-i şerîfi ancak sûd ve şefâa‘tle zuhûr-i infirâdından ötürüdür.

محمد mecrûr ve münevvendir. İsm-i Muhammed Fahr-i âlem -sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerinin esmâsının beyne‘l-âlemîn eşheri ve inde cemî‘i‘l-müslimîn semâ‘en elezzidir. Ve bu isim sey-yid-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerinin zât-ı şerîfinin [116^b] ilmidir. Kâle Teâla ‘Muhammed Resulullâh’ ve bu isim sıfattan

³⁰² Ebû Dâvûd, "Sünnet", 13; İbn Mâce, "Zühd", 37.

³⁰³ Buhârî, "Enbiyâ", 3; Müslim, "İmân", 327-328.

menkûldür. Zîrâ aslı tef'îl bâbından ism-i mef'ûldür. Ba'dehû nakl olunup ol hazrete ilim kılındı. Ve bu isim ma'nî-i sîga-yı mübâlağadandır. Zîrâ sülâsi mübâlağa kasd için taz'îf olunur. Pes bunla aslı babdan Mahmud olup kasd-ı mübâlağa için tef'îl bâbına nakl olunup, Muhammed oldu. Ve mübâlağa ile zikr-i hamdin merreten ba'de merre tekrârındandır. Pes Muhammed naatta merreten ba'de uhrâ hamd olunan âdeme denir. Ve bu isim Fahr-i kâinât –aleyhi ekmelü't-tahiyât- hazretlerinin zâtına mutâbıktır. Zîrâ zât-ı şerîfleri elsine-i avâlim üzere min külli'l-vücûh hakîkaten ve evsâfen ve halken ve hulukan ve a'mâlen ve ahvâlen ve ulûmen ve ahkâmen Mahmûd'adır. Pes ol Hazret arz ve semâda ve dünya ve âhirette Mahmûd'dur. İmdi dünyâda halk onun sebebiyle hidâyet bulup ulûm ve hikmetle intifâ' eylediklerinden ve âhirette de şefâat-i kübrâ sebebiyle Mahmûd derler. Pes ma'nâ-yı hamd muktezâ-yı lafz üzere tekrar eyledi. Ve ma'a zâlik ol hazret-i Hâmid'dir. Zîrâ her kim ona hamd eylediyse onun ta'limiyedir. Ve ol hazret ale'l-ıtlâk Cenâb-ı Hakk'a Hâmid'dir. Ve onun Cenâb-ı Hakk'a hamdi sebebiyle Cenâb-ı Hak ona elsine-i ıbâd-ı üzere hamd eyledi. Pes -aleyhi's salâti ves'selâm-efendimiz hem Hâmid ve hem Mahmûd'dur ki tenezzül-i emr ve mebde-i fâ'iliyyet haysiyetinden Ahmed ve bülûğ-ı emr ve müntehâ-yı mef'ûliyyet haysiyetinden Muhammed'dir.

mansûb ve münevverdir. **تكحل** [117^a] bâb-ı evvelden veya bâb-ı sâlisten fi'il-i muzâri', müfred-muhâtab, merfû' fâili tahtında müstetir **انت** dir. Bi-hasebi'l luga **كحل** kâf'ın zammı ve hâ-yı mühmelenin sükûnuyla sürmeye denir. **كحل** kâf'ın fethiyle göze sürme çekmek ma'nâsıdır.

fi'il-i mezkûrun mef'ûlü ve âhirindeki yâ-i mütekellim basîretin muzâfun ileyhidir. Ve basîret **عقيدة القلب** ve fitnât ve firâset ma'nâsıdır ki, kalb gözü küşâde olmakla dikkat-i nazar edip bir emrin zâhir ve bâtınını kemâ yenbagî idrâk eder olmaktan ibârettir. Ve ol nûr-i ilâhiyedir. Ve ba'zılar buyurur ki; basîret nûr-i kudslle münevver kalbin bir kuvvetidir. Ona kalb gözü denir. Onunla eşyanın hakâyıkı ve bevâtını ru'yet olunur, basar ile eşyanın suveri ve zevâhiri ru'yet olunduğu gibi. Ve hukemâ buna âkile-i nazariyye derler.

bu dahî mecrûr nûr'un mecrûr ve bâ-i cârre **تكحل** fi'iline mütealliktir. **المرشوش** bu dahî mecrûr nûr'un sıfatıdır. **في الأزل** kezâlik mecrûrdur. Ve ezelin beyânı bâlâda mürûr eyledi. Hülâsa-i ma'nâ Yâ Allah! Senden Seyyid-i âlem Muhammed –sallâllahu aleyhi vesellem-efendimiz hazretlerinin üzerine salât etmekliği taleb ederim. Öyle salât ki ol salât berekâtıyla ezel-i âzalde reşş olunmuş ve serpilmiş nûr ile basîret ve kalp gözümü

sürmele demektir. Bu fikrada istiâre bi'l-kinâye vardır ki, nûru tenvîr ve tezyin-i bâtin eylediğinden sürmeye teşbîh olunmuştur. Ve sürme basarı tenevvîr ve teyzîn eylediği gibi salât-ı [117^b] şerîfe berekâtıyla nûr dahî basîret-i tenvîr ve tezyîn eder. Ve isbât-u kuhl istiâre-i tahyîliyyedir. Zamâir-i ashâb-ı urefâta hafî olmaya ki, bunda

"إن الله خلق الخلق في ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن أصابه من ذلك النور اهتدى و من أخطأ فقد ضل و غوى" 304

Hadîs-i şerîfine işâret vardır. في الأزل kavliyle Cenâb-ı Hakk'ın halkı halk edip üzerlerine reşş-i nûr eylediği kadîm olduğuna işâret eyledi. Ve hudûs bize zâhir olmasına nisbetledir. Eğer halk-i hâdis ve reşş-i ezeli nîce olur denilirse إن الله خلق الخلق في ظلمة hadîs-i şerîfin ma'nâsı قدر الخلق demektir. Ve takdîrât ise a'yân-ı sâbitedir. Ol dahî ezeli'dir. Ve reşş-i nûr dahî a'yân üzerine olmuştur diye cevap verilir. Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-athar- hazretlerinin isti'dâdı verâset-i Ahmediyye ve hatm-i velâyet-i hâssa-i Muhammediyye hasebiyle ekmel ü evsa' isti'dât olup bu salat ile ezelde kendi için olan şeyin zuhûrunu talep eyledi.

âhiri meftûhtur. Ve lâm-ı ta'liliyye تحلل fi'iline mütealliktir. Fâ'ili tahtında müstetir انا zamîridir. شاهد mensûb فناء fi'ilinin mef'ûlüdür. âhiri meczûmdur. و بقاء من لم يزل nûr ile sürmelendiğinden mâ-sivâllâh'ın fenâ ve izmihlâl ve in'idâmını ve Cenâb-ı Hakk'ın bekâ ve devâm ve istimrârını a'yn-ı basar ve basîret ile müşâhede [118^a] ve mu'âyene edem, demektir. Zamâyir-i erbâb-ı tahkîke ma'lûmdur ki fenâ levâzım-ı beşeriyyenin fikdân ve in'idâmdan ibârettir. Ki, üç mertebe üzerinedir. Evvelki fenâ-i ef'âldir. Ki, sâlik kerîmesince kendi "وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ" 305 ef'âlden fânî olup ve cümle ef'âl Cenâb-ı fa'âl-i bî-çûnun fi'li olduğunu bilip Hazret-i Ma'sûku mirât-ı ef'âlden müşâhede eylemektir. İkinci fenâ-i sıfâttır ki, sâlik "لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ" 306 ile kemâl -kerîmesince kendi sıfâtından fânî olup sıfât ile mevsûf ancak Cenâb-ı Hak idüğünü bilip Hazret-i Ma'sûku mirât-ı sıfâttan müşâhede eylemektir. Üçüncü fenâ-i zâttır ki, sâlik "كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ" 307

³⁰⁴ Tirmizî, "Îmân", 18; İbn Hanbel, II, 176.

³⁰⁵ el-Kasas, 28/68.

³⁰⁶ el-Şûrâ, 42/11.

³⁰⁷ el-Kasas, 28/88.

demektir. Buna 1 beyân -1 ilhâm-i şerîfiyle lisân-hadîs ³⁰⁸"كان الله ولم يكن معه شيء" Hazret-i İmâm Alî'den sâdır olan ³⁰⁹"وهو الآن على ما عليه كان" tetimme-i münîfesine işâret vardır.

Musallî Ekber –kuddise sırruhu'l ather- vâris-i ekmel-i Muhammedî –aleyhi salâvati'l-ahadî- olduklarından kendiye cemi'-i etvâr ve edvârdan ve tecellîyât-ı ef'âl ve sıfât ve zâttan cem' ve cem'u'l-cem'den fenâdan ve bekâdan ilâ mâ-şâallâh ne kadar merâtib ve makâmât var ise nefsen ve kalben ve rûhen ve sırren keşf olup, avâlim-i erba'a denilen mülk ve melekût ve ceberrût ve lâhût dahî esrârıyla feth olup makâm-ı verâsete vaz'-ı kadem ve Hazret-i Resûlullah'ın deyu duâ ³¹⁰"اللهم أرني الأشياء كما هي" buyurduklarına mahrem ve gavsıyyet-i kübrâ müyesser olduklarına işârettir. Tâlib-i sâdik ve râğıb-ı âşıkın tekâmül-i merâtib ve makâmâttan murâdı budur. Bundan ziyâde tafsîle izin yoktur. Ârife bu remiz ve işâret kâfidir. Zamâyir-i tâlibân-i urefâya rûşenâ ola ki, vücûd-i mahz-ı zâtî-i Hak zevât-ı mevcûdâtın cemî'inde sârî ve hükmü zâhirdir. Ve âlem cemi'-i eczâsıyla a'râz [119^b] olup, ma'rûz u kayyûm vücûd-i Hak'tır. Ve âlem için vücûd-i Hak i'tibâriyle üç mavtın olup biri vahdet ile müsemmâ taayyün-i evveldir ki, bunda âleme şûunât-ı zâtıyye tesmiye olunur. Ve biri vâhidiyyet ile müsemmâ taayyün-i sânidir ki, bunda âleme a'yân-ı sâbite ve hakâyık-ı ilmiyye tesmiye olunur. Ve sâlisi vücûd-i hâricîdir ki bunda âleme a'yân-ı hâriciyye tesmiye olunur. Pes, mavtın-ı sâniide mezkûr hakâyık-ı mümkünât-ı kevniyye olan a'yân-ı sâbite hakkında ehl-i hakîkat "الاعيان ما شمت رايح ة الوجود" demişlerdir. Zîrâ hakîkatte "لا موجود إلا الله". Ki, vücûd-ı vâcibü'l-vücûdudur. Ondan gayrı mevcûd yoktur. Ve her şeyde müdrîk olan esmâ ve sıfât haysiyyetinden evvelâ vücûd-i Hak'tır. Sâniyen vücûd-i Hakk vâsıtasıyla ol şey idrâk olunur. Kemâ kâle es-Sıddîk'ul- Ekber – radiyallâhu anh- رأيت شيئا الا و رأيت الله قبله bu bahsin tafsîli "Turfetü'l-Müstersele Ala't-Tuhfeti'l-Mürsele" nâm eser-i hakîrde tahrîr-kerde-i fakîrdir. وأخرجني و vâv mâ-ba'dını mukaddem mezkûr ان تصلى kavli üzerine 'âtîfe olmakla sadr-ârâ-yı 'ibâre oldu. أخرج hemze-i katı'la fi'il-i du'â olup âhiri meczûmdur. Fâ'ili tahtında müstetir Cenâb-ı Hakk'a aît انت zamîridir. Ve mefûlü zamîr-i mütekellimdir.

³⁰⁸ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II, 130.

³⁰⁹ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II, 130.

³¹⁰ İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, C.1, 839.

معرررر ve b4-i sebebiyye أخرج fi'iline mtealliktir. Ve l4m-1 ta'r4f ahd-i zikr içindir. عليه terk4bindeki علي harf-i cerri sal4ta mtealliktir. Ve zam4r Fahr-i 4lem –sall4llahu aleyhi [120^a] veselleme r4ci'dir. مة من mecr4rdur. Bi-hasebi'l luga ظمة z4'nın zammiyle karanlığa denir. ř4rih-i K4m4s şeyh M4rtez4 –kuddise s4rruhu- der ki; n4r ile zulmet beynlerinde تقابل العدم والملكة vardır. Z4r4 zulmet tek4b4li'l-adem ve'l-m4lket vardır. Z4r4 zulmet ' عدم النور عما من شأنه أن يستنير ' ile ma'r4ftur. Ve ba'zıları n4ra m4n4fi arazla ta'r4f eylemekle ona g4re tek4b4l-i tez4d olur. Mevt ve hay4t gibi.

أنايي 4hirinde y4-i mteakellimle zulmetin muz4fun ileyhidir. Fi'l-asl انا zam4r-i mteakellimdir ki, T4rk4'de ben ta'b4r olunur. Y4-i masdariyye ile eniyye ve en4niyye benlik ma'n4sıdır. Lis4n-1 s4fiyye'de eniyye ve en4niyye benlik manasıdır ve lisan-1 s4fiyyede eniyye ve en4niyye bir kimse kendi hak4kat-i b4t4nını v4c4d-i v4hid-i Hak Te4l4'nın gayrı zan ve vehm-i b4t4n4 eylemekten 'ib4rettir. Pes s4l4ktan maks4d dahi bu vehmiyyet-i gayriyeti nefy eylemektir. Ve bu nefy kelime-i tayyibenin şatr-1 evveli olan "l4 il4he"nin ma'n4sıdır. İsb4t-1 v4c4d-i Hak şatr-1 s4n4si olan "illall4h" ma'n4sının aynıdır.

إلى النور mecr4rdur. Ve harf-i ta'r4f ahd için olup n4r-i il4h4dir. H4l4sa-i ma'n4 –aleyhi ekmel4't-tah4y4- eylediğim sal4t-1 a'z4me berek4tı sebebine Y4 R4b! Beni benliğim olan nefsi emm4re-i bi's-s4' zulmetinden n4r-i il4hiyyen olan n4r-i tevhid ve ma'r4fet ve ayne'l-yak4ne ihr4c eyle. T4 ki, ř4h4dumda zulmet-i en4niyyet kalmaya demektir.

ومن قبر bu dah4 mecr4r ve m4-kabline ma't4ftur ki, مة من قبر اخرجني من قبر جسمانيي 4hirinde y4-i mteakellim ile kabrin muz4fun ileyhidir. Bi-hasebi'l luga cism-i ins4nın [120^b] ves4ir hilkati 'az4m ve mteşahh4s olan env4'-i hayvanın beden ve a'z4larının cem4'atine ya'n4 mecm4'una denir. Cem'i ecs4m ve c4s4m gelir. Pes kabrin cism4niyyete iz4feti bey4niyyedir ki, tedb4r ve tasarrufta erv4hın ecs4ma ta'alluku olduğundan ecs4m kub4r-i erv4htır. Ama kabri cism4niyyetten hur4c eden 4rifler hakkında 4yle olmayıp belki onlar ارواحكم اشباحكم اشباحكم ارواحكم kab4lindedir.

إلى جمع الحشر mecr4rlardır. Ve iz4fet şey'in kendi nefesine iz4feti kab4lindedir ki, te'kid içindir. Z4r4 حشر bir cem4'ati makarr u me'v4larından nak4r 4zere iz'4c ve ihr4c eylemeye mevz4'dur. Ba'dehu cem4at m4labesesiyle cem' ma'n4sına isti'm4l olundu. Ve lis4n-1 s4fiyye'de cem' "شهود الحق بلا خلق" ile ma'r4ftur. Mak4m-1 kurb-i fer4izdir.

muvaḥhid ve muvaḥhad ve tevḥîd bir olur. Nitekim Şeyhü'l-İslâm Hâce Abdullah el-Ensârî -kuddise sırruhu- hazretlerinin lisân-ı dürer-bârlarından bu tevḥîd-i zâtının remz ve hakîkati cârî olmuştur.

ما وَّحَدَّ الْوَاحِدَ مِنْ وَاحِدٍ

إِذْ كَلَّ مِنْ وَحْدِهِ جَادِدٌ

تَوْجِدُ مَنْ يَنْطِقُ عَنْ نَعْتِهِ

عَارِيَةٌ أَبْطَلَهَا الْوَاحِدُ

تَوْحِيدِهِ إِيَّاهُ تَوْحِيدِهِ

و نَعْتٌ مِنْ يَنْعَتِهِ لِأَحَدٍ

ما mevsûledir. تطهري tef'îl bâbından fi'il-i muzâri' müfred- muhâtab merfu' olup, fâ'ili tahtında müstetir انت ve mef'ulü zamîr-i mütekellimdir. تطهري pâk eylemek ma'nâsıdır. به de bâ-i [122^b] carre-i sebebiyye fi'il-i mezbûra mütealliktir. Ve zamîr mevsûle âiddir. من رَجَسَ الشَّرْكَ وَالْإِشْرَاقَ mecrûrlardır. رَجَسَ râ'nın kesriyle sâhib-i Kâmûs'un "Besâir'de" beyânına göre necis ve murdâr ma'nâsına mevzû'dur. Ve ol dört vecih üzere olur. Min ciheti't-tab' olur; necis harf gibi. Ve min ciheti'l-a'kl olur; şirk ve şek ve gümân gibi. Ve min ciheti'ş-şer' olur; hamr ve meysir ve lahm-i hıncîr gibi. Ve min ciheti'l-ecl olur; meyte gibi. Tab'an ve a'klen ve şer'ân murdârdır. Sâirleri bunlara kıyas oluna. Pes bu takdîrce ricsin şirke izâfetî beyâniyyedir. Ve şirk şin'in kesriyle vâhid-i hakîki olan zât-ı ecell ü a'lâya hâşâ şirk isnâdına denir. Lisân-ı sûfiyye'de vücûd-i Hak'tan gayrı vücûd i'tikâd eylemek ma'nâsıdır ki, "كل شيء هالك" ı a'yândır. Ve işrâk ma'tûftur. Hemze'nin -i vücûd kgayr-kerîmesinde adem³¹⁶ "إل وجهه" kesriyle Hüdâ-yı müteâ'la gayrıyı hâşâ şerîk eylemek zu'm bâtilında olmak ma'nâsıdır. Lisân-ı sûfiyye'de Hakla beraber mevcûd-i âhir i'tikâd eylemek ma'nâsıdır. ³¹⁷ "كل من عليها فان (٢٦) ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاکرام (٢٧)" kerîmesinden vücûd-i âhir olmadığı 'ayândır. Pes, bu beyâna göre hülâsa-i ma'nâ Yâ Râb! Kendi kendini tevḥîd-i ilâhiyyen olan ma'ârif ve ulûm semâsından beni vücûd-i mâ-sivâ ve mevcûd-i ahar i'tikâdı olan şirk ve eşrâk necâset ve murdârlığından tathîr eder şeyi benim üzerime ifâza ve irsâl eyle demektir.

³¹⁶ el-Kasas, 28/88.

³¹⁷ er-Rahmân, 55/26-27.

"و أما الإحياء المعنويّ بالعلم فتلك الحياة الإلهية الذاتية العلمية النورية التي قال الله تعالى فيها: " أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ " ³²² فكل من أحيأ ميئاً فأحييناه و جعلنا له نوراً يمشي به في الناس فكل من أحيأ نفساً ميئاً بحياة علمية في مسألة خاصة متعلقة بالعلم بالله فقد أحيأ بها وكانت له نوراً يمشي به في الناس بين أشكاله أي بين أشكاله في الصورة "

Ya'nî ama ihyâ-ı ma'nevî ilim vâsıtasıyla hâsıl olur. Pes, ihyâ-u ma'nevîden hâsıl olan hayât-ı ilâhiyye-i zâtiyye-i ilmiyye-i nûriyyedir. Ve bu hayât hakkında Cenâb-ı Hak : " او من كان ميتا فأحييناه وجعلنا له نوراً يمشي به في الناس " ³²³ cehl ile meyt Yanibuyurmuştur. olan kimesneyi biz hayât-ı ilmiyye ile ihyâ eyledik ve ol kimse için biz bir nûr kıldık ki, ol ilimdir nâss beyninde ol nûr ile gezip isti'dâtlarında olan şey'i idrâk eder. Pes, her kim ki, cehl ile meyt olan nefsi ilm-i billâha müte'allika mes'ele-i hâssada hayât-ı ilmiyye ile ihyâ eylese [124^a] tahkîk ol kimse ol mes'ele ile onu ihyâ eder. Ve ol mes'ele ona nûr olup, onunla nâss beyninde ya'nî sûrette onun eşkâli ve emsâli beyninde meşî eder. Bunun tafsîli şerh-i Füsûs'ta mezbûrdur.

"واجعل لي نوراً أمشي به في الناس فأرى به وجهك أينما توليت بدون إشتباه ولا إلتماس ناظراً بعين الجمع والفرق فاصلاً بين الباطل والحق دالاً بك عليك وهدايا بإذنك إليك يا أرحم الراحمين "

hemze-i vasıl ile âhiri meczûm fi'il-i du'âdır. لي fi'il-i mezbûrun mef'ûlûdür. mansûb ve münevven أمشي fi'il-i muzâri' nefsi mütekellim-i vahde olup takdîren merfû'dur. به deki bâ cârre أمشي fi'iline mütea'lliktir. Ve zamîr-i gâib, nûra aiddir. في الناس mecrûrdur. Bu takdîrce hülâsa-i ma'nâ Yâ Râb! Kurb-i ma'nevîne vusûlüm için "نورهم يسعى بين ايديهم وبإيمانهم" ³²⁴ zümresinden eylemeyip "ومن لم يجعل الله له نوراً فما له من نور" ³²⁵ eyle ki, ol nûr sebebisyle nâs beyninde zümresine ilhâk edip, bana nûr 'itâ ³²⁵ وبإيمانهم yürüyem, demektir. Yâhûd ânifen bâlâda beyân olunduğu üzere nûr ile murâd ilm-i billâhdır. Pes, bu takdîrce hülâsa-i ma'nâ Yâ Râb! Benim için bir nûr kıl ki, ol ilm-i billâhtır. Onunla nâss beyninde ya'nî sûrette eşkâl ve emsâl mâ-beyninde gezip onların isti'dâdlarında olan şey'i idrâk edem, demektir.

emşî fi'ili üzerine ma'tûftur. أرى وجهك fi'ilinin mef'ûlü olup Cenâb-ı Hakk'a âid olan kâf-ı hitâba muzâftır. أينما أرى'nın zarfidir. توليت tefa'ul bâbindan fi'il ma'a fâ'il

³²² el-Enâ'm, 6/122.

³²³ el-Enâ'm, 6/122.

³²⁴ en-Nûr, 24/40.

³²⁵ et-Tahrîm, 66/8.

cümlesi mâ'nın sıfatıdır. Yâhud sılasıdır. **بدون** cârr ve mecrûr **أرى** fi'iline mütealliktir. **ولا إلتماس** izâfetle [124^b] mecrûr ve münevvenlerdir. Ve ikisi de benzemek ma'nâsına olmakla **ولا إلتماس** 'atf-1 tefsîr yâhûd murâdifiyle te'kîddir. Ve yâhûd halk-1 cedîd i'tibâriyle 'atf-1 te'sîsîdir. Hülâsa-i ma'nâ Yâ Râb! İlm-i billâh olan nûr sebebiyle enfüs ü âfakta herhangi şey'e tevellâ ve teveccüh eder isem vech-i ilâhiye ve zât-1 'aliyyeni mahsûsât ve mevhumâtta zuhûr eylediğinde hiç bir şey'e benzetmeyerek zâhiren basarım ve bâtinen kalbim ile göreyim demektir. ³²⁶ "ولله المشرق والمغرب فأينما" kerîmesince muvahhid zâhiren ve bâtinen, hissene ve aklen herhangi cihete tevellâ ederse, vechullah ya'nî zâtullah ol cihettedir. Ve herhangi şey'e teveccüh eder ise, ol şey'i vücûd-i vâhid-i Hak'ın takdîri ve tasvîridir.

الجمع والفرق. **بعيني** ve **في** bâ'zanu'n-nüshah fi'ilinden hâl olmakla mansûbtur. mecrûrlardır. Ya'nî cem' ve fark gözüyle nazar edici olduğum halde demektir. İlm-i şerîfe pûşide olmaya ki, fark ikâmet-i vezâyif-i ubûdiyyet ve emsâli ahvâl-i beşeriyyeye lâyük olup abde nisbet olunan şeydir. Ve cem' ibdâ'-i ma'ânî ve ibdâ-i lutf u ihsân ve emsâlî kibel-i Hak'tan olup abdden selb olunan şeydir. Ve bunun ikisi de abde lâzımdır. Zîrâ farkı olmayan kimsenin 'ubûdiyyeti yoktur. Ve cem'î olmayan kimsenin ma'rifeti yoktur. Pes, " ³²⁷ "كعبك" kerîmesi makâm-1 farka işâret-i isbât-1 'ubûdiyyettir. " ³²⁸ "نستعين" kerîmesi taleb-i cem'a işârettir. [125^a] Pes, tefrika bidâyet-i irâdet ve cem' nihâyet-i irâdetdir. Ve hazret-i imâm Ali- radiyallâhu anh- el-cem'u bilâ-fark zendeka, ve'l-farku bilâ-cem' ta'tîl ve'l-cem'u maa'l-fark tevhdîd buyurmuştur. Ve cem' ve farkın vech-i âhar üzere beyânı bâlâda murûr eyledi.

الباطل والحق bu dahî mansûbdur. **بين** mansûb hâl-i müterâdife veya mütedâhiledir. **فاصلا** mecrûrlardır. Ya'nî Hak ile bâtıl beynini hükm-i kat'îyle fasl edici olduğum halde demektir. Bâtıl ile murâd vâkı'a-1 mutâbık olmayan hüküm ve Hak ile murâd vâkı'a mutâbık olan hükümdür. Yâhûd bâtıl ³²⁹ "أصدق كلمة قالها شاعر لبيد إلا كل شيء ما خلا الله باطل" hadîs-i şerîfince bilâ-vücû-1 ma'dûm-1 mukadder-i sâbit olan mâ-sivâllahtır. Ve Hak zât-1 eccl ü a'lâ olan vücûd-1 vâhid-i Hak'tır. **لا بك** **مستدلا** fi-ba'zi'n-nüshah **دالا** kavli **لا**

³²⁶ el-Bakara, 2/115.

³²⁷ el-Fâtiha, 1/5.

³²⁸ el-Fâtiha, 1/5.

³²⁹ Buhârî, "Edep" 90.

بنفسى sebkinde olup kurb-i nevâfile işârettir. عليك ya'nî Yâ! Râb! Seninle senin üzerine delâlet edici ve doğru yolu gösterici olduğum halde demektir. Yâhûd nüsha-i sâniyeye göre Yâ! Râb! Mâ-sivân olmadığından senin ahadiyyetine senin vücûdunla istidlâl ederim. Zîrâ ki 'Lâ mevcûde illallâh'sın' demektir. وهدايا mâ-kabline ma'tûftur. ياذنك mecrûr ve kâf-1 hitâba muzâftır. Ve harf-i cerrin müteallikî هاديا kelimesidir. إليك ya'nî Yâ! Râb! Bana tâbi' olanları senin emr ve irâde ve izn-i şerîfinle senin ma'rifetine ki her şeyde mütecellî ve zâhir olduğuna ve fenâ-fillâh ve bekâ-billah mertebelerine irşâd ve lütufla delâlet edici olduğum [125^b] hâlde demektir. ياالرحمين المرحمين يا أرحم ey cümle rahmet edicilerden ziyâde rahmet eden Hüdâ-yı bî-çûn demektir. Zîrâ cümle-i râhimîn onun her şey'i vâsia olan rahmet-i ilâhiyesi âsârındandır.

"وصل وسلم على سيدنا محمد صلواتا تتقبل بها دعائي وتحقق بها رجائي"

fi'il-i duâ'dır. Musallî Ekber –kuddise sırruhu'l el-athar-

"لا يرد الدعاء بين الصلاتين نوري ظاهر و ختام مسك فليتنافس المتنافسون" sırrı bâhir olsun için îtâ eyledi. على سيدنا محمد mecrûrlar. Ve sâni münevverdir. Ve zamîri nev'-i beşerden ibârettir. و سلاماً و صلواتاً mâ-kabline te'kîd için vâridir. Mansûblardır. Ve tenvîn ta'zîm içindir. Ma'nâsı Yâ! Râb! Seyyid-i âlem Muhammed- sallâllahu aleyhi vesellem efendimiz hazretlerinin dünyada zikrini a'lâ ve da'vetini hüveydâ ve şerî'atini ibkâ eylemekle ve 'ukbâda ümmetine şefâat ve taz'îf-i ecr ü mesûbatla salât-1 'azîme ve selâm-1 celîle eyle demektir. Ba'zı nüshada و سلاماً lafzı mahzûftur. تتقبل tefa'ul bâbından fi'il-i muzâri', müfred-muhâtab merfû'dur. Bi-hasebi'l-luga تقبل bir nesneyi kabul etmek ma'nâsnadır ki, red etmeyip almaktan ibârettir. Bir işi ve bir nesneyi bir âdeme tekfîl ve uhde-i iltizâmına tefvîz ve ilzâm eylemek ma'nâsnadır.

بها'daki bâ-yı cârre تتقبل fi'iline mütealliktir. Ve zamîr-i tesniye sâlat u selâma âiddir. ببركتها takdîrindedir. Ve سلاما lafzı sâkıt olan nüshalarda بها vâki'dir. دعائي fi'il-i mezkûrun mef'ûlü olup, âhirinde ki yâ-i mütekellime muzâftır. Dâl'in zammıyla رغبته ma'nâsnadır ki, niyâz ve ibtihâlde dergâhına [126^a] hayır ve rahmet ricâsından ibârettir.

وتحقق tef'îl bâbından fi'il-i muzâri' müfred-muhâtab, merfû' olup, mâ-kabline ma'tûftur. Bi-hasebi'l-luga تحقيق bir nesneyi vâcib ve sâbit kılmak ve tasdîk eylemek ma'nâsnadır. بها kezâlik سلاما lafzı sâkıt olan nüshada بها vâki'dir. دعائي رجائي gibidir. Râ'nın fethiyle ummak ve ümîd eylemek ma'nâsnadır. Hülâsa-i ma'nâ Yâ Râb! Bu salât-1 şerîfe-i mübârekenin evvelinden âhirine dek ادعوني emr-i şerîfine imtisâl niyeti

ile eylediğimiz münâcât ve ricâ ve da'avâtım hakkında ³³⁰ استجب لكم va'd-i kerîmîni incâz eyleyip duâmı kabûl ve tasdîk ve ricâmı isbât ve tahkîk eyle, demektir. İmdi Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-ezher Ve tab'an ve ta'mîmen ³³¹ "اذا صليتم على فعمموا" emr-i şerifine imtisâl edip buyurur.

"وعلى آله الشهود والعرفان وأصحابه أصحاب الذوق والوجدان

ما انتشرت طرة ليل الكيان واسفر جبين نهار العيان"

آل mecrûrdur. Zamîr server-i kâinâta –aleyhi ekmelût'tahiyyât- râci'dir. Ve آل kelimesinin aslı اهل'dir. اهل'den murâd ehl-i beyt ve cümle-i mü'minîn ve müttakîndir. Ki akraba ve evlâd ü 'îyâl ve etbâ' u ehîbbâ ve esdikâsından ibârettir. Celâl Devvânî – kuddise sırruhu- "Heyâkilü'n-nûr" şerhinde beyân eylemiştir ki, مصطفى آل aleyhi mine's-salavât asfahâ- iki nev' olup biri bi-hasebi'l-nesebdir ki, eşrâf ve sâdâtır, onlara sadaka haramdır. Ve diğeri bi-hasebi'n-nisbedir ki, kemâl-i suveri ve hakîki hasebiyle mensûbîn-i hazret-i risâlet-penâhdırlar. Ve kemâl-i suverî ile müntesib olanlar ilm-i şerî'at vesilesiyle müntesib olan ulemâ-i şer'dir. Ve kemâl-i hakîki ile müntesib olanlar [126^b] evliyâ-i tarîk ve ulemâ-i hakîkattir. Bunlara dahî sadaka menziletinde olan taklîd bi'l-gayr harâmıdır. Şeyh Şerâfeddîn Dâvûd-i Kayserî – kuddise sırruhu- *Fusûsu'l-Hikem* şerhinde buyurur ki, Fahr-i âlem'in-sallâllahu aleyhi vesellem- آلى ehlî ve akâribidir. Ve ol Hazrete karâbet yâ sûreten fakat olur ve yâhûd ma'nen fakat olur. Veyâ sûreten ve ma'nen olur. Her kimseye ki, ol Hazretin nisbeti sûreten ve ma'nen sahîh olursa ol kimse halîfe ve kâim-makâmıdır. Gerek ol kimse Seyyid-i âlemden mukaddem olsun -ekâbir-i enbiyâ ve mürselîn gibi- ve gerek muâhhir olsun –evliyâ-i kâmilîn gibi- ve her kimseye ol Hazretin nisbeti fakat ma'nen

sahîh olursa mü'min-i âl-i Firavn ve sâhib-i ³³² ve emsâli evliyâ-i sâlîfe gibi ol kimse veled-i rûhudur. Ve bu karâbet ma'neviyyeye işâreten ³³³ "سلمان منا" buyurmuştur. Ve her kimse ki ol Hazretin nisbeti fakat sûreten sahîh olursa ol dahî ya bi-hasebi tıyniyye olur sâdât ve şürefâ gibi. Veya bi-hasebi dîniyye olur müctehidîn

³³⁰ el-Mü'min, 40/60.

³³¹ Şemseddin es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-Hasene*, 61. Bknz. Bursevî, *Rûhul-Beyân* C.15, 473.

³³² T.N.: Bu kısım okunamadı.

³³³ Hâkim, Müstedrek, III, s. 691; Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, VI, s. 213.

vesâir ulemâ ve sulehâ ve mü'minîn olan ehl-i zâhir gibi. İmdi karâbet-i mu'tebere-i tâmmе sûret ve ma'nâyı câmi'a olan karâbettir. Ve ba'dehu karâbet-i ma'neviyye-i rûhiyyedir. Ve ba'dehu karâbet-i sûriyye-i dîniyyedir. Ve ba'dehu karâbet-i tıniyyedir.

الشهود آل mecrûrlardır. آل lafzı محمد آله den bedel külldür. Ve شهود onun muzâfun ileyhidir. İmdi شهود , شهود الحق , شهود ile ta'rîf olunduğuna göre آل الشهود erbâb-ı makâmi'l-cem'dir. آل الشهود [127^a] mezâhir-i halkıyyede Hakk'ı müşâhede eden ehl-i hazreti'l cem'dir.

والعرفان dahî mecrûr ve شهود üzerine ma'tûftur. Bi-hasebi'l-luga عرفان ayn'nın kesriyle bilmek ma'nâsıdır. Sâhib-i Kâmûs'un 'Besâir' de beyânına göre ilim ve ma'rifet beyninde fark vardır. Zîrâ ma'rifet bir şey'i tefekkür ve eserini tedebbür ile bilmekten ibâret olmakla ilmin mefhûmundan ehass olur. Bunun mukâbili inkâr ve ilmin mukâbili cehldir. Ve ilim vech-i küllî ile bilmek ve ma'rife vech-i cüz'î ile bilmek ma'nâsıdır. Bu cihetten Hak Teâlâya ma'rife isnâd olunmaz. Kezâlik Hak Teâlâya ilim ta'diye olunmaz. İntehâ. İmdi bu beyândan ma'lûm oldu ki, âl-i irfân ehl-i sülûk ve erbâb-ı ayne'l-yakîndir. Zîrâ onlar evvela eser ve ef'âlden müessir ve fa'âl-i mutlaka sâniyen sıfâttan mevsûf-i hakîkiye sâlisen vücûd-i vâhid-i hakîkiye ma'rifet tahsîl ederler. Ve sülûktan maksûdları dahî bu ma'rifet ve ilm-i billâhtır.

وأصحابه آل üzerine ma'tûf olmakla mecrûrdur. Ve zamîr Seyyidi's-sadât – aleyhi ekmelü't-tahiyyâta- âiddir. Ve أصحاب sâhabenin cem'idir. Ve inde'l-ba'z أصحاب'un ve صاحب'in cem'idir. Ve sâhib hüsn-i ülfet edip yâr u hemdem olan âdeme denir. Hazret-i Resûl-i Ekrem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretleriyle mü'min olarak hâl-i hayatında âlem-i dünyâda müte'âriften müctemi' ve ol hâl üzere 'âzim-i dârü'l-bekâ olan zevât-ı kirâma sahâbe denir. Ve fazîlet-i sohbet bir şeye adîl olmadığı müttefik-i cumhûrdur. Ve sûfiyye-i kirâm hazerâtı indinde sahâbe ilâ âhiri'z-zamân [127^b] Seyyid-i Enbiyâ- aleyhi ekmelü't tahâyâ- hazretleriyle mülâkât edip îmân üzere irtihâl-i âlem-i âhîret eden kimseye denir. Ve evliyâ-i kâmil için ol hazretle yakazada ictimâ' vardır. Ve inde ehlullâh onlar zümre-i âshâbtan ma'dûddur.

أصحاب الذوق آل الشهود i'râbı gibidir. Bi-hasebi'l-luga zevk zâl-i mu'cemenin fethi ve vâv'ın sükûnuyla tatmak ma'nâsıdır. Ve lisân-ı sûfiyyede zevk itlâk olunup evvel-i mebâdi-i tecelliyât murâd olunur. Ve şürb itlâk olunup evsat verâ itlâk olunup, âhir-i tecelliyât murâd olunur. Zîrâ abd menâzil seyirinde menzil-i berk ki, duhûl-i hazret-i

mümkinâtın ademî aslı olup intişârı zuhûr-i bi'llahdan kinâyet olduğuna işârettir. Zîrâ mümkinâtın fi hadd-i zâtihâ intişârı fenâ ve izmihlâlidir.

مدن اسفار: if'âl bâbından fi'il-i mâzi, müfred-gâib olup, انتشرت üzerine ma'tûf. Ve مدن اسفار sebkindedir ve اسفار hemzenin kesriyle sabah yeri açılıp aydınlanmak ve münkeşif olmak ma'nâsındır.

جبین: cîm'in fethi ve bâ'nın kesriyle fe'îl vezninde fi'il-i mezkûrun ismi olmak üzere merfû'dur. Bi-hasebi'l-luga cephenin her iki uçlarına denir ki iki tarafından cebheyi her iki tarafından takdîs ederek kaşlar ile başta kıl bittiği yerin mâ-beyninden ibârettir. Onun mâ-verâsına sudğ denir ki, dolun ta'bir olunur. Bunda murâd tulû'-i nûr-i sabahtır.

العيان: ayn'ın kesriyle mufâ'ale bâbından mastar olup, نهار 'ın muzâfun ileyhi, mecrûrudur. [129^a] Bir kimseyi bir nesneyi şüphesiz açıktan görmek ma'nâsındır. Hülâsa-i ma'nâ mu'âyene-i Hakk-ı hakîki nehârının nûr-i sabahı zulmet-i ekvân-ı fâniye ve âsâr-ı bâliyede tâli'a olup münkeşif olduğu müddetçe demektir. Bu kelâmda isti'âre-i mekniyye ve tahyîliyye ve terşih vardır. Lisân-ı sûufiyye'de leyl taayünât-ı halkıyyeden ve nehâr taayünât-hakkıyyeden kinâyet olduğuna göre hülâsa-i ma'nâ; tayyünat-ı vehmiyye-i ademiyye-i halkıyyenin nûru vücûd-i Hak'la intişâr ve zuhur-i zât-i ilâhiyyenin bi-hasebi'l-esmâ ve's-sifât ve mahsûsât ve ma'kûlât ve maznûnât ve mevhumâtta münkeşif olduğu müddetçe demektir.

آمين وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين "

آمين hemze'nin meddi ve kasrıyla esmâ-i ilâhiyyeden bir ism-i şerîftir. Alâ-kavl ism-i fi'il-i emirdir. اللهم استجب ma'nâsına yâhûd kezâlik فليكون ma'nâsına yâhûd kezâlik ففعل ma'nâsındır ki, dergâh-ı Hak Teâlâya duâ ve niyâzdır. Nitekim İbni Abbâs ma'nâsını su'âl eyledikte Hazret-i Resûlullah –aleyhis'salâtu ves'selâm- böyle buyurdular. Ve uhrâ كيف اين و gibi feth üzere mebnîdir. Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-athar- işbu te'lif-i münîf-i salât-ı şerîfeye mevkûfiyete dâir ifâza olunan inâm-ı ilâhî ve eltâf-ı nâ-mütenâhî bir alâmet-i hüsn-i âkıbet bulduğuna ifâ-yı mahmedet ³³⁴ "إذا صليتم علي فعمموا" emr-i şerîfine imtisâl ve eser-i latîfiyle iştigâl siyâkında işbu 'ibâre-i münîfe ile ala tarîki'l-iktibâs hatm-i sîga-i salât ve selâmı miski'l-hitâm buyurur.

³³⁴ Şemseddin es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-Hasene*, 61. Bknz. Bursevî, *Rûhul-Beyân* C.15, 473.

vâv ibtidâiye olup **سلام** mübtedâ [129^b] olmağın **والملائكة و المؤمنین** demektir ki, ta'mîm ba'de'l-tahsîs kâidesini hâvîdir. **على المرسلین**: cârr ve mecrûrun cümlesi haberdır. Ma'nâsı bî-nihâye olan seyr-i fi'llâhda her mevâtın u hazerâtta hadden vukûfu mûcib olan şeylerden ve cemi'-i nekâyıstan emân ve selâmet dergâh-ı ulûhiyyetten 'ibâdına murâd-ı ilâhiyyen hasebiyle tenfîz-i emrin için irsâl buyrularan zevât-ı nübüvvet penâha olsun demektir.

والحمد: merfû'Allah mecrûr. **رب العالمین**: terkiinde **رب** lafza-i celâleden bedel olup, **عالمین** 'ne muzâftır. Ma'nâsı şükr-i dâim ve senâ-i kâim efrâd-ı ecnâs-ı âlemden her bir ferdin mâlik ve muslih ve mürebbisi olan Allah Teâlâya olsun demektir. Hamd ve şükür ve sipâs ma'nâsındır ki murâd senâ-i cemîldir. Medihden ehass ve şükürden e'ammdır. Cenâb-ı Şeyh Şerafeddîn Dâvûd el-Kayserî – kuddise sırruhu- "*Fusûsu'l-Hikem*" şerhinde buyurur ki, hamd iki kısım olup biri hamd-i Hak ve biri hamd-i halk. Ve hamd-i halk dahî üç nev'dir. Biri hamd-i kavîldir ki, hamdi'l-lisândır. Cenâb-ı Hakk'ın lisân-ı enbiyâsı üzere kendiyi senâ eylediği şeyle senâ eylemektir. Ve biri hamd-i fi'ilîdir ki, ibtigâi li-vechi'llah ibâdet ve taatten ve hayrâtta a'mâl-i bedeniyyeyi ityân ve Cenâb-ı Kerîme teveccüh eylemektir. Zîrâ hamd bi'l-lisân insana vâcib olduğu gibi her a'zâ hasebiyle her a'zâyâ dahî her halde vâcib olur. Kemâ kâle'n-Nebî –sallâllahu aleyhi vesellem- el-hamdü [130^a] lillâh alâ külli hâl ve bu hamdin husûlü her a'zâyı mâ-hulika leh'ine ala vechi'l-meşrû' Hakk'a ibâdet ve emrine inkıyâd olarak isti'mâl eylemektir. Ve biri hamd-i hâliyedir ki bi-hasebi'l-kalb ve'r-rûh kemâlât-ı ilmiyye ve ameliyye ile ittisâf ve ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk eylemektir. Zîrâ nâs lisân-ı enbiyâyı kirâm-aleyhimüs'salâtü ve's-selâm- ile tahalluk ile me'murlardır. Kemâlât-ı nefis ve zâtlarına meleke olsun için kemâ kâle –aleyhi's-selâm- "**تخلقوا بأخلاق الله**" ³³⁵ ve fi'l-hakîka bu hakkın adem-i mugâyiret haysiyyetinden mezâhirle müsemma olan makâm-ı tafsîlîde nefsinin hamd eylesidir. Ama Cenâb-ı Hakk'ın makâm-ı cem'-i ilâhi-i ahadîde zâtını hamd eylesi kezâlik üç nev'dir. Biri kavîldir ki, nefsinin sıfât-ı kemâl ile ta'rîften kütüb ü suhufunda nutk eylediği şeydir. Ve biri fi'ilîdir ki mecâl-i sıfât ve mahall-i vilâyât semâsında kemâlât-ı cemâliyye ve celâliyyesini gaybdan şehâdete ve bâtından zâhire ve ilimden ayna izhâr eylesidir. Ve biri hâlîdir ki, feyz-i akdes-i ûlâ ile zâtında tecelliyâtı ve zuhûrunun ezelîdir. Pes, cema'n ve tafsîlen Hâmid ve Mahmûd Hak'tır. Nitekim ba'zılar buyurur ki;

³³⁵ Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, c. 1, s. 217, nr. 362.

لَقَدْ كُنْتُ دَهْرًا قَبْلَ أَنْ يُكْتَفَى الْعِطَاءُ

أَخَالِكَ أَنِّي ذَاكَرٌ لَكَ شَاكِرٌ

فَلَمَّا أَضَاءَ اللَّيْلُ اصْبَحْتُ شَاهِدًا

بِأَنَّكَ مَذْكُورٌ وَ ذَكَرٌ وَ ذَاكَرٌ

وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى³³⁶ هذا ما سنح بالبال في احسن الحال [130^b]

Yessernâllahu Teâla rıfka'l-menzilîn bi-hürmeti Seyyidi's-sakaleyn sallâllahu aleyhi vesellem evvelen ve âhıran 'alâ âlihî ve sahibihî ve tâbi'ihî bâtınen ve zâhıren ilâ yevmi'd-dîn. Ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn.

³³⁶ Tâhâ, 20/47.

HÂTİME

Bu salât-ı Feyziyye ve sâir müellifât-i Ekberiyye'nin rivâyetine bu abd-i mevhûm fi'l-vücûd ve'l-mevsûm fi'ş-şuhûd esânîd-i adîde ile mecâz ve selâsil-i müteaddide ile sâlik-i tarîk-i niyâz olup ez-cümle es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Enîs ed-Dimeşkî el-Hüseynî'den o dahî eş-Şeyh Muhammed Hâşim et-Tâcî'den o dahî eş-Şeyh Mustafâ b. Sâlih el-Halâvî'den o dahî eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed ed-Dâmûnî'den o dahî eş-Şeyh Mahmûd b. Ebî Yezîd el-Kürdî'den o dahî eş-Şeyh Muhammed Şemsüddîn b. Sâlim el-Hıfn'dan o dahî eş-Şeyh Mustafâ b. Kemâleddin el-Bekrî'den o dahî bu salât-i şerîfeyi mukaddem Arabî ibaretle şerh eden eş-Şeyh Abdülganî b. İsmâil en-Nâblusî'den o dahî eş-Şeyh Abdulkâdir es-Safurî'den o dahî eş-Şeyh Safiyyüddin Ahmed b. Muhammed el-Kuşaşî ed-Decânî'den o dahî eş-Şeyh Ebi'l Muvâhib Ahmed b. Ali el-Abbâs eş-Şenâvî'den ev dahî pederi eş-Şeyh Ali b. Abdülkuddûs eş-Şenâvî'den o dahî eş-Şeyh Abdülvehhâb el-Karânî'den o dahî Şeyhü'l-islâm Ebî Yahya Zekeriyya el-Ensârî'den o dahî [131^a] eş-Şeyh Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî'den o dahî eş-Şeyh Abdurrahman b. Ömer el-Kubabî'den o dahî eş-Şeyh Muhammed b. İsmâil b. Ömer b. el-Müslim el-Hamevî'den o dahî eş-Şeyh Afîfüddîn Süleymân b. Alî et-Tilimsânî'den o dahî eş-Şeyh Sadreddin Muhammed b. İshak el-Konevî'den o dahî bilâ-vâsita vâris-i Muhammedî ve kâmil-i Ahmedî bahri'ş-şeri'at ve'l-hakîkat ve tercümânî'l-emri'l-ilâhî fi sülûki hazîhi't-tarîka eş-Şeyh Muhammed Muhyiddîn b. el-Arabî el-Hâtimî et-Tâî el-Endelüsî hazretlerinden ahz eylemiştir. Kaddesallâhu esrârahum نفعنا ببركات انوارهم. Amîn bi-hürmeti Tahâ ve Yâsîn. Elhamdülillah bu Reşhu mâî'l-hayât ve 'anber-i şemîm-i nefehât semâniye ve tis'in ve mi'eteyn ve elf (1298) Şa'bân-ı Şerîf'in Ahad gecesini Asitâne-i aliyyede Câmî'-i Hırka-i Nebeviyye'ye karîb olan hâne-i fakîrde itmâm-keşîde-i silk-i tastîr kılındı. Mütâla'a eden ihvân-ı safâdan ricâ ve hullân-ı vefâya ilticâ ederim ki zâhir olan mevâki'-i ayb ve zelelini mersûs u tâbnâk ve mevâni'-i rayb u haleleni mensûs ve pâk eyleyeller. Ve sallâllahu ale'l-habîbi'l-Kerîm, sâhibi'l-huluki'l-Azîm. Ve alâ âlihi ve sahbihi ecmâin. Ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn.

İşbû salât-i Feyziyye şerhi tebyîzinin nısfı sâhib-i şerh Kemâleddin el-Harîri –kuddise sırruhu- ve nısf-ı diğeri dahî kıtmîr-i Gülşenî Mehmed Enverî el-Malkaravî tarafından tahrîr ve 1319 senesi Ramâzan-ı Şerîf'inin yirmi yedinci günü miskî'l-hitâm olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
REŞHU SILÂTİ'L-ENVERİYYE FÎ ŞERHİ
SALÂTİ'L-EKBERİYYE'NİN SADELEŞTİRMESİ

“الْقَلَمُ النُّورَانِي الْجَارِي بِمَدَادِ الْحُرُوفِ الْعَالِيَاتِ وَ النَّفْسِ السَّارِي بِمَوَادِ الْكَلِمَاتِ التَّامَّاتِ“

[Ey Allah'ım O Muhammed'in ki; Yüce harflerin mürekkebi kendisinden akmakta olan nur ile ilgili kalemin kelimeleri büyük kıyamete kadar söylenecek maddelere ulaşan rahmani nefestir.]³³⁷

Mecrûrlardır. İnce manayı bilene gizli olmaya ki şüphesiz bilen keşf erbabı, zevk ve vicdan ehli harfleri [Harfler, a'yân-ı sâbiteden olan basit gerçeklerdir.] diye tarif buyurmuşlardır. Yani harften kastedilen ilmiyye mertebesi ve ahadiyet mertebesinde sabit ve mevcut olan basit gerçekler ve ilk oluş mahiyetleri ki ilmi suretlerden o açık ve meydanda olan madde ilâhi kelimeler ve [65^b]heyülâ-yı ta'ayünât-i vücûdiyyedir. Ve yüce harfler de [İlâhî, Zâtî şe'nler ağacın çekirdekte gizli olduğu gibi, gayblerin gaybinde gizlenmiştir.]³³⁸ diye tarif etmişlerdir. Yani meyve kabiliyeti olan ağaç henüz gizli olan kuvvetten fiile gelmeyen usûl, ağaç dalları, fûrû, kabuklar ve yapraklar ve çiçekler, nurlar ve meyvelerinden gizlenmiş olup nefsen ve hissen birbirinden ihtiyârsızdır. Ve onun için çekirdek tanede gizlendiği gibi yüce harfler de gaybların gaybı ve zâtın birliği ve bâtın ilimde gizli olan zâtın işlerinden ve a'yân-ı sâbiteden ibârettir. Nitekim Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-athar- başta sözü geçen şeye işâret buyurmuşlardır. Şiir;

Biz söylenmemiş yüce harfler idik

Yüceler yücesine ilişmiş halde

Orada ben sen, biz sen, sen o idin

Her şey O'ndandır; artık erene sor.

Yani zâtın birliği ve gaybların gaybında bütün eşyanın varlığı ve yokluğu zâtın birliğinde gömülmüş ve ayn-ı gaybu'l-guyûb ve mutlak varlıktır. Zîrâ ahadiyyet

³³⁷ İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, *'Muhyiddin İbnu'l-Arabî Hazretlerinin Salâtlarından Bir Demet'* (Buhara Yayınları: İstanbul, 2014), 19.

³³⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 124.

mertebesinde bir olan zâttan başka şey olmaz. Ve meydana çıkan eşya için zâtiyye, sıfâtiyye, esmâiyye, kevniyye mertebeleri ve çeşitli varlıklar itibariyle zâtının tecellilerine sıfat ve isimleri yönünden ve fiilleri, eserleri hasebiyle bâki mertebesinde görüldüğünü cezbeye gelen talib ile meczûb sâlik müşâhede kılar demektir. Öyleyse, zikredilen karşıt ve zıt sıfatlar ile belli olan tek gerçektir. Zîra zâtı tek olan ve sonsuz sıfat sahibi olan mahlûkatın yaratıcısı her yönden tek, ahadiyet mertebesinde çokluk yok olmasına binâen [66^a] evveliyet ile gerçekliği anlaşılan aynen ahiriyyet gibi de gerçekliği anlaşılır. Ancak zikrolunan gizli sırlar, doğru keşf ve açık şühuddan başkasıyla keşfedilemez. Ona binâen ki her şeyin yansımaları olan ârif, mütehakkık olan bütün yansımalarla zât ve hakîkati bütün esma ve sıfatla müşâhede kılıp varlıkların hisselerinden her bir hisse, kâinatın zerrelerinden her bir zerrede bulunan ve bütün hepsini kendinde toplayan nokta-i hâliyeyi içinde bulur. Böylece her birinin özünde, genel ve ayrıntılı olarak her birinde tüm isim ve sıfatlar görülebilir.

Öyleyse her şeyin korunduğu noktada evvel âhirin ta kendisi ve âhir evvelin ta kendisi. Ve ezel, ebedin ta kendisi ve ebed, ezelin ta kendisi olup dünya ahireti ve âhirette dünyayı içine alır. Ve zulmet, nurun ta kendisi ve celâl cemalin ta kendisi ve yokluk vücudun ta kendisi olur. Ve aksine hudûs-ı kıdem ve kıdem-i hudûs karşılıklı anlamlar renkli ve renksiz birlik husûle gelir.

“O, evvel ve âhir, zâhir ve bâttır. O her şeyi bilir.”³³⁹ İnteha. “*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*” ve Hazret-i Şeyh’in ‘artık erene sor’ kavli bizleri bu tarza olan kelimelerimiz ile ayıplamayı hedef edip muradı anlamadan önce hakkımızda boş söz atan olmanın diye zahiri âlimlere tenbih ve cevaptır. Zira ilk makam vusulden öncesi anlaşılır, engel değildir. Çünkü vusulden sonra, aklın ötesinde bir kuvvet ortaya çıkar ki onunla vahdet meselesi aşikâr olur.

Öyleyse, Resûl-i Ekrem [66^b] -sallallâhu aleyhi ve sellem- Allah’ın isimlerinden olan ism-i azamın mazharı olduğundan gaybların gaybında gizli isimlerden ve sıfatlardan olan yüce harflerin aslı ve murâdıyla geçerli kalem-i a‘lâ-yi nûrânî denildi.

نفس ينفس Ve نفس ينفس :iki fethayla soluğa denir. نفس :merfu قلم üzerine atfedilir. والنفس

و نفساً تنفيساً sîgasında hakiki masdar yerine konu olan ism-i masdar, masdar mevkiindedir. Ki gam ve tasa gidermek ve keder çıkarmak manasındadır.

³³⁹ el-Hadîd, 57/3.

الرحماني: nefesin sıfatıdır. Rahmân'a mensûb demektir. Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırrahu'l-enver- Hazretleri “Fusûsu'l-Hikem”de, ‘Fass-ı Şuaybiyye’nin’ evâilinde buyurur ki: “Lisân-ı husûstan işârete gelince: Allah Teâlâ nefesini “nefes”le vasfeyledi, o da tenfîsdendir.”³⁴⁰ Yani lisân-ı husus ile işaret budur ki: ‘Allah Teâlâ kendi nefesini peygamberlik dilinde “Ben Rahmân’ın nefesini Yemen tarafından hissediyorum.”³⁴¹ ve de “Rüzgara sövmeyin çünkü o Rahman’ın nefesindedir.”³⁴² sözleriyle nefesle sıfatlandırdı. Ve نفس tenfîsten alınmıştır. Ve tenfîs sıcak havayı karından gönderip, soğuk havayı ona getirmektir. Tâ kim müteneffis kendi kalbinde idrak ettiği üzüntü ve ıztırabdan ferah olsun. Öyleyse, müteneffis kendi kalbinde olan üzüntüyü gidermekle müteneffes ve müsterih olur. İlahi isimler Hakk’ın zâtında tüketilmiş ve yok edilmiş iken, üzüntü yoklukta içi sıkılmakla ve isimlerin [67^a] erbabı olduğu sebebiyle bütün isimlerin hazinesinde korunmuş olan onların hükümlerini ve eserlerini ve aynı şekilde a’yânını izhâr etmekte, mahzun olmakla onları izhâr etmeye tâlibtir.

Öyleyse, ilk taayyünün içinden gönderilen Rahmânî nefes a’yân-ı esmâ üzere tekrar edip, hükümlerin eseri ve suver-i a’yânını ortaya çıkarmakla üzüntüden soluklanır. Rahman’nın rahmetiyle isimler de rahmete erer. Öyleyse, Hak cem‘-i vâhidiyyet makamında Râhim çokluk ve tafsîl makamında Allah’ın rahmetine kavuşmuştur. Ve sûfilere göre Rahmânî nefes, esmâ ve sıfattan ilâhi hakikatlerin ortaya çıkış yeri ve a’yân-ı sâbiteden kâinatın hakikatlerin ortaya çıkış yeri olan ‘Taayyün-i sâni’ mertebesidir. Nefes alanın içinde gizli olan nefesin farklı çıkış yerleri üzere dışarıya çıkması gibi ilmi suretlerin zâhire olan mahiyetlerin hakikatleri ve zâtı tek olanın içinden vâhidiyyet yerinin nüzûlüne derler.

السارى: bu da nefesin sıfatıdır. Yani o Rahmânî nefes rûhâni yardım ile hüküm ve tesirini genişletip edip sirâyet edici ve yayılıcı demektir. بمواد : mecrûr ve mâddenin çoğuludur. Şu ziyâdeye denir ki arttığı nesneye bitişk olan. Fârsça’da ve Türkçe’de maya, öz, cevher tabir olunur ki asıl demektir.

الكلمات التامة: mecrûrlardır. Hakikat erbabı nezdinde kelimededen kastedilen hakiki mahiyetler ve a’yân-ı sâbite olduğu ayrıntısı bu yönüyle yukarıda [67^b] kelimetü'l-

³⁴⁰ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1, 729.

³⁴¹ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, C.1, 729.

³⁴² Tirmizî, “Fiten”, 65; İbn Mâce, “Edeb”, 29.

ismü'l- a'zam bölümünün şerhinde zikrolundu. Ve bunda **الكلمات التآمات** 'den kastedilen peygamberlerin ruhları ve kâmil velilerdir. Öyleyse, tahtın padişahı -levlâk aleyhi's salât mādârü'l-eflâk- Efendimiz'in Muhammedî nuru ve Ahmedî hakîkatî yüce peygamberlerin ruhları ve yüce velilerin aslı olacaktır. Diğerlerinin aslı olmak ilk bölümdendir ki bunda söz taglibîdir. Ya da bütün a'yân zât ve sıfatına delâleti itibâriyle kelimât-ı tammât'tır. Hazret-i Musallî Ekber -kuddise sırruhu'l-athâr- "*Fusûsu'l-Hikem*"de '*Fass-ı İseviyye'de*' "... Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir..."³⁴³ kerîmesince Hazret-i İsa'nın -aleyhi's selâm- ilâhi kelime olduğunu açıkladıktan sonra "*Şimdi mevcûdâtın kâffesi, bitip tükenmeyen, Allâh'ın "kelime"leridir. Zîrâ onlar, "Kün!"dendir; ve "Kün!" Allâh'ın "kelime"sidir.*"³⁴⁴ buyurmuştur. Yani varlıkların kelimesi o ilâhi kelimelerdir ki onlara nihâyet yoktur. Zîra varlıklar 'kün' sözündendir. Ve 'kün' Allah'ın kelimesidir. Öyleyse, varlıklar ilâhi kelimelerdir. Zîra onun kelimesinin sûretidir. Ve yine Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-ezhâr- *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'nin* yüz doksan sekizinci bâbında buyurur ki: "*Ma'lûm odur ki mevcûdât şol kelimât-ı ilâhiyyedir ki onlara nihâyet yoktur. Cenâb-ı Hak vücûd-u İsa aleyhi's selâm hakkında "... Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir..."*"³⁴⁵ buyurmuştur. *Ve o kelime ile murâd İsa aleyhi's selâmdır.*"

"Buna binaen biz varlıkları işitme delilleri isteğinden ilâhi kelime dedik."³⁴⁶ Her ne kadar her ahad [68^a] bizim keşf ve tarif iddia eylediğimiz şeyi tasdik etmez ise de tercümeyle bitmiş ve 'nefes-i Rahmânî' a'yân üzerine yayılmış olan umumi varlıktan ibârettir. Varlıkların suretlerini taşıyan cevhere yani Hakîkat-i Muhammediyye'ye itlâk olunur. Öyleyse, mananın özü; Sultân-ı iklim risâlet -aleyhi ekmelüt-tahiyyât- hazretlerinin Rahmani nefes olan nûr-i Muhammediyye ve hakîkat-i ahmediyyesi ilmiyye mertebesinde a'yân-ı sâbite'nin ve kevnîyye mertebesinde a'yân-ı hâriciyyenin maddeler ve usulüne ruhani yardım ile imdat ve nüfuz edendir demektir. Mümkînâtta varlığında yaratılışın sebebi -aleyhi efdalu't-tahiyyât- hazretlerinden müstağni bir şey yoktur. Belki her nefes ve her anda ona muhtaçlardır. Zîra onların devam ve bekâsı Hakîkat-i Muhammediyye'nin yardımıyla. Öyleyse, Muhammedî

³⁴³ en-Nisâ, 4/171.

³⁴⁴ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.2, 904.

³⁴⁵ en-Nisâ, 4/171.

³⁴⁶ Ekrem Demirli, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 8. Cilt 364.

nur hayatın devamını ifâde edip ‘mevâd’ kelimeleri de ondan istifâde etmişlerdir. Mümkünâtan kastedilen zâtın ortaya çıkışı Muhammedî varlığın özü ve varlığın tek olan zâtın aynası olmamış olsaydı “Resûlüm! Sen olmasaydın, bu kâinatı yaratmazdım.”³⁴⁷ Kudsi hadis meâlince gecenin karanlığında yoklukta kalıp, gündüzün içinde varlığın nuru olmazlar idi.

"والفيض الأقدس الذاتي الذي تعينت به الأعيان واستعداداتها والفيض المقدس الصفاتي الذي تكونت به الاكوان واستعداداتها مطلع شمس الذات في سماء الاسماء والصفات منبع نور الإفاضات في رياض النسب والإضافات"

[Ey Allah’ım! O Muhammed’in ki; mutlak mukaddes zâttır. Zâtı ilâhi ilminde eşyanın ezelden beri sabit olan suret ve hakikatleri iler beşeri âlemde bulunan muhtelif kabiliyetlerde zâtının güneşinden çıkan isimler ve sıfatların isimler sebebi olandır. O nurların çıktığı bahçelerde nisbet ve medet ve yardım istemelerin meydana geldiği mutlak ve mukaddes ihsan fazilet kerem sıfatındır.]³⁴⁸

الفيض الاقدسى : merfudur. Ef’âli tafdîl sîgasıyla feyzin izâfet-i beyânîyye ile muzâfun ileyh mecrurdur. Yahut merfû sıfatıdır. Ziyâde pak, kutsal ve temiz manasındadır. [68^b] **الذاتي** bu da feyzin sıfatıdır. Hak Teâla’nın zâtına mensûb olan feyz-i akdes demektir. *Külliyât-ı Ebü’l-Bekâ’da* zikredilir ki; ‘Zât bilinip kendisinden haber verilmek sâlih olan şeye denir. Ve sâhip manasında olan ‘zü’ kelimesinin müennesinden nakildir. Ona mebni te’nîs tâ’sı ve düşmüş lâm harfinden tavîz ile tabir olmayıp belki müstakil isimler bölümüne icrâ eyleyerek kadim zât ve muhdes zât dediler. Bazıları tâ-yı zât, tâ-yı vakt ve mevt gibi kelimenin aslındandır dediler. Bu zât lafzıyla bazı yerlerde hakikat ve zât kaim olan ve manada müstakil kast olunur ki sıfat karşıtıdır. Ve bazı yerde ‘şey’ murâd olunur. Bu surette zikretmek ve tenis tâ’sına eştir. Bu şekilde kastedilen ilâhi hakikat ve tek olan nefistir. Nitekim işaret olundu. Ve sûfilere göre -kaddesallâhu esrâruhumu'z-zekiyye- feyz-i akdes ilmiyye mertebesinde eşyanın varlığına ve kabiliyetlerine sebep olan zâtın tecellisinden ibârettir. Şeyh Abdullah Bosnevî el-Melâmî -kuddise sırruhu’s-sâmî- hazretleri *Şerh-i Füsûs’ta* buyurur ki: Feyz-i akdes isimlerin ilminin mertebesinde olan a’yân-ı kâbilenin suretinde zâtının tecellisidir. Öyleyse, a’yân-ı sâbite ve ilmi hakikatler feyz-i akdesin kabiliyetleridir. Ve zâtın tecellisi taayyünâtının ilmi taayyünâtın başlangıcıdır ki

³⁴⁷ Hâkim, *Müstedrek*, II, s. 671-672; Aclûni, *Keşfü’l-Hafa*, 2/214 .

³⁴⁸ Altuntaş, a.g.e., 19.

a'yân-ı sâbiteden [69^a] her bir 'aynı feyz-i akdes ile ilim ve şuhud mertebesinde belli oldu. Ve zâtına has sebebiyle birbirinden ayrıldı. Teklikte nısfıyyet ve teslîs ve rub'ıyyet nisbî nisbetde birbirinden ayrıldı. Öyleyse ezeli ilimde olan ilmi bilgiler feyz-i zâtî olan feyz-i akdes ile belirlendi ki o Rahmâni nefesin ilmi şuhud mertebesinde olan ilk gönderilme sebebidir. Bu feyz-i vücûdiye ki ilmiyye mertebesinde a'yân-ı kâbilenin ilk olarak geçerli idi. Onun üzere vârid olan tecelli-i vücûdiyye-i 'ayniyye ikinci olarak kabul edildi. Yani ilmiyye mertebesinde ilmi bilgiler feyz-i akdes ile belirlenip 'ayândan her bir 'ayn feyz-i akdes-i kabul etti. Ve feyz-i akdes onun makbûlî oldu. Özetle; feyz-i akdes bu zâtî tecelliden ibârettir ki ilk olarak ilmiyye mertebesinde sonrasında ayniyye mertebesinde eşyanın ve kabiliyetlerinin varlığını mûcib olsun. Ve feyz-i akdes isimlerin mazharına mevkûf değildir. İsimlerin çokluğundan akdeste belki ahadiyet mertebesinde vâhidiyye mertebesine olan isimlerin ilmindeki mertebede Hakk'ın nüzulü, a'yân-ı kabiliyetlerin sûrette zuhûrudur.

الذي تعينت³⁴⁹ tefil bâbından mazi fiil, müfred müennes olup gelen fâil ile beraber cümlesi ism-i mevsûl öncesinde geçenin sılasıdır. **به** deki sebebiyye bâ'sı ve zamir [69^b] feyz-i akdes'e aittir. **الاعيان** : merfu ve taayyünat fiilinin fâilidir. **استعداداتها** ve bu da merfu ve a'yân üzerine atfedilir. Ve zamîr a'yân'a döner. Manası; Sultan-ı âlem - sallallahu aleyhi ve sellem- ilâhi zât'a mensûb olan feyz-i akdestir ki kevniyye mertebesine zuhûrundan önce ilmiyye mertebesinde a'yân-ı sâbite ve onların kabiliyetleri Muhammedî feyz ile taayyün edip ondan dallanıp, ayrılmıştır demektir. **الفيض** : merfû **المقدس** tefil bâbından ism-i mevsûl sîgasıyla feyzin izâfet-i beyâniyye ile muzâfun ileyh mecrûrudur. Yâhut sıfat olarak merfudur. **الصفات** feyzin sıfatıdır. İlâhi sıfatlara mensûb olan feyz-i mukaddes demektir. Ve **صفات** sıfat kelimesinin çoğuludur ki bir adamın zâtıyla kaim manaya itlâk olunur. İlm-i sevâd gibi ve mastardır. Sıfatlamak manasına ki huy ve yaratılış bakımından alametler sayıp açıklamaktan ibârettir. Lugat ehli vasf ile eş anlamlı demiştir. Hatta va'd ve va'de kelimeleri gibi sonundaki 'hâ' harfî vâv'dan bedeldir demiş ise de bazı kelamcılar ortasını ayırt edici sıfat vâsıfın sözüdür. Ve sıfat yukarıda açıklandığı üzere zât ile sıfatlanmış ve kaim olan manadır diye doğrulanmış ve [70^a] muhakkıkîn ise zâtın sıfatı üzerine zâid olup zâtın kavranması için anlaşılın işlerden ibârettir. Gerek selbî ve gerek subûtî olsun

³⁴⁹ Derkenâr: 'İsm-i mevsûl.'

diye tenmîk eylemişlerdir. Ve ilahi sıfatlar çoktur ve sonsuzdur. Ama çoğu sıfâtın döndüğü sıfatların anası yedidir. Hayât, İlim, Sem, Basar, İrâde, Kudret, Kelâm, Tekvîn³⁵⁰ meâni sıfatlardır. Ve isimler yüzünden zâhir olduğu halde Hayy, Alîm, Semî, Basîr, Mürîd, Kadîr, Müttekellim, Mükevvin³⁵¹ manevi sıfatlardır. Hepsi Hakk'ındır. Ve kadim, ezeli ve ebdîdir. Sûfilere göre -kaddesallâhu esrâruhumu's-seniyye- 'feyz-i mukaddes' a'yân-ı sâbite ve kabiliyetlerinin dışarıda zuhûrunun gereğince mûcib olan isimlerin tecellisinden ibârettir. Öyleyse, bu takdirce feyz-i mukaddes, feyz-i akdes üzerine sıralanmıştır. Zîra feyz-i akdes sebebiyle a'yân- sâbite ve asli kabiliyetleri feyz-i mukaddes sebebiyle a'yâni'l³⁵² levâzım ve 't-tevâbi' hâricde varlığın görünüşüne dahil olur.

الاکوان واستمداداتها : الذى تكونت به : deki bâ sebebiye. Ve zamîr feyz-i mukaddes'e aiddir. Manası, Seyyid-i Âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- ilahi sıfatlara mensûb olan feyz-i mukaddesdir ki keviyye mertebesinde a'yân-ı hâriciyye varlıkları ve onların kabiliyetleri Muhammedî [70^b] varlığın feyzi ile varolup ondan dallanıp ayrılmıştır, demektir. مطلع merfû lâm harfinin fethî ve kesriyle mastar-ı mimîdir. Yıldız ve güneşi zuhûr etmek manasındadır ki doğmak tabir olunur. Ve bir nesneye vâkıf olup bilmek manasında da kullanılır. Ve mekân ismi de olabilir. Doğma yeri manasına ve bu emir manevî zevktir. Hissî değildir. Hulûl ve ittihâd yoktur.

في سماء الاسماء والصفات : في سماء : sonundaki hemze ile zikrolunan harf-i cer ile mecrur olarak gökyüzü demektir. الاسماء : izâfet-i müşebhe bi'hin, müşebbihe izâfetî kabîlindedir. takdîrinde³⁵⁴ الاسماء الشبهية بالسماء ve harf-i ta'rif yemin için olup zât-ı Hüdâ'ya mahsûs olan isim olduğuna işaretir. Ve sıfât, esmâ üzerine atfedilir.

³⁵⁰ T.N. 'Müellif ümmehâtı's sıfât yedidir demiştir. Fakat 'Tekvîn' sıfatını yazmamıştır.'

³⁵¹ T.N. 'Müellif ümmehâtı's sıfât yedidir demiştir. Fakat 'Mükevvin' sıfatını yazmamıştır.'

³⁵² Derkenâr: 'Merkûme mea'

³⁵³ Derkenâr: 've zâtın şemse izâfet-i beyâniyyedir.'

³⁵⁴ Derkenâr: 'olup cihet-i câmia-i teşbiyye 'ulûv menzilindedir.'

Manası, Sultân-ı Kevnîn - sallallahu aleyhi ve sellem- ilâhi isimler ve rabbnî sıfatlar olan gökyüzünde bizzat açık ve başkası tarafından mazhara olan kaim ve ezeli olan zât güneşin zuhûrudur. Yâhut tam mazhardır demektir. Ve gökyüzünden kastedilen külli ve cüz'i taayyünattır. Ve bunda isimler gerek külliyye ve gerek cüziyye yıldızlar [71^a] mesâbesinde olup Muhammedî nur, Allah'ın ismi ile müsemma olan ilahi zâtın mazharı diğeri yaratıcı ismullah'da şefkatinin altında olan isimlerin mezâhirî ve taayyünâtı olduğuna telvîh ve işâret vardır. نور الإفاضات³⁵⁵ منبع mecrûrlardır. نور nûn harfinin zammiyle aydınlığa denir. Parıltı, ışık manasına her ne olursa olsun ki karanlığın zıddı olur. Fârsça'da 'Rûşenâyî' denir. Bir söze göre ışık ve ışına denir ki karanlığı kaldıran olan şuledir. Işık tarif olunur. Bütün nurlar ve nûrân gelir. Ve nûr iki çeşittir. Biri, dünyevî ve uhrevîdir. Dünyevî de iki çeşittir. Biri kalp gözüyle bilinir ki ilahi nurlardan yayılmış nûrdur. Aklın nuru ve Kurân'ın nuru gibi. Ve biri göze mahsûsdur ki cisimlerin nurundan ibârettir. Güneş, Ay ve Yıldızlar gibi ve uhrevî nur "...nûrları önlerinden koşar..."³⁵⁶ kerimesinde sabit olan nûrdur. Ve nûr, bâis-i rûşenâyî âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- hazretlerine itlâk olunur ki; Yüce Allah'ın dediği gibi: "Şüphe yok ki size Allah'tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi."³⁵⁷ Ve nûr, eşyanın hakikatini açığa çıkaran nesneye itlâk olunur. Ve إفاضات :nûr'un muzâf-ı ileyhisidir. Ve ifâzenin çoğuludur. Hemzenin kesriyle; bir kimse su dökünmek ve kabı taşıncaya kadar doldurmak ve çoğaltmak [71^b] manalarındadır. في رياض النسب والإضافات de mecrurlardır. Ve رياض: ravzanın çoğuludur. Râ harfinin fethiyle bostan ve bahçe ve çayır ve çimenlik su yatağı olan yere denir ki, mergzâr diye tabir olunur. Ve 'عنب' نسب 'vezninde 'نسب' 'nin çoğuludur. Akrabalık, yakınlık manasındadır. Bir şeyi, baba, anne, kabîle, şehir, çalışma yeri ve bunun gibisiyle açıklayıp ve ayıran şeye denir. رياض :izâfet-i beyâniyyedir. Ve 'إضافات' ' üzerine atfedilmiş ve izâfe'nin çoğuludur. Bir şeyi diğeri bir şeye eklemek, bağlamak ve mecbur kılmak manalarındadır. Ve bunda 'نسب' ve 'إضافات'ten kastedilen kâinattır. Ya da 'نسب' ten kastedilen a'yân-ı sâbite ve 'إضافات'ten kastedilen a'yân-ı hâriciyyedir. Öyleyse, Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-athâr- hazretleri bütün kâinatı gerek ilmiyye mertebesinde a'yân-ı sâbite ve gerek kevnîyye mertebesinde a'yân-ı hariciyye'yi bahçeye benzetmiş ve Muhammedî nuru

³⁵⁵ Derkenâr: 'Merfu'dur. Su kaynayıp çıktığı mevzi'a'ya denir.'

³⁵⁶ el- Hadid, 57/12.

³⁵⁷ el-Maide, 5/15.

da çoğaltıp arttırarak gönderilen su kaynağına benzetti. Bahçelerin var olma sebebi, devâm ve bekâsı su ile olduğu gibi a'yân-ı sâbite ve a'yân-ı hariciyye bütün kâinatın ve varlıkların yüce nur hayâtı ve gıdası büyümesinin sebebi ve bekâsıdır. Ve her şeyi geniş olan ilahi rahmettir ki her şeye sirayet eden ve üzüntü yönüyle de her şeyin kıyâmı onladır. “Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse..”³⁵⁸ kerimesince özel irfani feyizlendirme itibâriyle ilâhi hayatın yüce nurudur. Mananın özü; [72^a] bâis-i rûşenâ-yı âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem- neseb ve izâfâti olan bahçelerde zatını, sıfatını ve isimlerini feyizlendiren ilâhi nurun kaynağıdır. Yani bütün kâinat ilâhi nura nisbetle gizli olan Muhammedî nura nisbetle gizlidir, demektir. Hazret-i Câbir bin Abdullah el-Ensârî - radiyallâhu anh- ondan rivayet edilir ki;

“Câbir b. Abdullah’tan rivâyet edildiğine göre o, ‘Ya Rasulallah! Anam babam sana feda olsun, Allah’ın her şeyden evvel yarattığı şeyi bana söyler misin?’ Hz. Peygamber (s.a) şöyle dedi: ‘Ey Câbir! Allah’ın yarattığı ilk şey peygamberinin nurudur.’³⁵⁹ O nur, Allah’ın kudreti sayesinde dilediği yerleri dolaşmaya başladı. O zaman ne levh, ne kalem, ne cennet, ne cehennem, ne melek, ne gök, ne güneş, ne ay, ne bir cin ne de bir insan vardı. Ne zaman ki Allah, mahlûkâtı yaratmak istedi, o nuru dört parçaya ayırdı. Birinci parçadan kalemi; ikincisinden levhi; üçüncüsünden arşı yarattı. Dördüncüsünü ise yine dört parçaya böldü. Birincisinden arşı taşıyan melekleri; ikincisinden kürsîyi; üçüncüsünden de diğer melekleri yarattı. Dördüncüsünü ise tekrar dört parçaya böldü. Birincisinden gökleri, ikincisinden yerleri, üçüncüsünden cennet ve cehennemi yarattı. Dördüncüsünü ise yine dört parçaya böldü. Birincisinden Müminlerin gözlerinin nurlarını yarattı. İkincisinden kalplerinin nurlarını -ki o, Allah’ı bilmektir- yarattı. Üçüncüsünden dillerinin nurunu -ki o, (Lâilâhe illallah Muhammeden Rasûlullah) - kelime-i tevhittir- yarattı.”³⁶⁰

³⁵⁸ el-En’âm, 6/122.

³⁵⁹ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, I, 265.

³⁶⁰ Rifat Okudan, “Hakikat-i Muhammediyye: Felsefi Temelleri ve Dinî Asıllarının Değerlendirilmesi” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11 (2003/2), 153.

Bu hadîs-i şerîf ani't-tafsîl Seyyid-i veled-i âdem - sallallâhu aleyhi ve sellem- [72b] âlemlerin yaratılış sebebi olduğuna kanıttır.

" خط الوحدة بين قوسي الأحادية والواحدية وواسطة التنزل من سماء الأزلية إلى أرض الأبدية "

[Ey Allah'ım! O Muhammed ki; Ahadiyyet ve Vâhidiyyet kavisleri arasında birlik, yalnızlık ve teklik çizgisi ve ezeliyyet semasından ebediyet yurduna olacak olan ilâhi iniş ve çıkışlar vasıtasıdır.]³⁶¹

خط: merfûdur. Hâ harfinin fethî ve tâ harfinin şedde olmasıyla çizgiye denir. Ve mastar olur. Yazı yazmak manasına ve alâmet vazetmek manasına. **الوحدة**: mecrûr ve **خط**'in muzâf-ı ileyhidir. Bunda lugavî mecaz vardır. Zîra hatt-ı mahtût yani mektup manasına ve vahdet-i vâhid manasına ve ikisi arasında alaka vardır. Sultan-ı âlem'in -sallallahu aleyhi ve sellem- Hakk'ın mektubu olması fazilet ve minnet kapısından "...O, kendi üzerine rahmeti yazmıştır..."³⁶² kerîmesiyle nefesine söz verip yazdığı rahmet olmasıdır. Ve buna "Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."³⁶³ kerîmesi de şâhittir. Öyleyse, o hazret-i aleyhi ekmelü't-tahiyyât- varlığı tek olan ilâhi zâtın kitabıdır. **بين** mefu'l-ü filh olmak üzere mansûb, zarftır.

قوسى-قوسان tesniyesi olan kavseyn olup izâfetle nûn düşmüştür. Ve **قوسى**: kâf harfinin fethî ve vâv harfinin sükûnuyla bilinir ki yâya denir. Sufilere göre zatın ahadiyye mertebesidir. Tamamıyla kendisinden farz edilen şeylerin düşmesiyle kendiyle bir şeyin arasında nispet olmamakla zatı tek olana denir. Ve bu sebeple ilâhi zât "...Allah hiçbir şeye muhtaç değildir."³⁶⁴ kerimesince âlemlerden zenginlik iktifâ eder. Ve bu mertebede her yönden bir yön Hakk'ı marifet mümkün değildir. "Allah ezelde vardı ve O'nunla berâber bir şey yoktu."³⁶⁵ hadîs-i şerîfi bu mertebeye işarettir. [73^a] Ahadiyyetü'l-cem' de derler. Ve bu ahadiyyet-ü cem' varlıkların mahiyetleri ve bütün farzedilen şeylerin düştüğü yer olan hakîkati tek olan ilâhi zâttır. Ve vâhidiyye isimler ve sıfatlar mertebesidir. İlâhi zâtın isimler ve

³⁶¹ Altuntaş, a.g.e., 20.

³⁶² el-En'âm, 6/12.

³⁶³ el-Enbiyâ, 21/107.

³⁶⁴ el-Âl-i İmrân, 3/97.

³⁶⁵ Buhârî, "Bed'u'l-halk", 1; "Tevhîd" 22.

sıfatlarla birleşmesi yönüyle denir. Ve Cem‘u‘l-cem‘ de derler. Şimdi Cenâb-ı risâlet-meab -aleyhi salavâtı‘l-vehhâb‘ın ahadiyye yayı ile vâhidiyyet yayı arasında vahdet çizgisi olması bir dâirenin merkezine geçen çizgi sebebiyle iki yay zâhir olduğu gibi Seyyid-i Âlem sallallâhu aleyhi ve sellem- sebebiyle ahadiyyet mertebesi ve vâhidiyyet mertebesi zâhir oldu. Yayların çizgisi arasında berzah olduğu gibi Seyyid-i Kâinât –aleyhi efdalü‘s-salâvat- da Hak‘la halk arasında berzah-ı câmi‘-i ekberdir. Ki, Kurb-u ferâiz ve nevâfili birleştirerek, Hakk‘ı halkta ve halkı Hak‘ta müşâhede eder. Vahdetle kesretten ve kesretle vahdetten mahcûp olmaz. Hak ile halkı tek nazarda müşâhede eder. “O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır...”³⁶⁶ kerîmesi bu makâma dâirdir. Necm suresinde vârid olan (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar...”³⁶⁷ kerîmesi bu makâma işarettir. Yani ahadiyye mertebesi ile arasında Hak ve halk itibâriyle hayali çizgi ile iki yayı ayıran vücud dairesi oldu. Hak ve halk daireyi iki yarıma ayırdığı farzedilen hattır. Öyleyse, bidâyet ve tedânî itibâriyle a‘yân ve mahlûkatın suretleri mahiyeti örtülü olan ilk yay halk olur. Ve diğer yarısı Hak olur ki halk Hak‘tan şey‘en feşey‘en yakın olup onda [73^b] mahv ve fenâ bulur. Ve nihâyet tedelli itibâriyle Hak ilk yay olur ezelen ve ebeden halî üzere sâbittir. Ve halk diğer yay olur ki fenadan sonra âna hibe olunan vücûd-i cedîd ile hâdis olur.

Bu mertebenin anlaşılması ve zihinde kalması için Şeyh Muhammed bin Şîrîn Mağribî -kaddese sırruhu- Risâle-i Câm-ı Cihânnümâ‘da bir dâire inşâ eylemiştir. Ki sûreti budur. Bu dâire ortasında geçen çizgi vâsıtasıyla iki yay olmuştur ki iki yaydan biri ahadiyyet yayı ve diğeri vâhidiyyet yayı diye isimlendirilir. Ve varsayılan çizgi o ikisinin ortasında berzah der ki kâbe kavseyn ve tecell-i evvele hamil olduğu sayılarak Hakikat-i Muhammediyye adı verilir. Ve vâhidiyyet yayı dört kısma ayrılıp dört tane sayılır ki vücûd, alîm, nûr ve şuhûd‘dur. Onda sâbit olmuştur. Zîra Hak Teâlâ vahdet diye isimlendirilen taayyün-i evvel ile kendi zâtına tecellî edip parlar. Ve kendisini bulup zâtıyla hâzır olur. Ve bu tecellî vehme kapılmadan ve cehaletin önüne geçerek gaybı örter. Ve bu ortaya çıkması ve şuhûd-ı kesret-i [74^a] itibâriyyeden olduğundan vâhidiyyet yayında sâbit olması, ahadiyyet yayından daha uygundur. Zîra bu farz edilen şeyler ahadiyye mertebesinde birbirinden ayrı olmayıp belki birbirinin aynıdır. Zîra ilk

³⁶⁶ el-Hadîd, 57/3.

³⁶⁷ en-Necm, 53/9.

tecelli, icmâl ve küll üzere ve zatın ve kâmil isimlerini içerir. Zîra cüzî ve tafsîlî yol üzere şuûr tamâmen isimlerin hakîkatinin temeyyüzüne mevkûftur.

Şeyh İsmâil Hakkı -kuddise sırruhu- hazretleri Ferâhu'r-rûh'ta buyurur ki; 'Bu dâire asılda bir vâhîde suretidir. Ve lâkin üzerine sonradan olan doğru çizgi sebebiyle kavseyn şekline girmiştir. Eğer bu çizgi sonradan olmasa hemen bir dâire görünür. Öyleyse, zikredilen çizgi varlığa işârettir ki mahiyet üzerine eklenmiş bir varsayılan emrin suretiyle vucûduna nazar olunursa hâlikin varlığı ve halkın varlığı zâhir olup ta'addüd ve tekessür lâzım gelir. Varsayılan çizgiden kavseyn zâhir olduğu gibi kâbe kavseyn budur ki sıfatlar âlemidir. Öyleyse, sıfatlar âlemine göre olan kurbetten temeyyüz bâkîdir. Nitekim kavseyn hakîkatte vâhid iken varsayılan çizgi ile ayrılmıştır. Eğer zikredilen emrin görünmesine binâen vucûd-ı adem itibar olunursa Hâlik'in varlığından başkası kalmaz vahdâniyyet ve ferdâniyyet zâhir olur varsayılan çizginin irtifâ'ından vâhid yayı zâhir olduğu gibi.

واسطة :merfû ve حط üzerine atfedilir. وسط vâv ve sîn harflerinin fethiyle her nesnenin bütünne itlâk olunur. Bir nesnenin iki tarafının ortasına denir ki, Fârisça 'da ve Türkçe'de [74^b] meyân, orta tabir olunur. Bunda vâsita vesîle manasında mecâzdır.

التنزل mecrûr ve vâsitanın muzâf-ı ileyhidir. Ve izâfet-i lâmiyedir. Ve تنزل tefil vezninde tedrîciyle azca azca inmek manasındadır. الإلهي bu da takdîren mecrûr. Tenezzülün muzâf-ı ileyhidir. Ve bazı nüshada bu lafız düşmüştür. تنزل الهی 'ayân-ı kevnîyye'de ruhen ve bedenen Rabbani zuhurdan ibârettir.

من سماء الأزلية mecrûrlardır. Ve ezelin semâya izâfeti beyâniyyedir. Yahut sıfatıdır. Kâmusun beyânına göre ازل iki fethayla 'kîdem' manasındadır ki, bir şeyin başlangıcı olmamaktan yani vücûdun geçmiş tarafından geçerli sonsuzda belirlenmiş zamanların devam etmesinden ibârettir. Nitekim gelecek zaman tarafından gelecekte devamından ibârettir. [Denilir ki; O ezelidir, yani sonsuzluğa atfedilendir.] Ve bunun aslı يزل idi ki يزل لم kelimesine mensûbdur. Yani kadîm olan şeye يزل لم itlâk olunmakla ondan kısaltılan يزل mensûbtur. Sonrasında kolaylaştırma yâ harfini elife değiştirip ازلى derler. Ve bunda سماء ile kastedilen a'mâ ile mu'teber olan ahadiyyet mertebesidir. Ve ahadiyye mertebesi, vâhidiyye mertebesinden yüksek olduğundan mecâzen gökyüzüne teşbih olundu. Ki işâretle açıkça söylenmiştir.

الى أرض الأبدية: aynı şekilde mecrûrlardır. Bazı nüshada lam harfi ile tarif edilmiş الى الارض geçerlidir. Ve ebed, arzın izâfet-i beyâniyye'si ya da sıfatıdır. Sözlükte ki

açıklamaya göre ٱ kelimesi iki fetha ile ‘dehr’ yani ‘kesintisiz zaman’ manasındadır. Ve bölünemeyen zaman, devamlı zamandan ibarettir. Her zaman ve dâima manasında kullanılmıştır. Ve kadîm (başlangıcı olmayan) ezeli manasında Allah’a ait sıfatlardandır.

Bazı Füsüs şerhlerinde zikredilir ki ٱ; Kemâl-i zuhûriyyenin (Hakk’ın isim ve fiillerinin âlemde tecellisinin) varlığın başlangıç sebebinden ibarettir. Ve ٱ ;kemâli ezhâriyye’nin dönüp gidilecek yer olmasından ibarettir.

Burada arzdan kastedilen ahadiyet mertebesinde inen şeydir ki, a’yân-ı sâbite’yi ve ölümsüz ruhların mertebelerini kapsar. Arzın ebedle alakası, insan ve ona eş olanların kalıcı olmasından dolayıdır. Her ne kadar ölüm birbirinden ayrılma gibi olsa da, o bir yurttan diğer bir yurda geçmektir.

Mana’nın özü o Yesrib’in ve Bathâ’nın şahı -aleyhi ekmelü’t-tahiyyât- ilâhi taayyün-i evvel olup, a’yân ve ruhlar ve cisimler ve bunlardan başka herşey kendisinden ortaya çıktığından Ezeliyye mertebesi ve ahadiyye semasından diğer hazerât mertebeleri olan arz-ı ebediyyeye (ebedi yurda) ilâhi inişe ve Rabbâni zuhûra vasıta ve vesiledir demektir. Öyleyse, ilâhî zuhûr Muhammediyye vasıtasıyla olur.

‘Resûlüm! Sen olmasaydın, bu kâinatı yaratmazdım.’ ve de ‘Muhammed! Sen olmasaydın, seni yaratmazdım ey âdem!’ bir rivâyette ‘O olmasaydı seni yaratmazdım, göğü ve yeri yaratmazdım’ ve bir rivâyette ‘Muhammed! Sen olmasaydın, seni yaratmazdım ey âdem!’ ‘Muhammed! Sen olmasaydın, bu cenneti ve cehennemi yaratmazdım’³⁶⁸ kudsi hadisleri Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- hazretlerinin kâinatı yaratma sebebi ve yüce vasıta olduğuna adil şahittir ki [75^b] Cenâb-ı Hakk’ın bu eşya ile açığa çıkması o hazretin yüce vasıtası ve isimlerinin vesilesi olduğundandır.

İmam Bürsîvî - radiyallâhu anh- bürde’de şöyle dedi;

Dünya ne oluyor ki, O ona muhtaç olsun.

Dünya O’na muhtaç ki, onun için değil midir varoluşu, yokluktan çıkışı?

³⁶⁸ Hâkim en-Nîsâbûrî, el-Müstedrek, 2/614-615. Bu hadislerin mevzû olduğu

söylenmektedir. Bknz. Kadir Sekmen, “Hadis İlminde “Manası Sahihdir” Denilen Hadisler Üzerine Bir Tasnif Denemesi” *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, S.1, C.6,(2022), 306-307.

Cenâb-ı Hak, Ceberût, Melekût, Mülk âlemleri ve diğerk küllî ve cüzî âlemlerin ve onlarda olan şeylerin, arş, kürsî ve semavât ve yedi âlem gereğince hubb-u zâtıymış. (öz sevgi) . Ezelden, Ebede ilâhi hikmetin ve Rabbanî ihsan ve hikmetlere nail olduğı üzere ezeli ilminde takdir edip ilk olarak Muhammedî cevheri, özü yarattı. Yukarıda Hazreti Câbir'in - radiyallâhu anh- 'el-Kâder' rivayetiyle geçen hadis, nûr gereğince hepsi ondan yaratıldı. Eğer zuhûr'un sırrı yayılmasaydı şerefli âlem yok olurdu. Çünkü nurun varlığı zâhirî, (görünen) Hak Teâlâ bâtındır. (gizli olan) Öyleyse nûrun varlığının ortaya çıkması, sevgi ehli ve hazreti kurb makamı olan Yüce Allah'ın sevgilisi -salât ve selam onun üzerine olsun- O, yüce Efendimiz'dir.(s.a.)

"النسخة الصغرى التي تفرعت عنها الكبرى الدرّة البيضاء التي تنزلت إلى الياقوتة الحمراء"

[Ey Allah'ım! O Muhammed ki; nüshâ-i kübra'nın yeniden doğmasına sebep olan kırmızı yakuttan maddi âleme inmiş olan beyaz incidir.]³⁶⁹

النسخة: merfudur. Nûn harfinin ötrelenmesiyle, mefûl-i minh olan asılda yazılı olan şeyin ismidir. Ve 'nüsha' bir kitabı karşısında eşini yazmak, sûretini çıkarmak manasına gelir.

الصغرى: nüsha'nın sıfatıdır. Küçük olan şeye denir. **صغير** kelimesinin müennesidir. **التي** : ism-i mevsûl müennes nüsha'nın sıfatıdır. **تفرعت** : tefil bâbından mazi [76^a] fiil, müfred müennestir. Manası bir asıldan birçok hükümlerin şubelere ayrılması demektir. **عنها** 'daki **عن** uzaklaştıma anlamında harf-i cer olup **تفرعت** fiiline mütealliktir. Ve müennes zamir 'nüsha' kelimesine aittir.

الكبرى: **تفرعت** fiili'nin fâilidir. Manası peygamberlerin sultanı -aleyhi ekmelü't-tahiyyâ- ilâhi kitaptan nakledilen bir 'Nüsha-i suğrâ' (Âlem) yani ilâhi nurdan yaratılmıştır. Âdem-i hakîkî (insanın hakîkati) olduğundan "Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı."³⁷⁰ hadîs-i şerifince ilâhi sûret üzere yaratılmıştır. 'Nüsha-i kübrâ' (İnsan-ı kâmil) denilen, kâinat'ın hakikatleri "Allah, eşyadan önce benim nurumu yarattı ve ondan bütün eşyâyı yarattı" hadîs-i şerifince kendinden dallanıp, ayrılıp ortaya çıkmıştır.

³⁶⁹ Altuntaş, a.g.e., 20.

³⁷⁰ Buhârî, İsti'zân 1; Müslim, Birr 115.

Mahlûkatın Efendisi -aleyhi's salât ve's selâm- hazretlerinin 'Nüsha-i suğrâ' olması yüce şerefli bedenleri sebebiyledir. Yoksa 'Nüsha-i kübrâ'nın dallara, kısımlara ayrılması ondan daha büyüktür.

Hazreti Şeyh Şerefü'd- dîn Davûd el-kayserî -kaddese sırruhu- *Füsûs şerhi*'nin mukaddimesinin, beşinci bölümünde şöyle söyler; “ Bilinmesi vacip olan işlerdendir ki, külli ve cüzi bütün âlemler kelîmât-ı tâmmâtî kuşattığı için ilâhi yazmadır. Şimdi ilk akıl ve külli nefis ilmiyye mertebesinde olan 'Ümmü'l-kitâb'ın' (kitabın anası) sureti olduğundan iki ilâhi kitaptır. İcmâlen eşyayı kuşattığından akl-ı evvele ümmü'l-kitâb derler. Ve tafsîlen kuşattığında nefis-i külliye'ye kitâbi'l-mübin derler.

Mahv ve isbat kitabı hadiselerle ilgili olması sebebiyle külli cisimde görünen nefistir. Ve [76^b] kâmil insan herşeyi içinde toplayan kitaplardır. Çünkü o, nüsha-i âlem-i kübrâdır. Aklı ve ruhu sebebiyle ona 'ümmü'l-kitâb' denir. Kalbi sebebiyle levhi'l-mahfûz kitabı ve nefsi yönüyle mahvü'l-isbât kitabı derler.

O saygı gösterilip yüceltilmiş sayfalardır ki, mana sırlarını karanlık perdelerden ancak temiz olanlar his ve idrak eder. Hazret-i İmam-ı Ali el-Velî - *Allah ondan râzı olsun*- buyurmuştur:

İlacın sendedir de farkında olmazsın

Derdinde de sendedir fakat görmezsin

Sanırsın ki sen sadece küçük bir cisimsin

Oysa sen de dürülmüş en büyük âlem

Sen öyle apaçık bir kitapsın ki,

Harflerle gizli şeyler ortaya çıkmada

İhtiyacın yok senin dışı,

Gönlünde yazılmış olanlar haber verir sana.³⁷¹

Öyleyse 'Nüsha-i kübra' suğradan ve 'Nüsha-i suğra' vasıtasız Allah'ın kitabından nakledilmiştir.

³⁷¹ Necdet Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kurân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, C.4, S.9 (2007): 181.

الدرّة البيضاء: merfulardır. Ve نسخة üzerine atfedilmiştir. درّة dâl harfinin ötrelenmesiyle ‘büyük inci tanesine’ denir. Yüce, büyük inci manasında çoğul türdendir. Ve çoğul kipi درر’den gelir. بياض ‘beyza’ kelimesi درّة’nin sıfatıdır. Ak, beyâz ve lekesiz pak inci demektir. Sûfilere göre الدرّة البيضاء ile akl-ı evvel (ilk akıl) kastedilir ki, ‘kalem-i a‘lâ’(yüce kalem) ve ‘rûh-i Muhammedî’(Muhammedî ruh) ve ‘rûh-i a‘zam’ (yüce ruh) şeklinde isimlendirilir. Nitekim Hadîs-i şerifte: “Allah’ın yarattığı ilk şey beyaz incidir.”³⁷² “Allah’ın yarattığı ilk şey aklımdır, Allah’ın yarattığı ilk şey kalemdir, Allah’ın yarattığı ilk şey ruhumdur, Allah’ın yarattığı ilk şey nurumdur.”³⁷³ gelmiştir.

[77a] Bu ismin farklı varsayılan isimlendirmesi budur ki, mahlûkatın ilkidir. Âlimler ilk akıl ve sûfiler durreti’l-beyza, Muhammedî rûh diye isimlendirirler. الدرّة البيضاء isimlendirmesi sadelik ve şeref yönüyle mümkinâtın kuvvetli olduğundandır. İnci cevherlerin yücesi ve en şerefli olduğu gibi ve inci arzın kudretinden hâlis, gökyüzünden tuzlu denize inip, sedefin yuttuğu sudan hâsıl olduğu gibi ilk akıl da mümkün olan bütün hakikatlerin birliği itibâriyle varlığı zorunlu olan denizin Rahmânî nefesi çoğaltmaktan cârî gökyüzünün efendiliğinden sedef-i imkâna inen hayat suyudur. Bir zatın sevgisi zâhir olmuştur.

التى: ism-i mevsûldür. Sılası bu تنزلت cümlesidir. تنزلت tefil bâbından mazi fiil, müfret-müennes olup, fâilî altında gizli هى’dir. Mevsûle döner ve mevsûlün sılasıdır. Beraber mahallen merfu durret-i beyzâ’nın sıfatıdır.

إلى الياقوتة الحمراء: mecrurlardır. Yakut, cevherlerin kısımlarından bilinen cevherin ismidir. Eş anlamlısına ‘yakut’ denir. الحمراء: onun sıfatıdır. En meşhuru narçiçeği kırmızısıdır. Sûfilere göre, kırmızı yakut ve yeşil zümrüt diye levh-i mahfûz olan nefsi külliye’ye denir. Kalem-i a‘lâ (yüce kalem) olan akl-ı evvel (ilk akla) (dürre-i beyzâ) beyaz inci denildiği gibi. Nefs-i külliye’nin aydınlığı cisme ait karanlıkşa bir araya gelebilmesi ve akıl ile tabiat arasında berzah olduğundan ona yâkût-i hamrâ’ (kırmızı yakut) ve zümrüde-i [77^b] hadrâ’ (yeşil zümrüt) derler. Ve bunda yâkût-i hamrâ’ (kırmızı yakut) farklı tabiatlar, renkler ve mezhepler varlıkların ve âlemlerin suretlerinden kinâyettir. Hepsi dürre-i beyzâ ile Hakikat-i Muhammediyye nurundan

³⁷² Zafer Erginli, vd., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1. Bs. (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006) 189.

³⁷³ İbn Arabî, *Füsûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.2, 149; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, I, 265.

yaratılmışlardır. Mananın özü; Fahr-i kâinât -aleyhi ekmelü't-tahiyyât hazretleri-Hakikat-i Muhammediyye nuru sebebiyle öyle bir beyaz incidir ki kırmızı yakut diye tabir edilen varlık suretlerinin hepsine inerek görünmüştür demektir. Ve buna şahitler yukarıda geçmiştir. Dönüp bakıla.

"جوهر الحوادث الإمكانية التي لا تخلو عن ومادة الكلمة الفهوانية الطالعة من كن كن إلى شهادة فيكون الحركة والسكون"

[Ey Allah'ım! O Muhammed ki; hareket ve sükûndan hâlî olmayan havâdis-i imkaniyyenin asli cevheridir. 'Ol!' perdesinden 'Ve olur' şهادetinde var olmaya sebep olan manevi kelimenin asıl maddesidir.]³⁷⁴

جوهر: merfû'dur. Şüphesiz taşa denilir ki kendisinden yararlanılacak nesnenin içinden çıkarılan şeye denir. Kastedilen madeni cevher olan taşlardır ki, ham madenlerden meydana gelmiştir. Ve **جوهر** nesnenin ilk özü, kendisi üzerine konu olan nesneye göre adlandırılır. Yani ilk nesnenin aslı, mayası, özü ve maddesidir ki, ilk nesne ondan meydana gelmiştir. Misal olarak insanın özü, yaratılışı canlıdır ki, gelişip büyüyen bütün halleri, tavırları ve durumları onun üzerine konur.

Ve hikmet ehlinin ıstılahında cevher, kendi zâtıyla kâim olan ve varlığında başkasına ihtiyacı olmayandır. Ve kelimcılara göre bölünebilen zâttır. Zıttı arzıdır. Ve arz cevherin varlığı ile kaimdir.

الحوادث: mecrûr ve cevherin muzâf-ı ileyhidir. Hâdis kelimesinin çoğuludur. Yeni yeni ortaya çıkan musibetli olaylar ve bir öyle bir böyle dönen zaman şeklinde adlandırılır. Zira hudus, önceki nesne yokken sonradan ortaya çıkmış manasındadır ki, kıdem zıttıdır.

الإمكانية: mecrûr. [78^a] ve havâdis kelimesinin sıfatıdır. Mekâna mensûb demektir ki, mevsûfun sıfata olan ilgisi şeklindedir. Her hâdis mümkün ve her mümkün hâdistir. **التي**: havâdis kelimesinin sıfatıdır. **لا تخلو**: dâimâ boş, تنها ve vazgeçilmez değildir. **عن الحركة والسكون**: mecrûrlardır. Hareket ve sükûn birbirinin zıttıdır. Havâdisin gerekliliğindedir ki, ondan yüksek olmaz. Ve ikisi de bir araya gelmez. Ve ayrık şartlı

³⁷⁴ Altuntaş, a.g.e., 21.

olumsuz önermedir. Bunun için Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-athâr- böyle demekle Ve böylece hareket ve durgunluktan hali olmayan³⁷⁵ buyurdu.

Ama bir zaman ile kayıtlı olur ise, vâv-ı atıf'ın mekânına ev olmak lâzım gelir idi ki men'-i cem'e delâlet ede. Daha uygunu cemi'dir ki birdenbire havâdisin bazısı sâkin ve bazısı hareketli ve nazar ehline apaçıktır ki, hareket ve sükûnun her biri ya isteğe bağlı ve ya mecburidir.

Hareket halinde ve duran hakikatte Yüce Allah'tır ki; O'nun mazharı olup biten olayların özü ve kâinatın maddesi Muhammedî nurdur. Mananın özü; Sultân-ı Enbiyâ -aleyhi ekmelü't-tahiyâ-hareket ve sükundan hâlî olmâyan havâdis-i imkâniyye'nin (dünyevî ve beşeri) özü, aslı, mayası ve maddesidir ki bütün her şey Muhammedî nurdan yaratılmıştır. Yahut yaratılmış nefislerin özü olduğundan Sultân-ı âlem -sallallahu aleyhi ve sellem- de havâdis-i imkâniyye'nin enfüsî demektir. Ve buna bazı işaretlere göre feth-i fâ ile “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki...”³⁷⁶ kerîmesî delil gösterilir.

Yahut [78^b] Seyyid-i benî âdem -sallallahu aleyhi ve sellem- kemâli istemede müteharrike celâl sahibi Allah'ı (c.c.) müşahede etme de kendisiyle beraber bulunur demektir. Yahut hareketle maksat seyr-i fillahtır ki, onun bir sonu yoktur. Her ne kadar seyr ilallah sonlu ise de seyr-i fillah Hakk'ın sıfatları ve kemalinde çoktur onda son yoktur. Ve seyr-i ilallah âlemlerden çok olsa da onda bir son vardır. Ve sükûn ile kastedilen sükûn-u billahtır. Kurb-i ferâiz makâmına işarettir. Yani o Hazret-i -selâm ve duaların en mükemmeli onun üzerine olsun- kurb-i nevâfil makamında hareketli ve kurb-i ferâiz makamında sakin varlıklar demektir.

ومادة: merfudur. Cevher kelimesinin üzerine atfedilir. **الكلمة الفهوانية**: mecrûrlardır. Ve kelime, mâddenin muzâf-ı ileyhidir. Ve **فهوانية** kelimesinin sıfatıdır. Söyleme ve konuşma manâsına olan **فاه** kelimesinin mastarıdır. Konuşan, söz söyleyen demektir. İlâhi kelimeleri hepsi nâtıka yani Cenâb-ı Hakk'ın zât, esmâ, sıfât ve fiillerine apaçık deliller ile yol gösterecek demektir.

³⁷⁵ Muhammed Nûru'l-Arabî, *Mecâlü'z-Zehrâ fî Şerhi Salâti'l-Kübrâ*, Harîrîzâde İstinsâhı, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 6326, s. 2-29. Ömer Sami Uzuner, *Varlık ve Hakikat*, (DBY Yayınları: İstanbul, 2022), 502.

³⁷⁶ et-Tevbe, 9/128.

الطالعة: bu da mecrûr ve kelimenin sıfatıdır. **من كن** : mecrûrdur. Kâf harfinin kesri ve nûn harfinin şeddelenmesiyle bir nesnenin içinde örtülü olduğu ve korunduğu kutuya denir. Aynı şekilde bir şeyin perdelenip, gizleneceği örtüye denir. **كُنْ** : öncesinde gelen kelimenin muzâf-ı ileyhisidir. Kâf harfinin ötrelenmesi ve nûn harfinin sükûnuyla emir fiilidir. Kastedilen “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu “ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.”³⁷⁷ ayet-i kerîmesinde olan **كُنْ** (ol) kelimesidir.

[79^a] Yani o fehevâniyye kelimesi kün (ol) perdesindedir. Yani ilâhi zâtın gizliliğinden doğan ve ortaya çıkandır. **إلى شهادة**: mecrûrdur. Gaybın mertebesinin zıttı olan mertebeye şehâdet denir. **فيكون**: şehâdet kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. “Allah her şeyi bilmektedir.”³⁷⁸kerîmesince –alimallah- ezelde bilinen, var olmayan şey ‘kün’(ol) emriyle meydana gelir. Nitekim geçen ayet-i kerimede açıkça belirtilmiştir.

Mananın özü; Mutlak gayb mertebesinden, mutlak şehâdet mertebesine doğup ve ortaya çıkıp, Cenâb-ı Hakk’ın zât, sıfatlar ve fiillerinin birliğini söylenen gaybi manevi kelime ve eksiksiz varlığının yani Cenâb-ı Resûl-i Ekrem - sallallâhu aleyhi ve sellem- aslı ve maddesidir ki hepsi onun nûrundan yaratılmıştır, demektir. Şerefli ilmin hakîkat ehline apaçıktır ki; gayb ikidir. Biri itlâki gaybdır (mutlak gayb) ki ilk taayyün olan şuûnât-ı zâtiyyedir (Cenâb-ı Hakkın yüce sıfatlarının mahiyetlerinde bulunan ve onları tecelliye sevk eden Zâtına ait mukaddes özellikleridir.) Ve bir diğeri izâfî gayb’tır ki, ayân-ı ilmiyye mertebesidir. Ve bu iki gayba ilâhi âlem diye isimlendirilir. Çünkü zât ve isimler âlemidir. Aynı şekilde ayn da ikidir. Biri ayn-ı itlâkdır ki, cisimler mertebesidir. Ve biri ayn-ı izâfiyyedir, ruhlar mertebesidir. Ve bu iki ayn kâinat âlemi diye isimlendirilir. Çünkü sıfat ve fiiller âlemidir. Bu bölümden kastedilen, Allah Teâla kuşatıcı iradesi ve eksiksiz kudretiyle bu varlık âlemini, emir âleminden halk âlemine getirdiğini açıklamadır.

Zîrâ bu kâinat [79^b] amâ âlemi ve hüviyet gaybı mertebesinden gaybi şuunat ve ondan ayan-ı sabite ve ilmiyye ve ondan ruhi ve misali hakîkatler ve ondan hissi ve ayni suretler mertebesine indiği şuunat mertebesi varlık kitabının yüce harfleri ve ayan mertebesi ve kelimât-ı tammâti ervah ve misal mertebesi yüceler yücesi ayetler ve his ve ayn mertebesi kamil suretler yerindedir.

³⁷⁷ el-Yâsin, 36/82.

³⁷⁸ el-Hucûrat, 49/1; en-Nûr 24/64.

Ve bu zuhur eden şeylerin toplanması Rahmâni nefes, feyz-i akdes ve mukaddes üzerine bina edilir. Ve bu tecelliden o Hak Teâla'da apaçık vardı. Yani kendi zâtından, zâtına zuhur ortaya çıktı. Sonrasında Hakk'ın kendi Zâtı ile görünmesi yani varlıklarda meydana çıktı. Bu varlığın zuhuru mertebelerinde hakîkatten gafil ve gizleyenler benzerlik, ortaklık, hulûl ve ittihad, ve kulun Hak'ka vasıl olmasını ve ayrılığını vehim ve hayal ettiler. Haddi aşarak şirk ehli ve küfür ehli oldular. "*Ferâhu'r-Rûh*"ta dendiği gibi Allah Teâla bu ve benzerlerinin yüceler yücesidir.³⁷⁹

"هيولى الصور التي لا تتجلى بأحد إلا مرة ولا اثنين ولا لصورة منها لأحد مرتين"

[Ey Allah'ım! O Muhammed ki; her şahıs için iki defa zuhuruna imkân olmayıp, belki her insan için bir defa tecelli eden suretin 'heyûla'sıdır.]³⁸⁰

هيولى :hâ harfinin fethi ve yâ harfinin zammi ve elif'in kasrıyla kayıtlı aynı dereceyi taşıyan ibn-i Katta' naklî üzere ötreli yâ harfinin teşdidiyle de câizdir.

Pamuğa denir. Pamuk manasındadır. İlk dönem bilginleri âlemin kendisinden yaratıldığı heyûlâ'ya benzeterek bu şekilde isimlendirirler. Pamuk elbise çeşitinin aslı olduğu gibi, âlemin mayası da varlığın şekilleridir. Ve bazı felsefecilerde bir nitelikle sıfatlandırmıştır ki tevhid ehlinin Hazreti zâta ilâhi muhabbeti saydıkları sıfatlarıyla [80^a] nitelenmiştir.

Yani nicelik ve niteliksiz olma ve ona sonradan işaretle yaklaşan ve alamet olmayarak bir varlıktan ibarettir. Sonrasında ona sanatı yapan için bir kimsenin veya eşyanın suretine girme hallerine itiraz etmekle ondan bu bir taraftan var olma, bir taraftan mahvolma âlemi ortaya çıktı. Özetle bütün varlıklar mümkün bir maddeden halis bir özdür. Aynı şekilde *el-Okyanûsü'l-Basît* sözlüğünde bazıları asıl ve madde manasında Yunanca'dır derler. Filozoflara göre; Cenâb-ı Hakk'ın yüce ve değersiz cisimleri yarattığı maddedir. Sûfilere göre, ayân üzerine varlıkları kuşatıcı olan Rahmâni nefesten ibarettir.

Hazret-i Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-ethâr- '*Înşâ'ü'd-devâ'ir ve'l-cedâvel-i nâme*' kitabında heyûlâ hakkında buyurur ki; [Bütün varlıkların meselesidir, çünkü o

³⁷⁹ el-İsrâ, 17/43. Ayete telmih vardır. Bknz. Mahmut Erol Kılıç, *Uşşâkî Sâliklerinin Âdabı*, (İstanbul: Bayrak Matbaacılık, 1998), 110.

³⁸⁰ Altuntaş, a.g.e., 22.

varlıkların zuhuru ile kemaliyle ortaya çıkmış ve ondan sonra var olan hiçbir şey kalmamıştır.]³⁸¹

Şimdi ‘heyûla’ zâtına göre tümel akıldır. Haricte yoktur. Zihinde var olan akıldır. Bütün yüce ve değersiz varlıklar için özdür. Ve bütün hakikatler bilinen ve bilinmeyen varlıkları kapsar. Onun varlığı ayan olan varlıkların ezelde ve sonradan meydana çıkmasıdır. Öyleyse, onun varlığı şahısların varlığına bağlıdır. Çünkü o bütün varlıkların suretlerini kabul edendir. Ve onlarda görünür. Ve bütün suretlerin ilk maddesi ve hakikati olması sebebiyle, bütün suretler ona döner.

الصور: mecrûr ve heyûlâ kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. [80^b] Sâd harfinin zammî ve vâv harfinin fethiyle ‘sûret’ kelimesinin çoğuludur. Ve sûret ‘şekil’ manasındadır ki, Farsça’da ‘peyker’ ve Türkçe’de ‘kılık’ denir.

Kamûs eserinin sahibinin ‘Besâir’ isimli eserinde ki açıklamasına göre, eşyanın a’yân şekilleri nakşedilmiş olup diğerlerinden ayrıcalıklı olan nesnedir. Burada kastedilen taayyünâtın suretleri ve vehmedilen yaratılıştır. Seyyid-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- kâinatın aslı olduğu için burada a’yân suretlerinin heyûlasına benzetilmiştir. Fen bilgisine vakıf olanlara göre açıkça belirtilmiş istiâre diye resmedilir. Zîrâ hakîkât-i Muhammedîye -aleyhi ekmelü’t-tahiyyât- ilâhi nurdan yaratılmış bir nurdur ki her şeyi kuşatan ezeli ilim sahibidir. Yani nail olmuştur. Bunun için manevi hislerin suretlerinin heyûlâsı oldu.

التى: ism-i mevsûl müennestir. **لا تتجلى:** muzari fiil, müennes olup altında gizli faili olan **هى** mevsul zamire ait olarak hepsi mevsûlün sılası olduğu halde mevsûl sılasıyla berâber **الصور** ‘هوى الصور’ın sılasıdır. Ve **بأحد**’de ki bâ **تتجلى** fi’ilinin sılasıdır. Ve **أحد** bâ harf-i cerri ile mecrûr olarak mefûlün bih gayr-ı sarîhtir. **أحد** insân ve melek vesâire mahlûkattan bir ferd yani bir kimse ve bir nesne manasındadır.

الأمرة: müstesnâ ile mansûbtur. **لا اثنين:** öncesinde olumsuzluk ‘lâ’sı ve vasil hemzesi ile ‘merreteyni’ üzerine atfedilir. **ولا لصورة:** aynı şekilde atıf vâvı ve olumsuzluk lâ’sı ile **بأحد** üzerine atfedilir. Bu hâlin ‘bâ’ harf-i cerri’nin aynı şekilde **تتجلى** fiiline [81^a] bağlı ve sûret kelimesi lafzen mecrûr ve tenvinlidir.

منها’da olan min harf-i cerri sûret kelimesini açıklamak içindir. Ve müennes zamir açıklanmış ‘suver’(suretler) kelimesine döner. **لأحد**’de ki lâ-m-ı ecliye **تتجلى** fiiline bağlı

³⁸¹ İbnü’l-Arabî, *İnşâ’ü’l-devâ’ir*, 151.

ve اء kelimesi aynı şekilde mecrûr ve tenvinlidir. مرتين: kelimesi lafzen yâ ile mansûb mefûle olan suret bakımından hâldir. Bu tasvire göre mananın özü; Kâinatın Efendisi –aleyhi ekmelü't-tahiyât- hazretleri şu taayyünât suretleri ve vehmedilen yaratılışın heyûlâsıdır.

Ki insan ve melek vesâireden hiç bir kimse ve nesneye bir kereden başka iki defa ve o suretten olan bir sûrete bir kimse ve nesne için iki kere tecellî etmez, demektir. Bu mertebeyi açıklamaya gelince “...O her an yaratma halindedir.”³⁸²sırlarından doğan istifâde olduğu yönüyle ilahî gün tecelliden ve ‘şe’n’(dileme, yaratma) taayyünâtın eserlerinden ibâret olarak bu halde bir tecellîde iki taayyünât olmadığı apaçık mertebeye ulaşır. Çünkü bunun meydana gelmesi için çalışmak elzemdir. Ve bir taayyünde ki suretten ibârettir. İki tecellî bulunmadığı açıktır. Çünkü bulunmak lüzumsuz olduğu görünür durumdadır. Burada denilebilir ki tecellî daima Hakk’a izâfe edilir.

Musallî-i Ekber -kuddise sırruhu'l-athâr- niçin bütün varlık âleminin kendisiyle övündüğü Peygamberimiz’e (s.a.) izâfet etmiştir. Cevabında denilir ki Peygamberlerin efendisi, zuhurun ve tenezzülün vasıtası olduğu bilindikten sonra niçin denilmez. Ve tecellîye gelince “İşte bu, Allah’ın size indirdiği buyruğudur.”³⁸³ kerîmesinde olan ilâhi emirden ibarettir. Ve halk bu işin sûretidir ki, ilâhi emir en çok halkın suretlerinde ortaya çıkar. [81^b] “Ve bizim emrimiz tektir, göz açıp kapayınca kadar olup biter.”³⁸⁴ ayet-i kerîmesince Hakîkat-i Muhammediyye vâsıtası ile eşyanın suretinde ilâhi zuhur “..göz açıp kapayınca...”³⁸⁵ ayetine göre tektir. Öyleyse, âlem devam ettiği sürece taayyündür. Arz demek olarak iki zaman devamlı kalmaz.

Varlıkların bir an içinde Hakk’ın bir tecellîsiyle var olması, sonra başka bir tecellîsiyle yok olması ve daha sonra yeni bir tecellî ile o varlıklara benzer varlıkların zâhir olup var olması, bunun devam etmesi herkesçe bilinir. Hükümlerin sürekliliği ise taayyün öneminden ötürüdür. “Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar

³⁸² er-Rahmân, 55/29.

³⁸³ et-Talak, 65/5.

³⁸⁴ el-Kamer, 54/50.

³⁸⁵ el-Kamer, 54/50.

yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.”³⁸⁶ ayet-i kerîmesince her an ‘tecdîd’(yenilenme) vardır. Hızından fark olunmayıp beka rengi görünür.

Hazret-i Şeyh-i Ekber - Allah onun sırrını aziz ve mübârek etsin - Fusûsu’l-Hikem’de, Fass-1 Şuaybiyye bölümünde buyurur ki;

“Ve Allah Teâlâ, âlem ve enfâs ile âlemin tek aynda, yeniden yaratmanın değişmesi hakkında ne güzel söyledi! Şimdi bir gurup ve belki âlem ehlinin çoğu hakkında [Ve bizim buyruğumuz tektir, göz açıp kapayıncaya kadar olup biter.]³⁸⁷ ayeti, yani “Onlar yeniden yaratma hakkında şüphe içindedir” dedi. Böyle olunca onlar emrin enfâs ile tecdîdini bilmezler.”³⁸⁸

Yani Allah Teâla âlemin hakkında ve enfâsla âlemin tek aynda yeniden yaratmanın değişmesi hakkında olan sözü daha güzeldir. Öyleyse bir gurubun hakkında ki onlar nazar ehlidir. Belki âlem ehlinin çoğu “Buna rağmen onlar yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.”³⁸⁹ buyurdu. Yani onlar yeniden yaratmada şüphe içindeler. Öyleyse, enfâs ile tecdid emrini bilemezler ki her nefeste ilâhi tecelli ile alemin yeniden yaratandır. Çünkü âlem kendi nefsiyle yoktur. Hakk’ın varlığı ile mevcuttur. Ve Hak her daim tecelli edendir. Öyleyse ilk tecelli asla döndüğü katında âlem yok olur. Ve ikinci tecelli katında mevcut ve yaratılmış olur. Fakat ikinci tecellinin hızından ve ilk tecellinin nuruna ikinci tecellinin nurunun ulaşmasından ötürü, iki tecellinin arasında ayrılma görülmemekle yeniden yaratma âleminde olup ilk olarak yok olmuş, sonrasında tekrar var olmuş olarak görülmez. Âlemin görünen suretine bakan nazar erbabı şöyle düşünürler ki; hakikatler gerek cevheriyye ve gerek arzi hakikatler olsun varlık ile onlara bürünsün değişen ve başkalaşan olmazlar. Evet, varlığa giren şey yok olmaz. Fakat hiçlikten yokluk değişme gerekmez. Ve değişimden var olan şey yok olmak gerekmez. Çünkü Hak Teâlâ, sonsuz tecellileri ile tecellisi devamlı olandır. Ve âlem de ilâhi tecellileri daima kabul eder. Öyleyse varlık, yok olmaz. Çünkü yokluk, varlık olmaz. Fakat tecellilerin sebebi katında varlık yeniden yaratma âleminde.

³⁸⁶ el-Kâf, 50/15.

³⁸⁷ el-Kamer, 54/50.

³⁸⁸ İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1, 770.

³⁸⁹ el-Kâf, 50/15.

Âlem yokluğa izâfe edildiği için âlem Hakk'ın varlığı olduğu için onda değişme ve başkalaşma yoktur. Füsûs şerhinde olduğu gibi.

"قرآن الجمع الشامل للممتنع والقديم وفرقان الفرق الفاصل بين الحادث والقديم"

[Ey Allah'ım! O Muhammed ki; olması imkânsız ve mevcut olmayan, yok olan her şeyi çevreleyen Kurân-ı Kerim'i toplayan ve sonradan olan şey ile başlangıcı olmayandır. O öncesi bilinmeyen hal ve keyfiyet arasında ayırıcı olan Furkânü'l Fark'tır.]³⁹⁰

قرآن: merfudur. Aslında rüchân gibi mastardır. Toplamak, üzerine bir şey eklemek manasında olup sonrasında Resulullah'a inen kitâb-ı mübîne özel isim olmuştur. Sûreleri toplayıp ve birleştirdiği veya kıssalar, emr ve nehy, va'd ve va'id gibi haller veya bütün ilimlerin meyvesi ve eserlerini topladığı için sûfilere göre Kur'an; hakikatlerin tamamını toplayan ledünnî ilmin özetinden meydana gelmiştir.

الجمع: mecrur ve muzâf-ı ileyhtir. Kur'an'da cem geçerli olduğundan, pekiştirme için cem kelimesine muzâf kıldı. Ya da cem ile kastedilen cem makamıdır. Şuhûd'il Hak bila-halktan ibarettir. Yani âlemlerin efendisi - sallallâhu aleyhi ve sellem- cem makamında ledünnî ilmi kendisinde toplayan demektir. Ya da Hakk'ın ve halkın hakikatlerini toplayan Kur'an demektir. Bu durumda beyâni izâfettir.

الشامل: merfu ve Kur'an'ın sıfatıdır. mecrurlardır. للممتنع والقديم : iftial bâbından ism-i fâil deliliyle imkansız zat için yokluğu iktifâ eden şeydir ki, ortağı olmayan, çocuk sahibi ve uluhiyyete emsal olacak şeylere engel olan şeylerdir. "Allah Teâla bu ve benzerlerinin yüceler yücesidir."³⁹¹ ve yokluk, var olmayan, yani yok manasındadır ki karşıtı mevcuttur, var olmaktır. Kastedilen mümkün olandır. Esasen yaratılışında fani olduklarından ötürü Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-ethâr- 'adîm' şeklinde isimlendirdi.

Mümkün olan varlıklara görünürde nispet olunan varlık, Cenâb-ı Hakk'ın varlığıdır ki "O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır."³⁹² kerimesince eşya fani olup henüz varlığın kokusunu koklamamış ve ilmiyye mertebesinden dışarı çıkmamış olduğu ve

³⁹⁰ Altuntaş, a.g.e., 22.

³⁹¹ el-İsrâ, 17/43. Ayete telmih vardır. Bknz. Kılıç, *Uşşâkî Sâliklerinin Âdabı*, 110.

³⁹² el-Kasas, 28/88.

sadece bakî (devamlı olan) Hakk'ın zâtının sebebidir. Ve eşyanın meydana çıkışı ona bağlı bulunduğu erbab yanında apaçık olduğuna göre her kim nefsi için ilahlık, teklik iddia ederse nefesine zulm edip “Allah zalimleri de şaşırır.”³⁹³ [83^a] kerimesince Cenâb-ı Hakk'ın dalalete düşürmesini haketmiş olur. Bundan dolayı varlığı mümkün olarlar için mukadder âleminde sabit olma vardır, varolma yoktur. Ve varlık özellikle Hak Teâlanındır. Manasını içine alarak ehl-i sünnet akaidinde ‘eşyanın hakîkati sabittir’ düşünüldüğü için mevcutta denilmemiştir. Bu hakîkatlerin açıklaması kâmil bir mürşidin tarikatine girip ve hakîkat yolculuğuna dâhil olanlar öncelikle tevhid derecesinin ilâhi zevkine varırlar. Bu makam ayakların kaydığı yerdir. Onun için Hazret-i Musallî-i Ekber'in yolunu taklid edip onların temel fertlerinden görünerek söz söyleyen ve hâşâ şeyhin zevkinin cemaatinin idrakine yaklaştırmayıp, kendilerini idrak eden olarak gösteren vücûdiyye (Her şey Tanrı'dır görüşünü benimseyenler) bu makamda inançsızlığa düşmüştür.

Bazısı onları Hazret-i Şeyh'e tabi olanlar diye isimlendirmişlerse de bu hatadır. Allah Teâla'ya sığınırız ki mananın özü; Âlemlerin sultanı –sallallahu aleyhi vesellem- kendisinde Hakk'ın zâtının herşeyi görülen Kurânı toplayan yani Hakk'ın ve yaratılmışların hakîkatlerini hepsini kendinde toplayan ilm-i ledünninin ta kendisidir. Ki mümkün olmayan ve yokluğu içine alır demektir. Bu söz “...Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”³⁹⁴ ayet-i kerimesine telmihtir.

فرقان: merfudur. Fâ harfinin ötrelenmesiyle, iki nesne arasını ayırmak ve fasl eylemek manasında mastardır. Denilir ki fark ve furkan arasında fark vardır. Şanı yüce Kur'an, Hak ile batılın arasını ayırdığı için ona ikinci isim olmuştur. Kur'an tabiri cem makamına ve furkan tabiri fark makamına denir. Mutasavvıflara göre [83^b] furkan, Hak ile bātılın arasını ayıran tafsili ilimden ibarettir. “...ona katımızdan bir rahmet vermişiz...”³⁹⁵ kerimesi bu ilme işarettir. Rahmet ile kastedilen, şariat ilmi ve nezdimizde kelimesinden kastedilen vahidiyyet makamıdır. “..ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.” ayet-i kerimesi³⁹⁶ ledünnî ilme işarettir ki, ilim ile kastedilen,

³⁹³ el-İbrâhim, 14/27.

³⁹⁴ el-En'âm, 6/59.

³⁹⁵ el-Kehf, 18/65.

³⁹⁶ el-Kehf, 18/65.

hakikat ilmi ve ledünnîyet ile kastedilen ahadiyet makamıdır. Öyleyse zahir ilmi, sıfatlar makamındandır. Kulların öğretmesi ile meydana gelir. Ve bâtın ilmi, zât makamındandır. Hakikate erenlerin makamıdır. İlham ve doğrudan Allah'ın öğretmesi ile meydana gelir. Zahir ilmi kabuk ve ledünnî ilmi özdür. İkisi de nefiste güzel ve saygındır.

الفرق : mecrur ve ve furkân kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Fark cema kelimesinin zıttıdır. Cem, çokluğu birlik ve çoğu bir olarak görmektir. Ağacın yaprakları, dalları ve meyveleri ile birlikte çekirdekte görmek gibi. Ve fark birlikte çokluğu ve çoklukta birliği görmektir. Bu da iki kısımdır. Biri fark-ı evveldir ki, ona fark kable'l-cem' de derler. Sevilen kimselerin makamıdır. Ve biri fark-ı sâni'dir. Ona fark ba'de'l-cem' ve cem'u'l-cem' de derler. Hakikate ermişlerin makamıdır. Bu ikincide kastedilen "Mahlûkatı Allah ile birlikte görmektir." ile bilinir. Birlik âleminde çokluğu ve çokluk âleminde birliği ve bu ikisi ile diğerinden gizlenmiş nazardan görmekten ibarettir. Bu makam kâbe kavseyn, makamıdır.

الفاصل : merfu ve furkân kelimesinin sıfatıdır. İki nesne aralığını bölen şeye [84^a] denir. Ve (Hak) doğru söze denir. Ve Hak ile batılın arasını ayıran hüküm ve kaza manasındadır. **بين** : mansûbtur. **الحادث و القاديم** : mecrûrlardır. Hâdis önceden yokken sonradan ortaya çıkan, meydana gelen şeye denir. Ve kadîm, hâdis kelimesinin karşıtıdır. Kastedilen Hak Teâladır.

Hâdis ile kastedilen, yaratılanlar olduğu gibi mananın özü, kâinatın efendisi –aleyhi's salâtü ve's-selâm- hazretleri ilk bakışta görünen fark makamı ve cem'u'l-cem'-i farkânî yani Hak ile yaratılmışların arasını ayıran tafsili ilmin kendisidir. Ki hâdis ve kadîmin arasını ayıran, demektir. Ayrıntısı yukarıda **خط الوحدة** bahsinde geçti.

Ve mahlûkatın efendisi -aleyhi's salâtü ve's-sellem- hazretlerinin fark makamında hak ile batılı ayıran olmuş, Hak ile masivası olan batıl ile arasını ayırdığındandır. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle geldi " Şair Lebîd'in söylediği kelimelerin en güzel ve doğrusu 'Dikkat edin ki; Allah'tan başka her şey batıldır' sözüdür."³⁹⁷

³⁹⁷ Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr", 63.

"صائم نهار إني أبيت عند ربي وقائم ليل تمام عيناى ولا ينام قلبى واسطة ما بين الوجود والعدم مرج
البحرين يلتقيان ورابطة تعلق الحدوث بالقدم بينهما برزخ لا يبغيان فذلكة دفتر الأول والآخر ومركز إحاطة
الباطن والظاهر"

[Ey Allah'ım! O Muhammed ki; "Şüphesiz ben Rabbim katında terbiye edildim." Gündüzünün oruçlusı" gözlerim uyur ama kalbim uyumaz" gecesini ibadet edenidir. "İki denizin birleştiği yer" ayet-i ile varlık ve yokluk arasındaki vâsıtâ "Fakat aralarında bir berzah vardır, karışmazlar" ayetince yokluğun varlığa çıkışında ezeliyetle ilgisinde bağ ve bitiş-tirendir. O, evvel ve ahir defterinin özü, batın ve zahirdeki kuşatmanın da merkezidir.]³⁹⁸

صائم: merfudur. Oruçlu adama denir. Oruç imsak ve sükûn fiilleri manasındadır ki örfte yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak durup beyaz çizgiden siyah çizgiye kadar her şeyden el çekmek manasında kullanıldı. Ve mutasavvıflara göre oruç, ayniyet ile gaybete yükselip ilâhi tecellilere şahit olmak için Allah dışındaki her şeyden el çekmektir.

نهار : mecrur ve muzâf-ı ileyhtir. Fecrin doğması ile güneşin batması arasında olan aydınlığa denir. Türkçe'de gündüz, Farsça'da ise rûz (gün, gündüz) denir. [84^b] Mutasavvıflara göre, ilâhi zâtın isimleri ve sıfatları bakımından bir şeyin hissî, aklî, zannî ve vehmîyyede görünür olmasından kinayettir.

إني أبيت عند ربي [Şüphesi ben, Rabbim katında terbiye edildim] cümlesi nehar kelimesinin muzâf-ı ilehidir. İrab yönünden انى mütekellim zamiri أبيت fiilinin öne geçmiş failidir. عند mefû'l-ü fih olmak üzere nasb edilmiş ve ربي kelimesine muzâftır. Sahîh-i Buhârîde, Hazret-i Enes ibn Mâlik'ten rivayet edilir ki; Mahlûkatın Efendisi - aleyhi's salâtü ve's-sellam- ümmetine visal orucunu yasaklayıp لا تواصل buyurdu. انك تواصل yani siz visal orucu tutarsınız dediklerinde onlara cevâben: "Şüphesiz ben sizin gibi değilim. Ben yedirilip içirilmekteyim."³⁹⁹ buyurdular. Yani ben sizden biriniz gibi değilim. Rabbim Teâlî'nin yanında barınırım. O beni yedirir ve içirir.

Bazıları bu hadîs-i şerîfe yönelerek saddet sahibi - aleyhi ekmelü't-tahiyyât-hazretlerine iftar veya sahur için cennetten yiyecek gelirdi, derler. Ve bazıları da Hakk'ın cemalini düşündüğü için açlığın acısını hissetmezlerdi, derler. Ve bazıları da

³⁹⁸ Altuntaş, a.g.e., 22.

³⁹⁹ Buhârî, "Savm", 49.

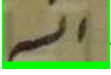
çoğu gün yiyecek yemeseler de açlık kendilerinden kuvvetini yok etmezdi, buyurdular. Ve bütün yollardan ikinci vecih bu makama uygundur. İyi anlaşılısın. Mananın özü, Sultân-ı enbiyâ - aleyhi ekmelü't-tahiyyâ- hazretleri “Şüphesi ben, Rabbim katında terbiye edildim.”⁴⁰⁰ aydınlığının yani ilâhi zâtın isimleri ve sıfatları bakımından eşyada ortaya çıkan aydınlığın saimidir. [85^a] Yani Allah dışındaki her şeyden el çekmekicidir, demektir. Eşyanın varlığında ortaya çıkan zât içinde görüldüğü zaman görünüşe bakıp, nazar eylemez. Çünkü “Muhakkak ki, Hâdis Kadîm’e mukârin kılındığı vakit, o hâdis için bir eser bâkî kalmaz.”⁴⁰¹ manasıyla Hakk’ın zuhurunda mâsivanın asla eseri kalmaz. Ve قائم : kelimesi merfûdur. İsm-i fâildir. Ayakta duran ve bir nesne üzerine sabit ve o hal üzere devam eden adama denir. لَيْلٍ : kelimesi mecrûr ve قائم kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Geceye denir. Güneşin batmasından, fecr-i sadığın doğmasına kadar, güneşin doğmasından batmasına kadar ki süreden ibarettir. Ve mutasavvıflara göre gece, taayyünât-ı vehmiyye-i ademiyye-i zulmiyye-i halkıyyeden kinâyettir. Gündüzün Hakk’ın varlığından kinayet olduğu gibi.

هَيْسَ لَيْلٍ وَ لَا يَنَامُ قَلْبِي hepsi leyl kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. İrâb yönünden, muzari fiil, merfudur. عَيْنَا: kelimesi adı geçen fiilin öznesidir. عَيْنَا kelimesinin aslı mütekellim yâ’sı ile ‘ayn’ kelimesinin ikili hali olan عَيْنَان kelimesidir. İzafetten dolayı nûn harfi düşmüştür. وَ لَا يَنَامُ قَلْبِي : cümlesinin irabı önceki gibidir. Rivayet edilir ki Âlemlerin Efendisi -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashâb-ı kirâm ile bir gece sabahtan öncesine kadar kâfirlerle savaşmış ve sonra hepsi uyudular. Ve güneşin doğmasına kadar uyanık oldular. [Uyuyoruz ya Resulallah] denildi de, [Gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz.] buyurdular. Yani gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz. Çünkü mübarek kalbi daima [85^b] Hakkı müşahede ederek kemâlden en kemâle yükselir. Ne güzel, ne hoş ne iyi uyanık ümmet ki, yüce kanun koyucu -sallallâhu aleyhi ve sellem- mübârek gözlerine beşeriyetine nazaran uyku isnâdıyla fecrin doğmasını görmemeye haml buyurduğu ve bunun kalp nurlarının uyanık olmasına zıt bir durum olmayacağı anlaşılır. Hatta rivâyet edilir ki, o günün sabah namazını, cemaatle edâ niyetiyle kıldılar. Kazâ niyeti buyurmadılar. Buna “Kim uyuyarak bir namazı kılmazsa ya da unutursa, kalktığı anda ya da hatırladığında hemen kılınsın.”⁴⁰² ve hadîs-i şerîfesi delildir.

⁴⁰⁰ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ 1/72.

⁴⁰¹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1 734.

⁴⁰² Buhârî, “Mevâkîtü's-salât”, 37; Müslim, “Mesâcid”, 314.

Mananın özü, peygamberlik makamının kendisiyle övündüğü zât -selâm ve duaların en mükemmeli onun üzerine olsun- “gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz”⁴⁰³ yüce sözünden faydalanılmış olan huzur gecesi taayün fezâsında manevi kalbin dirilişi ile sıfatlanmış ve o hal üzere sabittir. Yani halka bakışı itibariyle halkın gece hakları ile meşgul olduğu halde yüce kalbi Hakk’la lutfu ihsanıyla ⁴⁰⁴ mazhariyetle kaim demektir. Öyleyse, oruç cem makamına ve namaz cem’ul cem makamının mertebelerine işârettir. Ki kâmil bir mürşidin tarikatine girip ve hakikat yolculuğuna dâhil olup, fenâ ve bekâ mertebelerini geçen, tedânî ve tedellî yerlerini geçen zâtlara aydınlıktır.

الْوُجُودِ وَالْعَدَمِ : المَفْعُولُ فِيهِ : بَيْنَ مَا : اسم-ي مَعْصُولِ، واسطه : مَعْرُورٌ. Vücûd ile kastedilen Hakk’ın varlığıdır. Cenâb-ı Hakk’ın zâtı vücudun ta kendisidir. Asla aykırılık yoktur. Çünkü Hak Teâla’nın [86^a] ahadiyet sıfatı bakımından zâtının aynıdır. Ve bütün sıfatlarından biri vücûttur. Hükümde isimlerini gösterdiğinden, onunla açıklandı ki, kayıtlar mahiyetlerin hepsinden hissedilen ve akledilen en saf haliyle, katışıksız varlıktır. Ve o saf varlık, gerçekleşme ve meydana gelme manasında değildir. Çünkü gerçekleşme ve meydana gelme meânî-i masdariyyededir. Zahirde hissedilen değildir. Belki zihinde hayal edilen bir manadır. Hakk’ın varlığı ise bundan münezzehtir. Ve varlığın yokluğu karşıtıdır ki kastedilen halktır. Bütün eşya varlığı zorunlu olan Allah’ın ademiyyenin eseri ve zatının işlerindedir.

İtibar ve izafetten dolayı var olan ve hakikat itibariyle var olmayan, varlığı hakiki ve Hakk’ın kendisi olan yüzüdür. Allah Teâla’nın da dediği gibi; “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”⁴⁰⁵ zâtların yokluğu ve varlıkların yok olmasından sonra her şey Hakk’a döner. Bu mertebe “fenâ-fillâh ve rücu‘ile’l-ademiyyet’il asliyye” makamıdır. Çünkü keşf ehli “Allah’tan başka mevcût yoktur.” “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır...”⁴⁰⁶ emrini açıkça görürler. “Zira herhangi bir zamanda ezeli ve ebedi helak

⁴⁰³ Buhârî, “Teheccüd”, 16.

⁴⁰⁴ T.N.:Bu kısım okunamadı.

⁴⁰⁵ el- Kasas, 28/88.

⁴⁰⁶ el- Kasas, 28/88.

olmaktadır.”⁴⁰⁷ “Bu makamda işaret sillinir, ibare silinir.” “Allah yeter, gerisi geçici hevestir.” Tevhid hakîkati bu yerde açık, belli ve ondan başka olan her şey görünmez. Bunu, kâmil mürşidin anlayışının nurundan alıp faydalanılmayınca sorundur. Hakk’a ait olan tevhid sözüne [86^b] vâkîf olmaya tevhid yolunu zahir olan ağızdan almak lazımdır. Öyleyse, Seyyitlerin efendisi –aleyhi ekmelü’t-tahiyyât- hazretlerinin varlık ve yokluk arasında yani halk arasında aracı olması nurun kendisi ve ortaya çıkışın sebebi olduğundandır ki, Cenâb-ı Hak’da ilk görünme vardı. Kendi zâtında zâtına meydana çıkma vardı.

Zatının özü gereğince Hakîkat-i Muhammediye nurunu yaratma ve onun sebebine diğer mahlûkatı da yarattığından isticla hasıl olduğu varlıklarda ortaya çıktı. Hazret-i Şeyh-i Ekber - kuddise sırrahu’l-enver- bu âyet-i kerîme ile âlemlerin sultanı - sallallâhu aleyhi ve sellem- hazretlerinin varlık ve yokluk arasında aracı olduğuna şahit tuttuğunu buyurur. “O, birbirine kavuşmak üzere iki denizi salıverdi.”⁴⁰⁸ Kādı Beyzâvî –Allah onun yüzünü aydınlatsın- hazretleri buyurur; “Allah tuzlu ve tatlı denizi birbirine salıverdi. Bunlar birbirine kavuşurlar, satırları birbirine temas eder. [...salıverdi.] Bunlar okyanusta birleşirler.” Yani araplar davarı otlağa salıverseler **مَرَجَتِ الدَّابَّةَ** [hayvan otlamak için otlağa saldı.] derler. Öyleyse mana Yüce Allah tuzlu deniz ve tatlı denizi gönderdiği salıverilen iki deniz birbirine kavuşma yeri yani birbirine komşu ve bitişik olup, ikisinin yüzleri birbirine temas etti. Buna ispat sebebi olan işaret dili manasıdır ki, tatlı deniz varlığı zorunlu olan herhangi bir dış sebebe muhtaç olmaksızın kendi kendine mevcut bulunan ve tuzlu deniz varolduğu halde var sayılmayan varlıklar ve takdir edilmiş taayyünler olan yokluğa [87^a] işaretler.

Öyleyse, hulûl ve ittihâd olmaksızın, varlık denizi ve yokluk denizi birbirine kavuşurlar. Çünkü kayıtlar, varlıklar ve takdirlerin varlığı yoktur. İki varlık olup birbirine hulûl veya ittihâd edeler. Çünkü takdir edilen taayyünler Hakk’ın ezeli varlığı ile sabittir. Kendiliğinden asla varlık yoktur. Onların üzerine apaçık olan varlık “Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.”⁴⁰⁹ Kerimesince temas ve hulûl olmaksızın

⁴⁰⁷ İmam Gazâlî, *Mişkâtü’l-Envâr*, çev: Süleyman Ateş (İstanbul: Bedir Yayınları, 1994),30.

⁴⁰⁸ er-Rahman, 55/19.

⁴⁰⁹ el-Burûc, 85/20.

Hakk'ın varlığı şanı yücedir. "Allah her şeye vekildir."⁴¹⁰ kerimesince her şeyin tarafından vekillik yoluyla Cenâb-ı Hak tasarruf eder.

Öyleyse, o mutasarrıf şeydir fakat vekil olan hakla tasarruf eder, kendiyle eylemez. Ve Hz. Peygamberimiz –çokça bağışlayan, üzerine salat olsun- varlık ile yokluk arasında aracı olmuş, o ikisinin arasını topladığındandır ki, yüce ruhları ilâhi emirdir ki Hakk'ın varlığıdır. Kâinatın suretleri ve Muhammedî yaratılış olan yokluğuna üstün eylemiştir. Bu sözden çekinen akıl her ne kadar hulul ve ittihad şüphe eder ise de, nice mümkündür ki, varlık yokluğun içine girer. Veya yoklukla birleşmiş olsun. Ve nice mümkündür ki, yokluk varlığın içine girer veya varlık ile birleşmiş olur. Allahu Teâla bundan çok çok yücedir.

Sonuçta sûfi hazretleri şöyle düşünmüşlerdir ki, hakiki ıtlâk ile mutlak olan Hakk'ın varlığıdır ki, hatta kayıtlılıktan kurtulma da mutlaktır. Öyleyse mutlak, kaydı açıklamak içindir. Yoksa mukayyid kelimesinin karşıtı değildir. Ve o bütün varlığın ve mahlûkatın hakîkati ve batınıdır. Ve bütün kâinatın hatta zerre dâhil o varlıktan [87^b] ayrı düşünülemez. Ve o varlık, varlığın ta kendisi olmak ve diğer yaratılmışların varlığı onunla olmak ve diğerlerinin varlığın dışında müstağni olmak sıfatlarıyla nitelenmiştir. Ve o varlık bir şeye hulul etmez. Ve bir şey ile müttehid olmaz. Çünkü hulul ve ittihad iki varlık birbiri ardından gider. Hâlbuki varlık tektir. Ve ancak birçok irfan sahibi kimselerin o zevki görüp tattıkları üzere ilâhi sıfatlardadır. İyi anlaşılın. Allah'ın varlığına hiç bir şeyi ortak koşmayın.

Bunu zevk ve idrak, hakîkat yolu ve Allah'ın ilminin yolu olan Muhammediyye'nin kaynağına girme ve ekberiyeye'nin sahibine hâsıl olmasıyla olur. Yüce melik ve yüceliğin kaynağı "Mededü'l -müştâk min Mürşidi'l-Uşşâk" isimli fakirin eserinde yazılmıştır.

وَرَابِطَتُهُ : merfudur. İki şeyin arasında ikisinden birini diğerine bağlamak için aracı olan şeye denir. تَعَلُّقُ الْخُدُوثِ : mecrurlardır. تَعَلُّقُ kelimesi, rabîta kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Tefa'ul vezninde bir nesneyi bir şeye geçirip asmak, muhtaç olmak ve bir adamın aşk ve muhabbetine yakalanmış olması manalarındadır. Ve خُدُوثُ : kelimesi taalluk kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Daha önce yokken sonradan olmak manasına olduğu geçmiştir ki kastedilen, zatın işleri olan varlıklardır.

⁴¹⁰ el- Hûd, 11/12.

بِالْقَدَمِ: mecrûrdur. Bir şeyin öncesi olmamaktır ki, varlığı zorunlu olan zâttır. Yani Fahr-i âlem - sallallâhu aleyhi vesellem- zâtın işleri olan varlıkların “Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan O’dur.”⁴¹¹ kerîmesince Cenâb-ı Hak muhtaç olma ve [88^a] ihtiyaçlarında “Allah göklerin ve yerin nûrudur.”⁴¹² kerîmesince Hakk’ın varlığının nuru ile meydana gelmelerine vesîledir, demektir. Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu’l-athar- buna bu âyet-i kerîme ile şahid tutup buyurur. “(Ama) aralarında bir engel vardır; birbirlerine karışmazlar.”⁴¹³ yani o iki denizin arasında Allâh Teâla’nın kudretinden engel vardır ki, ikisinden hiçbiri diğeri üzerine karışmış ve özünü bozmaz. Yahut ikisi sınırlarını aşmazlar demektir. Bu yöne delil olan işaret edilen mana budur ki, kadem denizi ile muhdes denizi arasında berzah yani engel vardır ki, o ikisinden biri diğere saldırmaz. Çünkü kulun fakirlik, muhtaçlık, düşkünlük, eksiklik ve bunun gibi sıfatlar Hak’ta yoktur. Ve Hakk’ın varlık, mükemmellik ve bunun gibi sıfatlar kulda yoktur. Berzah ile kastedilen Hakîkât-i Muhammediyye taayyün-i evvel olduğundan ona “berzahu’l-berâzih”, “berzahu’l-evvel”, berzâh-ı kübra” da derler. O varlığı en mükemmel sıfat ile olan zât ile imkân ve kadem ile hudûs arasında yani, Rab ile kul arasında öğretme ve doğru yolu gösterme konusunda engeldir.

Hakk’ın zuhuru olan bizzât onunla ikinci ve dokuzuncu tavır diğerleriyle olmuştur. Bu da irfan ehline gizli değildir ki varlığı tek olan Hakk’ın zuhuru vardır ki ilk âlemdir. Ve butûn vardır ki ilk esmâdır. Ve âlem ile esmâ arasında berzah hepsini ayırandır ki onunla zuhûr-i butûndan ve butûnu zuhûrdan ayırır. O ise asil Resûl-i Ekrem - sallallâhu [88^b] aleyhi vesellem-dir. Ve berzahiyet diğerleri için en mükemmel varistir. Şimdi zuhûr-i butûnun ve butûn-i zuhûrun aynasıdır. Ve o ikisinin arasını ayıran şeyin, zuhûr ve butûn aynasıdır.

فَذَالِكَ : merfudur. Noktalı zâl harfi ile **دَخَرَ** vezninde **حَسَابٍ حَاسِبٍ** ayrıntılarını tamamlamış ve vazgeçmek manâsındadır. Ve bu muhâsiblerin hesabı nihâyete erdirtirip hülâsa ve icmâl eyledik de miktarı için **فَذَالِكَ** kezâ ve kezâ yani adı geçen hesabın hepsi

⁴¹¹ el-Fâtır, 35/15.

⁴¹² en-Nûr, 24/35.

⁴¹³ er-Rahmân, 55/20.

şu miktârdır, dediklerinden alınmış ve ilk defa ortaya konulmuştur. Öyleyse, besmele, havkale gibi birleştirilmiş olur. Aynı şekilde tercümece Kamusta'ki gibidir.

دفتر: mecrûr ve **فذلك**'nin kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Tâ'nın üstte olması ile **جعفر** vezninde birbirine bükülmüş nice sayfaları kapsayan nüsha, kitaba ve hesab defterlerine denir ki Türkçe'de de defter denilir. **الاول و الاخر** de mecrûrlardır. **اول** : ilim mertebesinde sabit olan ayan-ı sabite ve **اخر** : kevn mertebesinde Hakk'ın varlığıyla mevcut olan suver-i ayandır. Yani, Fahr-i âlem - sallallâhu aleyhi vesellem- ayan-ı sabite ve suver-i ayan olan defterin önceki vasıfları ile vasıflanmış olan hülâsası, özüdür, demektir. Kamil insan olduğundan ilâhi ve kevnî kitapların hepsini toplayan bir kitaptır ki kötü huyları örtülüp temizlenmiş olanlar sırları ortaya çıkarıp anlarlar. Nitekim biricik imam Muhammedî varis Şeyh-i Ekber - kuddise sırrahu'l-enver- [89^a] buyurur.

“Ben Kur'an ve Fatıha suresiyim,

Ruhun ruhuyum, canların ruhu degil.”⁴¹⁴

Ya da evvel ve âhir ile kastedilen Allah'ın en güzel isimleridir ki ezeli ilim mertebesinde yokluğu kendisinde toplayan evvel ve sonradan yaratılan kevn mertebesi, Hakk'ın onunla bildiği her şeyi toplayan âhirin defterinin mükemmel vasıflar ile zikrdilenin hepsi, hülâsası, özüdür demektir. “İyi bilinmeli ki bütün işler dönüp dolaşır Allah'a varır.”⁴¹⁵ ve “En sonunda yalnız rabbine varılacaktır.”⁴¹⁶ kerimelerince her şeyin dönüşü O'nadır.

مركز: merfudur ve **ذلك** kelimesi üzerine atfedilir. **مقعد** vezninde dâirenin (bir şeyin ortası) ortasına denir ki dairenin noktası diye tabir edilir. Ve bir adamın yerine ve karargâhına denilir. Ve askerın görevlendirildiği, durulan yer ve dinlenme yeri diye isimlendirilir.

احاطه : mecrûr ve **مركز** 'in muzâf-ı ileyhidir. Hemzenin kesriyle bir nesnenin etrafını çevirmek manasındadır. **الباطن و الظاهر** da mecrûrlardır. **باطن** ile kastedilen gayb alemini ve **ظاهر** ile kastedilen şehadet alemidir. İçine alacak gibi kuşatmayı daireye benzetti ki

⁴¹⁴ İbnü'l-Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye*, Çev: Ekrem Demirli, C.1, 34.

⁴¹⁵ eş-Şûrâ, 42/53.

⁴¹⁶ en-Necm, 53/42.

bu ibarede istiâre-i mekniyye ve tahyîliyye sanatları vardır. Ve ihâta kelimesinin izâfeti masdarın mefule izâfeti türündendir. Yani Resûl-i Ekrem - sallallâhu aleyhi vesellem-gayb ve şehadet âlemleri dâiresinin merkezidir, demektir. Gayb ve şehadet âlemlerini kuşatmıştır. Onların dönüşü peygamberlerin efendisi - aleyhi ekmelü't-tahiyât - üzerinedir. Tecelli yerlerinde ondan daha geniş ve [89^b] en mükemmeli yoktur. Yada bâtın ve zâhir ile kastedilen mana Allah'ın en güzel isimleridir ki, onun dışındaki her şeyi bilmek mümkün olmak itibariyle batın dünya ve ahirette kimse tarafından görülmeyecek şekilde olmak itibariyle zâhir topluluğunu kuşatanın merkezidir, demektir.

Gönlü aydınlık olanlara gizli değildir ki varlık dâiresi iki yarımdır. Biri zâhirdir ki halkıyye mertebesidir. Diğeri bâtındır ki, Hakkıyye mertebesidir. Ve ikisinden her biri yirmi sekiz mertebedir. Bâtının yarısının merkezi isimlerin hepsi ve zâhirin yarısının merkezi insandır. Bütün isimlerin yansımasıdır. Ve o kâmil insandır. Ve âlemde birdir ki, Hazret-i Mustafa'dır. –salat o vefa sahibinin üzerine olsun- Dâirenin şekilleri Şeyh Musallî Seyyid Muhammed Nûri'l-Melâmî – hafazallâhu Teâla- hazretlerinin “*Envâru'l-Muhammediyye*” meşhur *Şerhî Risâleti's-Seyyidiyye'de ve Câm-ı Cihân-nümâsı* Şeyh Muhammed Şîrîn - kuddise sırruhu'l-metîn'de- geçmektedir.

"حبيبك الذي استجلبت به جمال ذاتك على منصة تجلياتك"

[Ey Allah'ım! O Muhammed ki; ilâhi zât-ı cemâlinin tecelliyat makamın üzerindeki görünmesine sebep olan ilâhi sevgilin ve bütün tecelillerde ilâhi teveccühlerin kıblesidir.]⁴¹⁷

حبيبك: gizlenmiş mübtedanın haberi olmak üzere merfudur. Ve hitab kef'i salavatın başındaki 'اللهم' kavli ile daha önce zikredilen Hakk'a döner. Ve **حبيب**: emir vezninde sevgili manasındadır. Ve **حب** hâ'nın zammîyle sevgi ve kalb bir şeye meyl etmek manasındadır. Gönlü uyanık olan aydınlık ola ki, “Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim,...”⁴¹⁸ manası üzere muhabbet asıl varlıktır ki Âlemin kendisi ile iftihâr ettiği Peygamberimiz'in (s.a.) makamıdır. Âlemin başlangıcı olduğundan bütün yaratılmışlar onun hakikatinden meydan gelmiş [90^a] ve çıkıp ayrılmıştır.

⁴¹⁷ Altuntaş, a.g.e., 23.

⁴¹⁸ Aclûnî, II, 132.

Cenâb-ı Hâk bütün makamların aslı olan muhabbet makamı, bütün varlıkların aslı olan Mahlûkatın efendisi, –aleyhi ekmelü't-tahiyât- hazretlerine bahşetmiştir. Bunun için Cenâb-ı Hâk ilâhi muhabbeti “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin...”⁴¹⁹ kerîmesinde Hz. Muhammed’e tabi olmayı şart kıldı. Öyleyse sen de eğer gerçek sevgilinin cemalini görmek istersen, ilâhi sevgiyie sarıl. İlâhi sevginin ortaya çıkması gibi. Varış da ilâhî sevgi ile kolaylaşır.

الذی :ism-i mevsûl حبيبك kelimesinin sıfatıdır. استجلبت : istifal bâbından mâzi fiil, müfred, muhâtabtır. Fâil altında gizli انت zamîridir. Ve استجلا kelimesi sırrı ortaya çıkarmak manasındadır. Yukarıda açıklandığı üzere Cenâb-ı Hâkk’ın celâ ve isticlâsı vardır. Celâ zâtında zâtına olan zuhûrudur. Ve isticlâ mezâhirde izharıdır. Ne güzel söz göndermesidir ki zuhur eden yere işaretle tecellî yeri diye söylenmiştir. به ’deki bâ sebebiyyedir. Ve zamîr habîb kelimesine döner. جمال mansûb استجلبت fiilinin mefûlûdür. Bir adamın yaratılış ve ahlakında güzel olmak manasındadır. Güzellik bi’z-zât ve hüsn bi’-farzdır Bunun için [90^b] esmâ-i hüsnâda cemîl vârid olup, hüsn vârid olmadı.

ذاتك :mecrûr ve cemâl kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Ve hitab kâf’ı Hakk’a döner. Şeyh Abdürrezzâk Kemâlüddîn el-Kâşânî –kuddise sırruhu- Farîzi’nin tâiyye’sinin şerhinin mukaddimesinde buyurur ki; “Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzelliği sever.”⁴²⁰ hadîs-i şerîfi deliliyle muhabbet [Güzel olan güzelliğe meyleder] ibaresinden ibârettir. Çünkü her şey cinsine ve aslına çeker. Bu takdirce sevenin, sevgilinin güzelliğine çekmesi ancak onda olan güzelliktedir. Ve gerçek güzellik Cenâb-ı Hakk’ın ezeli sıfatıdır ki Cenâb-ı Hak ilk olarak ilmi müşahede ile kendi zâtında müşahede edip sonra aynı müşahide ile yaratıklarında müşahade eylemesini kastedip âlemi yaratır. Ayna gibi ki onda güzelliğin kendisini gördü.

“Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim,...”⁴²¹ hadîs-i kudsîsi bu manâya işârettir. Öyleyse gerçek güzel yüce Allah olup âlemde olan güzellik O’nun güzelliğinin dışa yansımasıdır. Sultânü’l-âşikin Ömer bin-Fârız –kuddise sırruhu- buyurur.

⁴¹⁹ el-Âl-i İmrân 3/31.

⁴²⁰ Müslim, “İmân”, 147.

⁴²¹ Aclûnî, II, 132.

Her güzel kadın ve her yakışıklı erkeğin güzelliği

O'nun güzelliğinden ödünç alınmadır.⁴²²

Arifin kalbine zâtın güzelliği âşikar olunca her ne yaratılmış ve ne çeşit varlıklara yönelirse güzelliği görüp “O yarattığı her şeyi güzel yapmış...”⁴²³ âyet-i kerîmesi gereğince mutlak güzellik sarayının rehberi olur. Hazret-i Pîr-i âlem Şeyh-i Ekber – kuddise sırruhu'l-efham- *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinde buyurmuştur ki, âlemin hepsi zâtının güzelliği olup, âlemin nefsinin güzelliğinin aynıdır. Çünkü [91^a] yaratıcının sanatı konu edilmiş kemale aittir.

Bu sırdan haberdar olan ârifler, ilâhi kanunlara yönelip muhabbet ettiler. Bu yönden âleme Hakk'ın aynası ismini verdik de ârifler âlemde ilâhi kemâlatın sûretinden başkasını tecelli etmediler. Çünkü Cenâb-ı Hak güzeldir. Ve güzellik ise zâta sevgili olmakla tecelli edenlerin kalbinde, kendinde meydana gelir. Yani dışarıdan başka bir sebep yoktur. Ve daima sabittir. Bitti.

Ey ilâhi sırları isteyen kişi! Ve Ey sonsuz gizli işaretleri isteyen! Bu açıklamanın neticesi velilerin en bütüğü ve sultanların en temizini, Hakk'ın eşsiz mükemmel güzelliğini iki kısım saymışlardır. Biri mutlak güzellik. O kendi bakımından zâtı tek olanın güzelliğidir. Ve ârif mutlak güzelliği fenâ-fillâh ve bekâ-billâh hâlinde görür. Ve biri de mukayyed güzelliğidir. Ve mukayyed güzellik o ki gerçek sevgili, ruhâni görünüş yerleri ve kuvveti, cismani aynalardan tecelli kılınca tevhid ehli o güzelliği eşyanın kendinde görünce, mutlak güzelliğin zâtını nurlar ve ışıklar olarak görürler.

Öyleyse her ne kadar güzel davranan ve eserlere sahip sevgili var ise, o gerçek sevgilinin, her bir varlığın her türlü ihtiyacını karşılayanın güzelliğinden geçici olarak alınmıştır. Öyleyse tevhid ehli bazen mutlak güzelliğini sınırsız ve sınır olmadan görürler. Ve bazen mezâhir ve mecâlî temaşa ederler. Asla ki bu sultanların muhataba

⁴²²Ömer ibn Fârid, *Dîvân*, s. 117, *et-Tâiyetu'l-kübrâ*, b. 242, neşr: Abdulhâlik Mahmûd, Mısır 1984.

⁴²³ es-Secde, 32/7.

davranışı diğer insanlığın mahcubiyeti ve huya ve şehvete hapsolma gibi olsun. Allah sizleri kötü düşüncelerin büyüğünden korusun.⁴²⁴

منصة fiiline müteallik ve alâ harf-i ceri ile mecrûrdur. Lugate göre **منصة**, mim harfinin kesri, nun ve şeddeli sad harfinin fethiyle yükseklik manasından ism-i âlettir. [91^b] Taze gelini süsle oturttukları sandalyeye ve yatağa denir. Ve zifâfhânedeki gelin için taht gibi birbiri üzerine yapılan yüksek yatağa denir ki, üzerinde zifâf olur.

تَجَلِّيَاتِكَ: mecrûr ve **منصة** kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Ve hitab kef'i Hakk'a döner. Ve tecelliyât, tecellînin çoğuludur ki inşâf ve zuhûr manasındadır. Mananın özü; Yâ Allah! Peygamberlerin efendisi - aleyhi ekmelü't-tahiyyâ- senin sevgilindir ki onun sebebine zâtın güzelliği senle fiillerin, sıfatların ve zâtiyye'nin tecellisini kürsisinde meydana çıkardık, demektir. Ve mutasavvıflara göre de – aleyhim ezkiyâ't-tahâyâ- tecelli gaybın nurlarından kalplerde meydana çıkan şeyden ibarettir.

Bu da iki kısım olup biri, ilk tecellîdir ki ilâhi zâtın sıfat ve resimden bir şey olmadığı halde tek zâtına tecellîsidir ki bu ahadiyye mertebesidir. Çünkü zât mutlak varlık olduğundan onun dışında kalan her şeyi mutlak yokluktur. Ve biri ikinci tecellîdir ki zât'ın hadiseleri olan ayân-ı mümkinât-ı sâbiteyi onunla ortaya çıkardı. Ve Cenâb-ı Hak bu tecellî ile ahadiyye mertebesinden, vahidiyye mertebesine isimleriyle nüzûl eder.

Gönlü aydınlık olanlara açıktır ki; ilâhi tecelli nihayetsiz ise de sülûk mertebelerine göre üç makamdır. Biri efâl tecellisi [Allah'ın fiillerinden birinin kulunun kalbine açılması]⁴²⁵ diğeri sıfat tecellisi [Allah'ın sıfatlarından birinin kulunun kalbinde meydana çıkması]⁴²⁶ ve diğeri zât tecellîsidir. [Allah'ın zâtının tecelli etmesi] ve zât yükselirken muahhar ve inerken mukaddemdir. Çünkü kulun zâtında meydana gelen ilk fiillerin isimlerinin eserleri ve ikinci sıfat isimlerinin nurları ve üçüncü zât isimlerinin sırlarıdır. Bu fenâ tamamlanıp bekâ âlemine dönüşte, zât mertebesinden, sıfata [92^a]ve ondan efâle nüzul eder.

⁴²⁴Selami Şimşek, *Hasan Sezâyî'nin Bir Gazeline Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: El-İmdâd Fi'l-Mebde' Ve'l-Me'Âd*, 1. Bs. C.3 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 525.

⁴²⁵Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 266.

⁴²⁶A.g.e., 266.

Mutlak faal Allah Teâla olduğunu bilip gereğince hareket etmek, efâl tecellîsinin eserlerindedir. Ve her sıfatın hakîkati ile hakîkate ermeye çalışan Allah Teâla'yı anlayıp bu âlemde şuhûd sâhibi olmak sıfat tecellîsinin nurlarındandır. Tek olan Hakk'ın varlığından kesreti hicabını giderip [Allah'tan başka mevcut yoktur] sırrına ulaşmak ve ârifin gönlü zâtın tecellîsinden vahdet şarabını içmek ve varlığı tek olan Hak'tan başkasını unutmaktır.

"ونصبته قبلة لتوجهاتك في جامع تجلياتك"

[Hepsi senin tecelline yöneldi.]

ونصبته : vâv harfinden sonra olan fiil cümlesini öncekine atıf için mevzuysü süsleyen ibâre oldu. **انت** : ikinci bâbdan mâzi fiil, müfred muhâtap olup, fâili altında gizli zamîridir ki Hakk'a döner. Ve gaib zamir mansûb, habîbe âit **نصبت** fiilinin mefûlüdür. Ve **نصب** ikâme manâsındadır.

قبلة : mansûb ve tenvinlidir. Kaf harfinin kesrî ve bâ harfinin sukûnuyla suskun cihete itlâk olunur ki, ona teveccüh ile namâz edâ olunur.

لتوجهاتك : cer harfi lâm ile mecûr ve teveccüh kelimesinin çoğuludur. Teveccüh ise tefil vezninde bir nesneye doğru yönelmek ve karşılamak manâsındadır. **تجلياتك في جامع** mecrûrlardır. Ve tecelliyât, câmi kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Ve izâfet sıfatın mevsûfa izâfeti türündendir. Yani Yâ Allah! Peygamberlerin efendisi - sallallâhu aleyhi ve sellem- senin O sevgilindir ki [92^b] isim, sıfat ve eserlere ilâhi yönelmeler için Rabbâni tecellîlerinin toplanmasında O'na kible nisbet eyledik.

Seyyid-i Resul zuhurun vasıtası, tenezzül ve tecellîlerin ortaya çıkışı, Hak makama yönelme ve mutlak feyiz verendir ki yaratılmışların başlangıcı ve taayyünat denizinin kaynağıdır. Her şeyin imâmı ve yedinci makamın sahibi olup, ilâhi marifetlerde yönelinen makam halktır. Ondan feyizlenme ile alır ve tahkik ederler.

"وخلعت عليه خلعة الصفات والأسماء وتوجهت بتاج الخلافة العظمى"

[Ey Allah'ım! O Muhammed ki; Sıfât ve esmâ kaftanını giydirdin ve en büyük hilafet tazıcıyla taçlandırdın.]⁴²⁷

وخلعت : aynı şekilde atıf vâvı ile mazi fiil, müfred muhatab olup faili altında gizli zamiridir. Mastarı ha harfinin kesriyle **خلع**'dir. Lugate göre bir adama giydirilen

⁴²⁷ Altuntaş, a.g.e., 23.

elbiseye denir. Aslında bir kimsenin arkadan soyup çıkardığı elbiseye denirdi. Sonrasında sevgi ve yüceltme ile giydirilen elbiseye denildi. **عليه** : kelimesinde ki **على** harf-i cerri zikredilen fiile bağlıdır. Ve adı geçen zamir habîbe âiddir. **خلعة** : mansûb **خلعت** fiilinin mefûlûdür.

الصفات : mecrûr ve **خلع** : kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Ve tamlama müşebbehin bih'in müşebbihe izâfeti türündendir. Şibhi sıfat hal takdirinde olup, bütün yönüyle o huyla vasıflanmıştır. Ve elif yemin lamı için olup Hüdâ'nın zatına mahsûh olan sıfat olduğuna delâlettir. İlâhi sıfatlar yaratılmış olan her şeyin zuhuru itibariyle ahlak ile künyelenmiştir. Buna tevhid-i sıfat (sıfatların birliği) mertebesine ulaşan kâmiller vakıf oldular. Gâfiller de bundan yüz çevirip [93^a] kendi nefislerine dayanarak mücadele ettiler.

“Allah’ın ahlâkıyla ahlaklanın”⁴²⁸ “Allah’ın yüz onyediyi ahlakı vardır. Bunlardan birini verirse o kimse cennete girer.”⁴²⁹ hadîs-i şerifleri delille Rabbâni sıfatlar ve ilâhi ahlaktır. **والأسماء** : bu da mecrûr ve sıfatlar kelimesinin üzerine atfedilir. Ve isimler sıfatların ortaya çıkmasıdır ki Hayat, İlim, İrâde’ ve benzeri olanlar meânî sıfatların, ‘Hay, Alîm, Mürîd’ ve benzeri olanlar manevi sıfatların isimleridir. Manası; Yâ Allah! Peygamberlerin efendisi –aleyhi ekmelü’t-tahiyyâ- O sevgilidir ki, O’nun üzerine sevgi ve yüceltme olan ilâhi sıfatların ve Rabbâni isimlerin ile ahlaklanma ve hakîkate erme kaftanını giydirdik demektir. Buna “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsindir.”⁴³⁰ ve “...mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”⁴³¹ âyet-i kerîmeleri adil iki şahittir. Sır basîret sahibine gizli değildir ki, ilâhi sıfatlar iki kısım olup biri, îcâbiye ve biri selbî sıfatlardır. Ve îcâbiye sıfatlar üç kısım olup biri hakîkiyedir ki onda izâfet yoktur. ‘Hayat ve Vücûb’ gibi. Ve biri sadece izafettir ki ‘Evveliyet ve Âhiriyyet’ gibi. Ve biri zât izâfetidir ki ‘İlm ve İrâdet’ gibi ve fakat selbî sıfatlar ‘Gmâ ve Kuddûsiyyet ve Subûhiyyet’ emsâlidir.

Ve diğer önemli olan ilâhi sıfatlar yine iki kısım olup biri her şeyi kuşatıp kendinde toplayan sıfattır. Yedi imamlar ve sıfatların anneleri diye isimlendirilen ‘Hayy, İlim,

⁴²⁸ Suyûtî, el-Câmiu’s-Sağîr, c. 1, s. 217, nr. 362

⁴²⁹ Hadisin kaynağı bulunamadı.

⁴³⁰ el-Kalem, 68/4.

⁴³¹ et-Tevbe, 9/128.

Îrâdet, Kudret, Semi, Kelâm Basar' sıfatlarıdır. Ve ikinci kısım cüz'i sıfatlardır ki 'Hâlkıyet, Râzıkıyet' ve benzerleri fiili sıfatlardır. Arifin gönlüne bu da açıktır ki, hakikat ehlinin ıstılahındaki isim [93^b] telaffuz olunan harfler ve lafızlar olmayıp, belki bu lafızlar ve harfler isimlerin ismidir.

Ve isim O zâttır ki, bir sıfat ile sıfatlanıp saygı gösterilsin. Gerek vücûdî sıfatlar olsun 'Hayy, Kayyum, Kâdir' gibi ve gerek selbî sıfatlar olsun 'Subbûh ve Kuddûs ve Selâm' gibi. Bu da Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhu'l-ezher- "*Kitâb-ı İnşâ'ü'l-Cedâvel ve'd-Devâir*"de açıklamasına göre üç kısım olup biri zâti isimlerdir.

[Allah, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr el-Mütekebbir, el-Âlî, el-Azîm, el-Kebîr, el-Celîl, el-Mecîd, el-Hak, el-Metîn, el-Vâcid, el-Mâcid, es-Samed, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Evvel, el-Âhir, el-Müteâli, el-Ganî, en-Nûr, el-Vâris, zü'l-Celâl, er-Ragîb.]

Ve biri sıfatların isimleridir.

El-Hay, eş-Şekûr, el-Kahhâr, ez-Zâhir, el-Muktedir, el-Kavî, el-Kâdir, el-Kerîm, er-Rahmân, el-Gaffâr, er-Rahîm, el-Gafûr, el-Vedûd, er-Raûf, el-Halîm, El-Berr, es-Sabûr, el-Alîm, el-Habîr, el-Muhsî, el-Hakîm, es-Semî', el-Basîr.

Ve biri fiillerin isimleridir.

El-Vekîl, el-Bâi's, el-Mucîb, el-Vâsi', el-Muğîs, el-Mukît, el-Hafîz, el-Hâlik, el-Bârî, el-Musavvir, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Kâbîd, el-Bâsit, el-Hâfid, er-Râfi' el-Mui'z, el-Müzil, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Mu'id, el-Muhyî, el-Mumît, el-Vâlî, et-Tevvâb, el-Muntekîm, el-Muksit, el-Câmi', el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', el-Hâdî, el-Bedî', er-Reşîd.İntehâ.

Bu da gönlü aydınlık olan ariflere açıktır ki bütün eşya yüce zâta delaleti itibariyle ilâhi isimler olup ve her isim ilâhi zâta bir yüce sıfatlar itibariyle delalet eder. Fakat birbirine uyumlu [94^a] delil ile ancak Fahr-i âlem -sallallahu aleyhi ve sellem- isimlerin en yücesi olduğu sebeple delalet eder. Çünkü O'nun Hakk'a delâleti, isim ve sıfatların cemiyyeti olduğundan mutabık delalettir. Ve bütün isimler ve sıfatlar kendi üzerine giydirildiğinden ilâhi zâtın eksiksiz mazharı olup Hakk'a delâleti, Hakk'ın delaleti kendisi türündendir.

وتوجهت : aynı şekilde atıf vâvı ile tefil babından mazi fiil, müfred muhatab olup, faili altında gizli zamîridir ki, Hakk'a hitâbtır. Ve zamîr, mansûb-i gâib توجهت fiilinin

mefûlüdür. Ki Fahr-i âlem -sallallahu aleyhi ve sellem- hazretlerine âittir. تتويج :ise tefil vezninde bir kimseye tâc giydirmek ve bir kimseye, bir kavme seyyid eylemek manâlarındadır.

بتاج: câre ile mecrûr, توجهت fiilinin mefû'l-i bih gayr-ı sârih, lugate göre, tâc, iklîle [tâc] manasındadır ki başa geçen sultanların başlarına giydikleri mücevher kisveye denir. Çoğulu tâ harfinin kesriyle تيجان gelir. Tâc lafzı aslen Farsçadır. Aceme mahsûs baş giysisidir. Yani acem meliklerinin altın süsleme ile bezenmiş, başlarına giydikleri kisvettir. Bazı adı geçen lafzı arab bile ahz ve imâmeli bâş kisvetinde kullanırlar. Çünkü sarıklanma, baş kisveti arapların emir ve meliklerine özeldi. Hadisten [Sarık, Arapların tacıdır.]⁴³² Çünkü çoğu çölde oturan olmakla başkan olurlar. الخلافة: mecrur ve tâc kelimesinin muzâf-ı ileyhidir. Ve harf-i ta'rîf ahd için hilâfet-i ileyh olduğuna işaretler. Ve 'كتاب' 'خلافة' vezninde bir adama halîfe olmak manâsındadır.

[94^b] ve 'خليفة' vezninde yüce padişaha denir. Pâdişâh ilk vekil olduğu için böyle isimlendirildi. Ve hilâfet Cenâb-ı Hak tarafından vekil yönünden âlemde tasarruf eylemektir. العظمى : hilâfetin sıfat-ı kâşifesidir. Bu hilâfet yüce Allah'tan olmakla yücedir, demektir. Ya da çok yüce olması diğerlerinin hilâfeti gibi verasetle olmayıp, aslen olduğuna ve küçük hilafet olmadığına işaretler. Mananın özü, Yâ Allah! Peygamberlerin sultanı -aleyhi ekmelü't-tahiyyât- hazretleri senin sevgilindir ki, çok yüce hilâfet tâcını O'na giydirip, âlemlerin sultanı ve insanoğlunun efendisi eyledin, demektir. "Ve kıyamet günü insan sancağın altında olmadan, insanların efendisiyim, bunda övünme yok" hadîs-i şerifleri iki adil şahittir.

Tarikatın sır ehline açıktır ki, sûfiyye arasında tâc diye isimlendirilen tarikat hırkasıdır ki, hilâfet zamanı mürîd, şeyhin elinden giyinir. Her tarîk erbâbının kendine ait kisvesi vardır. Halvetiyye efendileri -aleyhim ezkâ't-tahiyyat- arasında bilinen dâl tâc, Vedûd isminin resmidir. Ve ortasındaki halka şekli, hâ-i hüviyyete işaretler. Ve bazen bir düğme konulup ahadiyyet noktasına ve bazen boş bırakılıp fenâyâ ve mahv-ı isim ve resme işâret olunur. Ve Vedûd isminde ebrâr ve mukarrabîn makamlarına işâret vardır. Ve tâc, zikredilen yünden yapılmış kumaş veya beyaz yünden yapılmış tasavvuf yoluna ve beyâz kalbe işârettir.

⁴³² Müsned-i Şihab, C.1.75.

[95^a] Dört terk üzere olup her bir terkinde beş dâl olmayan bir kelime-i tevhîd ve diğer yandan iki celâle resmedilir. Bütün yönlerini manevi kayyum ile kuşatmış, bu kuşatma Rabbin şuhûdiyyesine işârettir. Ve bu hırkayı giymenin şartı topluluğa göre sulûk, hilâfet, izin ve icâzettir. Ve bir sâlikin nefsin emrinde tat alma hali gerçek olmasa ancak güzel inançla tâc ve hırka ehline elbise ile de olsa taklid edip benzese yüce nefsi ortaya çıkıp bereketiyle faydalanır. Ve hadiste “Kim bir kavme benzemeye çalışırsa o, onlardandır.”⁴³³ ve tâcın hallerinin ayrıntısını tarikat ehlinin kitapları ve ‘*Kenzü l-feyz*’ isimli fakirin eserinde incelenmiştir.

واسريت بجسده من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى حتى إنتهى إلى سدرة المنتهى وترقى إلى قاب
"قوسين أو أدنى"

[Ey Allah’ım! O Muhammed ki; mübarek cesediyle Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya, oradan uyanık halde İsrâ olunarak Sidretü’l Müntehâ’ya ulaştırıp, ‘Kabe kavseyn ev ednâ’ sırrına yükselttiğindir.]⁴³⁴

واسريت : aynı şekilde atıf vavı ile ifal babından mazi fiil, müfred muhatab olup fâili altında gizli انت zamiridir ki, hitâb Cenâb-ı Hakk’adır. Ve اسراء: hemzenin kesriyle, gece yürümek ve yola gitmek manasındadır. Ve bu manada müteaddi (geçişli fiil) olur. Ve bâ harfiyle de müteaddi olur. “Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu..”⁴³⁵ âyet-i kerîmesinde zikredilen yön üzere gece vakti yürümek manasında olmakla لَيْلًا : kelimesi te’kîd içindir ki mecazendir. Ya da soyutlanmaya hamledilip mutlaka etki manasında olup لَيْلًا kelimesi vakti belirtmek için söylenmiştir.

بجسده : car ve mecrur, اسريت : fiilinin mefûl-i bih, gayr-i sarîhidir. Ve gâib zamir Seyyid-i Enbiyâ -aleyhi ekmelü’t-tahiyyât hazretlerine- [95^b] aiddir. Lugate göre جسد cîm ve sîn harflerinin fethiyle, insanın, cinlerin ve meleklerin cism ve bedenine denir. يَقظة : mansûb zamîrden haldir. Lugatta fethalarla isimdir. Uyanıklığa denir. Uykunun zıddıdır.

من , من المسجد الحرام başlangınç harf-i cerri olup ve zikredilen muhatab fiile müteallıktır. المسجد: zikredilen harf-i cer ile mecrûr olup, الحرام : onun sıfatıdır ki, Mekke mescididir. Hazreti Ka’be’nin etrafına Mescid-i Haram ve O’nun arkasına

⁴³³ Ebû Dâvûd, Libâs 4.

⁴³⁴ Altuntaş, a.g.e., 25.

⁴³⁵ el- İsrâ, 17/1.

haram ve O'nun sonuna mîkat denilir. إلى المسجد الأقصى: aynı şekilde mecrûrlardır. Kudüs-ü Şerîf'te olan mukaddes mâbede Mescid-i Aksâ denir. أقصى en uzak demektir. O vakitte O'nun arkasında mescid olmayıp, Ka'be-i Mükerrreme'ye göre en uzak mescid olmakla 'aksâ' diye isimlendirildi. Ya da yerden en uzak ve göğe göre en yakın demektir. Rebî'ü'l-ibrâr'da geçtiği gibi mananın özü; Ya Allah! Mirac'ın sahibi ve Tâc'ın maliki - aleyhi's-salâtu ve's-selâm- uyanık olduğu halde mübarek bedenleriyle Mescid-i Harâm'dan, Mescid-i Aksâ'ya gece öyle yürüttük demektir. Şanı yüce ilim ehline gizli değildir ki, hafızlardan 'Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin kaydettiği üzere Fahr-i Âlem -sallallâhü aleyhi ve sellem'e- otuzdört kere mirâc vâki olmuştur. Biri uyanıkken bedenle ve sonrasında ruhla, kimisi uykuda, kimisi kendinden geçtiği manevi halde ve kimisi peygamberlikten önce ve kimisi de sonrasında. Öyleyse o mirâc ki uyanık halde beden ve ruhla beraber gerçekleşmiştir ki, "Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan [96^a] çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir"⁴³⁶ ayet-i kerîmesi onu söyler.

Onun vaktinde ihtilâf olmuştur. Muhammediyye kitabının yazarının tercih ettiği peygamberlikten bir sene veya bir buçuk sene sonradır. Ve âlimlerin çoğunluğunun tercih ettiği risâletin on ikinci senesinde hicretten bir sene öncedir. Allah katındaki bilgiye göre bir gece Fahr-i Kâinât –aleyhi ekmelü't tahiyyât- Kâbe'de hatim kısmında ve diğer rivayete göre Ümmühânî'nin evindeydi. Ansızın Cebrâil –aleyhi's-selâm- gelip burakla Mescid-i Harâm'dan, Mescid-i Aksâ'ya yürüdüler.

Ve oradan Firdevs cennetinden inci ve yakut gibi değerli taşlarla süslenmiş, bir kademesi altın ve bir kademesi gümüş olmak üzere Allah'ın taşı üzerine havada asılı bir merdiven konulup onunla yükseldiler. Dahası ayrıntısıyla kitaplarda zikredilmektedir. Bundan sonra Fahr-i Âlem'in Mekke'den Kudüs'e varıncaya kadar olan seyrine esrâ [yürüyüş] derler. Onu inkâr eden kâfir olur. Ve Kudüsten göğe doğru olan seyrine mirâc derler ki onu inkâr eden sapkın ve dalalette olur. Zîrâ esrâi [yürüyüş] nasla ve mi'rac haber-i vahidle sâbittir.

حتى إنتهى إلى سدرة المنتهى. حتى إنتهى : nihayet manasındadır ki, sonrası öncesinin sonucu olduğunu açıklamaktadır. إنتهى : bir nesnenin sonuna varmak ve haddi aşım orada durmak maaâsında olan إنتهاء : kelimesinden yani iftial bâbından mazi fiil, müfred-

⁴³⁶ el- İsrâ, 17/1.

müzekker malûmdur. الى : harf-i cerri zikredilen fiile mütealliktir. [96^b] : سدره adı geçen harf-i cer ile mecrurdur. Ve المنتهى: sidre'nin muzâf-ı ileyhidir. Ve sidre'nin müntehâ'ya izâfeti birşeyin kendi mekânına izâfeti gibidir. Bahçenin ağaçları gibi ya da mahalin hâle izâfeti gibidir ki kitâbü'l-fıkh sözü gibi ki, söz gelimi ' سدره عندها منتهى العلوم [sidre ilimlerin bittiği yerdir] demektir. Ya da câr ve mecrûrun gizlenmesi üzere melikin mâlikine izâfeti kabîlindedir ki ' سدره المنتهى اليه و هو الله عز و جل ' [Sidretü'l-Müntheha, Aziz ve Celil olan Allah'tır.] takdîrindedir. Ebû's-suûd'un tefsirinde geçtiği gibi ve lugate göre sidre bir ağaçtır ki yapraklarını kurutup dökerler onunla hamamda yıkanır. Ve meyvesine 'nebk' derler. Yüce yerde olur. Burada sidre ile kastedilen yedi feleğin ve yüce arşın sağ tarafında bir ağaçtır. Onun meyvesi hecer kasabasının testisi gibi ve "yaprakları fil kulakları gibidir."⁴³⁷ Ve cennet nehirleri onun aslından çıkar. Misal verilen bir kerime ki "...Sidretü'l Münthehâ'nın yanında. Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır."⁴³⁸ cennet onun yanındadır. Ve müntehâ 'son yer' demektir. Yaratılmışların ilmi ve ameli onda son bulduğu ve öteye geçmediğinden 'Sidretü'l münthehâ' diye isimlendirildi. Ve üstünde arşa ait hükümler ve Rahmâni nurlar oraya iner. Sonrasında tedbiratın ve taksimatın elinden Hakk'ın isteği ne ise vücut bulur. Cenâb-ı Hak, Sultân-ı âlemi -sallallahu aleyhi ve sellem- âlemin en aşağısından en yüce âleme yürütüp âlemin öncesinden sonuna, başlangıcından bitişine dek ihtiva ettiği [97^a] şeyleri haberdar etti. "Şüphesiz en son varış Rabbinedir."⁴³⁹ kerîmesince bitiş noktası âlemlerin Rabbi Cenâb-ı Rabbi'l-âlemdir ki [Her oluş ondan başlamıştır ve yine O'nda son bulacaktır.] mazmûnî buna şâhittir.

Ve fenâ ehline göre 'Sidretü'l-müntheha' bir mekândır ki seyr-i ilallah ile yaratılmışlar o mekâna ulaşır fakat onun sonrasına ulaşamaz. Çünkü ondan fenâ (yok oluş) fiiler, sıfatlar ve zâtlar yok olur, silinir mahvolur. Ve buna işâret Cebrâil -aleyhi's-selâm "Eğer bir parmak ucu kadar yaklaşıyordum yanardım."⁴⁴⁰ yüce sözü buyurmuştur. Ve bekâ ehli yanında 'Sidretü'l-münthehâ' çokluk ağacı olan tekliğin görüldüğü yere işarettir ki çokluğun başlangıcı ondan olup görünüşün sonu da onadır. Taayyünler ve

⁴³⁷ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân: Kur'an Meâli ve Tefsiri*, çev: H.Kâmil Yılmaz vd., C.11 (Erkam Yayınları: İstanbul, 2010),34.

⁴³⁸ en-Necm, 53\14-15.

⁴³⁹ en-Necm, 53\42.

⁴⁴⁰ En-Nihaye, II, 332, bknz. Bursevî, a.g.e., C.11, 35.

çokluklar tekliğin kaynağı olmakla ona çokluk ağacı derler. Ve sidre ise çok dallı ve gölgeli bir ağaç olduğundan çokluk ağacı diye benzetildi.

تَرَقَّى : تَرَقَّى : vav sonrasında olan cümleyi öncesine atıf için mevzuyu süsleyen ibaredir. تَرَقَّى : kelimesi tefil babından mazi fiil, müfred-müzekker malum olup lugate göre yukarı çıktı manasındadır. Faili altında gizli هُو [o] zamiridir ki, döndüğü yer Seyyidi'l-sâdât'tır. –aleyhi ekmlüt'tahiyyât- Yani ol sultân –aleyhi salavâtir'r-rahmet- âlemlerin tümünü görüp Hak'la yüce zaman ve aşağı mekândan çıkıp ve karanlığa gece âlemlerinde yürüyüp sona erince a'yân mertebesi ona nuru meydana çıkararak ve açıklayıp doğarak zâtın hakîkatini görerek yükseldi demektir.

إِلَى قَابِ : إِلَى قَابِ : mecrûr قَوْسَيْنِ : meftuhâyla kavseyn tesniyedir. [97^b] أَوْ أَدْنَى : elif ve nûn harflerinin fethiyledir. أَوْ kelimesi şüphelendirme için olmayıp بِل manasındadır. بِل: en yakın demektir. Görünen mana budur ki Âlemlerin elçisi, Yüce Allah'a yakınlığı kemanın kabzasının veteresine yani yay kirişine olan yakınlığının ikisi kadar ya da kabzadan yayın sonuna kadar yayın boyunun yarısı olur. Ya da en yakınından demek olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm Arap lugatine göre indi ve lugat ve belagat çeşitleri ve arap uygulamalarını kapsamakla arap araba yakın mesafeden yay ve iki yay ile tabir edip söylerler. Anlamak için onların lugat terimleri üzere tabir olundu. Ve de aralarında iki kişi yayların birbirine ulaşmak için sevgiyle bağlaması arap geleneğindenmiş. Sonuç olarak bunda olan yakınlık farklıdır. Bazıları Cebrâîl'e – aleyhi's selâm ve bazıları mahlûkatın Rabbine'dir demişler. Fakat [Ben semaya götürüldüğüm zaman, yüce rabbim bana yaklaştı ve benimle O'nun arası iki veya daha az yakın oldu.] hadîs-i şerîfince ikinci esâhdir. Sonuç olarak bu yakınlık zahmetsiz ve benzersiz bir konuda âlemlerin mürşidine -sallallâhu aleyhi ve sellem- yüce peygamberlerden -aleyhimüs'-selâm- başka bir zât böyle güzel bir örnek olmamıştır.

Muhammed'den başka hiç kimse Kâb-e Kavseyn makamına giremedi

Peygamberler topluluğundan da bir kişi arasına girmede

Herkesin giremediği mahrem yere Ahmed ile Mevla yalnızdı

O yalnızlık sadece Kâinatın sultanına özel oldu.⁴⁴¹

⁴⁴¹ Şairi tesbit edilemeyen bir şiiirdir. Bknz. Halime Arlı, “Hüsn-i-Hat Levhalarında Edebî Hikemî Muhtevâ (Türkçe Levhalar)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necemettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2021), 212.

Ve mutasavvıflara göre –aleyhim ezkât-tahiyya- kâbe kavseyn ile birlik [98^a] ve çokluk yayı ve vücub\imkân yayı ve fâiliyyet ve kabiliyyet yayı aralarını yani sıfat ve yaratılışın görülmesi ve Hakk'ın zâtının görülmemesi aralarındaki hepsi vahidiyet (birlik) makamına işaret ederler. Ve bunun ortası ev ednâ makamıdır ki zât-ı baht mertbesinden ibaret olup bütün farzedilen şeyleri yok eden ahadiyet mertebesidir. Bu surette mananın özü şudur ki; Yüce Peygamberimiz meâb -aleyhi salavâtü'l-vehhâb- ahadiyyet ve vahidiyyet makamına yükseldi demek olur.

Sır erbabına hakikat açıktır ki kâbe kavseyn yeri peygamberlerin sultanının -aleyhi ekmelü't-tahiyyâ- bütün yüce ve aşağı âlemlerde Hakkı görme makamıdır. Cenâb-ı Hak âlemlerin hepsiyle tecelli eder ve görünür ve cümlesinden beridir ve gizlidir. Çünkü kâinatın mukadderat oklarını atan kimse sebebiyle kays yüce feleklerden çıkar. Ve kabe ilâhi kudret ile Hakk'ın kabzası ve sebepler yeri aralarında. Ve iki yaydan biri ezeli âlemin yayı ve biri görünenin gölgesidir. Ve her yayın iki uzaklığı vardır. Biri biri kâbe süflî ve biri kâbe u'lvîdir, gökler ver yer gibi. Ve bu makam Hakk'ı müşahede etme mertebesidir ki müşahede etmenin sıfatı peygamberliktir. “Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka ilâh olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler.”⁴⁴² kerimesince Cenâb-ı Hakkı kendi zâtı ve yüce melekler, Allah ile olan ilim erbabı, yüce peygambeler ve yüce Allah dostları şahit oldu. Özetle kâbe kavseyn varlık dairesi diye isimlendirilen Allah'ın emrinde isimler arasında meydana getirme ve geri gönderme ve karşı karşıya gelme gibi itibariyle yakınlık makamının isimleridir ki ikililikten ayrılmanın devam etmesiyle beraber yakınlık olarak tabir olunan Hak'la bir olmasıdır. [98^b] Zirâ yüce Allah'ı görünen şeylerle ve kevnî sûretlerle görmeye sıfatlarla mevsûf ve isimlerle isimlenmiş olarak görmekten ibarettir.

Ve bundan yücresi ev ednâ mertebesidir. İkililikten ayrılma bakımından yücelmesiyle Zât makamıdır. Yokluğun aslı ile bütün şekiller belirsizdir. Onda ne gören, ne görülen; ne müşahede eden, ne müşahede edilen, hiçbir şey yoktur. O, mutlak gayb'tır. Ve bu şanı, makâm-ı mahmûd sâhibinden başka kimse bulamaz. Ve bunda söz bitip, sayfalar dürülmüş kalemler yücedir. Her kim ona iman edip gayb üzere tasdik ederse kâmil iman ve sadık anlayış sahibi olup iman edenlerden olur. Ve bu makama dair hoş bahis 'hatti'l-vahde beyne kavsi'l ahadiyyet ve'l- vâhidiyyet' bölümünde tekrar etmiştir.

⁴⁴² el- Âl-i İmrân, 3\18.

Oraya başvuru. Sufilere göre Sidretü'l-müntehâ, gerçek kâinatı müşahede ve kâbe kavseyn, latif isimleri müşahede ve ev ednâ, Zâtın birliğini müşahede ile mümkün olur. Düşün!

" فَأَسْرُ فُؤَادِهِ بِشُهُودِهِ حَيْثُ لَا صَبَاحَ وَلَا مَسَاءَ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى وَ أَقْرَ بَصَرَهُ بِوُجُودِكَ حَيْثُ لَا خَلَا وَلَا
مَلَا مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغَى "

[Gündüz ve gecesi olmayan bir yerde zâtını gösterdiğinde O'nun kalbinde sevinç hasıl oldu. Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı. Boş da değildir, dolu da değildir denilen birliğinin şehrinde gözü aydın olmuş, gözünde kayma ev gönlünde bir değişme olmamıştır.]⁴⁴³

فَأَسْرُ : bu övülmüş ve süslenmiş bölümün öncesinde olan tazimiyye fâ'sıdır. fiili hemzenin zammi ve sin harfinin kesri ile şeddeli ra harfinin fethiyle mazi, müfred-müzekker, meçhul olup mesrur kılındı manasındadır. Ya da el-keşfü'l ünsiyye yazarı Abdülganî Nablusi'nin –kuddise sırrıhu- açıkladığı üzere sonunun cezmiyle kâmil anlayış ve keşf ve ıyân makamının hakîkatinin sevinciyle mutlu. Dedi manasına davet etti fiili olarak Cenâb-ı Hakk'a hitâptır.

فُؤَادُهُ : mazi fiil, meçhul [99^a] nâib-i fâil olmak üzere merfu. Ya da davet etti fiilinin mefulü olmak üzere mansubtur. Ve zamir فُؤَادُ kelimesinin muzâf-ı ileyhisi olup döndüğü yer Peygamber Efendimizin zâtınadır –aleyhi salâvati'l-ilâhtır. Lugate göre فُؤَادُ: gurâb vezninde yüreğe denir. Kalp manâsıdadır. Muhakkiklere göre kalbin aslı sol tarafta yatan çam kozalağı şeklindedir. Türkçe'de yürek denir. Onunla ilgili olan latife-i Rabbâniye ki yeri gizlidir. فُؤَادُ denir. Türkçe'de ona gönül tabîr olunur.

بِشُهُودِكَ :câr ve mecrûr اسرر fiilinin mefû'l-ü gayr-i sarîhidir. Ve sonunda ki hitâb kafi Cenâb-ı perverdigâra döner. Şühûd ise kalbin görmesidir. Bu da üç mertebe üzerine olup biri şühûdi'l-mürîddir. (müridin görmesi) Hakîkat yolcusu başlangıç ehlinden olmakla Hak Teâlâ'yı zahiri hislerin meydana çıktığı yani görünen âlemde müşahede eder. Ve bu görme kapalıyı tafsilatta ve birliği çoklukta müşahede eder.

Ve biri şühûdi'l-sâliktir.(salikin görmesi) Hakîkat yolcusu fena-fillah halinde mazharsız müşahede eder. Ve bu görme tafsilatı özde ve çokluğu teklikte görmededir ki Allah'ın zâtı çokluğun görünmesinin hepsini kapsar. Ve biri şühûdi'l-müntehâdır. Hakîkat yolcusu nihayet ehlinden olmakla özü tafsilatta ve tafsilatı özde görmektedir.

⁴⁴³ Altuntaş, a.g.e., 25.

Beka ehli, fenadan sonra her şeyi ve her şeyde Cenâb-ı Hakk'ı görür. Ve görme Hak'la halkdan ve görme hakla Hak'tan gizlenmez. Ve bu şuhud mertebesi en yüce mertebedir ki, ariflerin mertebesidir. [99^b] Söylenildiği gibi;

Buna biz de şahit olduk O tektir,

Çokça sıfatların ve isimlerin sahibidir.

Kesretimizden sonra biz sen de şahit olduk,

Onunla belirledik, görenle görünen bir oldu.

حَيْثُ : hâ harfinin fethi ve sonunun zammî üzere inşa edilmiş bir kelimedir. Ve mekâna işaret eder. Yani mekân zarfıdır. **حِينَ** kelimesi zaman zarfı olduğu gibi. **لَا صَبَاحَ** : lâ cinsini nefyeden lâ-i nâfiyedir. **صَبَاحَ** : zikredilen lâ'nın mensub ismidir. Haberi düşmüş mevcût veya takdir edilmiş kâine kelimelerinden biridir. **وَلَا مَسَاءَ** : aynı şekilde mansûb ve öncesine atfedilir. Yani Seyyidi'l Sâdât'ın –aleyhi ekmelü't-tahiyyât- kalb-i şerîfi sabâh ve akşam olmayan yerlere Yâ Rab Senin apaçık ve devamlı varlığını görmekte mesrûr kılındı. Yahut mesrûr kıl demektir. Sabah ve akşam âlemlerden olmakla varlıkların sonu olan Sidreti'l-i-müntehâda yoktur. “Rabbinin yanında sabah ve akşam yoktur.”⁴⁴⁴ hadîs-i şerîfi bu manâya işâret görünür. Ve sabah ruhlar âlemine ve akşam cisimler âlemine işarettir.

“Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı.”⁴⁴⁵ âyet-i kerîmesi öncesine muzâftır. **مَا كَذَبَ** : de olan **مَا** : olumsuzluktur. **الْفُؤَادُ** : keziye fiilinin fâilidir. Ve harf-i ta'rîf ahd için olup Muhammed'in kalbi demektir. **مَا رَأَى** : de **مَا** mevsûledir. **رَأَى** fiiline mütea'lliktir. Faili zikredilen **الْفُؤَادُ** kelimesi veya düşmüş ve takdir edilmiş basar [görmek] fiilidir. Manâsı Resûl-i Ekrem - sallallâhu aleyhi ve sellem- kalbiyle gördüğünü [100^a] kalbi yalanlamadı.

Sadık olup yani ben seni bilmem demedi. Eğer onu dese yalancı olurdu, demektir. Ya da bu yükselişte kalbî görme ve gözle görme gerçekleşti ki, gözüyle gördüğünü kalbi ona yalanlamadı demektir. Zira mukaddes işler öncelikle kalple sonrasında gözle idrak edilir. Ancak bu yönüyle şahit göstermek ilk mana itibariyledir. Ya da görme ile kastedilen gerek kalbiyle ve gerek gözüyle mutlak görme kastedilmek istenirse

⁴⁴⁴ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, Beyrût, 2010, C.21, 90.

⁴⁴⁵ en-Necm, 53\11.

gelecek olan göz aydınlığı sonucu açıklamak içindir. Ve işaret dili üzere ayet-i kerîme'nin manası, kalp cem makamında gördüğünü yalanlamadı, demektir. Ve kalp ile kastedilen Hakk'ın varlığıyla mevcut olan bütün sıfatlarla beraber Zâtı görmek, ruh makamına yükselmiş olan kalptir. Bu cem, cem'-i vahdet olmayıp cem'-i vücût'tur.

وَاقْرَأْ بَصْرَهُ : vâv â'tıftır. أَقْرَ : hemze'nin zammî ve kâf harfi'nin kesrî ve râ'nın şeddesiyle ifâl bâbından mazi fiil, müfred-müzekker, meçhûl olup basara onun nâib-i fâilidir. Ve zamir gâib, mansûb adı geçen fiilin mefulüdür. Ya da Şeyh Abdülganî Nablusî hazretlerinin –kuddise sırrıhu- beyânı üzere أَقْرَ : hemze'nin fethî ve kâf'ın kesri ve sonunun cezmiyle da'â fiili olup basaranın mefulüdür. Lugate göre ikrâr bir nesneyi soğutmak manasındadır. Denilir ki “Allah göz aydınlığı kılsın” ya da “soğuk kılsın” ebrâdi'l-ayn (gözünü soğuk kılsın) ise kalbi mesrûr eylemekten kinâyettir. Zira sevinç sebebiyle gözden akan yaş soğuk ve hüzn sebebiyle akan yaş sıcak olmakla [Allah gözünü soğuk kılsın.][100^b] sözü Hüdâ onu mutlu kılsın, demekten kinâyettir.

بُجُودِكَ : bâ harfinin cerri sebebiyle olup mütealliki düşmüş ru'yet ya da şühûd kelimelerinden biridir. Ve وَجُودِ : adı geçen harf-i cer ile mecrûr ve أَقْرَ fiilinin mefû'l-ü bih gayr-i sarîhidir. Ve kâf harfi Cenâb-ı Hakk'a hitaptır. [حَيْثُ لَا خَلَا وَلَا مَلَا] boş da değildir, dolu da değildir] yani Resûl-ü Ekrem'in -sallallâhu aleyhi ve sellem- gözleri senin herşeyi kuşatan ve görünen yüzün olan varlığını ne boş ne de dolu olan alemde ru'yet ve şühûd sebebiyle aydın ve kalbi mesrûr kılındı. Ya da mesrûr kıl! demektir.

Ve kul sevdiğini müşahede eylediği vakit göz aydınlığı olup ondan başkasını müşahede eylemez. Ve belki bu görmede Hakk'ın dışında olan herşeyden –nefsinden dahî- müstağni olup gözü aydın ve kalbi mesrur olur. Gönlü aydınlık olanlara gizli değildir ki arşın tümsekli halinden sonuna varınca yani unsurlar tabiyatla ilgili olanlar ve cansızlar. Ve bu oluşumun hepsine melâ âlemi derler. Çünkü her yer ruhlar ve bedenlerle dopdoludur. Onun için halvette tesettür ve havza veya akarsuya girmede peştemal alma⁴⁴⁶ vardır. Ve arşın muhaddebinden üstü, çoğunluğa göre lâ halâ velâ melâ âlemdir. Ve hakikat sahibi sûfilere göre lâ halâ velâ melâ âlemi dedikleri ruhlar âleminin üstüdür ki emir âlemi ve ilim âlemdir. Öyleyse bunların mezheplerine göre arş- a'zâmın üstü melâ âlemindedir ki ervâh-ı müheyyeme [Allah'a yakın ruhlar] ile doludur.

⁴⁴⁶ Derkenar: [Ölümde bele tuttururlar. Çoğulu meyâzir [peştemaller] gelir.

[101^a] ve ervâh-ı müheyyeme [Allah'a yakın ruhlar] onlardır ki onların bedenleri ve ruhları bilmez. Şühûd denizine dalıp Hakk'ın cemâlinden başkasını görmezler. Bunlara âlîn melekleri derler. "...yoksa üstünlerden mi oldun?"⁴⁴⁷ kerimesinde âlîn ile kastedilen bunlardır. Öyleyse Pes Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- hazretleri âlemlerin hepsini geçip 'refref' ile nurlar âlemini yırtarak "Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir."⁴⁴⁸ yüce kelimandan anlaşılan müstevî denilen yere ayak basmıştır. Sonrasında terkib ve tedbir âleminde ayrılarak kolayca yürüyerek ervâh-ı müheyyemeyi gördü. Ve ondan lâ halâ velâ melâ âlemi olan emr âlemine ve bir olan zâta dek yükseldi. Ve ru'yet-i şühûda nâil oldu. Ve unsiriyyât ve tabîyyât-ı cismânî yükseldiği gibi hacb-i nûrâniye dahî ne kadar varsa hepsi yok oldu.

"Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı."⁴⁴⁹ âyet-i kerîmesi, öncesine muzâftır. Yani Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- hazretlerinin gözü sayısız şaşkıncı işler, acayip gördüğü ve müşahede ettiği şeylerden haddi aşmaya meyl etmedi. Belki gerçekten yakinen bilmeyele sâbit oldu. Ya da görmekle memûr olduğu acayip görülenlerden vazgeçmeyip haddi aşmayıp sabit oldu, demektir. . Ve 'Te'vilât-ı Necmiyye'de zikredilir ki bu âyet-i kerîme Fahr-i âlem'in -sallallâhu aleyhi ve sellem- "Fakirlik övüncümdür."⁴⁵⁰ hadîs-i şerifince mâ-sivâdan mutlak boşluk olan hakikat külli fakirlik makâmıyla gerçekleşmesine [101^b] işarettir.

Ve kulun mecazi olan bütün varlığı, hakiki varlığa çıkış ile kaim ilâhi sıfat ile zahir olup Allah'ın kulu demekten yüce ve en anlaşılır bir yoksulluk yoktur. "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı."⁴⁵¹ Yani beden âlemindeki gözü, dünya âlemine ve aldaticı süslerine mal ve mevkiye meyl etmedi. Ruh âleminin bakışı teklik âleminde nimetlerin derecelerine ve köşklerin yakınlığına haddi aşmadı. Belki Hakkı görme isim ve sıfatlarda zâtının değişik tecellilerini ve sıfatının değişik tenezzüllerini görmede noksatsız ve bıkmadan bir olma ve hakiki birleşme ile basiret gözüyle görmeyi birleştirdi ve topladı demektir. Ya da bizzât görünende zâtının tekliği ile kaim

⁴⁴⁷ es-Sâd, 38\75.

⁴⁴⁸ el-Tâhâ, 20\5.

⁴⁴⁹ en-Necm, 53\17.

⁴⁵⁰ Aclûnî, II,113.

⁴⁵¹ en-Necm, 53\17.

olan isimlerin çokluğu ve değişik tenezüller iki şühud mertebesi ile kıyami kemal ve iki vücud mertebesi ile ilmi ihata sebebine meyl etmedi ve haddi aşmadı, demektir.

Yüce ilim erbabına gizli olmaya ki miraç gecesi Fahr-i âlem'in -sallallâhu aleyhi ve sellem- Cenâb-ı Kibriyâ'yı görme yeri ihtilaflıdır. Kimisi ispat, kimisi inkâr etmiştir. Hazret-i ibn Abbâs –radiyallâhu anh- [Rabbini gözüyle gördü] ve Hazret-i Muâz bin. Cebel - radiyallâhu anh- [Rabbini gönlüyle gördü] ve Hazret-i Aîşe - radiyallâhu anha- “Her kim Muhammed (a.s.)’ın Rabb’ini gördüğünü iddiâ ederse Allah’a en büyük iftirâyı atmış olur.”⁴⁵²- buyurmuşlardır. Ve Hazret-i Ebû Zer - radiyallâhu anh- Fahr-i âleme suâl edip – [(Yâ Resûlallah!) Rabbini gördün mü? “Bir nur gördüm” buyurdu”⁴⁵³ yani nur mücerredir görülmek nice mümkün ve câizdir [102^a] buyurdular.

Özetle adalet ve istikamet edip bu ihtilafta gerçek ne ise onu açıklama ve uygun usul lazımdır. Çünkü cumhur ru’yet gerçekleşmesinde birlikler nasıl olduğu konusunda ihtilaf içindeler. “Allah, göklerin ve yerin nurudur.”⁴⁵⁴ kerimesince ru’yetle ilgili olan mazharlar mertebesinde ortaya çıkan nurdur. Öyleyse mazharlar Hakk’ın ışığı ve mutlak nur aslıdır ki “...nûr üstüne nûr...”⁴⁵⁵ bu ikisine işarettir. Öyleyse hakîkatte Hazret-i ibn Abbâs’ın ispat ettiği ru’yet mazharlarda ortaya çıkan nurun gölgesi ve izâfiyesi izâfetledir. Ve Hazret-i Aîşe’nin olmadığını söylediği nûr aslı ve gerçeğe nispetledir.

Yüce mazharlarda mahcubiyet mertebelerinin ötesini idrak mümkündür. Öyleyse Fahr-i kâinât –aleyhi ekmelü’t-tahiyât- bu unsurların ve tabiiyatın hepsini görüp ve peygamberlerin makamının hepsinden daha yükseğe gidip arşın üstünde münacat etti. Ve altı tarafı bütün olup Hakk’ın sözünü ve mutlak hitabını cihetsiz işittiği gibi her yanı göz olup Mevlâ’nın güzelliği ve yüce didarını da keyfiyetsiz basiret gözüyle gördü. Yani o vakitte mülkî basar ile melekûta ait basar birleşik olup ile melekûta ait basar ile batın isim sebebiyle Hakk’ın batınını gördü. Ve meleki basar zahir isim sebebiyle Hakk’ın zahirini mûkaşefe ve bu iki basarın Allah’ın birliğinde hepsiyle bütün oluşumların yüce ruhlar ve aşağı cisimler ile meydana çıkan bütün hakîkati

⁴⁵² Buhârî, “Tefsîr”, (53), 1.

⁴⁵³ Müslim, “İman”,291-292.

⁴⁵⁴ en-Nûr, 24\35.

⁴⁵⁵ en-Nûr, 24\35.

gördüğü [102^b] hakîkatte bu taayyünün hakîkati ve lâ taayyün ve itlâk velâ itlaktan itlâk-ı zâtî ile kayıtlıdır.

Özetle Resûl-i Ekrem'in -sallallâhu aleyhi ve sellem- ruhunun özü tecelli vaktinde sûret cisme girdi ve kalbinin genişliklerini ahadiyet mertebesine erdi. Baş gözüyle gördü dedikleri bu manadadır. Bu yüce ru'yet lutf ve huzur babından anlaşılması güç bir iştir. Ve onunla Fahr-i âlem'in kalbine basar yaratıp onunla gördü dediler. Ondan kastedilen, onu işin hakîkatini öğretip maksudun vechinde yetinmeyi keşfetti demektir. Bu mana ise zikrolunan vechi gözle görmeye zıt değildir.

Aynı şekilde eş-Şeyh İsmâil Hakkı'l Celvetî –kuddise sırruhu- gerçekleştirdi. Şimdi bu incelemeyi idrak gözüyle gören ve bu incelemenin son sırrını gören kimsenin görme işinin gerçek manası ilmi kavraması goncayış bulur. Ağûş-i fehm-i kabûlüne gelir. Ve Allah, varış yolunun rehberidir ve ondan anlayış ve kabul için başarı vardır.

"صلى اللهم عليه صلاة"

[Ey Allah'ım! sallallahu aleyhi vesellem'e salâvatını ulaştır.]

صَلَّ: sad harfinin fethi ve lam harfinin şeddenmesi ve kesrenmesiyle dua fiilidir. اللَّهُ يَا اللَّهُ [Ey Allah'ım] manasında olduğu şerhin başında geçmişti. صَلَّ اللَّهُ: kelimesine vasl ile okunur. عَلَيْهِ: harf-i cer صَلَّ fiiline mütealliktir. Ve gaib zamir Seyyid-i sâdât – aleyhi ekmeli't-tahiyyât- hazretlerine döner.

Yani Yâ Allah! Cenâb-ı Habîb-i Ekrem'e –sallallahu aleyhi vesellem- aşikâr olan yüceltme ve atfindan [103^a] dolayı ilâhi yüceltmene yaklaşan sadece sana mahsus olan rahmet ve lutfuna bedelsiz kıl demektir. Ve şu manaya dikkat olunur ki Ahmed ismi ile Hakk'ın zuhuru olan en kâmil zuhur üzerine bütün hakîkate örnek olan ve zâtında topladığı kabiliyet fiiler, sıfatlar ve isimler ve sonsuz zâtı ile ilâhi ikbalinin devam etmesinden kinayet olacağı ve bunun lezzetinin idaraki ise zevkler ehline mahsustur. Bu iş şüphesizdir. Çünkü Sultân-ı Enbiyâ –aleyhi ekmeli't- tahiyyâ- hazretlerine salât bazen bütün ilâhi isimleri toplayan uluhiyyet mertebesinde ortaya çıkan Allah isminden olur. Çünkü bu mertebede cömert ve kerem hazineleri olan bütün ilâhi isimleri toplar. Ve bütün isimlerin hüküm ve alametleri Muhammedi mazhar ile ortaya çıkar. Öyleyse bu mertebenin o Hazrete salâtı, belirme ve gerçekleşme yönüyledir. Ve bazen de yüce kalbine tecelli ve istiva eden Allah isminden olur. Çünkü kalbinin genişlikleri uluhiyyet ve zâtının birliğinin toplandığı mertebe kâmil bir mazhar ve nurla kaplıdır. Cenâb-ı Hak, kalp genişliği ve itlakı ve iç huzur hasebiyle kendisine

salat ve tecelli eder. صلاة : öncesine tekid için geldiğinden lafız olarak mansub صَلَّ fiilinin mefûl-i mutlakıdır. Ve sonundaki tenvin, tazim içindir. صلاة eksiksiz yada yüce salat demektir.

" يصل بها فرعى إلى أصلي، وبعضى إلى كلي، لتتحد ذاتي بذاته وصفاتي بصفاته، و تقر العين بالعين، ويفر
البين من البين"

[O Muhammed'ine öyle bir salât ile salât eyle ki o salât sayesinde benim fer'im aslıma, cüz'üm küllüme muttasıl olarak zâtım zât-ı Muhammed'le sıfatım sıfât-ı Muhammed'le kesb-i ittisâl ede ve aynıyla aynım mesrûr olarak aramızda bir ayrılık kalmaya!...]456

يَصِلُ : ikinci babdan, muzari fiil, müfred-müzekker-gayib, merfudur. بِهَا'daki 'bâ' cer harfi zikredilen fiile müteallik [103^b] ve zamir salâta aiddir. بَيْرِكْتَهَا takdîrindedir. Musallî Ekber -kuddise sırruhu'l-ezhâr- bu بِهَا lafzını söylemekle Hak ile halk arasında en yüce vasıta ve isimlerin vesilesi, rumuzlardan haberdar olan mutlak hakîkatin – aleyhi ekmeli't- tahiyâyâ- efendimiz hazretleri olduğunu Hakka'l-yakîn bilip, bu kendisinden istenilen makama dahî onunla feyiz delaleti salâtıyla nail olmaya niyaz ederek varılacak yer edeble süslenmiştir.

فُرْعِي : fâ harfinin fethi ve râ harfinin sükûnuyla ve sonundaki mütekellim yâ'sı ile zikredilen fiilin fâilidir. Lugate göre فُرْع زرع, فُرْع زرع vezninde her nesnenin yukarısına denir. إِلَى أَصْلِي : aynı şekilde mütekellim yâ'sıdır. Lugate göre hemzenin fethiyle her nesnenin aşağısına yani vücûdunun aşağısına denir ki, dib ve kök diye tabir olunur. Ve bazılarına göre bir şeyin aslı, bir şeyin başlangıcı, varlığının dayandığı nesneden ibarettir.

وَبَعْضِي إِلَى كَلْبِي öncesine atfedilmiştir. Yani Ya Allah! Fahr-i âlem - sallallâhu aleyhi vesellem- hazretlerine yüce bir salât ile salât eyle ki o salât feyziyle fer'im olan nefis, rûh ve cismim ve ona bağlı olan ruhani kuvvetlerim ve bedeni sıkıntılarımla aslım olan Hakîkat-i Muhammediyye'ye ve aynı şekilde cüz'üm olan rûh, nefis ve cismimden her biri külüm olan Nûr-i Muhammediyye'ye vâsıl olsun demektir.

لِتَتَّحِدَ : öncesindeki lâm-ı ecliyye يصل fiiline bağlıdır. تتحد : iftiâl bâbından muzari fiil, müfred-müennes olup takdir edilmiş masdariyye ile [104^a] mansûbtur. Lugate göre اتفاق, اتحاد vezninde ki tâ harfi, vâv harfiyle değiştirilmiştir. Tek olmak, birçok şeyler,

⁴⁵⁶ Altuntaş, a.g.e., 27.

toplanmayla bir olmak manalarındadır. ذاتی : mütekellim yâ'sı ile zikredilen fiilin failidir. بذاته'deki bâ cerri تتحد fiiline bağlıdır. Ve ذاته zikredilen cer harfi ile mecrûr ve gaib zamir Seyyid-i sâdât – aleyhi ekmelü't-tahiyyâta- âiddir.

وَصِفَاتِي بِصِفَاتِهِ: öncesine atfedilir ve irabı önceki gibidir. Zât ve sıfâtın açıklaması yukarıda tekrar etmiştir. Manâsı o yüce salavat bereketiyle fer'le asıl ve ba'zla küll arasında hâsıl olan tam ilgiden ötürü zâtım yüce zatıyla ve sıfâtım güzel sıfatıyla birlik ola. Yani ayn-ı zâtım, zât-ı Muhammediyye'de ve sıfâtım sıfât-ı Ahmediyye'de yok olsun demektir. Zîrâ ittihâd ile kastedilen nazarından izafeyi düşürerek ya da zâti taayyünü zât-ı Muhammediyye'de fenâ bulmaktır ki, bâtın Hazret-i Fahr-i âlem – sallallahu aleyhi ve sellem olur. Yüce ilim sahiplerine gizli olmaya ki, “Tûba, beni görüpte bana imân edene ne mutlu! Tûba, beni görüpte bana imân edene ne mutlu! Beni görüpte bana imân eden ne mutlu!”⁴⁵⁷ ve “...Varılacak güzel yurt onlar içindir...”⁴⁵⁸ hadîs-i şerifince saadetli kişi Muhammedî nur ve Ahmedî ilmin ta kendisi, mahlûkatın asıl sebebi olan Fahr-i âlem'den –sallallahu aleyhi vesellem- alıp faydalansa ve bir kimse da ondan faydalansa kıyamete kadar devam ettikçe nurların sırrı ve ilm-i ma'rûf ayn-ı evvel olur. Sonda olan kimseden alan [104^b] kimse de Hazret-i Fahr-i Kâinât'tan – aleyhi ekmelü't-tahiyyât- almış gibidir.

Misalen bir mum bir nurun parıltısından ateşini alıp o da parlarsa her kim ki o ikinci mumu görse şeksiz ve şüphesiz aynâ ve yakînâ ilk mumu görmüştür. Aynı şekilde zikredilen üzerine atfedilse ve bin muma nakledilse diğer mumu görmek asıl ve ilk olan mumun devam gibidir. İstersen sen onu sonraki mumun nurundan al, isteren canın nuru olan âlemlerin özünden al asla ve kesinlikle bir fark yoktur. Ve mumun farkı nûrun bir olmasına engel değildir. Nitekim kâşif-i esrâr-ı kayyûmî Cenâb-ı Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî kuddise sırruhu Mesnev-i Şerîf'te buyurur.

Mustafa dedi: Ne mutlu benim yüzümü gören kişiyi görene!

Bir mumdan yanmış olan چراغی gören, o mumu görmüştür

Bunun gibi o mumdan yakılan yüzüncü muma kadar

Hep o ilk mumun nuru intikal etse,

⁴⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/71 (11673).

⁴⁵⁸ er-Râd, 13/29.

Sonuncu mumu görmek hepsinin aslı olan ilk mumu görmektir

O nuru ister son çerağdan al, ister ilk çerağdan; hiç farkı yok. ⁴⁵⁹

Ve Hazret-i Ömer bin el-Fâriz -kuddise sırruhu- buyurur:

Vücudum her bir zerresi o hazretin kemali güzelliğini görür ve o zerrelerimin görmesi sebebiyle, bu dünyadaki bütün gözler her bakışta müşahedeyi ifade eder. Çünkü benim her zerrem ahadiyyet-i cem makamının hükmüyle boyanmış olup bütün hadiseleri kuşatmıştır. O Hazret benim cismimi yaysa, parçalarına ayırsa en içine kadar vararak bölünemez derecede küçülseydi, cismimin her zerrisinde, kâmil muhibbin Hakk'ın muhabbetiyle boyanıp tam sevgiye ulaşınca nail olduğu muhabbete benzer bir muhabbeti, kâinatın tamamının muhabbetini ve bütün kalplerin duyacağı ölçüde her bir zerremde bulması kabil olurdu.

Hz. Sevgilinin muhabbetinde ne acayib şeyler oldu, birlik tecellisinin açılması bütün vesveselerden beri olarak bunu ortaya koydu. Ben ahadiyyet-i cem' ile kınayıcı ve gammaz gibi bütün karşıtları, katıksız yakınlık kurulacak bir arkadaş olarak görmeye başladım. Ben vahdet gözüyle ağıyarı yar, onların işlerini de hikmet ve rahmet olarak görüyorum. ⁴⁶⁰

[105^a] Hazret-i Şeyh Abdulkerîm Cîlî -kuddise sırruhu- insân-ı kâmil kitabının altmışıncı bâbında buyurur ki; İnsân-ı kâmil şu kutbudur ki felekler ve varlıklar başlangıcından sonuna kadar onun üzerine döner Ve o kutub ebedi hayata kadar süren vâhiddir. Ve onun için çeşitli elbiseler vardır. O elbiselerle zuhûr edip her zaman bir elbise itibâriyle bir isim ile müsemmâ olur ki, başka zamân diğer elbiseyle o isim ile müsemmâ olmaz. Ve onun asli ismi Muhammed, künyesi Ebû'l-Kâsım ve vasfı Abdullah ve lakabı Şemseddin'dir. Bundan başka diğer elbiseler itibâriyle onun başka isimleri vardır. Ve her zaman o zamana göre Cenab'a layık bir isim ile isimlendirilir. Ve gerçek şu ki ben Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile bir araya geldim. Şeyhim Şerefüddîn İsmâil el-Ceberîtî sûretinde ve ben bildim ki o Seyyid'il-Enâm'dır.

⁴⁵⁹ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân: Kur'an Meâli ve Tefsiri*, 357.

⁴⁶⁰ İsmail Rusûhî Ankaravî, *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi: Makâsıd-ı Aliyye Fî Şerhi't-Tâiyye: İbn'ül-Fâriz'ın Kasîde-i Tâiyye'si ve Şerhi*, çev: Mehmet Demirci (İstanbul: Vefa Yayınları, 2007), 285-287.

–aleyhis’salâti ves’selâm- Ve o şeyhim İsmâildi. Ve bütün müşahedeler 796 senesi ‘Zebîde’ şehrinde gördüm. Ve bu işin sırrı Fahr-i âlemin –sallâllahu aleyhi vesellem- her sûretle sûretlenmeye kadirdir. İsteddiği sûrette görünür. Öyleyse edepli olan kimse o sureti dünya hayatında Muhammediyye suretinde görse, Muhammed ismi ile isimlendirir. Ve diğer suretle görüp Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- olduğunu bilirse, o sûretin ismiyle isimlendirir. Ve o ismi Hakikat-i Muhammediyye’den başka isim değildir. Görmez misin ki Resûl-i Ekrem –sallâllahu aleyhi vesellem- Hazret-i [105^b] Ebû Bekir eş-Şiblî- radiyallâhu anh- sûretinde zâhir olduğu vakit Hazret-i Şiblî öğrencisine ‘Şehâdet ederim ki, ben Rasûlullahım’ dedi. Ve öğrenci adı geçen keşf sahibi olduğundan durumu bilip ‘Sen Resulullahsın’ dedi. Bu açıklanan iş inkâr edilemez ki, uyuyanın rüyâda bir kimseyi diğer bir kimse sûretinde görmesine benzerdir. Keşfin en adnâ mertebesi olan ise uykuda caiz olan şeyin uyanıklıkta da caiz olmasıdır. Fakat keşf ile uyku arasında fark vardır. Şöyle ki rüyada Sultan-ı âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- efendimizi gördüğü sûret üzere yakazada o sûretin ismen Hakikat-i Muhammediyye üzere isbât edemez. Zîrâ misâl âleminde tabîr vardır. Hakikat-i Muhammediyye’den o sûretin hakikatine tabîr olunup yakazada o şeklin hakikati istenir. Keşf böyle değildir. Çünkü eğer Hakikat-i Muhammediyye’nin Ademî suretlerden bir sûretle tecellisi sana aşikâr olduğu vakit o sûreti Hakikat-i Muhammediyye üzere isbât etmek lâzım gelir.

Ve Hazret-i Muhammed’in –sallâllahu aleyhi vesellem- o suretle vasıflandığı keşfin sana verdiği ilimden ötürü sana vacib olur ki, Fahr-i âlem’e- sallâllahu aleyhi vesellem- edeple davrandığın gibi o sûret sahibine o şekilde edeple davranmalısın. Ve şuhûd-i Muhammediyeden sonra o surete eskisi gibi muamele etmen asla caiz değildir. Öyleyse sakın [106^a] benim bu sözümde mezheb tenâsuhundan bir vehme kapılmayasın. Hâşâ kastettiğim o değildir. Belki Resûlullâh’ın –sallâllahu aleyhi vesellem- bu sûrette tecelli etmek için her sûretle suretlenmeye kadirdir. Ve sünnet-i seniyyeleri câridir ki, dâimâ her zamânda o zamânın en kâmilinin sûretiyle tasavvûr eder. Onların şânını yüceltmek için ve onlar zâhirde onun hulefâsıdır. Ve bâtında o Hazret onların hakikatidir. Tercüme bitmiştir. Bu açıklama vicdan ve zevk erbabının

yanında ortaya çıkıp batıl tenasüh mezhebi olmadığı aşikârdır.⁴⁶¹ Anlaşılsın, irşad edilsin.⁴⁶²

وَنَقَرَ: muzari fiil, müfred ve müennes, ma'lûm ve mansûb لَتَتَدَّ fiilinin üzerine atfedilmiştir. اَلْعَيْنُ: adı geçen fiilin fâili olmak üzere merfûdur. بِاَلْعَيْنِ: câr ve mecrûr نَقَرَ fiilinin mefûl-i bih gayr-i sarîhdir. İlk ayn görmek ve ikinci ayn zât manasındadır. Yani o yüce salât bereketleriyle gözüm aslımın ortaya çıkma sebebi olan zât-ı Muhammediyye'nin müşâhedesiyle ve onda yok olmamla aydın ve aydınlık olsun. Ya da zâtım zât-ı Muhammediyye ile sâkin ve belirlenmiş bütün vehimlerden uzak olsun demektir.

Gönlü aydınlık olanlara aşikârdır ki, zikir ve salavata rabîta üç kısımdır. Biri tarikatteki müridin rabîtasıdır. Havatır diyenin fikirlerinde şeyhine kalbiyle bağlanıp ve meclisinde hazîe olduğunu hayal ile aklına gelenleri yok eder. Ve bu kısım rabîta, kâmil olan zâtın alâmetidir. Çünkü bir kâmile yöneldiğinde başka fikirlerin gelmesi yok olur veya azalır [106^b] ise o zâtın kâmil ve irşad mertebesine ulaştığı açığa çıkar.

Yüce düşünceler eskisi gibi baki kalırsa o zât gece kaim, gündüz oruç da olsa kulluktan ve zahitlikten yoksun olup irşada uygun değildir. Ve bu rabîtanın en aşağı mertebesidir. Ama orta rabîtada âşık olan kimse şeyhin telkiniyle Hakk'ın varlığında bir olup tevhid ile fiil, sıfat ve zât aynasından düşünür. Ve râbitanın en yüce mertebesi ilâhî zâtı cemâl-i Muhammedî'den temaşa etmektir. Ve bu rabîta râbita Fahr-i âlem – sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerini nûrânî suretiyle uykuda veya uyanırken buluşmadan önce mümkün olmaz. eş-Şeyhü'l Ebû'l Hasan eş-Şâzelî-kuddise sırruhu dedi ki; "Eğer Resûlullah –sallâllahu aleyhi vesellem- benden göz açıp kapayıncaya kadar uzaklaşsaydı kendimi Müslümanlardan saymazdım." Bu da buna işarettir.

⁴⁶¹ Abdülkerim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil kitabı*, çev: Abdülaziz mecdi Tosun, (İz Yayıncılık, 2002 İstanbul), 377-379.

⁴⁶² Derkenâr: Hazret-i Hüdâyî –kuddise sırruhu- bu beyân-ı garîb-i tecelliyâtında buyurur; Şaban ayının sekizi Çarşamba günü on üç bin senesi, garip kulun huzurunda habibin sırrının ortaya çıkmasına bugün şahit olduğum kadar daha önce şahit olmadım ve bu mahalde dahi Peygamber'e (s.a.) 'Ey Allah'ın Rasûlü' diyen sahabiler gördüm.

: مِنَ الْبَيْنِ :merfudur. الْبَيْنُ : aynı şekilde mansûb ve öncesine atfedilmiştir. وَيَقْرُ : mecrûrdur. Beyn ilk olarak ba'd (sonra) manasında ve ikinci olarak miyân (bir şeyin ortasında) manasındadır. Yani o yüce salât bereketiyle Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- arasından ayrılık sonrası ve farzedilen vehimlerden firâr edip hızlıca gitsin demektir.

" وسلم عليه سلاما أسلم به في متابفة من التخلف وفي شريعته من التعسف "

[Ey Allah'ım Muhammed'ine öyle bir selâm et ki; bu selâm ve emniyetle ona tabi olanlar muhalefet etmekten ve şeriatını bozup yoldan sapmaktan emin olsunlar...]⁴⁶³

وسلم: vâv harfî sonrasından olan cümleyi öncesinde zikredilen صل üzerine atıf için süsleyen ibâre oldu. **سلم:** sîn harfinin fethî şeddeli lâm harfinin kesrî ve sonunun ötrelenmesiyle dua fiilidir. **تسلم** masdarından afetten uzaklaşmış ve korunmuş söz manâsında dua fiili olup [107^a] hitâb Cenâb-ı Hakk'adır. Hazret-i Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- için Cenâb-ı Hak'dan selamet dilemek demektir. Ve mübarek selam ismi, selâmdan mahsûs bir tecellîdir. Yüce Rabbimiz Resûl-i Rahîm hazretine kemal hakîkatleri teslîm edip, çok hiddetli, karşı konulamaz tecellilerden selamet verir ve başka afetlerden selamet bağışlar. Hilafet, imamet ve şefaât suretlerinin hepsi ve bütün herkese yardım ile zahirdir. Hamd sancağı altında toplanılacak ve ilah övgüler ile açık olup itidal mertebesinin hakîkatleri ile tahakkuk ve ilâhi vasıflar ile tahalluk eder.

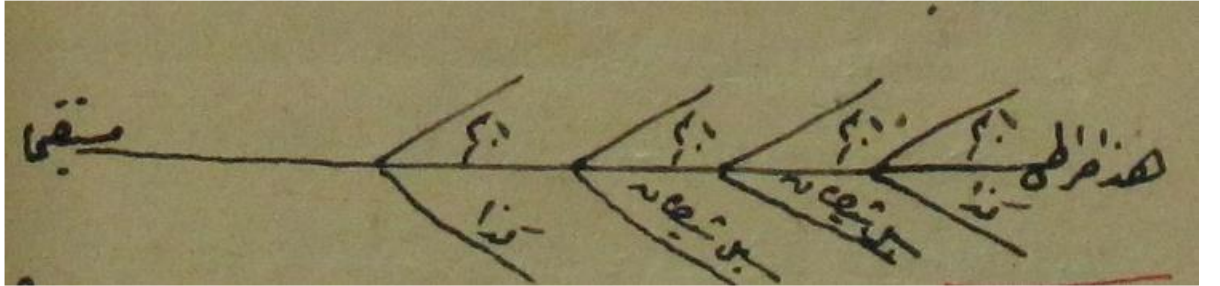
عليه : alâ harfî cerî sellim fiiline müteallıktır. Ve zamîr Sultân-ı âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine âiddir. **سلاما** öncesi için te'kîd olup mansûb lafızla selleme fiilinin mefulüdür. Ve tenvîn tazîm için olup 'selâmen azîme' takdîrindedir. **أسلم** dördüncü babtandır. Muzari fiil, nefis-i mütekellim-i vahde, selâmen eslemenin sıfati olmak üzere mansûbtur.

به 'de cer olan bi zikredilen fiile müteallıktır. Ve zamîr selâma âid olarak bi-berekete takdîrindedir. **في متابفة** : mecrûrdur. Ve zamîr Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine döner. Ve **متابع:** mufâale vezninde uymak ve tabi olmak manâsındadır. **من التخلف** bu da mecrûrdur. Tefil vezninde gerilenmek manâsındadır. Yani Yâ Allah! Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine selâm-ı azîm ile her eksiklikten

⁴⁶³ Altuntaş, a.g.e., 28.

selâmet ver ki o selâmet bereketiyle sülûk-ı tarîk-i Muhammediyye her söz [107^b] fiil ve halde tabi olmaktan ve uymaktan geri kalmadan, yoldan sapmadan sâlim olayım demektir. Ya da o selâm berekâtıyla sülûk-ı tarîk-i Muhammediyye’de seyr-i ilallâhda veya fillâhda sâlim olayım demektir. وفي شريعته من التعسف : irâbı birincisi gibi öncesine atfedilir. Bazı nüshada bulunur. وفي شريعته⁴⁶⁴. Hak Celle ve alâ’nın kullarına belirleyip koyduğu dîn ve kanuna denir. -Tâki ona sulûk eyliyeler ve doğru- açık yola denir.

تسلف tefil vezninde yoldan sapmak, meyl ve geri dönmek manâsındadır. Yanî o yüce selam berekâtıyla Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi vesellem- hazretlerinin süslü ve tertemiz yolunda, asli ve fer’i hükümlerinde aynen Allah’ın dilediği ve Resulullah’ın dilediği üzere sâlik olup geri dönmeden ve dosdoğru yoldan meyl ve sapmadan sâlim olayım demektir. Hazret-i İbn Mes‘ûd’dan –radiyallâhu anh- rivâyet edilir ki; Resûl-i Ekrem –sallallâhu aleyhi vesellem- bir çizgi çekip “...bu benim dosdoğru yolumdur.”⁴⁶⁵ âyet-i kerîmesini tilâvet eyledi ve sonra sağ ve solundan çizgiler çizip “...(başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah’ın yolundan ayırır...”⁴⁶⁶ -ilâ ahire- tilâvet buyurdu ki resmi budur.

⁴⁶⁴ Derkenâr: وفي طريق شريعته

⁴⁶⁵ el-En‘âm, 6\153.

⁴⁶⁶ el-En‘âm, 6\153.

" لا فتح باب محبتك آياي بمفتاح متابعته "

[O'na tabi olanların üzerine muhabbet kapıları açılınsın.]

افتتاح iftial bâbından muzari fiil, mütekellim-vahde olup,⁴⁶⁷ [108^a] ⁴⁶⁸lugate göre **افتتاح** açmak manâsındadır. Ve **فتح** fâ harfinin fethî ve ta harfinin sükûnuyla kapalı nesneyi açmak manâsındadır. Kamus'un sahibi "Besâir'de" beyânına göre feteha kapatmayı ortadan kaldırmak manâsına konudur. Ve bu iki türdür. Biri görmeyle idrâk olunur. Kapıyı açtı- kilidi açtı gibi.

Ve biri kalp gözüyle idrâk olunur. Gam ve kederi açtı. Ve bu da iki türdür. Biri dünyevî işlerde olur. Sevinçlerin kalbe yerleşmesiyle üzüntünün gitmesi ve kalbin genişlemesi ve mal vermekle yokluğu gidermek gibi. İkincisi gizli ilimlerin keşf ve izhârında kullanılır. Ve bu da iki türdür. Biri, zahiri ilimleri sayma ve manalarını tahkîk ile olur. İkincisi ledünnî ilmidir. Kendine kalb kapısını açmak ile olur.

باب: mensubtur ve zikredilen fiilin mefûlûdür. **محبتك**: bâbe'nin muzâf-ı ileyhî olmakla mecrûrdur. Ve izâfet-i beyâniyyedir. Ve kâf –sallâllahu aleyhi vesellem- sözleriyle duâ eylediği Cenâb-ı Hakk'a hitâbtır. Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-ezher- ilâhi muhabbette kurtarılmış ve yükseltilmiş mahsuller olduğundan onu kıymetli cevherlerle dolu hazîneye benzetip ona kapı eylesidir. Ve istiâ're-i tahyîliyye iftitâhın zikredilmesi sözü süslemek içindir. Ve bu kudsî hadis işaret eder ki; "Ben gizli bir hazineydim ve bilinmek istedim"⁴⁶⁹

بمفتاح متابعته: **تتحد** fiilinin mefûlûdür. **آياي**: mensub zamir, munfasıl, mütekellim olup, **افتتاح** fiiline mütealliktir. **مفتاح** mîm harfinin kesriyle alet ismidir. Kilidi açacak anahtara ıtlak olunur. Adı geçen harf-i cer ile mecrurdur. **متابعته** da onun muzâf-ı ileyhî olmakla mecrurdur. Ve zamîr Fahr-i âlem'e - sallallâhu aleyhi vesellem- âiddir. Ve izâfet-i müşebbehe bihin, müşebbihe izâfeti kâbilindendir ki, **بمتابعته التي هي كالمفتاح** takdîrindedir. Manası o yüce selam bereketiyle Ya Allah! Fahr-i âlem - sallallâhu aleyhi vesellem- hazretlerine sözler, fiiller ve hallerde ona uyma ve tabi olma anahtarıyla bana ilâhi muhabbet kapın açılınsın, demektir. "De ki: "Eğer Allah'ı

⁴⁶⁷ Derkenâr: İfteteha takdîrinde mensûbdur. Ve tahtında müstetir.

⁴⁶⁸ Derkenâr: 'ene' zamîri fiil-i mezkûrun fâilidir

⁴⁶⁹ Aclûnî, II, 132

seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin...⁴⁷⁰ âyet-i kerîmesinde buna işaret vardır.

"وأشهدك في حواسي وأعضائي من مشكوة شرعة وطاعة"

[Bütün duygularıyla, azalarıyla senin yolunun nurlarını müşahede edebilsinler]

وأشهدك: ifâl bâbından muzari fiil, nefis-i mütekellim-i vahde sîgasıyla **افتتاح** fiili üzerine atfedilmiştir. Ve kâf harfî Cenâb-ı Hakk'a hitâptır. **في حواسي وأعضائي**: sonlarındaki mütekellim yâ'sı ile mahallen mecrûrlardır. **حواسي** hâ harfinin fethî ile hâse'nin çoğuludur. İdrak eden manasındadır. İnsanda duyma, görme, koklama, tatma ve dokunma olarak tabir edilen beş duyu organı ve zahir olan duyulardan ibârettir. Her birine verilmiş olan kuvvet sebebiyle hissedilen şeyin keyfiyyetini idrâk eder.

وأعضاء: ayn harfinin zammî ve kesriyle ve noktalı zâ harfinin sükûnuyla uzvûn çoğuludur. Bedende bir cüz ve parçaya denir ki kemikle böylece bol etten ibârettir. Farsça'da endâm denir. Kulak, göz, burun, dil ve el bunlara benzeyenler gibi **من مشكوة**: mecrûrdur. **مصباح** vezninde içine yağ kandili koymak için [109^a] duvarda olan dipsiz bacaya ve hücreye denir.

شرعة aynı şekilde mecrûr ve mişkâtın muzâf-ı ileyhidir. Ve zamîr Fahr-i âlem – sallâllahu aleyhi vesellem- efendimize döner. **وطاعة** bu da mecrûr ve **شرعة** üzerine atfedilir. **شرع** kulluğun gereği ve Allah'ın emirlerine uyma nebevî emirdir. Özetle; Ya Allah! O yüce selam bereketiyle seni işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma tabîr olunan dıştaki beş duyu organla yok olan fâniyemde ve kulaklar, gözle, burun dil ve el gibi yok olacak azalarımda Muhammedî yolun kandilini, Ahmediyye'ye tabi olarak müşâhede edem. Yani, rubûbiyetle zuhûra geçişi olmayan tertemiz kulluk makamından zât, sıfâtlarım ve fiillerim fânî olduğu halde seni herşeyde zâhir müşâhede kılalım Yâ Râb! Demektir.

⁴⁷⁰ el-Âl-i İmrân, 3/31.

"وأدخل الى وراء حصن لا إله إلا الله وفي أثره إلى خلوة لي وقت مع الله إذ هو بابك الذي من لم يقصدك منه
سدت عليه الطرق والأبواب ورد بعصاء الأدب إلى اصطبل الدواب"

[Bu selâm ile eseri olan ‘mea‘ Allah’ kaftanını giyp Lailâhe illallah kalesine girebilsinler. Zira Muhammed –sallâllahu aleyhi vesellem- hususi kapındır. Bu yüzden onun şeriatı ve edebi ile hayvani özellikleri reddettin ondan başka kapıları kapattığın gibi, başka yolları istemedin...]⁴⁷¹

وَأَدْخَلَ: dördümcü baktan muzari fiil, nefs-i mütekellim-i vahde **أَشْهَدُ** üzerine atfedilmiş ve mensûbtur. **إِلَى وَرَاءَ:** mecrûr ve harf-i cer zikredilen fiile müteallikıdır. Lugate göre **وَرَاءَ** ard manâsındadır. **حَصْنٌ** hâ harfinin kesriyle sarp, çetin ve dayanıklı yere denir. İçine ulaşmak mümkün değil. İrab yönünden verâ'nın muzâf-ı ileyhî olmakla mecrûrdur. Ve izâfet-i lâmiyedir.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ: hısn'ın izâfet-i beyâniye ile muzâf-ı ileyhıdır. Yani “Lâilâhe illallah benim kalemdir. Kim kaleme girerse azabımdan emin olur.”⁴⁷² kudsî hadisi ile işaret edilen ilâhî tevhid ve sadece Allah ile kalma ezeli ve ebedi her şeyi kuşatan âlemler olduğundan [109^b] yüce selam bereketiyle **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** kalesinin ardına gireyim demektir. Öyleyse kelime-i tevhîd sağlam kaledir. Ahiret azabından özellikle ebedi kalmaktan ve dünyâda da husûmetten nefsi, ehli ve aileyi katl ve dehşetli yağmalamadan emniyette olur. Şimdî bu kelime-i tevhîd kale olacak onun dört direği olup her kelimesi bir direk manâsı yönüyle da dört direğine riâyet lâzımdır. Oruç, namaz, hac ve zekât İslâm'ın erkânıdır. Kale sapaşğlam olan kelime-i tevhîd erkânı olur. Ve bu kelime-i tayyibe kalesine dâhil olanlar ebedi selamet ve sonsuz nimet bulmuş olurlar. Hâric kalanlar şekâvet ve dalâlet üzere olurlar.

Ayrıntılı olarak ‘*Fethu verdi 'l-esrâr şerhu Viridi 's-Settâr*’ isimli eserde bendenizin kaleminden kitaba yazılmıştır. Hadis cümlesi müseleledendir ki, üstâdım Şeyh Ebû'l

⁴⁷¹ Altuntaş, a.g.e., 28.

⁴⁷² Ebû Nuaym, Hilye, 3/224; Deylemî, Firdevsü'l-Ahbâr, nr. 4458; Süyûtî, el-Câmiu's-Sagîr, nr. 6048; a.mlf., ed-Dürrü'l-Mensûr, 4/293) bknz. Muhammed Gazzâlî, *Er-Risâletü't-Tevhîd*, çev: Serkan Özburun - Yûsuf Özkan Özburun, (İstanbul: Semerkând Yayıncılık, 2011), 74.

Kasım Mağribî muhaddisten aldım. [Allah (c.c) buyurur ki; “Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Kim kelime-i tevhîdi söylese kaleme girer ve kim kaleme girerse ise azabımdan emin.”] Cenâb-ı Hakk’a ulaşan silsilesi “*Fevâidü'l-celîle fî müselâhat-ı ibn Akîle*’de yazılmıştır. Ve bunun dışında teselsül sahîh-i Buhârî, Müslim, Tirmizî, ibn Mâce ve Enes ibn Mâlik –radıyâllahu anh- rivâyetiyle kaydedilmiştir. Ve Şirâzî, hazret-i imâm Alî –kerremâllahu veche- rivâyetiyle “Lâilâhe illallah benim sözümdür ve ben oyum. Kim onu söylese benim kaleme girer. Kim kaleme girerse azabımdan emin olur.” tahrîc eylemiştir.

اثره : mecrûrdur. Vâv [110^a] âtîf olmakla **وادخل في اثره** takdîrindedir. **أثر**: iki fethayla ve **اثر** hemze’nin kesrî ve sâ harfinin sükûnuyla ayağın yerde kalan nişânına denir ki, iz tabîr olunur. Bu münasebetle sonraca anlamında ba’d manâsında kullanılır. Araplar bir kimseden sonra akabinde bir mahale girse **ادخل في اثره** derler. Türkçe’de önden izini basarak öyle tabîr olunur. Bunda kastedilen, Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerini verâset ve tabî olmak yoluyla dâhil olma demektir.

إلى خلوة : aynı şekilde mecrûrdur. Lugate göre **خلوة** noktalı hâ ile **سلوة** vezninde bir kimse ile yalnız kalmak manâsındadır ki, halvet eylemek tabîr olunur. Ve sûfilere göre halvet [Hiç kimse olmadan Allah ile yalnız konuşmak] tarifîyle bilinir. Ama tarikat ehlinin dâhil oldukları meşhur halvet ehl-i tarîk ona dâhil olurlar. Bu sebeble mananın ortaya çıkmasına ulaşmak içindir. Ve bütün celvet ilâhî sıfatlar ile kulun zikredilen halvetten çıkışına derler.

Öyleyse halvet fenâ makamına nâzırdır ki, halvetiyye tarikatının ashâbı her şeyden Hak’la yalnızlaşmışlardır. Düşünceleri, fiilleri, sıfatları ve zâtları başkalarından kurtulmuş ve sırların ve nurların ortaya çıkışıdır. Ve celvet beka makamına nâzırdır ki, celvetiyye tarikati mensupları mutlak arınma üzere her şeyde basar ve basîretlerinde Hak zâhir olmuştur. Şimdi bu manâya göre erbâb-ı fenâ-i halvetîdir. Gerekse sûretinde celvetiyye yolu sâlikî ola ve aynı şekilde ashâb-ı bekâ-i celvetiyyedir. Gerekse sûretinde halvetiyye yolu mürîdi ola [110^b] Öyleyse Musallî Ekber- kuddise sırruhu-el-Enver işaret edilenden ötürü halvet lafzını bu hadîs-i şerîfe bağlayarak buyurur.

لي وقت: merfû ve zamandır. Vâv harifinin fethî ve kaf harfinin sükûnuyla zamândan bir miktar kabul edilene denir. Bunda bilinmeyen yeteneğin iktifâ eylediği halden ibârettir. Ve sûfilere göre vakit kul üzere vârid olup onda tasarruf, havf, hüzn ve bunun gibi hükmü geçen şeye itlâk olunur. Bunun için vakte kılıç denildi. Zîrâ

hükmüyle emri kesti. ‘Filân vaktin hükmüyledir’ deyip ve vakitle, halle müsemmâ olan zaman hâsıl olan şeyi kastederler. Ve filân vaktin işiyle meşgul deyip, her halde ol hâle sâbit olan amel ile meşgûl olmasını kastederler.

مع الله: mecrûrdur. Hadîs-i şerîf tamamlar “... ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel nebi(gönderilmiş peygamber) -o vakitte- yanıma girebilir.”⁴⁷³ sözlerin hakikatleri dopdoludur. Mukarrib melekten kastedilen Cebrâil’dir. –aleyhi’s-selâm- ve gönderilen peygamberden kastedilen Fahr-i âlem’in –sallâllahu aleyhi vesellem- kendi zât-ı şerîfidir. Bu halvet [Allah ile beraber olduğum vakit] Cenâb-ı Hak kendiyle kendi için tecelli etmiştir. “...O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır...”⁴⁷⁴ kerîmesi gereğince mananın özü Yâ Rab! Seyyidi’l- Enâm –aleyhi’s sâlâtü ve’s selâm- hazretlerine verâset ve tebaiyyet yoluyla onların açıklamasına “Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir vaktim var ki, ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel nebi(gönderilmiş peygamber) -o vakitte- yanıma girebilir.” hadîs-i şerîfinle işaret edilen mübarek halvete gireyim demektir. Cenâb-ı Resûl-i Ekrem’in –sallâllahu aleyhi vesellem- Hak’tan iki [111^a]yönle istifâdesi vardır. Biri vasıtayla ve diğeri vasıtasızdır. Ve vasıtasız olan mertebeye “Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir vaktim var ki, ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel nebi(gönderilmiş peygamber) -o vakitte- yanıma girebilir.” hadîs-i şerîfiyle işaret buyurmuşlardır. Zîrâ kastedilen özel vecihden olan ahzını beyândır. Ve o Cibrîl vasıtasıdır.–aleyhi’s selâm- bi-tarîki’l silsiledir. Umumi vecihtir. Ve ehlu’llâh yanında da iki yol sâbittir. Gerek vasıtalı ve gerek vasıtasız. Zîrâ insân iki nesneyi yüklenir. Biri ceseddır ki ilk akıldan beri müselsel gelip dış vücutta olmuştur. Ve biri rûhtur ki “...ve ona ruhumdan üflediğim vakit...”⁴⁷⁵ kerîmesince Cenâb-ı Hak onu vasıtasız üflemiştir.

eş-Şeyh İsmâil Hakkı –kuddise sırruhu- “*fî Kenzi’l-Mahfi*” eserinde şöyle söyledi;

“Ve Peygamberimiz kâinâtın en fazîletlisi, yaratılmışların en mükemmeli, nur saçanların en nurlusu, seçkinlerin en seçkinidir. Çünkü Allah Teâlâ temizlerden başka hiç kimseye vermediği zâtî tecellîleri ona özel kıldı. Peygamberimize olan görünme, başkalarına olan zuhûrdan üstün oldu. Bu görünme yeri, en büyük ve parlak yerdir. En

⁴⁷³ İbnü’l-Arabî, Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi, C.2, 920

⁴⁷⁴ el- Kasas, 28/88.

⁴⁷⁵ el-Hicr, 15/29.

ulu ve büyük gözetleme mahalidir. Peygamberimiz (s.a.) buyurdu ki; “Benim Allah ile beraber olduğum öyle bir vakit vardır ki, benimle birlikte o vakit içine ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel nebî sığar.”

Yani, bu özel üstünlükten sebep seçilmiş diğer kullara bile nasip olmayan Allah ile beraber bulunduğum büyük bir muameledir. Bütün gönderilen peygamberlerin Allah ile aralarındaki münasebette özel üstünlükleri olsa da güç ve istidâdın darlığı yönünden üstünlükler arasında fark vardır. Hiç şüphesiz Hazret-i Peygamber diğer peygamberlerden istidâd yönünden daha geniştir. Zîra O’nda (s.a.) tam zuhûr vardır. Allah peygamberimize tafsîl üzere zâtı, sıfatı ve esmâsı ile tecellî buyurmuştur. Allah’ın peygamberimize zuhuru diğer nur saçan cisimlere göre güneşin zuhuru gibidir. Ya da Allah’ın nurlarının peygamberimize zuhuru ayın güneşin nûruna olan zuhûru gibidir. Zîrâ hiçbir şey güneşten çok aydınlık saçamaz. Peygamberimiz birinci mazhar oldu. Onda ikincilik yoktur.” Bitti.

إذ: hemze’nin kesriyle sonu sükûn üzere mebnî sebep gösterme için bir kelimedir. Mazi zamana benzer manaya delâlet eder. هو : mübteda بابك mübtedanın haberi olmak üzere merfû ve kâf harfi Cenâb-ı Hakk’a hitâbtır. الذي : ism-i mevsûl, من : mîm harfi’nin fethî ve nûn harfi’nin sükûnu üzere binâsıyla isimdir. الذي manâsındadır. Umumi lafızlardan olmakla uzak ve uzundan mütenâhî kelâm-ı kesîrden bilinir. Zîrâ من يقيم أقم معه dediğin zaman maksûdun ifâde olunmakla bütün insanların zikrinden kâfi ve vâfi oldu. Eğer böyle demezsek herkes sayarak aciz ve sessiz kalacağı açıktır.

لم يقصدك : sâd harfinin kesriyle sonu meczûmdur. Ve kâf harfi aynı şekilde Cenâb-ı Hakk’a hitâbtır. منه daki من başlama harf-i cerri olup, لم يقصدك ‘in fiiline mütealliktir. gaib mensub zamir bâb-ı hüda –aleyhi ekmelü’t tahiyya- hazretlerine döner.

سدت: mazi fiil, müfred-müennes mecrûrlardır ki, سد الله تعالى takdîrinde olup malûm olduğundan yâhud tazîm için meful için olarak mebni oldu. عليه : harf-i cer سدت fiilinin müteallığıdır. Ve gaib zamir belirsiz من harfine âiddir. [112^a] الطرق : zikredilen fiilin nâib-i fâili olmak üzere merfudur. Tâ ve râ harflerinin zammiyle طرق feîl vezninde طريق lafzının çoğuludur. طرق والأبواب üzerine atfedilir. باب lafzının çoğuludur.

ورد: mazi fiil, müfred-müzekker, meçhûl سدت fiili üzerine atfedilir ki رده الله takdîrindedir. بعصاء : mecrûrdur. Ve bâ cerri رد fiiline müteallıktır. Ayn harfinin fethî ve elif harfinin kasrıyla değneğe denir. Semâi müennestir. الأدب : mecrûr ve muzâf-ı ileyhdır. Ve izâfet sebebin müsebbibe izâfetî kabîlindedir. Ve ادب iki fethayla lugatte

zarâfet ve usluluk ki insanlarla sözle ve fiille iyi muamele ve karşılıklı güzellik eylemekten ibârettir. Ve ادب bir öyle kuvvetli sağlam bir karakterdir ki, onunla sıfatlanmış kimseyi kusur ve ayıp olan nesnelere korur. Ve ariflerin ıstılahında edeb; şeriatın sınırlarını hıfz ve tarikat yolunun görüneni ki içten gelen güzel huy ve ahlaktan ibârettir. طريق الحق كلها ادب . Bu sebeple edeb dinde lazım bir iştir ki müslümanlığın işaretidir. Zîrâ İslâm dinin tamamı, şanı yüce âlemlerin Rabbinde edebdir ki, “Kim İslâm’dan başka bir din arama çabası içine girerse, bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o âhirette ziyan edenlerden olacaktır.”⁴⁷⁶ kerîmesi delâlet eder.

الدواب: mecrûrdur. جر دخل vezninde ahıra denir. Hayvan yeri manasındadır. الدواب: bu da mecrûr. Ve muzâf-ı ileyhtir. داب ‘nin çoğuludur. Yeryüzünde yürüyen cümle hayvana denir. Lâkin kullanımı binilen hayvanlardır ki, Türkçe’de davar tabîr olunur. Ağırbasan kullanım budur. Mananın özü [112^b] Zîrâ Fahr-i âlem- sallâllahu aleyhi vesellem- Yâ Rab! Senin şol kapındır ki, her kim ki senin huzuruna girişinde seni Hüda kapısı –aleyhi’s-salât ve tahiyyâ- cihetinden kasd eylemediyse o kimsenin üzerine cümle turuk ve ebvâbı Cenâb-ı Hakk sed eylemiştir ki, o kimse Hazret-i Hakkâ giriş ve aşk şarabından bir katrenin yiyeceğini takdir edilmiş zevk değildir. Ve edeb asâsıyla hayvân ahırına redd olunmuştur demektir. Yani o kimsenin çabası hayvân gibi batn-ı fercinin şehveti olup ilâhi marifeti talepte gayreti olmaz. Ve o kimse, rabbinden ve dîninden gafil ve dünyevi işlerinden haberdar olur. Ve bu cümle Resûl-i Hüdâ’ya tabi olma ve parlak ve nurlu olan şeriat-ı Muhammediyye’den kesildiğinin işaretleridir.

Öyleyse “...Evlere kapılarından gelin...”⁴⁷⁷ anlamı üzere hazret-i Hakk’a girmeyi isteyen kimse mutlak feyiz kapısı olan Seyyid’il Enâm’dan –aleyhi’s salâti ve’s-selâm-dâhil olmak emr-i lâzım ve vâcib-i mütehattimdir. [Rabbinden gelmiş kesin bir kanıtı dayanan kimse... arzularının peşinde giden kimse...].⁴⁷⁸ kerîmesince o kapıdan girmeyi isteyen kimse ulaşmıştır. Her kim o hazretine arka tarafından girmek isterse “...Onlar

⁴⁷⁶ el- Âl-i İmrân, 3/85.

⁴⁷⁷ el-Bakara, 2/189.

⁴⁷⁸ el-Muhammed, 47/14.

hayvanlar gibidir, hatta daha da aşağıdırlar...”⁴⁷⁹ zümresinden olup bu yön üzere giriş mümkün olmaz.

" اللهم يا الله يا رب يا من ليس حجابہ إلا النور ولا خفاؤه إلا شدة الظهور "

[Ey her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Ey şiddetli zuhurunda yaratılmışlardan gizleyen kendisine nuru perde olan Allah'ım!]⁴⁸⁰

اللهم يا الله يا رب : Yani ey bütün mahlûkatı bilip terbiye eden bütün yaratıkları besleyen ve yetiştiren, Allah demektir. [Kul Rabbine dua ettiği zaman, Allah ey benim kulum lebbeyk, buyurur]⁴⁸¹ hadîs-i şerîfine binâen duanın kabulü için Musallî Ekber –kuddise sırruhu'l ethâr- bildirdi.

إلا النور: müstesnâ mansûbtur. يا من ليس حجابہ: merfû ve zamîr [113^a] münâdiye döner. Ve nûr zât için zâhir ve onun dışındakine mazhardır. Yani bütün eşya onunla zâhir olmuştur. “Allah göklerin ve yerin nûrudur...”⁴⁸² kerîmesi delâleti üzere nûr ilâhi isimlerdendir. Ve ism-i müsemânın aynî olmakla Hakk'ın zâtı –celle ve ‘alâ- nûrdur. Öyleyse örtüsü yine kendi aynî olan nûrdur ki, görünen kesrette zuhûr-î hicâb olmuştur.

ولا خفاؤه: merfû üzerine atfedilir. إلا شدة müstesnâ mensûbtur. Şîn harfinin kesrî ve dâl harfinin teşdidiyle kuvvet manâsına isimdir. المظهر : mecrûr ve muzâf-ı ileyhtir. Manası ey halkından gizli ancak bütün nuru delillerden ve gözlerden, gizliliği ancak şiddetle meydana çıkan Rabb-i Tea'î demektir. Bu söz hazreti'l-cem erbâbına göredir ki, halkı açıktan, Hakk'ı gizli olarak müşâhede edip, Hakk halkın aynası olup aynda zâhir olan suret sebebiyle örtünmüş ayna olur. Ama cem makamı ashabının nazarına emri bunun zıttınadır ki, onlar Hakkı zâhir halkı bâtın müşâhede edip halkı Hak aynası olup, Hakk'ın aynası zâhir olduğundan ayna olan örtünmüş halk olur.

Bazı ârifler der ki;

⁴⁷⁹ el- A'râf, 7/179.

⁴⁸⁰ Altuntaş, a.g.e., 29.

⁴⁸¹ Heysemî, Keşfü'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr, IV, s. 41; Kelâbâzî, Bahru'l-Fevâid, I, s. 128; Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, I, s. 411. Bknz. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1, 211.

⁴⁸² en-Nûr, 24/35.

Gizlidir; çok zahir olduğu için. Aciz kaldı
Onu idrak etmekten yarasa kavminin gözleri
Onun yüzünün nurundan mavi gözlerin payına düşen
Zayıf gözlerin payının şiddeti gibidir.⁴⁸³

[113^b] eş-Şeyh Mahmûd el-Hüdâî –kuddise sırruhu- hazretleri buyurur ki;

Hudâya hamd ve minnet evvel âhir

Ki oldur zâhir ve bâtında zâhir

Zuhûru perde olmuşdur zuhûra

Gözü olan delîl ister mi nûra

Güneş zâhir değil midir karındaş

Ne var görmezse ânı çeşm-i huffâş

Hudâ zâhirdürür mahlûk mestûr

Hılâf anlayub olma Hakdan dûr

‘Aceb sun‘ ve ‘aceb sırr-ı ilâhî

Ki olmuşdur ‘avâlim cilvegâhı.

Hemân levs-i cehâletden elin yu

Bu kevserden içegör bir içim su

Bu zâhir bildiğine olma mağrûr

Sakın kim ma‘rifetden olasın dûr

‘Ikâl-ı akl-ı cüz’iyyeden halâs ol

Efendi bâdenûş-ı bezm-i hâss ol⁴⁸⁴

⁴⁸³ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebir Te'vilat*, Çev: Vahdettin İnce, C.2 (Kitsan Yayınları: İstanbul, 2008), 847.

⁴⁸⁴ Ahmet Ağralı, *Azîz Mahmud Hüdâyî'nin Necâtü'l-Garîk Adlı Eseri*, <https://hudayivakfi.org/images/download/Tebliğ21.pdf>.

" اسألك في مرتبة إطلاقك عن كل تقييد التي تفعل فيها ما تشاءو ما تريد بكشفك عن ذاتك بالعلم النوري
بتحوالك في صور أسمائك و صفاتك بالوجود الصوري "

[Ey Allah'ım! Bağıntıların ve akyıtların olmadığı makamda bütün suretlerde zatının isim, sıfat ve fiillerin, nurlu ezeli ilmin, keşfettirmenle, isim, sıfat, fiil hallerinde Senin istediğin şeyleri yapmayı ve Senden, yine Seninle istiyorum.]⁴⁸⁵

أسئلك : mazi fiil, müfred-mütekellimdir. Ve hitâb münâdî olan Cenâb-1 Hakk'adır. Sualin taleb manâsındadır. بك : kavli لا باحد غيرك uslubundadır. Manâsı Yâ Râb! Senden taleb ederim. Seninle yani senden başkasıyla değil, demektir. Zîrâ hakîkatte [Allah'tan başka mevcut yoktur] olmakla gayrı yoktur. Ondan taleb olunur. Kulun bütün halleri, fiilleri ve işleri Hak'tan sâdır olmakla, suâlin talebi de Hak'la sudur eylemiştir. Ve Hakk'ın var olmayan olmadığından Musalli Ekber –kuddise sırruhu el-Ethâr- Hak'tan lezzetinden başkasını aracı kılmayıp, yine Hakk'ı aracı kılmayı buyurdu. Hakîkatte, kulla soru soran Hak ve soru sorulan ve aracı kılınan Hak'tır. Mazharların çokluğu zâhir olmuştur.

في مرتبة : mecrûrdur. Lugate göre pâye, menzilet manâsındadır. إطلاقك : mertebenin muzâf-1 ileyhidir. Ve izâfet-i beyâniyyedir. Ve kâf harfî Cenâb-1 Hakk'a hitaptır. [114^a] عن كل تقييد : mecrûrlardır. Ve iki tenvinlidir. Yani cümle kayddan itlâkın mertebesinde demektir. Vücut mertebelerinin ilki ahadiyyet velâ taayyün ve itlâk ve zât-1 baht mertebesidir. O mertebede Cenâb-1 Hak hakiki itlak ile mutlak olup hatta itlak kaydından dahî mutlaktır. Pes açık mutlak kaydı itlâk içindir. Yoksa mukayyed karşısı değildir. Öyleyse, Cenâb-1 Hak itlâkıyye mertebesi itibâriyle histen, mantıktan, vehimden ve zandan ve her şeyden zengin ve münezzehtir. Ve kaydıyye mertebesi itibâriyle his, mantık, vehim ve zan her şeyde zâhirdir. Ortasına mâsivâ olmayıp ayn olduğundan itlâk-1 ayn takyiddir.

التي : ism-i mevsûl, müennes, sılası işbû تفعل cümlesidir. Altında gizli انت mevsûle döner ve mevsûl sılasıyla beraber merfu mertebenin sıfatıdır. فيها daki في harf-i cer zikredilen fiile müteallıktır. Ve müennes zamir mertebeye aittir.

ما تشاءو ما تريد : merfulardır. Manâsı Yâ Râb! Her kayıttan itlâkın olan mertebende seninle senden taleb ederim ki sen o mertebede ilâhi takdirin ve yüce iradenin taalluk

⁴⁸⁵ Altuntaş, a.g.e., 30.

eylediği şeyleri muktefâ-yı itlâkın olarak işlersin demektir. Zîrâ Cenâb-ı Hak her şeyi üzere hükmeder. O'nun hükmünü takip edeni engelleyen mâni yoktur. Ve meşîyyet ile irâdet arasında fark budur ki, meşîyyet ancak icâda taalluk eder. Ve kelamcılara göre ikisi aynı manadadır. Ve örfî fıkıhta aralarında fark vardır ki, bir kimse eşine **شئت طلاقك** demiş olsa meşîyyetin vücûdla bildirilmesi olduğundan boşanma gerçekleşir. Ve eğer [114^b] **أردت طلاقك** demiş olsa vücûdla belirtmeyip belki istek belirttiğinden boşanma gerçekleşmez. Ve sûfilere göre –aleyhim ezkâ't-tahiyya- meşîyyet ile irâdet arasında fark vardır ki, Cenâb-ı Hakk'ın feyz-i akdesi hasebiyle ilmiyye mertebesinde a'yân-ı sâbiteye zâtının tecellisiyle ilâhi meşîyyeti ve feyz-i mukaddesi hasebiyle kevnîyye mertebesinde a'yân-ı hâricîyyeye tecelli isimleriyle yüce iradesi taalluk eder. [Biz bir şeyi murat ettiğimizde sözüümüz “ol!” demekten ibarettir, o da hemen olur.]⁴⁸⁶ İlk taalluk ki bütün mümkün taalluk eden ezeli ilâhi irade ikinci taalluk dilediği mümkün taalluk eden ilâhi iradedir.

بكشفك: **واسنك بكشفك** terkiâtî **واسنك بكشفك** uslubunda **بك** kavli üzere atfedilir. Lugate göre keşf kâf harfinin fethî ve şîn harfinin sükûnuyla bir nesneyi setr eden perde ve örtü cinsini gidermekle ve kaldırmakla açığa çıkarmak ve izhâr eylemek manâsındadır. Bazı nüshada **نكفيك** olarak geçer. **عن ذاتك**: mecrûrdur. **بالعلم**: aynı şekilde mecrûr. **النوري**: ilmin sıfatı ve sonundaki **yâ** nisbiyyedir. Manâsı **Yâ Râb!** Nurlu zâtına mensûb kadim ve ezeli olan ilmin ile ezeli ve kadim olan mutlak zâtından keşf, tecellî ve zahirlerin hakkına yanî feyz-i akdes itibârıyla ezeli ilmi mertebende, a'yân-ı sâbiteye olan zâtî tecellilerinin hakkına senden taleb ederim, demektir. Ve inde'l-kavm sıfât-ı ayn-ı zât olmakla ilm-i ilâhiyye-i kadîm ayn-ı zât-ı alîmdir. Ama isimler ve sıfatlar niseb ve izâfât dedikleri ve Musallî Ekber- kuddise sırruhu el-Enver- hazretlerinin “*Fütûhât-ı Mekkiyye*”de [115^a] açıkladığı üzere birbirine aykırı değildir. Zîrâ niseb ve izâfâtın hâricde vücûdu olmayıp belki hâricte olan vücûd, vücûd-i hakîkiyye-i vâhiddir. **بتحولك**: bu da **واسنك بتحولك** uslubunda ve **بكشفك** üzerine atfedilir. Ve **تحول** tefil vezninde bir yerden başka yere intikal eylemek manâsına ise de bunda Cenâb-ı Hakk'ın itlak mertebesine tenezzül ve zuhûrundan ibârettir.

في صور أسمائك وصفاتك: mecrûrlardır. **صور** kelimesi **صورة**'in çoğulu olup lugate göre şekil manâsındadır. Türkçe'de kılık diye tabir olunur. Sâhib-i kâmus'un ‘Besâir’ de beyânına göre eşyanın görünen sureti olup mâbe'l-inti'âşî olup vesâirelerden mâbe'l-

⁴⁸⁶ en-Nahl, 16/40.

imtiyâzî olan nesneden ibârettir. Ve bu iki çeşittir. Biri hissedilir ki özel ve genel belki mutlak insan ve hayvanların çoğu onu idrâk eder. İnsanın, eşek ve atın görünen suretleri gibi. Ve birisi mantıkîdir ki onu özel olan idrâk edip, genel idrâk edemez. İnsanın temizleyen olduğu akıl ve ru'yet ve her şeyin hususileşmiş olduğu mana gibi bu iki çeşit "sizi yarattık. Sonra size şekil verdik."⁴⁸⁷ kerîmesinde Rabbani işaret vardır. Bunda isimlerin ve sıfatların şekilleri a'yân-ı sâbitesinden ibârettir ki, suretlerin hepsi ilâhi isimler ve Rabbâni sıfatların tesîrinden zâhir olmuştur. Zîrâ âlemlerin hepsi isimlerin ve sıfatların eserleri olup, ilâhi zâtın ve "Allah hiçbir şeye muhtaç değildir."⁴⁸⁸ kerîmesince eseri yoktur. Ve Cenâb-ı Hakk'ın şekilde zuhûr ve tecellîsi hulûl ve ittihâd [115^b] iktifâ etmez. Zîrâ ortada iki vücûd yoktur. Ve ehlullâhdan derviş hazretlerinin tek olan asli suret ile hulul ve ittihadın dışından yapılabilen şekillerde de değişme ve temsilleri tahakkuk eyleyince hâlık-ı kadîrin – celle celâle- vahdet-i vücûd ile isim ve sıfatlarının şekilleri Allah'ın bir şeyin içine girip tecessüm etmesi ve birleşme olmaksızın zuhûr ve tecellîsi bi-tarîki'l-ûla sübût ve tahakkuk eder.

بالوجود :mecnûr تحول mütealliktir. السوري :mahallen mecnûr ve vücûdun sıfatıdır. Ve السوري ile kastedilen misali varlıktı. Hayal âleminde ilmin min-gayri hulûl velâ ittihâd sût suretinde zuhûru gibi mananın özü Yâ Râb! Vücûd suveriyle ilâhi isimler ve Rabbâni sıfatlarının mecâlî ve mezâhir suretlerinde değişme, tecellî etme ve zuhûrun hakkına senden taleb ederim, demektir.

"أن تصلي على سيدنا محمد صلواتا تحل بها بصيرتي بالنور المرشوش في الأزل. لا شهد فناء ما لم يكن و
بقاء من لم يزل"

[Ey Allah'ım! Muhammed'ine öyle bi salât ile salât et ki, o salât ile ezelde saçılmış olan nurla gönül gözüme sürmesi çekilmiş olarak varlığa çıkamayan fâni şeylerin yokluğuna ve zevâl bulmayacak bekâmı görmeye kudretim olsun.]⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ el-Â'râf, 7/11.

⁴⁸⁸ el- Âl-i İmrân, 3/97.

⁴⁸⁹ Altuntaş, a.g.e., 30.

تصلي :muzari fiil, müfred-muhâtab أن üzere mebnî nasb harfi olup أن terkîbinde :تصلي :muzari fiil, müfred-muhâtab أن mezkûr ile mansub lafızdır. Ve altında gizli muhatab zamir olan انت mahallen merfû zikredilen fiilin failidir. Kâmil-i ziyâdet-i kemâlî kâbil olduğundan ziyâdete ba'de ziyâde salât-i zikr, salât-ı dâime ve ni'met-i kâimedir.

سیدنا علی terkîbinde علی harf-i cerri تصلي fiiline atfedilir. سیدنا zikredilen harfi cer ile mecrûrdur. Ve zamîr-i mütekellim mea'l-gayr mahlûkatın genelini kapsar. Lugate göre سیدنا vezninde kavmi arasında ulû ve azîmi'l kadr ve reis olan adama denir. Şeyh Muhammed Fâsî –kuddise sırruhu- *Delâilü'l Hayrât* şerhinde buyurur ki; [116^a] Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine Seyyid olarak isimlendirilmesi birçok sahih hadiste vârid olmuştur. Ez-cümle Tirmîzi'nin Câmi'nde “Ben kıyamet günü âdemoğlunun efendisiyim.”⁴⁹⁰ mezbûrdur. Ve şefaât hadisinde “...Âdemoğullarının efendisine gidin”⁴⁹¹ vâridir. “Ben kıyamet günü insanların efendisiyim.”⁴⁹² hadîs-i şerîfi sahihâynda zikredilir. Ve Seyyid kendinden mükemmel huylar ve şerefi bütün ile kavminin önünde olan kimseyedir. Ve bazıları başkalarının kendisine muhtâc olan kâmil ve azîme denir, dedi. Ve bazıları kavmin reisine denir, dedi. Ve bazıları tâata vâcib olan mâlike denir, dedi. Ve bazıları halîm ve bazıları cömert manâsındadır dedi. Ve bu bütün naat ehlinin sözcüğüdür. Ama tefsir ehlini sözcüğü Hazret-i İbn Abbâs –radiyallâhu anhumâ- ‘seyyid Rab teâlâyâ kerîm olan’ kimseye denir, buyurdu. Ve Hazret-i Katâde –radiyallahu anh- ‘âbid ve vera’ ve halîm olan’ kimseye denir, dedi. Ve Hazret-i İkrime –radiyallahu anh- ‘seyyid, öfkesi galib olmayan’ kimseye denir, buyurdu. Şimdi Sultân-ı âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerinin efendiliği delillerle apaçıktır. Öyleyse, o hazret min gayri takyîd velâ tahsîs bâsire dünya ve âhirette alemlerin Seyyididir. “Ben kıyamet günü insanların efendisiyim.”⁴⁹³ hadîs-i şerîfi ancak fayda ve yardımla yalnız kalmanın zuhurundan ötürüdür.

محمد: mecrûr ve iki tenvinlidir. Muhammed ismi, Fahr-i âlem -sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerinin isimlerinin âlemler arasında meşhur ve bütün Müslümanların

⁴⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 13; İbn Mâce, “Zühd”, 37

⁴⁹¹ Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşîkîn*, çev: H. Mahmud Serdaroğlu ve A. Lütüfî Aydın, (İstanbul: Çelik Yayınları, 20016), 495.

⁴⁹² Buhârî, “Enbiyâ”, 3; Müslim, “İmân”, 327-328.

⁴⁹³ Buhârî, “Enbiyâ”, 3; Müslim, “İmân”, 327-328.

yanında semaen yücedir. Ve bu isim âlemlerin Seyyidi –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerinin şerefli zâtının [116^b] ilmidir. Allah Teâla buyurdu ki; ‘Muhammed Resulullâh’ ve bu isim sıfattan nakledilmiştir. Zîrâ aslı tefil bâbından ism-i mef’ûldür. Sonrasına nakl olunup o hazrete ilim kılındı. Ve bu isim mübalağa sigasındadır. Zîrâ sülâsi mübalağa kasd için iki katına çıkarır. Öyleyse bunla aslî babdan Muhammed olup mübalağayı kasetmek için tefil bâbına nakl olunup, Muhammed oldu. Ve mübalağa ile hamd zikrinin merrete ba‘de merre tekrârındandır. Öyleyse Muhammed naatta merrete ba‘de uhrâ hamd olunan âdeme denir. Ve bu isim Fahr-i kâinât –aleyhi ekmelü’t- tahiyât- hazretlerinin zâtına münasibtir. Zîrâ şerefli zâtları âlemlerin dilleri üzere her yönden hakîkate, vasfa, huylara, yaratılışa, amellere, hallere, ilimlere ve hükümlere Mahmûdudur. Öyleyse o Hazret yer ve gökte ve dünya ve âhirette Mahmûddur. Şimdi dünyâda halk onun sebebiyle hidâyet bulup hikmetli ilimlerden faydalandıklarından ve âhirette de şefâat-i kübrâ sebebiyle Mahmûd derler. Öyleyse ma‘nâ-yı hamd muktefâ-yı lafz üzere tekrar eyledi. Ve bununla birlikte o hazret Hâmid’dir. Zîrâ her kim ona hamd eylediyse onun öğretmesiyledir. Ve o Hazret ale’l-ıtlâk Cenâb-ı Hakk’a Hâmid’dir. Ve onun Cenâb-ı Hakkâ hamdi sebebiyle Cenâb-ı Hak ona hamd dilleriyle hamd eyledi. Öyleyse -aleyhi’s salâti ves’selâm- efendimiz hem Hâmid ve hem Mahmûd’dur. Ki tenezzül-i emr ve mebd-i fâi’liyyet itibarından Ahmed ve bülûğ-ı emr ve müntehâ-yı mefûlet itibarından Muhammed’dir.

صلاتا : mensûb ve iki tenvinlidir. **تكل** [117^a] birinvi baktan veya üçüncü baktan muzari fiil, müfred-muhâtab, merfû fâili altında gizli **انت** dir. Lugate göre **كحل** : kâf harfinin zammî ve noktasız ha harfinin sükûnuyla sürmeye denir. **كحل** : kâf harfinin fethiyle göze sürme çekmek manâsındadır.

بها بصيرتي : zikredilen fiilin mefulü ve sonundaki mütekellim ya’sı basîretin muzâf-ı ileyhidir. Ve basîret عقيدة القلب ve fitnât ve firâset manâsındadır ki, kalb gözü açılmış, dikkatle bakmak, emrin zâhir ve bâtınî uygun olduğu üzere idrâk eder olmaktan ibârettir. Ve o ilâhi nurdur. Ve bazıları buyurur ki; basîret mukaddes nurla aydınlatılmış kalbin bir kuvvetidir. Ona kalb gözü denir. Onunla eşyanın hakîkatleri ve batınları görünür. Göz ile eşyanın şekli ve dış görünüşü görüldüğü gibi ve bilginler buna âkile-i nazariyye derler.

بالنور : mecrûr ve bâ-i câre **تكل** fiiline mütealliktir. المرشوش : bu da mecrûr nûr’un sıfatıdır. في الأزل : aynı şekilde mecrûrdur. Ve ezelin açıklaması yukarıda tekrar etti. Mananın özü; Yâ Allah! Senden Seyyid-i âlem Muhammed –sallâllahu aleyhi

vesellem- efendimiz hazretlerinin üzerine salât etmek talep ederim. Öyle salât ki, salât-ı berekâtıyla ezelde serpilmiş nûr ile basîret ve kalp gözümü sürmele demektir. Bu bölümde istiâre bi'l-kinâye vardır ki, nûr-i tenvîr ve tezyîn bâtın eylediğinden sürmeye teşbîh olunmuştur. Ve sürme gözü nurlandırıp, süslediği gibi salâvat-ı [117^b] şerîfe bereketiyle nûr da gözü nurlandırıp, süsler. Ve sürmenin isbatı istiâre-i tahyîliyyedir. İç yüzü arifler ahabına gizli olmaya ki, bunda “Allah mahlûkatını karanlık içerisinde yaratır ve nurunu onlar üzerine serper. O nur kime isabet ederse hidayeti bulur. İsabet etmediği kimseler ise delaletle uğrar.”⁴⁹⁴ hadîs-i şerîfine işâret vardır. **في الأزل**: sözüyle Cenâb-ı Hakk’ın halkı yaratıp üzerlerine nur serptiği kadîm olduğunu işâret eyledi. Hudûs bize zâhir olmasına nisbetledir. Eğer halk hâdis ve reşş-i ezeli nîce olur denilirse [Allah mahlûkatını karanlık içerisinde yaratır...] hadîs-i şerîfin manâsı **قَدَّرَ الخلق** demektir. Ve takdîrât ise a’yân-ı sâbitedir. O da ezeliyyedir. Ve nurun yayılması da a’yân üzerine olmuştur diye cevap verilir. Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-athar-hazretlerinin isti’dâd-ı verâset-i Ahmediyye ve hatm-i velâyet-i hâssa-i Muhammediyye hasebiyle ekmel ve vâsi’ isti’dâdât olup bu salavat ile ezelde kendi için olan şeyin zuhûrunu talep eyledi.

لا شهد : sonu meftûhtur. Ve lâm-ı ta’lîliyye **تكل** fiiline mütealliktir. Fâili altında gizli **انا** zamîridir. **فناء** : mensûb **اشهد** : fiilinin mefûlûdür. **ما لم يكن** sonu meczûmdur. **وبقاء من** : irâbı önceki gibi mâ-kabline atfedilir. Yani basîretim ezelde saçılmış nur ile sürmelendiğinden mâ-sivâllâh’ın yok olma, mahvolma, yok olup bitmenin Cenâb-ı Hakk’ın bekâ ve devâm ve istimrârını a’yn-ı basar ve basîret ile müşâhede [118^a] ve göreyim, demektir. İşin içi hakîkat erbabına malûmdur ki fenâ beşeri ihtiyaçların yokluğundan ibârettir. Ki, üç mertebe üzerinedir. Birincisi fenâ-i ef’âldir. Ki, sâlik “Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. (O’nun seçme ve yaratmasında) onların tercih hakkı yoktur...”⁴⁹⁵ kerîmesince kendi fiilerinden fânî olup ve bütün fiiller Cenâb-ı fiiller emsalsiz fiil olduğunu bilip Hazret-i Ma’şûku fiilerin aynasından müşâhede eylemektir. İkinci fenâ-i sıfâttir ki, sâlik “O’na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür.”⁴⁹⁶ kerîmesince kendi sıfâtından fânî olup sıfât-ı kemâl ile mevsûf ancak Cenâb-ı Hak olduğunu bilip Hazret-i Ma’şûku sıfatların aynasından

⁴⁹⁴ Tirmizî, “Îmân”, 18; İbn Hanbel, II, 176.

⁴⁹⁵ el-Kasas, 28/68.

⁴⁹⁶ eş-Şûrâ, 42/11.

müşâhede eylemektir. Üçüncü fenâ-i zâttır ki, sâlik “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır.”emsalsiz i hakîki ancak-kerîmesince kendi zâtından fânî olup mevcûd ⁴⁹⁷ zat Hüdâ-yı müte‘âla olup ondan gayrı mevcûd olmadığını bilip, Hazret-i Ma‘şûku zât ve varlık aynasından müşâhede eylemektir. “Allah yeter, gerisi geçici hevestir.” bu üç mertebeye zehâb ve sulb ve istilâm derler.

Mahv ve tams ve mahk da derler. Bunda süluk erbabının seyri tamâm olur. [Allah’tan sonra amaç yoktur.] hadîs-i şerîfnde buna işâret vardır. Ve beka, fenadan sonra kulun Hak’la kıyâmıdır. Bu da üç mertebe üzerinedir. Birincisi, bekâi’z-zâttır. Ona makâmu’l-cem‘ derler. Şühûdü’l-Hak bilâ-halk ile bilinir. İkinci bekâ-i sıfâttır. Ona hazretü’l-cem‘ derler. Şühûdü’l-Hak bi’l-Hak ile bilinir. [118^b] üçüncü bekâü’l-ef’âldir. Ona cem‘u’l-cem‘ derler. Şühûdü’l-Hak bi’l-halk ve Şühûdü’l-halk bi’l-Hak ile bilinir. Bundan sonra makâm-ı verâsettir. Ayrıntılı açıklaması *Müddetü’l-Müşâtâk* isimli eserde vardır.

وأرى الأشياء كما هي في أصلها معدومة مفقودة وكونها لم تشم رائحة الوجود فضلا عن كونها موجودة
" واخرجني "

[Ey Allah’ım! Bu şekilde eşyayı aslı ile yokluğunda kaybolduğunda, varlığa çıkışındaki vasıflarını göreyim. Ve bunun yanı sıra eşyanın varlık kokusu olmadığından varlığa çıkışında O’nun faziletini göreyim.]⁴⁹⁸

وأرى : muzari fiil, nefis-i mütekellim-i vahde takdîrân mensûb لا شهد fiili üzerine atfedilir. Ve fâili altında gizli mütekellim zamiri انا dir. الأشياء: mensûb zikredilen fiilin mefûlü olup شئ lafzının çoğuludur. Her mevcûda denir. Gerek hissi ve gerek mantıki. Türkçe’de nesne denilir. كما هي في أصلها : mecrûr ve müennes zamir eşyâya aiddir. معدومة مفقودة : hâl olarak mensûb ve tenvinlidirler. Ve معدوم : mevcûdun zıttıdır. Ve مفقود : mevcut olmayan şeye denir.

وكونها : eşya üzerine matûf olarak mensûbtur. Ve zamîr eşyâya döner ve muzâf-ı ileyhdir ki, الوجود takdîrindedir. لم تشم : muzari fiil, meczûm, mensûb كون الأشياء , فضل mecrûr mensûb olarak mukadder فضل kelimesinin mef’ûl-i mutlakıdır. Ki, فضل takdîrindedir. عن كونها : فضل mecrûr ‘a müteallıktır ve müennes zamir eşyaya

⁴⁹⁷ el-Kasas, 28/88.

⁴⁹⁸ Altuntaş, a.g.e., 31.

dönerek kevnin ismidir. **موجودة** mensûb ve tenvinli kevnin haberidir. Mananın özü; Yâ Râb! Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine eylediğin salât-ı a‘zîme bereketiyle hissi, mantıki, vehm ve zan üzerine dizilmiş hükümler olan [119^a] bütün eşyayı aslında olduğu gibi var olmayan yani fâniye ve zâhibe olduklarını ve ilâhi ilimden çıkmayıp zâhir olan ancak Hüdâ-yı müteâ‘la olduğunu ve mevcûda olmak şöyle dursun varlığı güzel kokan da şemm etmediğini zevk ilmi ile bileyim. Kalbî müşahede basarî ruyet ile göreyim demektir. Buna “Allah vardı ve onunla birlikte başka bir şey yoktu.”⁴⁹⁹ hadîs-i şerîfiyle ilham diliyle açıklayan Hazret-i İmâm Alî’den sâdır olan “...ve şu anda da böyledir.”⁵⁰⁰ güzel bir tamamlamaya işâret vardır.

Musallî Ekber –kuddise sırruhu’l Ether- yaratılmışlar en mükemmeli –aleyhi salâvati’l-Ehadî- olduklarından kendisine bütün tavırlar ve zamanlardan ve fiiler, sıfâtlar ve zâttan tecelliyâtı cem‘ ve cem‘u’l-cem‘den fenâdan ve bekâdan ilâ mâ-şâillâh ne kadar mertebe ve makamlar var ise nefsen ve kalben ve rûhen ve sırren keşf olup, dört âlem denilen mülk ve melekût ve ceberût ve lâhût da sırlarıyla feth olup veraset makamına ayak basıp ve Hazret-i Resûlullah’ın “Allahım! Bana eşyâyı olduğu gibi yani eşyanın hakîkatini göster.”⁵⁰¹ diye duâ buyurdıklarını mahrem ve büyük makama müyesser olduklarına işârettir. Sadık ve âşık talibin mertebeyi ve makamları tamamlamaktan murâdı budur. Bundan ziyâde ayrıntıya izin yoktur. Ârife bu remiz ve işâret yeterlidir. İşin iç kısmı dileyen arife apaçık ola ki, varlığın özü Hakk’ın zâtı ve varlık zâtların hepsinde açık ve hükmü zâhirdir. Ve âlem bütün parçalarıyla a‘râz [119^b] olup, kendi zâtıyla kaim olan Hakk’ın varlığıdır. Ve âlem için Hakk’ın varlığı itibâriyle üç vatan olup biri vahdet ile isimlendirilen taayyün-i evveldir ki, bunda âlem şuûnât-ı zâtiyye isimlendirilir. Ve biri vâhidîyyet ile isimlendirilir ki taayyün-i sânidir. Ki, bunda âleme a‘yân-ı sâbite ve hakâyık-ı ilmiyye isimlendirilir. Ve üçüncüsü vücûd-i hâriciyyedir ki bunda âlem a‘yân-ı hâriciyye isimlendirilir. Öyleyse, ikinci vatan zikredilen hakâyık-ı mümkünât-ı kevnîyye olan a‘yân-ı sâbite hakkında hakîkat ehli [A‘yân, vücûd kokusunu koklamadı.] demişlerdir. Zîrâ hakîkate Allah’tan başka varlık yoktur ki varlık, varlığı zorunlu olanındır. Ondan başka mevcûd yoktur. Ve her şeyde idrak edilen esmâ ve sıfât itibarından ilk olarak Hakk’ın varlığıdır. İkincisi,

⁴⁹⁹ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II, 130.

⁵⁰⁰ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II, 130.

⁵⁰¹ İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1, 839.

Hakk'ın varlığı aracılığıyla o şey idrâk olunur. es-Sıddîk'ul- Ekber'in –radiyallâhu anh- dediği gibi [Öncesinde Allah'ı görmediğim hiçbir şey görmedim.] bu bahsin ayrıntısı *Turfetü'l - Müstersele Ala't - Tuhfeti'l – Mürsele* isimli bendenizin eserinde yazılmıştır. *وأخرجني* : vâv harfî sonradan geleni öncesine zikreder. *ان تصلى* sözü üzerine âtîf olmakla satır arası ibâre oldu. *أخرج* katı hemzesiyle dua fiili olup sonu meczûmdur. Fâili altında gizli Cenâb-ı Hakk'a ait *انت* zamîridir. Mefûlü zamîr-i mütekellimdir.

” اللهم بالصلوة عليه من ظلمة أنانيتي إلى النور ومن قبر جسمانيتي إلى جمع الحشرو فرق النشور ”

[Ey Allah'ım! Muhammed'ine bu salatın bereketini, benliğimin karanlığından kurtularak, nuruna ve kabir olan cismimden kurtulmuş olarak, ölülerin canlanıp ayrıştığı haşır yeri ve yayıldığı zamana kadar isterim.]⁵⁰²

يا الله بالصلاة : mecrûr ve bâ-i sebebiye *أخرج* fiiline müteallıktır. Ve lâm-ı ta'rîf yemin içindir. *عليه* : terkîbindeki *علي* harf-i cerri salâta müteallıktır. Ve zamîr Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi [120^a] veselleme döner. *من ظلمة* : mecrûrdur. Lugate göre *ظلمة* zâ harfinin zammiyle karanlığa denir. Kamus'un şarihi Şeyh Mürtezâ –kuddise sırruhu- der ki; nûr ile zulmet aralarında iki şeyin birbirine karşı olması yokluk ve sahip olma vardır. Zîrâ [nurun yokluğunda karanlıkta aydınlatmak O'na aittir] ile bilinir. Ve bazıları nûra zıt arazla tarîf etmek ona göre zıt karşılık olur. Ölm ve hayat gibi.

أنانيتي : sonundaki mütekellim yâsı zulmetin muzâf-ı ileyhidir. Aslında *انا* : mütekellim zamirdir. Ki, Türkçe'de ben tabîr olunur. Mastar yâ'sı ile eniyye ve enâniyye benlik manâsındadır. Sûfilere göre eniyye ve enâniyye bir kimse kendi hakikat bânını varlığı tek olan Hak Teâlîyenin gayr-ı zan ve vehm-i bâtinî eylemekten ibârettir. Öyleyse süluktan kastedilen de bu bu vehmiyyet-i gayriyeti nefy eylemektir. Ve bu nefy kelime-i tayyibenin ilk yarımını olan “lâ ilâhe”nin [Allah'tan başka yoktur.] manâsıdır. Hakk'ın varlığının isbatı ikinci yarımını olan “illallâh”ın [ancak Allah vardır.] manâsının ayıdır.

إلى النور : mecrûrdur. Ve harf-i ta'rîf yemin için olup ilâhi nurdur. Mananın özü –aleyhi ekmelü't-tahiyâya- eylediğim salât-ı a'zîme bereketleri sebebine Yâ Râb! Beni benliğim olan kötülüğü emreden nefsimin zulmetinden ilâhi nurun olan tevhid nuru,

⁵⁰² Altuntaş, a.g.e., 31.

ma'rifet ve ayne'l-yakîne çıkar. Tâ ki, şühûdumda benliğimin karanlığı kalmaya demektir.

جسماني: bu da mecrûr ve öncesine atfedilir ki, اخرجني من قبر : ومن قبر sonundaki mütekellim yâ'sı ile kabrin muzâf-ı ileyhidir. Lugate göe insânın bedeni [120^b] ve diğey yaratılışı yüce ve gözle görülen her çeşit hayvanın beden ve organlarının hepsine yani tamamına denir. Bütün cisimler gelir. Öyleyse, kabrin cismâniyyete izâfeti beyâniyyedir ki, tedbîr ve tasarrufa ruhların cisimlere bağlamı olduğundan cisimler ruhların kabridir. Ama cismi kabirden çıkan ârifler hakkında öyle olmayıp belki onlar ارواحكم اشباحكم اشباحكم ارواحكم kabîlindedir.

إلى جمع الحشر : mecrûrlardır. Ve izâfet şey'in kendi nefesine izâfeti kabîlindedir ki, tekîd içindir. Zîrâ حشر bir topluluğu yurtlarından meskenlerinden en küçük şey üzere rahatsız edip çıkarmaktır. Sonrasında topluluk bu vesileyle toplama manâsına kullanıldı. Ve sûfilere göre cem' [Hakk'ı mahlûkat olmadan görmektir.] ile bilinir. Kurb-i ferâiz makamıdır. “Şüphesiz Allah kulunun diliyle...”⁵⁰³ hadîs-i şerîfi buna işârettir. Hakk'ı zâhir, halkı bâtın müşâhede edip ve vahdetle kesretten mahcûb olur.

و فرق النشور : mecrûrlardır. Ve izâfet öncesine olup vâv ile mâ-kabline atfedilir. Lugate göre نشور و نشر birinci baktan ölüyü diriltmek manâsına müteaddî, dirilmek, hayat manâsına lâzım olur. Ve yayılmak ve dağılmak ki, fark ve dağıtmak ki tefrîk manâlarına gelir kamusun tercümesindeki gibi. Ve sûfilere göre fark ikidir. Biri ilk farktır ki mahbûblar hâlîdir. Biri ikinci farktır ki, ârifler hâlîdir. Ve bunda kastedilen de ikinci farktır. Ona birleştikten [121^a] sonra ayrılma da derler. Hazreti'l-cem' makamı olup [Hak'ta mahlûkatı görmek] ile bilinir. kurb-i nevâfil mertebesidir. “Ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum, konuştuğu dili olurum.”⁵⁰⁴ kutsî hadisi buna işârettir. Ashâbı halkı zâhir, Hakk'ı bâtın müşâhede edip ve vahdetle kesretten mahcûp olmayıp kesret-i sıfâttır der. Ve bu iki mertebenin arasını rabita edip makâm-ı cem'u'l-cem ashâbı olan zatlar vahdetle kesretten ve kesretle vahdetten mahcub olmayıp kesret ve vahdeti tek nazarda müşâhede eder. Nitekim Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-athar- buyurur:

“Eğer sen göz sahibiyisen, halkın hakîkati Hak'tadır,

⁵⁰³ Müslim, “Salât”, 62.

⁵⁰⁴ Buhârî, “Rikak”, 38.

Eğer sen akıl sahibiyisen, Hakk'ın hakîkati halktadır

Hem akıl hem de hem göz sahibiyisen onda ek bir şeyden başka bir şey görmezsin.”⁵⁰⁵

Mananın özü, Yâ Râb! –Fahr-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretlerine eylediğin salât-ı a‘zîm bereketiyle benim cismânîyyetim olan kabirden cem‘-i haşra ve fark-ı neşre ihrâc eyle ki vahdette kesreti, kesrette vahdeti tek nazarda müşâhede edip, cism ve ruhûm tek olsun, demektir.

"وأفض علي من سماء توحيدك إياك ما تطهرني به من رجس الشرك والإشراك و انعشني بالموتة الالى و
الولادة الثانية واحيني بالحياة الباقية في هذه الدنيا الفانية"

[Ey Allah'ım! Senin tevhid ve semâ'ndan üzerime bereketler ve feyzler indir ki; şirkin ve tuzakalrının pis hallerine düşmekten temiz kalayım. Bana birinci ölümden sonra ikinci doğumu yaşat ki; fâni dünya hayatından kurtulup bakî hayata geçip diri kalayım.]⁵⁰⁶

همزة-i katı'la sonu meczûm dua fiili olup اخرجني üzerine atfedilir. علي şeddeli ya iledir. Harf-i cer olan علي ile yâ-i mütekellimden birleşmiş câr ve mecrûr. Zikredilen fiilin mefûlûdür. سماء من câr ve mecrûr. Zikredilen fiile mütealliktir. توحيد توحيدك :izâfetle mecrûrdur. Ve kâf harfi Cenâb-ı Hakk'a âiddir. توحيدك : muzâf-ı ileyhidir. Ve izâfet masdarın fâiline izâfeti kabîlindedir. سما ile [121^b] ile kastedilen ilâhi tevhide bağlı olan ilâhi maarif ilimleridir ki, kelâmda isti'âre-i musarraha vardır. Ve izâfet de karînedir. إياك : mensub munfasıl zamir olup burada توحيدك nin mefûlûdür. Kastedilen Hazret-i Şeyh tevhîd-i allah nefse bi-nefse olup tevhîd-i zâtîyyeden ibârettir. Gönlü aydınlık olan tarikat yolcularına apaçık ola ki tevhîdin tarîfinde çok söz olup hepsi yakın manâdır. Bazıları demiş ki, tevhîd lugatte bir şeyin vâhid olduğunu bilmek ve hükmetmektir. Ve ıstılâh-ı hakîkatte ilâhi zâtı idrakte tasavvur, zihinlerde ve

⁵⁰⁵ Furkan Ustakurt, “Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb‘a ve Harîrîzâde’nin Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemma Adlı Risalesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 107; Mehmet Yıldız, “İlyas ibn İsmâ’nın Etvâr-ı Seb‘a İsimli Risâlesinin Muhteva Değerlendirmesi ve Transkripsiyonlu Metni”, V. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu, Aralık 2020, (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2020): 505.

⁵⁰⁶ Altuntaş, a.g.e., 32.

vehimlerde tecellî olunan her şeyden tecrîd etmektir. Ve bazıları demiş ki, tevhîd vehim sayılan yâhut bilinen yâhûd his olunan şeyi tek kılmaktır. Yâhûd vehim yahûd bilinen yâhûd his olunan teki tekle bilmektir. Bu bilmek ise sıfâta ve zâtta olur ve ancak âlimlerde tevhîd Allah Teâlâ'nın vahdâniyyetini itikad etmektir. Ve sûfilere göre sonradan olmayı ezelden ayırıp ve hudûstan a'râz ve kıdeme dönmektir ki, muvahhid başkasından fazla kendi nefsinin de müşâhede etmeye. Zîrâ Hakk'ı tevhîd halinde nefsinin müşâhede ederse kendi varlığını isbat edip muvahhid olmaz. Ve bazıları demiş ki, tevhidin aslı isbât-ı lem yezel ve iskât-ı lem yekündür. Ve bunlardan başka tevhîd tarifî çoktur. Lâkin anlamaları birbirine yakındır.

Ve tevhidin mertebesi üçtür. Birincisi, tevhîd-i efâ'ldir. Sâlik kâmil bir mürşid bulup onun irade eteğine dayanan ve telkîni ile daim zikir ve varlığını ortaya koyup mürşid-i kâmilin feyzi ile ve [122^a] “Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. (O'nun seçme ve yaratmasında) onların tercih hakkı yoktur.”⁵⁰⁷ mazmûn-i hakikat-i mukarribince kulların fiillerini, yaratıcının fiilerinde fânî ve yok olmayı müşâhede etmekten ibârettir ki. [Allah'tan başka fail yoktur.] sırrı zâhir olmaktır. İkinci tevhîd-i sıfâttır. Öyleyse, “O'nun benzeri gibi yoktur ve O her şeyi işiten ve görendir”⁵⁰⁸ kerîmesi hakikatince güneş, Hakk'ın kadim sıfatı, salikin gönlü tecellî ve işrâk ve nücûm sonradan yaratılan sıfatı ölüm vechiyle ezhâb ve eshâk etmekten ibârettir. Ki, [Allah'tan başka mevsûf yoktur.] sırrı açığa çıkmaktadır. Üçüncü tevhîd-i zâttır “O'nun vechi/zâtı hariç her şey yok olmaya mahkûmdur”⁵⁰⁹ kerîmesi esrârınca salığın kalb gözü, vehmedilen varlığı yokluk mertebesine yerleştirme ve mümkün olan zâtları varlığı zorunlu olan zâtta yok edip âlemde [Allah dışında başka kimse yoktur.] nağmesiyle eşyâdan hepsiyle yok etmektir. Ki [Allah'tan başka varlık yoktur.] sırrı ortaya çıkmaktadır. Hakikat-ı tevhîd bu menzilin altında sayılmaz. Ve bu menzilde muvahhid ve muvahhad ve tevhîd bir olur. Nitekim Şeyhü'l-İslâm Havâce Abdullah el-Ensârî -kuddise sırruhu- hazretlerinin lisân-ı dürer-i bârlarından bu tevhîd-i zâtının remz ve hakikati cârî olmuştur.

⁵⁰⁷ el- Kasas, 28/68.

⁵⁰⁸ eş-Şûrâ, 42/11.

⁵⁰⁹ el- Kasas, 28/88.

Tek'i hiç kimse birleyememiştir

Zira O'na tek diyen herkes hakikatte O'nu inkâr etmiştir.

O'nun sıfatını dile getiren kişinin tevhîdi

Tek'in vazgeçmiş olduğu bir âriyettir

O'nun kendi birliği O'nun tevhîdidir

O'nun vasfını açıklayan kişinin bu açıklaması ilhaddir.⁵¹⁰

ما :mevsûledir. تطهري : tefil bâbından muzari fiil, müfred- muhâtab merfu olup, fâili altında gizli انت ve mefulü mütekellim zamirdir. تطهري pâk eylemek manâsındadır. به' de sebep [122^b] cerri bâ adı geçen fiile mütealliktir. Ve zamîr mevsûle âiddir.

من رجس الشرك والإشراك :mecrûrlardır. رجس : râ harfinin kesriyle sâhib-i kâmûsun “Besâir'de” beyânına göre necis ve murdâr manâsındadır. Ve o dört vecih üzere olur. Yaratılış yönünden olur. Necis söz gibi. Ve akıl yönünden olur. Şirk ve şek ve gümân gibi. Ve şer yönünden olur. İçki, kumar ve domuz eti gibi. Ve yiyecek yönünden olur. Leş gibi. Yaratılıştan, aklen ve şerân murdârdır. Diğerleri bunlara kıyas olunur. Öyleyse, bu takdîrce ricsin şirke izâfetî beyâniyyedir. Ve الشرك :şin harfinin kesriyle vâhid-i hakîki olan zât-ı ecel-i a'lâya hâşâ şirk isnâdına denir. Sûfilere göre Hakk'ın varlığından başka varlığa inanmak manâsındadır ki, “O'nun vechi/zâtı hariç her şey yok olmaya mahkûmdur.”⁵¹¹ kerîmesinde varlığın ademi açık değildir. Ve إشراك: matûftur. Hemze'nin kesriyle Hüdâ-yı müteâ'la ona başkasını hâşâ ortak eylemek batıl zanda olmak manâsındadır. Sûfilere göre; Hakla beraber başka varlığa inanmak manâsındadır. “26.Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. 27.Azamet ve kerem sahibi

⁵¹⁰ Furkan Ustakurt, “Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb'a ve Harîrîzâde'nin Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemmâ Adlı Risalesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 64; Mehmet Yıldız, “İlyas ibn Îsâ'nın Etvâr-ı Seb'a İsimli Risâlesinin Muhteva Değerlendirmesi ve Transkripsiyonlu Metni”, V. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu, Aralık 2020, (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2020): 503.

⁵¹¹ el- Kasas, 28/88.

rabbinin zâtı ise bâki kalır.”⁵¹²kerîmesinden başka varlık olmadığı açıktır. Öyleyse, bu beyâna göre mananın özü; Yâ Râb! Kendi kendiye ilâhi tevhidin olan ilâhi sırlarının semâsından beni senden uzaklaştıran her varlığı ve diğer varlıklara iman olan şirk ve pis şirklerinden ve murdârlığından temizle ve kusuru benim üzerime feyizlendir ve gönder demektir.

وانعشنى [123^a] atıf vâvı ile **أفض** fiili üzerine atfedilir. Üçüncü bâbtan olduğu sûrette hemzesi geçişlidir. İfâl bâbından olduğu kesindir. Lugate göre; **نعش و انعاش** : yukarı kaldırmak manâsındadır. **بالموتة**: mecrûr **الالى** mevte'nin sıfatı olmak üzere mahallen mecrûrdur. Öyleyse, ilk ölüm, mevte-i tabî'yyeden (tabii ölüm) önce olan mevte-i ihtiyâriyyedir ki, (kendi isteğiyle ölüm) ona Fahr-i âlem -sallâllahu aleyhi vesellem- “Ölmeden evvel ölünüz.”⁵¹³ hadîs-i şerîfiyle emretmiştir. Öyleyse, mevt-i ihtiyârî fenâ-fillâh tam sekir halidir ki, Hz. İsa'nın şهادetidir. Nitekim Cenâb-ı Hak onun hakkında “Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim...”⁵¹⁴buyurmuştur.

والولادة الثانية : mecrûrlardır. Ve öncesine atfedilir. Velâdet-i sâniye, (ikinci doğum) velâdet-i rûhâniyyedir. (ruhî doğumdur) Ama velâdet-i cismânîye (bedenen doğum) mevt-i evveliyyeden (ilk ölümden) öncedir. Öyleyse, vilâdet-i sâniye ile kastedilen rûhun topraktan yapılan beden ve gerekli olan her şeyden ve nefsi şehvetinin emrinden a'râzîdir ki, ol vakitte bekâ-billâh hâsıl olur. Ve her şeyde Hakk'ın tecellîsi müşâhede olur. Bunun için Musallî Ekber – kuddise sırruhu'l-athar- velâdet-i sâniyeyi, (ikinci doğum) mevte-i evveliyyeden (ilk ölümden) sonrasına bıraktı. Ve buna Cenâb-ı İsa -aleyhi's-selâm- işâret edip;

“İki defa doğrulmayan kimse, göklerin melekûtuna giremez.”⁵¹⁵ buyurmuştur. İki doğumdan kastedilen biri cismânîye ve biri ruhâniyyedir. Mevte-i evvelîden (ilk ölüm) sonra olan velâdet velâdet-i sâniyyedir (ikinci doğum). Öyleyse, mananın özü; Yâ Râb!

⁵¹² er-Rahmân, 55/26-27.

⁵¹³ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II, 291.

⁵¹⁴ el-Âl-i İmrân, 3/55.

⁵¹⁵ İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebir Te'vilat*, Çev: Vahdettin İnce, C.1 (Kitsan Yayınları: İstanbul, 2008), 95.

Beni “Ölmeden evvel ölünüz.”⁵¹⁶emrine uyararak mevt-i ihtiyârî olan mevte-i ûlâ ve melekûta girmeye sebep vilâdet-i rûhâniye olan [123^b] vilâdet-i sâniye ile derecesini artırarak yüce kıl demektir.

واحديني: katı hemzesiyle بالحياة الباقية في: mecrûrlardır. Kendisinden sonra ölüm olmayan daima baki hayat. Hayat da Allah’ın ilmindendir. في هذه الدنيا الفانية: mecrûrlardır. Manâsı Yâ Râb! Bi-nefsihâ vücûdî olmayıp Hak’la zuhûru olan bu fani dünyada, senin ilminde olan baki hayat ile beni ihyâ eyle demektir. Nitekim Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-enver- *Fusûsu’l-Hikem*’de, ‘Fass-ı Îseviyye’de’ buyurur ki;

“İhyâ-yı ma’nevîye gelince, ilim iledir. Bu hayât, hayât-ı ilâhiyye-i zâtiyye-i ilmiyye-i nûriyyedir ki, onun hakkında Hak Teâlâ buyurdu: [Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse...]⁵¹⁷ onun için ilim nûrunu yaptık; o nûr-i ilim ile nâs arasında yürür. İmdi mürde olan bir nefsi, ilm-i billâha müteallik olan bir mes’elei hâssada, hayât-ı ilmiyye ile ihyâ eden her bir kimse, onunla diriltir ve ona bir nûr olur ki, onunla nâs içinde, yani sûrette kendi şekilleri arasında yürür.”⁵¹⁸

Yani manevi diriliş ilim vâsıtasıyla hâsıl olur. Öyleyse, manevi dirilişten hâsıl olan hayât-ı ilâhiyye-i zâtiyye-i ilmiyye-i nûriyyedir. Ve bu hayât hakkında Cenâb-ı Hak “Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse...”⁵¹⁹ buyurmuştur. Yani cahillik ile ölen kimseye biz hayât-ı ilmiyye ile ihyâ eyledik ve o kimse için biz bir nûr kıldık ki, o ilimden insanlar arasında o nûr ile gezip kabiliyetlerinde olan şeyi idrâk eder. Öyleyse, her kim ki, cahillik ile ölen nefsî Allah’ı bilmeye dair özel meselede hayatı ilim ile yaşasa [124^a] Hakk’a ererek o kimse o mesele ile onu ihyâ eder. Ve o mesele ona nur olup, onunla insanlar arasında yani şekilde onun suretleri ve örnekleri arasında yürür. Bunun ayrıntısı Füsûs şerhinde geçmektedir.

⁵¹⁶ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II, 291.

⁵¹⁷ el-Enâ‘m, 6/122.

⁵¹⁸ İbnü’l-Arabî, a.g.e., C.2, 904.

⁵¹⁹ el-Enâ‘m, 6/122.

"واجعل لى نورا أمشي به في الناس فأرى به وجهك أينما توليت بدون إشتباه ولا إلتماس ناظرا بعين الجمع والفرق فاصلا بين الباطل والحق دالا بك عليك وهاديا بأذتك إليك يا أرحم الراحمين"

[Ey merhametlilerin en merhametlisi Allah'ım! Bana nur ver ki; insanlar arasında yürüyeyim. Yine bu nur ile tereddüde ve şüpheye düşmeden ne tarafa dönersem cem ve fark gözüyle yüzünü göreyim. Batıl ve hakkı birbirinden ayırayım. Seni senin kılavuzluğun ile buluş hidayete kavuşayım.]⁵²⁰

نورا : vasıl hemzesi ile sonu meczûm dua fiilidir. لى : adı geçen fiilin mefûlûdür. أمشي : mensûb ve tenvinli muzari fiil, nefis-i mütekellim-i vahde olup takdîrân merfû'dur. به : de ki bâ câre أمشي fiiline mütealliktir. Ve gaib zamir, nûra aiddir. في الناس : mecrûdur. Bu takdîrce mananın özü; Yâ Râb! Manevi yakınlığına ulaşmam için "Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur."⁵²¹ zümresinden eylemeyip "...Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında..."⁵²² edip, Idahîzümresine bana nûr ver ki, o nûr sebebiyle insanlar arasında yürüyeyim, demektir. Yâhûd biraz önce yukarıda açıklandığı üzere nûr ile kastedilen Allah'ın ilmidir. Öyleyse, bu takdîrce mananın özü; Yâ Râb! Benim için bir nûr kıl ki, o Allah'ın ilmidir. Onunla insanlar arasında yani şekil ve misalleri arasında gezip onların kabiliyetlerinde olan şeyi idrâk edeyim, demektir.

فأرى : emşî fiili üzerine atfedilir. وجهك : fiilinin mef'ûlü olup Cenâb-ı Hakk'a âid olan kâf-1 hitâba muzâftır. أينما : erâ'nın zarfıdır. توليت : tefil bâbından maa' fiili fâil hepsi mâ'nın sıfatıdır. Yâhud sılasıdır. بدون : câr ve mecrûr fiiline mütealliktir. إشتباه ولا : izâfetle [124^b] mecrûr vetenvinlidir. Ve ikisi de benzemek manâsına olmakla ولا إلتماس açıklama atfî yâhûd eş anlamıyla tekîddir. Ve yâhûd öldükten sonra diriliş itibâriyle 'atf-1 te'sîsîdir. Mananın özü; Yâ Râb! İlm-i billâh olan nûr sebebiyle nefis ve nefis dışı şeylerde herhangi şeye yönelirsem ilâhi yüzünü ve yüce zâtını hislerde ve vehimlerde zuhûr eylediğinde hiç bir şeye benzetmeyerek zâhiren gözüm ve bâtınen kalbim ile göreyim demektir. "Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz

⁵²⁰ Altuntaş, a.g.e., 33.

⁵²¹ en-Nûr, 24/40.

⁵²² et-Tahrîm, 66/8.

Allah'ın zâtı oradadır.”⁵²³ kerîmesince muvahhid zâhiren ve bâtinen, hissene ve aklen herhangi yöne yönelirse, Allah'ın yüzü yani Allah'ın zâtı o yöndedir. Ve herhangi şeye yönelirse, o şeyi tek olan Hakk'ın varlığı takdîri ve tasvîridir.

الجمع والفرق بعيني ve bazı nüshalarda بعين fiilinden hâl olmakla mensûbtur. Yani cem ve fark gözüyle nazar edici olduğum halde demektir. İlm-i şerîfe örtülü olmaya ki, fark kulluk vazifelerini yerine getirme ve bunun gibi beşeri hallere lââyık olup kula nisbet olunan şeydir. Ve cem yeni manalar ve lutf u ihsân yaratma gibi önce Hak'tan olup kuldan yok edilen şeydir. Ve bunun ikisi de kula lâzımdır. Zîrâ farkı olmayan kimsenin kulluğu yoktur. Ve cemî' olmayan kimsenin marifeti yoktur. Öyleyse, “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder...”⁵²⁴ kerîmesi fark makamını işâret kulluğun isbatı [ve yalnız senden yardım dileriz.”⁵²⁵ kerîmesi cem makamını istemeye işârettir. [125^a] Öyleyse, tefrika iradenin başlangıcı ve cem iradenin sonudur. Ve İmâm Ali- radiyallâhu anh- [Farkı olmayan cem' zınlıklık, cem'i olmayan fark da tembellik, cem ve farkın birlikte bulunması da tevhidir.] buyurmuştur. Cem ve fark diğer yönüyle açıklaması yukarıda tekrar etti.

الباطل والحق: mensûb muradif ve birbirine girmiş haldir. بين: bu da mensûbtur. Yani Hak ile bâtıl arasını kesin hüküm ile ayırt edici olduğum hâlde demektir. Bâtıl ile kastedilen hadiseye uygun olmayan hüküm ve Hak ile murâd hadiseye uygun olan hükümdür. Yâhûd bâtıl [En doğru söz, şâir Lebîd'in şu sözüdür: “Allâh'ın dışındaki her şey batıldır.” hükmü varlığı yok olmayani şerîfince -hadîs⁵²⁶ belirlenmiş sâbit olan mâ-sivâllahtır. Ve Hak zâtı yüce olan varlığı tek Hak'tır. دالا: bazı nüshada مستدلا geçmektedir. بك: sözü لا بنفسى sebinde olup kurb-i nevâfile işârettir. عليك: yani Yâ! Râb! Seninle senin üzerine delâlet edici ve doğru yola götürücü olduğum halde demektir. Yâhûd ikinci nüshaya göre; Yâ! Râb! Mâ-sivân olmadığından senin ahadiyyetine senin varlığınla istidlâl ederim. Zîrâ ki [Allah'tan başka varlık yoktur] demektir. وهاديا: öncesine atfedilir. باذنك: mecrûr ve kâf-1 hitâba muzâftır. Ve harf-i cerrin müteallikâ هاديا kelimesidir. إليك: yani Yâ! Râb! Bana tâbi

⁵²³ el-Bakara, 2/115.

⁵²⁴ el-Fâtiha, 1/5.

⁵²⁵ el-Fâtiha, 1/5.

⁵²⁶ Buhârî, “Edep”, 90.

olanları senin emir, irâde yüce izinle senin marifetine ki her şeyde mütecellî ve zâhir olduğuna ve fenâ-fillâh, bekâ-billah mertebelerine irşâd ve lütufla delâlet edici olduğum [125^b] hâlde demektir. يا أرحم الراحمين :yani ey cümle rahmet edicilerden ziyâde rahmet eden Hüdâ-yı bî-çûn demektir. Zîrâ rahim cümlesi onun her şeyi geniş olan ilâhi rahmetinin eserindedir.

"وصل وسلم على سيدنا محمد صلواتا تتقبل بها دعائي وتحقق بها رجائي"

[Ey Allah'ım! Salât ve selâmım O Muhammed'e olsun ki; bu sâlat ile dualarımız kabul olsun, isteklerimize kavuşalım.]

وصل وسلم: Dua fiilidir. Musallî Ekber –kuddise sirruhu'l el-athar-

[İki namaz arasındaki dua reddedilmez ve sonu misktir yarışanlar bunun için yarışırlar.] sırrı açık olan için verdi. على سيدنا محمد : mecrûlar. Ve tenvinlidir. Ve نا zamîri insan cinsinden ibârettir. صلواتاً و سلاماً: öncesini tekîd için vardır. Mensûblardır. Ve tenvîn tazîm içindir. Manâsı Yâ! Râb! Âlemlerin efendisi Muhammed- sallâllahu aleyhi vesellem- efendimiz hazretlerinin dünyada zikrini yüce ve davetini apaçık ve şerîatini daim kılmakla ve ukbâda ümmetine şefâat ve sevabını misliyle artırarak ve sevaplarla yüce salat ve yüce selam ile demektir. Bazı nüshada سلاماً و lafzı düşmüştür. تتقبل: tefâ'ul bâbından muzari fiil, müfred-muhâtab merfûdur. Lugate göre تقبل : bir nesneyi kabul etmek manâsındır ki, red etmeyip almaktan ibârettir. Bir iş ve bir nesneye bir adama kefil olma ve sorumluluğu üzerine alarak tefvîz ve ilzâm eylemek manâsındır.

بها 'daki bâ-yı câre تتقبل fiiline mütealliktir. Ve tesniye zamir sâlat ve selâma âiddir. بيريكتها takdîrindedir. Ve سلاما lafzı düşen nüshada بها vardır. دعائي zikredilen fiilin mefûlü olup, sonunda ki mütekellim yâ'sına muzâfîdir. Dâl harfinin zammiyle رغبته manâsındır ki, niyâz ve yalvarmayla dergâhına [126^a] hayır ve rahmet ricâsından ibârettir.

وتحقق: tefîl bâbından muzari fiil, müfred-muhâtab, merfû olup öncesine atfedilir. Lugate göre تحقيق: bir nesneyi vâcib ve sâbit kılmak ve tasdîk eylemek manâsındır. بها aynı şekilde سلاما lafzı düşen nüshada بها vardır. دعائي رجائي gibidir. Râ harfinin fethiyle ummak ve ümîd eylemek manâsındır. Mananın özü; Yâ Râb! Bu mübarek salatı şerifinin başlangıcından sonuna değin [bana dua edin] yüce emrine uymak

niyetiyle münâcât ve ricâ ve dualarım hakkında “...duanızı kabul edeyim.”⁵²⁷ yüce sözünü yerine getirip duâmı kabûl ve tasdîk ve ricâmı isbât ve doğruyla demektir. Şimdi Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-Ezher- ve doğal yolla ve herkese bildirerek “Bana salâvat getirdiğinizde umumi getiriniz.”⁵²⁸ yüce emrine uyararak buyurur.

"وعلى آله الشهود والعرفان وأصحابه أصحاب الذوق والوجدان

ما انتشرت طرة ليل الكيان واسفر جبين نهار العيان"

[Ey Allah'ım! Yine müşahede ve irfân ehli, zevk aldığı ashabına ve vicdan sahibi ailesine de tabiatımızdaki huyların karanlığı dağılıp açıkça sırların görünüp yüzümüzün parlamasına kadar salat ve selam etmeni diliyoruz.]⁵²⁹

وعلى آله: mecrûrdur. Zamîr kâinatın sevinci –aleyhi ekmelüt'tahiyyât- döner. Ve آل:kelimesinin اهل'dir. اهل'den kastedilen ehl-i beyt ve bütün müminler ve muttakilerdir. Ki akraba, ev halkı, tabiiler, dostlar ve arkadaşlarından ibârettir. Celâl Devvânî –kuddise sırruhu- Heyâkilü'n-nûr şerhinde beyân eylemiştir ki, مصطفى آل aleyhi mine's-salavât-ı asfâhâ- iki çeşit olup biri neseb yönüyledir ki, ileri gelenler ve efendilerdir. Onlara sadaka haramdır. Ve diğer bağ yönüyledir ki, kemâl-i suveri ve hakîki mensûbiyet hazret-i risâlet-penâhdırlar. Ve tam suretle ile müntesib olanlar şeriat ilmi vesilesiyle müntesib olan şeriat âlimleridir. Ve kemâl-i hakîki ile müntesib olanlar [126^b] tarikat velileri ve hakikat âlimleridir. Bunlara da sadaka makamında olan harâmıdır. Şeyh Şerâfeddîn Dâvûd-i Kayserî –kuddise sırruhu- Fusûsu'l-Hikem şerhinde buyurur ki, Fahr-i âlem'in-sallâllahu aleyhi vesellem- آلى ehli ve akrabasıdır. Ve o Hazrete yakınlık ya sadece sûreten olur yada sadece manen olur. Veyâ sûreten ve manen olur. Her kimseye ki, o Hazretin nisbeti sûreten ve manen sahîh olursa o kimse halîfe ve kaim makamıdır. Gerek o kimse âlemlerin efendisinden önce gelmiş olsun –büyük peygamberler ve elçiler gibi- ve gerek sonradan gelmiş olsun –kamil veliler gibi- ve her kimseye o Hazretin nisbeti sadece manen sahîh olursa mü'min-i âl

⁵²⁷ el-Mü'min, 40/60.

⁵²⁸ Şemseddin es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-Hasene*, 61. Bknz. Bursevî, *Rûhul-Beyân* C.15, 473.

⁵²⁹ Altuntaş, a.g.e., 33-34.

firavn ve sâhibi ⁵³⁰ve emsâli önceki veliler gibi. O kimse ruhi evlatlarıdır. Ve bu yakınlık maneviyyeye işâretle “Selman bizdendir.”⁵³¹ buyurmuştur. Ve her kimse ki o Hazretin nisbeti sadece sûreten sahîh olursa o da ya yaratılış hasebiyle olur efendiler ve ileri gelenler gibi. Veya din hasebiyle olur müctedidler diğer âlimler, salihler ve mü'min olan zahir ehli gibi. Şimdi üstün kabul edilen tam yakınlık sûret ve manayı kapsayan akrabalıktır. Ve sonrası ruhi manevi yakınlık. Ve sonrası dini suretler yönünden yakınlık. Ve sonrası yaratılış bakımından akrabalık.

آل الشهداء : mecrûrlardır. آل lafzı محمد آله den bedel küldür. Ve شهداء: onun muzâf-ı ileyhidir. Şimdi رويت الحق بالحق , شهداء ile tarîf olunduğuna göre آل الشهداء : makami'l-cem ehlidir. , رويت الحق بالحق tarifine göre آل الشهداء [127^a] mezâhir-i halkıyyede Hakk'ı müşâhede eden hazreti'l-cem makamı ehlidir.

والعرفان: da mecrûr ve شهداء üzerine atfedilir. Lugate göre عرفان ayn harfinin kesriyle bilmek manâsındadır. Sâhib-i kāmûs'un 'Besâir' de beyânına göre ilim ve ma'rifet arasında fark vardır. Zîrâ marifet bir şeyi ve eserini düşünmek ile bilmekten ibâret olmakla ilmin ifade ettiği manadan çok özel olur. Bunun zıttı inkâr ve ilmin zıttı cahilliktir. Ve ilim bütün yönü ile bilmek ve marife cüzi yönüyle bilmek manâsındadır. Bu yönüyle Hak Teâla'ya marife isnâd olunmaz. Aynı şekilde Hak Teâlâya ilim addedilmez. İntehâ. Şimdi bu açıklamadan bilinir ki, irfan ehli ve süluk ehli ve erbabı ayne'l-yakîndir. Zîrâ onlar öncelikle eser ve fiillerden müessir ve mutlak faal, ikinci olarak sıfâttan hakiki mevsuf üçüncü olarak tek olan hakiki varlık marifet tahsîl ederler. Ve sülûktan gayeleri da bu marifet ve ilm-i billâhtır.

وأصحابه : üzerine atfedilmekle mecrûrdur. Ve zamîr Seyyidi'l-sadât – aleyhi ekmelü't-tahiyyâta- âiddir. Ve أصحاب : sâhabenin çoğuludur. Ve bazılarına göre أصحاب'un ve صاحب صاحب'in çoğuludur. Ve sâhib güzel dostluk edip en yakın arkadaş olan adama denir. Hazret-i Resûl-i Ekrem –sallâllahu aleyhi vesellem- hazretleriyle mümin olarak hayatında dünya âleminde herkesçe bilinen toplulukla ve o hâl üzere ahirete giden kerem sahibi zâtlara sahâbe denir. Konuşmanın fazileti bir şeye denk olmadığı konusunda cumhur hemfikirdir. Ve sûfiyye-i kirâm hazretleri katında sahâbe

⁵³⁰ T.N.: Bu kısım okunamadı.

⁵³¹ Hâkim, Müstedrek, III, s. 691; Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, VI, s. 213.

ömrünün sonuna kadar [127^b] Seyyid-i Enbiyâ- aleyhi ekmelü't tahiyvâ- hazretleriyle görüşüp, iman üzere ahiret âlemine göçen kimseye denir. Ve kamil evliya için o hazretle uyanık haldeyken bir araya gelme vardır. Ve ehlullah katında onlar ashab zümresinden sayılır.

أصحاب الذوق :irâbı آل الشهود gibidir. Lugate göre zevk; noktalı zâl'in fethi ve vâv harfinin sükûnuyla tatmak manâsındadır. Ve sûfilere göre zevk demek tecelliyatın ilk başlangıç yeri kastedilir. İçmek denilerek ortası kainat olup, tecelliyâtın sonu kastedilir. Zîrâ kul menâzil seyrinde parıldayan yer ki, Hazret-i Hakk'a giriş kulun kalbine davet Cenâb-ı Hakk'ın parladığı nurdan kinâyettir. Ona ulaştığı vakit o sadık parıltıdan bir katre zevk edip, onunla muhabbetin üstün gelmesinden kinâyete olan susuzluk sâkin olur. Ve sûfiyye-i kirâmın işâret ettiği zevkler bir ilimdir ki, bütün yaratılmışlar ve insanı meşgul eden alaka ve engellerden kalbi boş olan kimseler nâil olur. Ve o nûr ile hakla bâtil arasını ayırırlar. Öyleyse, zevk ashâbı yok olacak mahlûkatın şekillerinden varlığın tecellisini müşâhede eden beka ehlidirler.

والوجدان :Hazret-i Şeyh-i Ekber –kuddise sırruhu el-athar- *Fütûhât-ı Mekkiyye'de* buyurur ki; Vücûd kalbe uğrayıp kalbi şühûdundan belirli olan hallerden ibârettir. Öyleyse, bu kavminde hallerde vecdin benzeri enbiyâ -aleyhimü's-selâm- vahyin birdenbire gelmesidir. Ki, ansızın varlık ehlinin kalbine Hak tarafından kazf olunur. Eğer o kalbe vârid olan [128^a] hâl cemâl tecellisi ise insanı meydana getirir. Eğer celal tecellisi ise sıkıntı ve ızırâba benzeyen haller meydana gelir. Ve bu hal üzere kulu kendiliğinden ve kalbi önceki hâlden çıkarıp Hakk'ın tarafından cezb eder. Zünnûn-ı Mısri [Vicdan hakîkaten var olur gönlü rahatsız ederek Hakk'a ulaştırır.] Öyleyse, vicdan ashâbı nefis ve nefis dışı şeylerde ortaya çıkıp varlığı bir olan Hakkı bulup ve müşâhede edip o yönde dâim olan cezb ehlidir. Mananın özü; Ya Râb! Seyyid-i âlem –sallâllahu aleyhi vesellem- efendimizin yüce zâtları olan yüce irfan ve şühud ehli ve ashâb-ı kirâmı olan zevk ve vicdan ashâbı hazretlerine de tabi olarak salât ve selâm ile demektir.

ما انتشرت :Türkçe'de mâ-i masdariyye-i zarfiyedir. Ve انتشرت : kelimesi iftiâl bâbından mazi fiil, müfred-müennesdir. Ve انتشار : bir nesne yayılıp açılmak ve bir nesne sevinip üzme ve perâkende olmak manâlarındadır. Öyleyse, ما انتشرت sözü انتشار مدت انتشار kelimesindedir ki, mâ-i masdariyye ile masdara olan dualar ebed ve devâmdan kinâyedir.

طرة: noktasız tâ'nın zammî ve şeddeli râ'nın fethiyle merfû, zikredilen fiilin ismidir. Lugate göre طرة: alında olan saça denir. Uzadıkça kesilip parlak olduğu için ليل طرة nin muzâf-1 ileyhi mecrûridir. الكيان: kâf harfinin fethiyle كُون ve كينونة gibi masdar olup, ليل 'in muzâf-1 ileyhi mecrûridir. Ve طرة 'nin leyle izâfeti [128^b] beyâniyyedir ki, müşebbehun bihin müşebbehe izâfeti kabîlindedir. Benzerlik yönünden şiddetli karanlıktır. Ve ليل 'in كيان'ye izâfeti de aynı şekilde beyâniyyedir. Ve ليل الكيان 'den kastedilen ilgi ve alâkasıyla mecâz olarak yaratılmış her şeydir. Ve âlemler zâtında yok olup ve yokluk ise karanlıkta olduğundan kainatın gecesine benzetildi. Mananın özü; yokluğun karanlığında fâniyye olan kainatın gecesini saçağının yayılıp açıldığı ve uzayıp perâkende yani Hakk'ın varlığının nurunda fânî ve yok olduğu müddetçe demektir. Devam üzere manâsını ifâde eder. Ve bu açıklama mümkinâtın yokluğu aslı olup yayılması Allah'ın zuhurundan kinâyet olduğuna işârettir. Zîrâ mümkinâtın aslında intişârı fenâ ve yok olmadır.

مدن اسفار: ifâl bâbından mazi fiil, müfred-gaib olup, انتشرت üzerine atfedilir. Ve مدن اسفار sebkindedir ve اسفار hemzenin kesriyle sabah uzağa açılıp, aydınlanmak ve münkeşif olmak manâsındadır.

جيبين: cîm harfinin fethi ve bâ harfinin kesriyle feîl vezninde zikredilen fiilin ismi olmak üzere merfûdur. Lugate göre جيبين 'nin her iki uçlarına denir ki iki tarafından cibîniyi her iki tarafından takdîs ederek kaşlar ile başta kıl bittiği yerin arasından ibarettir. Onun arkasına sudğ denir ki, dolun tabîr olunur. Bunda kastedilen sabahın nuru doğdu demektir.

نهار جيبين: 'nin muzâf-1 ileyhi mecrûridir. العيان: ayn harfinin kesriyle mufâale bâbından masdar olup, نهار 'ın muzâf-1 ileyhi, mecrûridir. [129^a] Bir kimseyi bir nesneyi şüphesiz açıktan görmek manâsındadır. Mananın özü; Hakk'ı görme, gündüzünün sabah nuru ve âlemlerin karanlıkta yok olması ve köhne eserler doğup münkeşif olduğu müddetçe demektir. Bu sözde isti'âre-i mekniyye ve tahyîliyye ve terşîh vardır. Sûfilere göre gece halkî tayyünattan ve gündüz hakkî tayyünattan kinâyet olduğuna göre mananın özü; tayyünat-1 vehmiyye-i ademiyye-i halkıyyenin nûru Hakk'ın varlığıyla yayılır ve ilâhi zâtın zuhuru, isimler, sıfatlar, hisler ve mantıklar, zanlar ve vehimlerden münkeşif olduğu müddetçe demektir.

آمين وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين "

[Ey Allah'ım! Duamızı kabul buyurmanı, selamın diğer Resullerine ve nebilerine de olmasını diliyoruz. "Hamd âlemlerin Rabbi'nedir"]⁵³²

آمين :hemze'nin medd-i kasrıyla ilâhi isimlerden bir yüce isimdir. على kavli ism-i fi'il-emirdir. اللهم استجب manâsına yâda aynı şekilde فليكون manâsına ya da aynı şekilde ففعل manâsındadır ki, Hak Teâla'nın dergâhına duâ ve niyâzdır. Nitekim İbni Abbâs manâsını sorduk da Hazret-i Resûlullah –aleyhis'salâtu ves'selâm- böyle buyurdular. Ve diğer كيف اين و كيف gibi feth üzere mebnîdir. Musallî Ekber –kuddise sırruhu el-athar-bu yüce telifi salât-ı şerîfeye varlığına dâir feyz olunan ilâhi ihsan ve sonsuz lütuflar bir güzel sona işaret bulduğuna şükretme "Bana salâvat getirdiğinizde umumi getiriniz."⁵³³ şerefli emrine uyup ve hoş eseriyle meşguliyet tarzında bu yüce ibare ile iktibas yolu üzere salât ve selâmı ile tamamen erdirip miski'l-hitâm buyurur.

من الله و الملائكة و المؤمنین [129^b] olmaya سلام mübtedâ olup vâv-ı ibtidâiye ve وسلام ki, özelden sonra genele yayma kaidesini içerir. على المرسلین :câr ve mecrûrun hepsi haberdir. Manâsı sonsuz olan seyr-i fi'llâhda her makamda haddenden varlığı kabul edilen şeylerden ve bütün eksikliklerden emniyet ve selâmet ilâhi dergâhından kulluğuna ve ilâhi muradın hasebiyle emrini yürütmek için gönderilen peygamberlerine olsun demektir.

عالمین :merfû'الله mecrûr. رب العالمین :terkibinde رب lafza-i celâleden bedel olup, عالمین 'ne muzâftır. Manâsı daima şükür ve kaim övgü âlemden her bir ferden mâlik ve ıslah eden ve terbiyecisi olan Allah Teâlâya olsun demektir. Hamd ve şükür ve sipâsî manâsınadır ki kastedilen senâ-i cemîledir. Medihden özel ve şükürden geneldir. Cenâb-ı Şeyh Şerafeddîn Dâvûd-i Kayserî – kuddise sırruhu- *Fusûsu'l-Hikem* şerhinde buyurur ki, hamd iki kısım olup biri Hakk'ın hamdi ve biri halkın hamdi. Ve halkın hamdi de üç çeşittir. Biri sözlü hamddir ki, dilin hamdidir. Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerinin dili üzere kendisini övdüğü şeyle övmektir. Ve bir fiili hamddir ki, Allah'tan isteyerek ibâdet, taat ve hayırlardan bedeni amelleri bildirme ve Cenâb-ı Kerîme yönelmektir. Zîrâ dil ile hamd insana vâcib olduğu gibi her azâ hasebiyle her azâyâ her halde vâcib olur. Nebî –sallâllahu aleyhi vesellem- dediği gibi; her [130^a]

⁵³² Altuntaş, a.g.e., 34.

⁵³³ Şemseddin es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-Hasene*, 61. Bknz. Bursevî, *Rûhul-Beyân* C.15, 473.

hal üzere hamd olsun ve bu hamdin gerçekleşmesi her azâyı lehine yaratıldığı meşru yönü üzere Hakk'a ibâdet ve emrine kayıtlı olarak kullanmaktadır. Ve biri halin hamdidir ki kalb ve ruh hasebiyle kamil ilim ve amel ile sıfatlanıp, ilâhi ahlak ile ahlaklanmaktır. Zîrâ insan yüce peygamberlerin diliyle-aleyhimüs'salâti ve's-selâm-ahlaklanma ile yükümlüdürler. Olgunluk nefis ve zâtlarına meleke olması için Efendimizin dediği gibi –aleyhi's-selâm-“Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanın”.⁵³⁴ Ve hakîkatte bu hakkın yokluğa aykırı olması haysiyetinden mezâhirle isimlendirilen tafsiliyye makamında nefisini hamd eylemiştir. Ama Cenâb-ı Hakk'ın makâm-ı cem'-i ilâhisi ahadiyyede zâtını hamd eylemiştir. Aynı şekilde üç çeşittir. Biri sözledir ki, nefisini kemal sıfat ile tarîften kitaplarının sayfalarında yazıp söylediği şeydir. Ve biri fiildir ki kuvvet sıfatı ve veliler makamı semâsında ve cemâlî ve celâli kemalatını gaybdan şehâdete ve bâtından zâhire ve ilimden ayna izhâr eylemiştir. Ve biri hâliyyedir ki, birinci feyz-i akdes ile zâtında tecelliyâtı ve zuhûrunun ezelîdir. Öyleyse, cümlesiyle ve tafsiliyle Hâmid ve Mahmûd Hak'tır. Nitekim bazıları buyurur ki;

“Perdeler kalkmadan evvel der idim

Zikredip şâkir olan ancak ben!..

Gece gitti, sabah oldu gördüm

Zikr ü mezkûr ile zâkir hep Sen”⁵³⁵

[130^b] [Kurtuluş hidâyete uyanlarındır.]En iyi durumda akla yatkın, doğru olan ⁵³⁶ budur.

Yessernâllahu Teâla rıfka'l-menzilîn bi-hürmeti Seyyidi's- sakaleyn sallâllahu aleyhi vesellem ilk ve son olarak 'alâ âlihî ve sahibihî ve tâbi'în bâtînen ve zâhîren ilâ yevmi'd-dîn. Ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn.

⁵³⁴ Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, c. 1, s. 217, nr. 362; Fahreddin Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, VII, s. 68.

⁵³⁵ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1, 651.

⁵³⁶ et-Tâhâ, 20/47.

HÂTİME

Varlığı ve mevcudiyeti bir zan ve adlandırmadan ibaret olan bu aciz kulları, bu Salât-ı Feyziyye kitabı ve Ekberiyye müelliflerine dair diğer eserlerin rivayeti, çoğaltılmasını; çeşitli isnatlara, kaynaklara dayanak ve aşağıdaki tarikat silsilesine girme ümidiyle yerine getirmiştir. Ez-cümle es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Enîs ed-Dımeşkî el-Hüseynî'den o dahî eş-Şeyh Muhammed Hâşim Efendi et-Tâcî'den o dahî eş-Şeyh Mustafâ b. Sâlih el-Halâvî'den o dahî eş-Şeyh Muhammed b. Mahmûd ed-Dâmûnî'den o dahî eş-Şeyh Mahmûd b. Ebî Yezîd el-Kürdî'den o dahî eş-Şeyh Muhammed Şemseddîn b. Sâlim el-Hıfînî'den o dahî eş-Şeyh Mustafâ b. Kemâleddin el-Bekrî'den o dahî bu salât-i şerîfeyi mukaddem Arabî ibaretle şerh eden eş-Şeyh Abdülganî b. İsmâîl en-Nâblusî'den o dahî eş-Şeyh Abdulkâdir es-Safûrî'den o dahî eş-Şeyh Safiyyüddin b. Ahmed b. Muhammed el-Kuşâşî ed-Decânî'den o dahî eş-Şeyh Ebü'l Muvâhib Ahmed b. Aliyyü'l-Abbâs eş-Şenâvî'den o dahî pederi eş-Şeyh Ali b. Abdülkuddûs eş-Şenâvî'den o dahî eş-Şeyh Abdülvehhâb eş-Sa'rânî'den o dahî Şeyhü'l-islâm Ebî Yahya Zekeriyya el-Ensârî'den o dahî [131^a] Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî'den o dahî eş-Şeyh Abdurrahman b. Ömer el-Kubabî'den o dahî eş-Şeyh Muhammed b. İsmâîl b. Ömer b. el-Müslim el-Hamevî'den o dahî eş-Şeyh Affüddîn Süleymân b. Alî et-Tilimsânî'den o dahî eş-Şeyh Sadrüddin Muhammed b. İshak el-Konevî'den o dahî bilâ-vâsita vâris-i Muhammedî ve kâmil-i Ahmedî bahri'sşeri'at ve'l-hakikat ve tercemâni'l-emri'l-ilâhî fî sülûki hazihi't-tarîka eş-Şeyh Muhammed Muhyiddîn b. el-Arabî el-Hâtimî et-Tâî el-Endelüsî hazretlerinden ahz eylemiştir. Kaddesallâhu esrârahum. Allah bizleri onların bereketinden ve nurlarından faydalandırısın. Amîn bi-hürmeti Tahâ ve Yasîn.

Allah'a hamdolsun, ebedi hayat bahşeden bu su damlası ve bu güzel anber kokusu, 1298 yılının Şaban ayının Pazar gecesi İstanbul'da Hırka-i Şerif Camii'ne yakın fakirhanede yazı ipine dizilerek hitama erdi. Bu eserimizi okuyan değerli dost ve arkadaşlara ricam şudur ki, yanlış ve hatalı gördükleri yerleri düzelteler ve şüpheli ve noksan gördükleri noktaları sağlamlaştırıp temizleyeler. Salat u selam, Kerim olan Allah'ın güzel ahlaklı Habibi ve onun ailesi ve ashabı üzerine olsun ve alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Bu Salât-i Feyziyye şerhinin yarısını şerh sahibi Kemâleddin el-Harîrî –kuddise sırruhu- temize çekmiştir. Diğer yarısını da Gülşenî Mehmed Enverî el-Malkaravî tarafından yazılmıştır. 1319 senesi Ramâzan-ı Şerîf'inin yirmi yedinci günü miskî'l hitâm olmuştur.

SONUÇ

Çalışmamıza konu olan eserin müellifi Harîrîzâde Kemâleddin Efendi kısacık süren dünya hayatına rağmen verdiği çok sayıda eser dikkate şayandır. Zira bu süre onun kıymetli eserler vermesine engel olmamış aksine bereketlenip kırkı aşkın eseri ortaya koymasına vesile olmuştur. Babasının vefatından sonra kısa bir süre ticaretle uğraşmış fakat yeniden ilmi çalışmalarına geri dönmüştür. Yaptığı ilmi seyahatleri sayesinde birçok meşayihle görüşmüş, icazetler almış ve iki yüze yakın tarikata intisap etmiştir. Tasavvuf tarihi açısından önemli bir yere haiz olan ve tarikatlere dair ansiklopedik nitelik taşıyan meşhur eseri *Tibyânü Vesâli'l-Hakâik*'tir. Harîrîzâde bu eseri tamamladıktan üç yıl sonra, İstanbul Fatih semtinde hırka-i şerif camiinin yanında bulunan evinde 2 Zilkade 1299 (15 Eylül 1882) tarihinde vefat etmiştir. Kabri Eyüp semtinde bulunan Saçlı Abdülkadir Camii'nin bahçesinde medfundur.

Eserlerinde daha çok Muhyiddîn İbnü'l Arabî hazretlerinin görüşleri ve Ekberî geleneğin hâkim olduğunu görmekteyiz. Zira İbnü'l Arabî'nin tasavvufî düşünce sisteminin temelini teşkil eden vahdet-i vücûd görüşü Harîrîzâde'nin eserlerini de kuşatmıştır.

İbnü'l Arabî'nin *Salât-ı Feyziyye*'si içine vahdet-i vücûd nazariyesini serpiştirdiği bir salavat metnidir. Harîrîzâde bu metni şerh ederken bu gerçekten uzaklaşmamış daha da derinleştirmiştir.

Şerhin özü "Hakikat-i Muhammediyye / Nûr-i Muhammedî" karşımıza çıkmaktadır. Harîrîzâde bu düşünceyi merkeze alarak ve her bir noktayı bu kavrama bağlayarak varlık ve varlık mertebelerini açıklamıştır.

Kaynaklarda "Hakikat-i Muhammediyye / Nûr-i Muhammedî" düşüncesine her ne kadar telmihte bulunulsa da, en kâmil haline İbnü'l-Arabî ile ulaşmıştır. Bu hakîkate göre Allah'ın yarattığı ilk şey Hz.Peygamber'in (s.a.) nurudur. Ve bütün mevcudât o nurdan yaratılacaktır. Allah (c.c.) gizli bir hazine idim bilinmek istedim kuds-i hadisince bilinmek istedi ve bu hakîkati sevgiyi özüne yerleştirdiği zatın nurunu yarattı. Bu ise mutlak varlığın la-taayyün mertebesinden ilim mertebesine tenezzülünü ifade etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) varlığın bütün hakîkatlerini kendisinde topladığı için o en yüksek mertebededir. Ve insan-ı kâmilidir. Ayet-i kerimede de buyrulduğu gibi 'üsve-i hasene'dir.

Bizler de Harîrizâde'nin hakikat düşüncesini merkeze alarak varlık mertebelerini ifade ettiği *Reşhu Silâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye* isimli eseri bağlamında görüşlerini açıklamaya gayret ettik.

Hz. Peygamber'in mirac yolculuğu insan-ı kâmil mertebesine ulaşmasını salikin sülûk mertebelerini kat edip uruc etmesiyle bağdaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdikoğlu, Elmas. *Turfetü'l-Mürtersele ale't-Tuhfeti'l-Mürsele: et-Tuhfetü'l-Mürsele Şerhi*. Hikemiyat: İstanbul, 2021.
- Acar, Sadık. "İbn Arabî'de Miraç Fenomeni" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Aclûnî, Muhammed b. İsmâil. Keşfu'l-Hafâ. thk. Ahmed Kalaş. Haleb: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, ts.
- Ağralı, Ahmet. *Azîz Mahmud Hüdâyî'nin Necâtü'l-Garîk Adlı Eseri*. <https://hudayivakfi.org/images/download/Tebliğ21.pdf>.
- Akdağ, Eyyup. "Azîz Mahmûd Hüdâyî'de Hakikî Tevhîd (Ma'rifet) ve Hakikî Kulluk İfâdeleri: Cem' ve Tefrika (Fark)", *Sufiyye Dergisi*, S.11 (2021).
- Akkaya, Veysel. "İbnü'l-Arabî'nin Nûr-i Muhammedî Açısından Hz. Muhammed ve Diğer Peygamberler Arasındaki İlişkilere Bakışı" *Sufiyye*. (2021).
- Akkaya, Veysel. "Hasan Sezâî'nin Dîvânı'nda Nûr-i Muhammedî Telâkkisi ve Hz. Peygamber Sevgisi". *Edirne ve Balkanlarda Tasavvufî Hayat -Müesseseler-Şahsiyetler ve Eserleri- (Hasan Sezâî'yi Gülşenî ve Gülşenîlik)*, Der.Nurullah Koltaş, vd., İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2022.
- Akkaya, Veysel. "Kemalpaşazâde'nin Beyânü'l-Vücûd Risâlesinde Vahdet-i Vücûd İle İlgili Görüşleri". *Kemalpaşazâde: Felsefe-Din-Edebiyat Araştırmaları*, C.1 (2022), 331-339.
- Aliyyü'l-Kâri. *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler*. çev. Halil İbrahim Kutlay. İnkılâb Basım Yayın: İstanbul, 2019.
- Altuntaş, İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı. *Muhyiddin İbnu'l-Arabî Hazretlerinin Salâtlarından Bir Demet'* Buhara Yayınları: İstanbul, 2014.
- Ankaravî, İsmail Rusûhî. *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi: Makâsıd-ı Aliyye Fî Şerhi't-Tâiyye: İbn'ül-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'si ve Şerhi*. çev. Mehmet Demirci. Vefa Yayınları: İstanbul, 2007.
- Arapça-Türkçe sözlük "almaany". <https://www.almaany.com/>

- Arlı, Halime. "Hüsn-i-Hat Levhalarında Edebî Hikemî Muhtevâ (Türkçe Levhalar)"
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necemettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Azamat, Nihat. "Abdülaziz Mecdi Efendi". *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları,
1988), 192.
- Baltacı, Halil. "Şeyh Hakîkî'nin İrşâdnâme Adlı Eseri Çerçevesinde Bayramî-
Melâmîlerde 'Hakikat-i Muhammediyye' Anlayışı". *Hacı Bayram-ı Velî V*.
2020. Erzurum: Binali Yıldırım Üniversitesi.
- Beyzâvi, Kâdı. *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, Muhtasar Beydâvi Tefsiri*, Çev.
Şadi Eren, Selsebil Yayınları: İstanbul, 2011.
- Bîcan, Ahmed. *Envârü'l-âşîkîn*, çev. H. Mahmud Serdaroğlu. ve A. Lütü Aydın. Çelik
Yayınları: İstanbul, 2016.
- Bilgen, Osman. "Alvarlı Muhammed Lutfi'nin 'Hulâsatü'l-hakâyık' İsimli Eserinde
Geçen Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi" *Uluslararası Hâce Muhammed
Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu, 25-26 Nisan 2013*. Erzurum; Atatürk
Üniversitesi.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-Beyân: Kur'an Meâli ve Tefsiri*. Çev. H.Kâmil Yılmaz.
vd., 23 Cilt. Erkam Yayınları: İstanbul, 2010.
- Bûsîrî, Muhammed b. Saîd. *Kaside-i Bürde*. çev. İlhan Armutçuoğlu. Erkam Yayınları:
İstanbul, 2009.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitapevi
Yayınları, 2009.
- Ceyhan, Semih. "Tecellî". *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 2011), 40/241.
- Çiçek, Yakup. "Harîrîzâde". *DİA*. (İstanbul, Türkiye Diyanet Yayınları: 1997), 16/193.
- Çiçek, Yakup. "Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü
Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik Muhtevası-Kaynakları"
Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yüksek İslam Enstitüsü. 1982.
- Çiçek, Yakup. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. haz. Hasan Kâmil Yılmaz vd.
Şûle Yayınları: İstanbul, 1996.

- Çiçek, Yakup. “Harîrîzâde Mehmed Kemaleddin Efendi”. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.7-8-9-10 (1995): 410.
- Çiçek, Yakup. “Ahmed Ziyaüddin’in Mecmuatu’l-Ahzab Adlı Eseri”. I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, Sempozyumu, 03-05 Ekim, 2013. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, 2013, 113.
- Demirci, Mehmet. “Hakikat-i Muhammediyye”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1997), 15/179.
- Demirli, Ekrem. “Vahdet-i Vücûd”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 2012), 42/431.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Ku’rân-ı Kerim”. <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/el-Âlûsî>. Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu’l-Meânî*. Beyrût. 2010.
- el-Cîlî, Abdülkerim. *İnsân-ı Kâmil*. Çev. Abdülaziz mecdi Tosun. İz Yayıncılık: İstanbul, 2002.
- el-Kaşânî, Molla Muhsin Muhammed b. Murtaza b. Mahmud el-Feyzi. *Kitabü’s-saîfi fi tefsiri’l-Kur’an*. Tahran. 1416.
- Erginli, Zafer, vd. Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 1. Bs. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Gazzâlî, Muhammed. *Er-Risâletü’t-Tevhîd*, çev. Serkan Özburun. - Yûsuf Özkan Özburun. Semerkând Yayıncılık: İstanbul, 2011.
- Gazzâlî, Muhammed. *Mişkâtü’l-Envâr*. Çev. Süleyman Ateş. Bedir Yayınları: İstanbul, 1994.
- Gazzâlî, Muhammed. *Mişkâtü’l-Envâr*. Çev. Süleyman Ateş. Bedir Yayınları: İstanbul, 1994.
- Gölpınarlı, Abdulbâki. *Melâmilik ve Melâmiler*, Devlet matbaası: İstanbul, 1931.
- Güner, Osman. “Erdem Ve Esaret Arasında Yoksulluk: İslâm Geleneğinde Yoksulluk Söyleminin İzdüşümleri”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, S.2 (2002).
- Harîrîzâde. *el-Mevridu’l-Hâs bi’l-Havâs fi Tefsîri Sûreti’l İhlâs*. çev. Yakup Çiçek. İFAV Yayınları: İstanbul, 1996.

- Harîrîzâde. *Reşhu Sîlâti'l-Enveriyye Fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı. Osman Ergin. 695.
- Harîrîzâde. *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430.
- İbn Fârid, Ömer. *Dîvân. et-Tâiyetu'l-kübrâ*. Neşr. Abdulhâlik Mahmûd. Mısır. 1984.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *İnşâ'ü'd-devâ'ir*.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. Çev. Ahmet Avni Konuk. 2 Cilt. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı: İstanbul, 2017.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Fütuhât-ı Mekkiyye*. Çev. Ekrem Demirli. 18 Cilt. Litera Yayıncılık: İstanbul, 2007.
- İbnü'l-Arabî. Muhyiddîn. *Tefsir-i Kebir Te'vilat*. Çev. Vahdettin İnce. Kitsan Yayınları: İstanbul, 2008.
- İdiz, Ferzende. "Tasavvufta Hakikat-i Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî'den Örnekler" *Ekev Akademi Dergisi*. S.59 (2014): 179 – 200.
- Kara, Yusuf Bilal. "Miraçın Tasavvufi Boyutu". *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – IV, 14-17 Mayıs 2015*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Karadeniz, Osman. "Heyûlâ". *DİA*. (İstanbul, Türkiye Diyanet Yayınları: 1998), 17/295.
- Kılıç, Mahmud Erol. *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî düşüncesine Giriş*, Sûfi Kitap: İstanbul, 2010.
- Kılıç, Mahmut Erol. *Uşşâkî Sâliklerinin Âdabı*. Bayrak Matbaacılık: İstanbul, 1998.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. "Kubbealtı Sözlüğü". 2023. <http://lugatim.com/>
- Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük. 2023. <https://www.luggat.com/>
- Nûru'l-Arabî, Muhammed. *Mecâlü'z-Zehrâ fî Şerhi Salâti'l-Kübrâ*, Harîrîzâde İstinsâhı, Süleymaniye Kütüphanesi. Yazma Başışlar. nr. 6326.

Okudan, Rifat. “Hakikat-i Muhammediyye: Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.11 (2003/2), 140-159.

Osmanlıca Sözlükler. 2023. <https://www.osmanlicasozlukler.com/>

Sekmen, Kadir. “Hadis İlminde “Manası Sahihdir” Denilen Hadisler Üzerine Bir Tasnif Denemesi”. *Kocaeli İlahiyat Dergisi*. S.1, C.6,(2022), 277-320.

Sinanoglu, Mustafa “Kelime”. *DİA*. (İstanbul, Türkiye Diyanet Yayınları: 2002), 25/213.

Söğüt, Engin. “İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kenz-i Mahfi Risâlesi Muhtevâ Ve Tahlîli” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Şengün, Necdet. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kurân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”. *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*. C.4, S.9 (2007): 165-187.

Şimşek, Selami. *Hasan Sezâyî'nin Bir Gazeline Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: El-İmdâd Fi'l-Mebde' Ve'l-Me'Âd*. Ensar Neşriyat: İstanbul, 2020.

Tâhir, Bursalı Mehmed. *Kibâr-ı Meşâyıhdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul: 1316. vr. 52b-53a.

Tâhir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. haz. Mehmet Ali Yekta Saraç. TÜBA: İstanbul, 2016.

Türer, Osman. “Harîrî-zâde'nin, Sülûkün Mertebelerine Dair Bir Risalesi: Feyzu'l-Muğnî Min Sırrî Hadîsi ‘Men Talebenî’”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. S.23 (2009).

Türer, Osman. “Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.9 (1990).

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Yazma Eserler Veritabanı. <https://portal.yek.gov.tr/works/search/full>

Uludağ, Süleyman, “Tevhid”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye diyanet Yayınları, 2021), 41/21.

Uludağ, Süleyman. "A'yân-ı Sâbite". *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1991), 4/198.

- Uludağ, Süleyman. "Ahadiyyet". *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1988), 1/484.
- Uludağ, Süleyman. "Fark". *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1995), 12/171.
- Uludağ, Süleyman. "Nûr". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/244.
- Ustakurt, Furkan. "Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb'a ve Harîrîzâde'nin Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemmâ Adlı Risalesi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Uzuner, Ömer Sami. *Varlık ve Hakikat*, DBY Yayınları: İstanbul, 2022.
- Vassaf, Osmânzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş. Ali Yılmaz. Kitabevi Yayınları: İstanbul, 2006.
- Vicdâni, Sâdık. *Tarikatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye)*. haz. İrfan Gündüz. Enderun Kitabevi: İstanbul.
- Yavuz, Salih Sabri. "Mi'rac". *DİA*. (Ankara, Türkiye Diyanet Yayınları: 2020), 30/132.
- Yıldız, Mehmet. "İlyas ibn İsmâ'nın Etvâr-ı Seb'a İsimli Risâlesinin Muhteva Değerlendirmesi ve Transkripsiyonlu Metni". *V. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu, Aralık 2020*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2020, 509-538.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. "Cem". *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1993), 7/278.
- Yılmaz, Kübra. "Abdurrahîm Fedâî ve Merâtib-i Vücûd Risâlesi". *Din ve Bilim Dergisi*, C.1 S.1 (2018).
- Ziyansız, Sare. "Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Reşhu Sılâti'l-Enveriyye Fî Şerh-i Salâti'l-Ekberiyeye İsimli Eseri: Metin ve İnceleme 1-65 Varak" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021.

LÜGATÇE

-A-

A'yân-ı sâbite: Varlık ların mevcut olmadan önce Allah'ın ilminde sabit olan şekilleri.

Adem: Yokluk.

-B-

Bâis: Sebep.

Beyninde: arasında.

Beynehüma: İkisi arasında.

Bidâyet: Başlangıç, başlama.

Benâm: Ünlü, namlı, meşhur.

Bikle: Fitrat, Yaratılış.

Binâberin: Bundan dolayı, buna dayanarak, bu sebebe binaen.

-C-

Celîl: Pek yüce, ulu, şanı ve mertebesi yüksek.

Cem'i': Bütün, hepsi, tamamı.

Cem'iyet: Topluluk, kalabalık.

Cilve-nümâ: Görünen, zuhur eden.

-D-

Der-kâr: Malum, aşikâre olan, içinde olan, içte bulunan.

Derkenar: Kenar yazısı, açıklama, dipnot.

Devâir: Daireler.

Duhûl: girme, giriş, dâhil olma.

-E/F-

Ecsâm: Cisimler.

Eşbah: Cisimleri vücutlar.

Ekvân: Varlıklar, alem.

Ednâ: En yüksek, en yüce.

Feyz: Taşma, dökülme, artma.

Feyz-i Akdes: En kutsal feyiz. Allah'ın ezeli ilminde kabiliyetleriyle biçimlenmesini sağlayan tecelli.

Feyz-i Mukaddes: Allah'ın ilminde şekil kazanan varlıkların zuhurunda ayanların kabiliyetlerine göre zuhur etmelerine denir.

-G/H-

Guyûb: Gayblar.

Gaybu'l-guyûb: Gizlilerin gizlisi, Allah.

Harf-endaz: Söz atan, taşıyan.

Hakâyık: Hakikatler.

Hulûl: Bir şeyin içine nüfuz etme. Tanrı'nın şahıs ve eşya suretine girip tecessüm ettiğini, onun kabul etme.

Hazret-i ilmiyye: İlmiyye mertebesi.

-İ-

İlm-i Ezel: Ezeli ilim.

İsti'dât: Kabiliyet.

İttihâd: Birleşme, birlik olma. Sâlik'in seyr-i sülûk mertebelerini tamamlayıp, fenâ mertebelerini geçerek vehmî varlıktan kurtulup Hak'la bir olması.

İnşi'ab: Şubelere ayırma.

İmtizac: İyi geçinme, uyum sağlama.

İnfirad: Ayrılıp yalnız kalma.

İnbias: Ölümden sonra diriltmek.

İnfiham: Anlayış, kavrama.

İktifâ: Örnek alma, ardından gitme.

İstitar: Gizlenme, örtünme. Kulun insani sıfatlarının Allah'ın tecellilerini görmeye engel.

İhtiyâr: Seçmek, tercih etmek.

-K-

Keşf-i sahîh: Hakîkati görme.

Kıdır: Kabuk. Tasavvufta batın ilmi muhafaza eden zahir ilimdir.

Kâmin: Gizli, saklı.

Kavil: Söz.

Kurb: Yakınlık.

-M/N-

Mâdûme: Yokluk.

Mazhar: Meydana çıkma, görünme.

Ma'ni: Mana, anlam.

Mahsûs: Hissensilen, beş duyu organıyla bilinen.

Mâye: Asıl, öz.

Meâb: Geri dönülecek yer.

Merkûm: Yazılmış.

Mevzi: Yer, mekân.

Mezbûr: Zikredilen, adı geçen.

Muhtecib: Gizlenmiş, örtülü.

Mutazammın: İçermek, kapsamak.

Mukadder: Takdir edilmiş.

Mümted: Uzanmış, yayılmış, uzun süren.

Münbais: Gönderilen.

Mündericat: İçindekiler, muhteviyat.

Mütenevvi: Çeşit çeşit.

Müstağrak: Batmış, dalmış.

Mütebâyin: Karşıt, uyumsuz.

Müteberriz: Meydana çıkan, beliren.

Mütekâbil: Karşılıklı.

Mütellim: Üzüntülü, kederli.

Mütenâhî: Sona eren, biten.

Mütecezzi: Bölünen, ayrılan.

Muztar: Mecbur kalmak, zorunlu olmak.

Muhalled: Ebedi, kalıcı.

Mevtin: Yurt, vatan.

Mâsiva: Bir şeyin dışında kalan. İnsnaı Allah'tan uzaklaştıran her şey.

Mevâlid: Varlıklar, mahlûkat.

Mün'adim: Yok olan.

Müteneffis: Soluk alan, nefeslenen.

Münbais: Gönderilen.

Mir'at: Ayna.

Mütecellî: Meydana çıkan, tecelli eden.

Muntamıs: Belirsiz olan.

Minassa: Görünme yeri.

Mevad: Maddeler, cisimler.

Nuut: Sıfatlar.

Neyyir: Parlak, nurlu.

-P/R

Perverdigar: Allah.

Peyvend: Ulaşma, Bağ.

Rûşenâ: Aydınlık.

-S/Ş-

Sâlik: Bir mürşide bağlanıp tarikat yolculuğuna çıkan kimse.

Sâri: Sirayet eden, yayılıcı.

Sıfât-ı İlâhi: İlâhi sıfatlar.

Ser: Baş, sonuç.

Sermedî: Ölümsüz, ebedi.

Sârî: Yayılan, sirayet eden..

Suver: Suretler, şekiller.

Seyr-i Fil'lâh: Allah'ta seyr.

Seyr-i İllallah: Allah'a doğru seyr.

Seyr-i Me'allâh: Allah ile beraber, salikin her mertebede Allah ile beraber seyri.

Şem': İlâhi nur.

Şühûd: Görme

-T-

Taayyün: Belirme, meydan çıkarma.

Taayyün-i evvel: İlk taayyün. Allah'ın zatının gereği olarak ilk tecelligâhı.

Taayyün-i sâni: İkinci taayyün. Hakikat-i Muhammediyye mertebesi.

Teşnî: Ayıplama, kınama, kötü görme.

Tefri': Bölme, kısımlara ayırma.

Tevsî: Genişletme, yayma.

Tevâbi': Beraber bulunma, tabi olma.

Taalluk: İlişki, bağ.

Tele'lü: Parıldama.

-V/Y/Z-

Vusûl: Ulaşma, erişme, varma.

Zah: Açıklama.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar İstanbul / Üsküdar semtinde doğdu. 2014 yılında İstanbul / Fatih semtinde bulunan Avrupa İslam Üniversitesinden mezun oldu. Aynı zamanda Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. Yan dal olarak Erzurum Atatürk Üniversitesi Çocuk Gelişimi önlisansından mezun oldu. 2020 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde Yüksek Lisans Eğitimine başladı.

Yabancı Dil: Arapça

Yayın: İZU Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi “Harîrîzâde'nin ‘Reşhu Sılâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye’ İsimli Eserine Göre Hakikat-i Muhammediyye / Nûr-i Muhammedî” (2022).